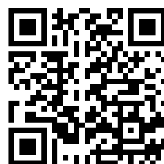
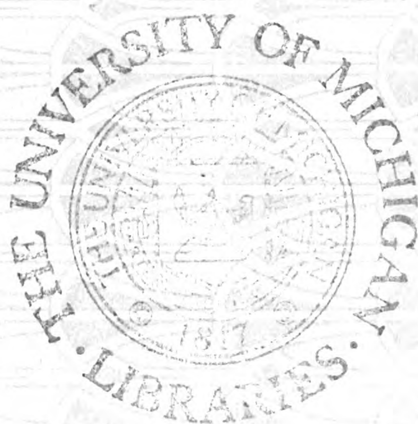
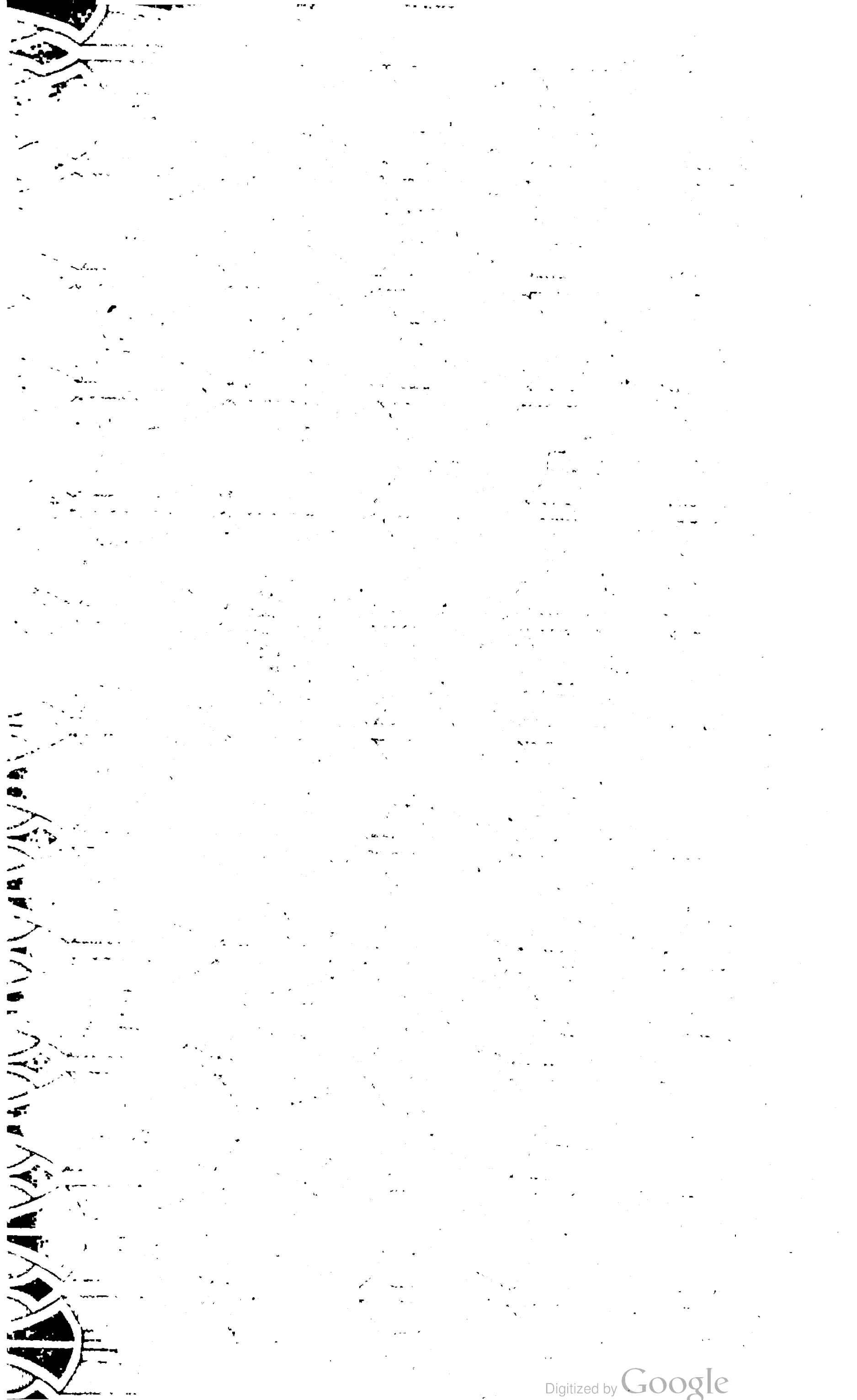

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
1817

Srećković, P.

ИСТОРИЈА СРПСКОГА НАРОДА.

КЊИГА ПРВА.

ЖУПАНИЈСКО ВРЕМЕ.

(600—1159).

НАПИСАО

ПАНТЕЛИЈА СЛАВКОВ СРЕЋКОВИЋ.

БЕОГРАД

КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА.

1884

... „Мнози вь кась жоупани мали же и велици ...“

Св. Савва.

... „Да венчають ... на кралєвьство по прьвомоу отьчьствоу кралєвьства ихь ... ѥже зоветь се велико кралєвьство оть прька ...“

Св. Савва.

Садржај.

СТРАНА

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ.

СТРАНА	СТОЈИ	ТРЕБА
53	словенскн	словенски
54	дуугa	друга
70	Моравапа	Моравaца
70	славарски	славски
70	посестриии	посестрима
71	иекакве	некакве
75	полимпсеса	палимпсеста
78	цовратм	поврати
89	половимом	половином
89	Енгељ	Енгел
90	љиди	људи
95	шовиинизам	шовинизам
96	јакам	јаким
98	Оеретва	Неретва
100	земљиццте	земљиште
105	хумским	хумских
105	за хунској	захумској
110	**1. Неретчанска**	**I. Неретчанска**
110	најстаринскији	најстарији
111	**2, Бијела Хрватска**	**II Бела Хрватска**
111	Дамацији	Далмацији
114	Хрватсва	Хрватска
116	Но со	Но са
120	Задар 100	Задар 110
121	питне	питање
126	привршеника	привrженика
130	statn quo	status quo

СТРАНА	СТОЈИ	ТРЕБА
141	неупотну	неупутну
144	пређашћа	пређашња
149	Нлирику	Илирику
150	ннкада	никада
162	territorcia	territorio
163	измрђу	између
170	словеиска	словенска
172	Бластимировог	Властимировог
172	надбијо	надбио
176	Минтимир	Мунтимир
178	незаовољан	незадовољан
181	лећа	лeђа
189	његорим	његовим
192	распесе	распе се
196	посланипи	посланици
198	по дуплив	под уплив
206	војса	војска
206	убиали ји од	убијали и од
212	мироз	мираз
215	прогиву	противу
216	сукобои	сукоби
219	жу ан	жупан
225	Теша	Деша
226	кнжеви	кнежеви
226	архотна	архонта
227	архота	архонта
227	архотију	архонтију
228	архоноије	архонтије
229	архоннније	архонтије
231	травурских	травунских
232	Клонимр	Клонимир
233	Panuoniae	Pannoniae
241	крвовима	крви
249	у њихним рукама.	у њихним рукама,
252	*насљедник*	*насљедних*
253	и он ју је за њ га удао	и он ју је за њега удао

СТРАНА	СТОЈИ	ТРЕБА
253	порфиродному	порфирородному
253	племеиима	племенима
254	Аизантије	Византије
256	жупап	жупан
264	Владимпра	Владимира
272	неголи	него ли
273	примир	пример
286	кој припада	који припада
297	дукљенскоме знеза	дукљанскоме кнезу,
298	неколико ређи	неколико речи
300	Епир Nova	6) Епир Nova
306	повеља цара Вазилија	повеља цара Василија
310	прећутује	прећуткује
311	садржира	садржина
319	VII Архонтија дукљанска	VI (Продужење) архонтија дукљанска
327	seruus	servus
349	халконкоодило	халкокондило
349	Влгарија	Блгарија
350	вледике	владике
351	Вивантијом	Византијом
354	Византинања	Византињана
355	приспре	приспе
360	комкндом	командом
370	сановник	чиновник
377	визангијског	византијског
378	прицоведа	приповеда
382	срцских	српских
389	покренуо се из Цариграда	покренуо сам се из Цариграда
398	оствојио	освојио
409	његовине пријатељи	његови непријатељи
410	пресго	престо
421	гнао	гонио
421	да да је тражио	да је тражио
431	Дуљчнн	Дуљчин
436	надоности	народности

СТРАНА	СТОЈИ	ТРЕБА
438	и у почетоу	и у почетку
442	заимала	имала
445	всаст	власт
445	срБЬСКНИХЬ	срБЬСКИНХЬ
445	поморьскынхь	поморьскыхь
446	Визаитију	Вазантију

ПРЕДГОВОР.[1]

Преминуло је више од дванаест векова, од како су наши праоци заузели и населили ове благословене земље између Белог, Јонског и Јадранског мора и Дунава, па се они несу пороманили као Франци, Визиготи, Вандали, Остроготи, Лонгобарди и т. д. Они несу потурили свој матерњи језик, нити га искьарили као седам, Блгарима освојених, словенских племена. Чак несу хтели примити хришћанску веру на туђем, неразумљивом језику, него су створили и однеговали своју писменост у Солунској Србији и превели на свој језик свете књиге, за које су дознали и други словенски народи и тражили те свете књиге и учитеље словенске.

Од заузећа и освојења ових земаља благе јужне природе, наши храбри предци несу седели скрштених руку, него су водили крваву борбу о своме опстанку; они су бранили своју народност и свој језик од *романизма* и *грцизма*; они су преживели пле-

(1) Предавао сам четрнаест година Општу и Српску Историју. И тако оптерећен отпочео сам за ученике штампати «Општу Историју» што је изашло у једној књизи: Општа Историја. I. Источни народи и јелински свет, шесет и два печатана табака. На дуже доказивање, да се не може на овај начин радити у школи, буде одвојена Српска од Опште Историје. Тада сам тек и могао употребити све време на обрађивање Српске Историје.

менску управу «жупана-стараца» и створили малене државице. Они су водили *унутрашње* ратове за преобласт, а *спољашње* за народни опстанак; они су били и православни и богумили; они су се учили у приморским римским градовима и у Цариграду; они су падали на бојним пољима и умирали у византијским тамницама, ну свој језик и своју народност несу проневерили, па су и створили и спремили земљиште *јунаку* Немањи, да изведе самосталну српску државу у «брдовитим пределима», а његови наследници да продуже његову творевину.

Ово најславније и јуначко време освојења јужних земаља, борбе око самоодбране, самоодржања и припремања јединства народног, од половине VI до половине XII ст., ма да је хроничарима записано, још и до данас није објашњено по законима развитка друштвених наука.

Побожни хришћански свештеници несу хтели описивати дела многобожаца — јунака, нити јуначко доба храбрих безбожника, који су истребили хришћанство и оборили хришћанску римску и византијску културу, а створили *своју словенску* културу и књижевност. Јуначни многобошци и храбри ратници несу били тако вешти на перу као на секири, мачу и буздовану.

Побожни летовничари хришћанског «самодржавија» несу ни хтели описивати крвава времена племенске «анархије и антактије», него су на место твораца српске државе, описивали владаоце — свеце у испосничким и схимничким мантијама.

Научници XVIII века описивали су краљеве, цареве и деспоте, забацив на страну како племена, тако и оно време, када се извршио процес за стварање краљевине.

Не може бити, да 550 и више година народнога живота, у својим племенским државицама, нема историјског смисла, историјске вредности и важности. Не може бити, да српска племена несу живела онаквим истим животом, до свога државнога склопа, по којим су се законима развиле и развијале све државе на свету.

На часове своје рођене историје ишао сам покрај турских стражара.

Предавати *српску* историју, а не видети српских земаља, на којима се развила српска историја, није се могло. Реших се, дакле, да пропутујем по српским земљама. И шта сам тамо нашао?

На место старог Трговишта, нађох *Нови Пазар*; на место Лазара и Милоша, видех на Косову Муратово тулбе; на место Душана у Скопљу, а Марка у Прилипу, нађох турске мутесарифе; на место Вукашина у Сушици, нађох Марков гроб, а чобанин с дугачком тољагом рече ми, да је туна негда било «*рајачко царство*»; на место царице Јелене у замку Матеја, видех њезин гроб, засут рушевином и обореним мраморним стубовима, и на тим развалинама видех чобанче с триста коза. На место Немање у Нишу беше паша. У Топлици порушена црква Немањиног «подружија Анастасије» и по тим развалинама разметаху се дивљи Арнауташи ([1]) и т. д. Нéма, гробна тишина царује по Србији Немањиној. Све ћути — и људи и земља. Песма се не ори, звона не звоне! Куд год ти допре око, на све стране — гробље и разва-

([1]) Тако се зову потурчени Срби.

лине. И ти гробови и те развалине беседе дивније од свију светских беседника. И тај њихов говор слуша и небо и земља, и људи и ђаволи, и анђели и Свевишњи на небесима.

Кад је пукла прва невесињска пушка, путовао сам у «краљевство **отъ прьва**.» На велико чудо у Спљету, у Трогиру, у Задру, у Бекли, у Дубровнику и Котору на место Крешимира, на место Михаила Хумског, Прелимира Травунског, видех аустријске солдате. Видех град Котор, у коме је «краљица» Јакинта направила отровно пиће, с којим су отровани велики рашки жупан Вукан и дукљански краљ Владимир. Према граду је Превлака, на којој је Лéжо, са својих седам храбрих синова наоштрио пламене ножеве и поклао браћу своју. Видех место, на коме византијске присталице убише «словенина-краља» Драгимира, да искорене и утамане травунску — словенску — династију.

Побегох преко брда, па место Катуна Горње Зете, нађох престолницу браће Соколова. Боже помози! и Бог ми поможе, не утонух у Скадарском блату као кнез Мирослав, већ здрав дођох у Скадар; али на место Михале «словенскога» краља, — на место «императора» Бодина, — на место храброга Грубеше и «*Краља*» Ђорђа, видех у граду низаме, у вароши — пашу, а таласи Бојане већ поткопавају темељ чувенога манастира Св. Срђа и Вакха.

— Шта је ово Срби браћо, ако Бога знате?

Да се, пре седам стотина осамдесет и седам година (т. ј. 1097 г.), кренуо путник да путује, у велику Рашку жупанију, из византијскога Велеграда, преко Лонгомерије, он би прешао р. Моравицу код Јасике, и с *пасошем* би ушао у државу великог жу-

пана Вукана, па би наишао у Јаноку на највеће весеље и лупњаву звона, и видео би пуне цркве људи, који благодаре Богу за сјајну победу, одржану Вуканом на Ситници, близу Липенца, над византијском војском севастократора Јована. У Трговишту би разабрао, да је Вукан прешао Зигон (Качаник) и освојио Скопље, а његово десно крило заузело оба Полога. Из маленог замка Призидијане гледао би кретање потпоре и коморе на Дрвенград, преко Превалца. У Градцу и Љешу, гледао би одлазак византијских гарнизона из српских замака и опазио би како весело рашки коњаници лете у правцу Просјеку и Прилипу....
— У Загребу би нашао угарскога заповедника Алму, који се спрема да осваја Белу Хрватску; у Спљету, Трогиру, Београду нашао би веселе латине — попове, јер су дознали, да је дужд Микелије послао посланике краљу Коломану, да поделе Хрватску. По Хрватској би нашао највећи раздор и свађу: једни признају краља Петра, а други га не признају; видео би жупане, како стварају за себе партије; чуо би како се жупани не могу да погоде; опазио би, како се наплодило по Белој Хрватској доста мађарона, којима је, као и жупанима мало стало до народа, тек да они одрже своје господство, а по варошима латини једва чекају, кад ће се појавити млетачке галије, да се сви листом предаду. Један — једини Хрват — краљ Петар решио се, да не пусти у своју земљу Угре иначе, разма преко свога мртвога тела. Код ушћа р. Цетине наишао би на Бодинове пограничне стражаре, у Дубровнику би видео Бодинову војску, како чува град и стражу на левој обали отоке и спазио би да се у Раузи српски говори. На Локруму би видео три свеже могиле: великог

кнеза травунског Бранислава, његовог брата кнеза Градислава Брaнислављевога сина кнеза Беринье; у нарицању велике кнегиње чуо би проклињање Бодина; а у пристаништу би видео спремне лађе, које ће да возе синове и унуке великога травунскога кнеза Радослава у Цариград, да траже од цара Алексија I помоћи, да ратују противу своје браће, и да се поврате у своје ситне кнежине и жупаније. Из Котора би, на коњу, ударио у десно, а у лево би остао Ловћен с катунима, где су непрегледна стада пасла траву, као на Шари планини. Путник би ударио на Папратну и видео дворац Војиславов; на Облик, где је Самуило ухватио краља Владимира, па би дошао у Скадар, где би затекао још много крсташа Рајмундових, који су болесни заостали по болницама. Ту би видео — старца — краља Бодина и Јакинту. Не би тако лако могао изаћи пред краља, јер је он и сувише био заузет шиљањем потпоре својој војсци, чија је предводница уз Црни Дрим допирала до близу Охрида, а преко Арванитаније до р. Војуше.....

Из Скадра би, на доброме коњу, преко Дриваста ласно и ласно стигао у град Расу, у «Пеки», па би изнад Дендре, преко Будимља, Трговишта и Јанока дошао на р. Моравицу, где би га византијски царинари и стражари прегледали, да ли нема код себе бунтовничких књига. . . . .

— Па зар ми, нови Срби, да не васпоставимо Стару Србију? Зар да не обновимо њихне задужбине? Зар да не прекадимо њихне гробове? На Невесињу пуцају пушке, из Шумадије преко Дрине прелазе чете; по Хумској бију браћа Турке. У Крагујевцу.

скупштина решава да помаже браћи. И заиста 20 јуна 1876 г. Шумадинци оборише плот, а Црногорци — врзине и јавише се у помоћ јужној браћи, браћа са Севера.

Шумадинци издржаше два рата. Лево крило рукова се с Русима на Балкану и заузе Брезник, Трн, Радомир и Костандин-бању; центрум изађе на Косово и одслужи службу божју у Грачаници. Шумадинци освојише без мало читаву Немањину жупанијску државу и помолише се Богу на месту, где је Вукан разбио севастократора Јована (1097 г.)

Трећег дана, после освојења Ниша, рано из града изађоше многобројна кола с пашиним пртљагом. Пред оним истим конаком, где сам 1873 г. гледао низаме, стајаху упарађене чете *српске народне војске.* Врховни командант у блузи, шајкачи, са сабљом о бедрима, у пратњи, стаде пред упарађеним четама и громким гласом рече, да ће раздавати Ђорђеве крстове (које је послао руски цар) «најхрабријим између најхрабријих.» Како је официр по списку чије име прочитао, најхрабрији би се упутио правце врховном команданту, који му је својом руком придевао крст на груди и медаљу «за храброст.» Међу гледаоцима спазих у војничком оделу онога скупштинара, који у Крагујевцу рече: «*брату брат, а Турчину рат!*»

Још ми ујн у ушима проламање ваздуха, кад Кнез улажаше у Ниш: «*живио, живио!*»

— Да, живио «Краљ Милан I! и Краљевина Србија!» (¹)

(¹) Ту ми паде на памет мудра изрека једног патриоте:

И ако се српски стег посред Ниша вије,
Опет за то Косово освећено није.

Кнежевина је спремила и извојевала краљевину, па зар би право било да забацимо историју кнежевине, па да отпочнемо српску историју од краљевине?

Тако исто, зар је право и може ли то бити, да почињемо историју од Немање, а оно што је и створило Немању, да не знамо? Не само да није право, већ то и не може бити ни по науци. Ми морамо почети историју од оних јунака, који су завојевали ове земље; морамо изложити историју свију наших племена, њихну спољашњу и унутрашњу борбу; морамо изложити историју племена и племенских вођа, после којих тек се и могао јавити Немања. За тим историју краљевства и царства, па после: грађанске ратове и пропаст српских држава; за овим страдање народно и почетак ослобођавања.

Нека се запамте свачија добра и зла дела.

На добра — да се угледамо.

Од злих — да се чувамо.

Јунаке и велике Србе да благосиљамо; а о грешницима да се Богу молимо.

После рата вратио сам се у Београд. Више ми није сметало, да се занимам српском историјом, турско урлање с града, а није ме понижавало плаћање данка Порти. Радио сам, колико сам год могао и колико су ми допуштала доста скучена средства и наше малене библиотеке, да пронађем истину.

Колико сам успео показаће доцнија истраживања, а ја ћу заједно са нашим претходницима, смерним летовничарима краљевства и царства, рећи:

Аще боудеть что погрѣшено — исправлѧите, а не кльнете, понеже не писа доухь светы, ни аггель, нь рѫкѫ

бреннa и доухь грѣшни..... Да молю ви ѡци и братїа, исправлѧите, аще и грꙋбо ѥсть слово, нь сладько ѥсть, такожде и медь, аще и на коре ѥсть, нь сладькь ѥсть. Писавшаго благословите а не кльнете да и вы ѵлоуѵите и наслѣдите црьствїе. ([1])

1884 год. 5 јануара
у Београду.

Срећковић.

([1]) Ово су *скраћене* белешке из «*Српске Историје.*»

ПРИСТУП.

I.

Земља и становници.

1. **Земља.** Просторија земљишта између Јадранскога мора, Архипелага, Мраморнога и Црнога мора и Дунава, звала се Трачко-Илирско полуострво, и махом је брдовито. Чвор свију планинских ланаца, који га просецају, то је Шара-Планина (Scardus). Од Шаре Планине везују се ланци с Алпима — Динарским планинама. На југ од Шаре, свршују се планински ланци Пиндом. Друга рачва скардусова свршује се код Варне на истоку — Балканом (Haemus), а трећа рачва иде на север и везује се на Дунаву са Карпатима (Бабје Горе).

Према планинским ланцима деле се водена стецишта, од којих једне реке утичу у Дунаво, друге у Јадранско море, а треће у Архипелаг:

У Дунаво (Danubius, *Ἴστρος*) утичу: Камчија (Panyssos), Јетра (Jatrus, *Ἄϑρυς*), Осма (Asamus, *Ὄσμος*), Вид (Utus), Искар (Oescus, *Οσκιος*) постаје од белог и црног Искра, који теку из десет планинских језера у Балкану, *Лом* (Almus), Чибра (Cebrus, *Κιαμβρος*). Ово су главне реке Доње Мезије. У Горњој Мезији знатније су ове реке: Тимок (Timacus), протиче кроз теснац Вратарницу (Passo Augusto),

Морава (Margus), у средњем веку — Бинча Морава, састаје се код Сталаћа с Моравицом. Прва извире у Црној Гори и прима у себе р. Нишаву, а друга извире у Голији. Сава (Savus или Saona). У њу утичу: Дрина (Drinus) постаје од Пиве, Таре и Лима; Купа (Kollapis) и т. д.

У *Јадранско* море утичу: Цетина (Cetena), Неретва (Narona, Orontium); Бојана потиче из Скадарскога језера, у које утиче више река, као што су: Ријека, Морача, Сем и т. д. Под самим градом Скадром, Бојана прима у себе р. Киру и Дрим. Дрим (Δριλων) постаје од Белога и Црнога Дрима. Бели Дрим извире из једне пећине Мокре Горе у Метохији, према Дендри. У њега утичу: Бистрица Пећска, Бистрица Дечанска, Бистрица Призренска. Црни Дрим потиче из два језера Преспанског и Охридског. Прво има два језера: *Големо* и *Мало*. У малом има два острва: Ахил и Ведринац. На обали Охридског језера (Lychnitis lacus) имају два манастира и град Охрид или Орид (Lichnidus, ἡ Ἄχρις), а на истеку Дрима — варош *Струга*. Између Охрида и Струге утиче у језеро р. Сутјеска. Црни Дрим тече покрај Дибре. Прима у себе р. Радику и *Љур*. Сниже Призрена састаје се с Белим Дримом, где је у десно — Дукађин, а супрот — Пулати (Пилот). Још су значајне р. Шкумба и Војуша.

У *Архипелаг* (Јегејско или Бело море) утичу: Марица (Hebrus), на чијој је обали код Черномена погинуо краљ Вукашин. — Неста (Nestus, Карасу) извире из разлошких планина. —

Струма (Strymon) постаје од више извора из Загрлате, протиче поред Брезника, Перника, Земљна (где је Дечански надбио цара Михаила, што је пле-

нио српску земљу), Бање Костандинове, Мелника, Радовића, Струмице и Петрића. Она продире кроз клисуру Рупелион, где је град Валовиште (Демир-Хисар), па покрај Сереза, Зихне, Ангисте, Драме, протиче кроз језеро Тахино (Празнас, Керкинитис) и код Амфипоља утиче у Бело Море.

Вардар (*Ἄξιος*, Велика) извире у огранцима Шаре, тече преко оба Полога, покрај Скопља (Душанове престолнице) и утиче у Архипелаг код Солуна. У Вардар утиче сниже Скопља Маркова Река (Шареник), а више Скопља — Треска и Лепенац. Сниже Скопља у Вардар утиче, с леве стране р. Пшиња, која протиче покрај Нагорича и Жеглигова. Мимо развалине града Стоби, утиче у Вардар р. Черна (Еригон), у коју утиче р. Блато и Драгор. Сниже Жељезних — врата, од Граца, Вардар тече преко родне земље *Бојке* ([1]) и Вардарије, где у њ утиче р. Арџан из језера Дорјана, протичући кроз језеро Рашко или Рзавско. Даље, у Вардар утичу: Колудеј (Каразмак) и Магленица. Колудеј тече кроз Варош Водену (Едеса). — Р. Бистрица (Инџе-Карасу) извире из огранака Пинда, прима у себе воду Костурскога језера (где је град Костур, Касторија, Celetrum, Dioklitianopolis), па тече покрај Бера, преко *солунске* (Порфирогенитове) *Србије* и утиче у море десно од Вардара.

Из овога кратког прегледа орографије и идрографије лако је опазити, да је земљиште трачко-илирског полуострва имало велики утицај на развиће држава. Тако:

([1]) Ту је Душан закључио мир с Млађим Андроником. Ова Бојка или Бојемија, грчки *Βαΐμι* (Кантак. I. 475), позната је у Српској Историји под именом Бојимија (Гласн. XXIV стр. 235). Ову су земљу населили *Срби из Бојке*.

Између Дунава и Балкана — Доња Мезија т. ј. Блгарија; између Балкана и Архипелага — Тракија; између Дунава и Шарпланине — Горња Мезија т. ј. Шумадија; између Јадранскога мора и планинске водомеђе — Либурнија и Илирик; између Велеса и Архипелага — Маћедонија; између планинске водомеђе и Јонског мора — Албанија, Епир и Грчка, а у средини на висији, међу највишим ланцима — Медитеранеја или Дарданија.

2. **Становници.** На трачко-илирском полуострву живели су *Трачани*, *Илири* и *Епирци*.

Тракијанска племена становала су између Дунава, Црног, Мраморног и Јегејског мора т. ј. заузимала су Доњу Мезију и Тракију. «Кад би над њима владао један владалац, и кад би га одушевљавала једна мисао, био би најмоћнији народ и не би га нико могао победити каже за Трачане Иродот.»([1]) Најзначанија су била ова трачка племена:

1.) *Гети* (Getae), између Дунава, Црног мора, Хема и Јетре. Имали су цара Децембала. 2.) *Кробизи* (**Κρόβυζοι**, Crobyzi) дуж Црнога Мора од града Томи, до Анхиала. 3.) *Мизи*([2]) (**Μύζοι**, Mysi) у стецишту Чибре. 4.) *Тривали*([3]) (**Τριβάλλοι**, Triballi) између Искра и Дрине, од Софије до извора Мораве (Margus-а). 5.) *Тимахи* — око р. Тимока. 6.) *Певцини* (Peucini) у Малој Скитији (Добручи). 7.) *Пецени* у стецишту Пека. 8.) *Сатри* (**Σάτραί**) у стецишту р. Несте. На најузвишенијем брду, њихни свештеници *Беси* (или веси) приносили су боговима жртве. Од њих је остала реч

([1]) Иродот (V. 3.) приповеда да су они над гробовима правили гомиле т. ј. могиле (*Χῶμα*).

([2]) Грчки писци називљу Блгаре — Мизима.

([3]) Грчки писци кроз цео средњи век називљу Србе *Тривалима*.

«беса» — вера; сатара и т. д. 9.) *Одризи* (Odrysae), у стецишту Марице, а њихна престолница био град Ускудама (дан. Једрене). 10.) *Цикони* (Cicones) с леве стране Несте, а с десне Сапеји, од којих остала реч «Шопови.» Још се спомињу *Нероаси*, *Корали*, *Долонци*, *Синти*, *Едони*, *Марди*, *Базанти*, *Боти* и *Пијери*. Од последњих су Јелини позајмили службу музама.

Суседи тракијских племена, између Драве, Саве и Јадранског мора до Епира, била су *илирска* племена: 1.) *Истри* (*Ἴστροι*) на полуострву Истрији; њихна је престолница била Тергеста (дан. Тријест). 2.) *Либурни* између Зрмање (Tedanus) и Крке (Titius) 3.) *Далмати* између Крке и Неретве. 4.) *Илири* између Неретве и Шкумбије (Genusus). 5.) *Автариоти* у брдима. Средиште им беше Косово и Галис (Дибра, Љур). Од њих је остало име р. Таре. 6.) *Дардани*, источно од Автариота, од Црнога Дрима до површја р. Мораве и Пшиње. 7.) *Пеони*; њихни су главни градови били *Равлог*, *Довирос* и *Билазора* (Велес).

У Епиру и Маћедонији: *Лапи*, *Долопи* и *Линкести*.

Пеони су живели на Празијском језеру, у кућама саграђеним на кољу; хранили се поглавито рибом. Други су опет живели у кућама на кољу у Преспанском језеру, о чему се сачувао и спомен у имену села — *Наколци*. Тракијска су племена живела у селима и градовима. Ратовала ради грабежи. Кад је умирао муж с њим су и жену закопавали. Веровали су да је душа бесмртна, много се веселили о празнику «Котису» и татуирали се. Сачувале се њихне речи: дел — овца, Делминиум — овче пасиште; кодрио — хум, отклен — Скодра; бора — гора; Лим или Љум — река и т. д.

На 450 год. пре Христа Одрисци су пробали да оснују једну државу, ну несу успели. На 280 г. навале на тачко-илирско полуострво Келти (Гали) и оснују државу на јужној страни Хема, са престолницом Тиле, али је освојена племена оборе. Све ове племенске државице дошавши у сукоб са организованом римском државом, биле су освојене и 167 г. пр. Хр. појави се римска провинција *Илирија*. Године 168 Павле Емилије освоји Маћедонију. На 46 година пр. Хр. Римљани освоје трачко полуострво, за тим Панонију, Норик и Ретију. Дунаво постане граница римске империје. Трајан доврши освојења на левој обали дунавској (105 г. после Хр.) и ту створи провинцију Дакију, па да би Римљани ослабили Даке пресељавали су их на десну обалу Дунава, а Дакију насељавали. Својим установама Римљани су поримљанили (романизовали) староседеоце. Данашњи су остатци романизоћаних староседелаца: *Румуни* (Власи), *Цинцари* и *Арбанаси*. Са премештајем престонице из Рима у Цариград (Константин Велики), грчко изображење и језик паралише латинску културу и на трачком полуострву грчко хришћанство победи латинство.

При крају IV века догоди се *сеоба народа:* од страха хунског, нагрну у источну римску империју Визи-Готи и Остро-Готи. По што Аларик поооби и опљачка све што је могао опљачкати, он отиде на Запад, а за њим то исто учине и Остро-Готи, па и они, под Теодориком 481 г. отиду у Италију, оставивши по себи трагове у Улуфима и Готима (т. ј. Хотима), од којих су 502 неки бивали и византијске војводе. По што су проујали сви ти ужаси варварских народа, тек у почетку VI века, појављују се на трачком по-

луострву словенски народи.[1] Тек за владе Јустинијана, тврде грчки писци, да су словенски народи почели нападати на источну ромејску царевину.

Словенска племена, у почетку VI века, живе на просторији земаља од Дунава на север, и то: до поршја Дњестра — Анти; средњи ток река које утичу у венедско море заузимају вендска словенска племена. Између Анта и Црнога Мора, пролазе дивље варварске орде. У првој четвртини VI века Анти допиру до ушћа дунавског. Словени живе на земљишту почињући од поршја Алуте и пружају се на север до Ладоге, а вендска племена заузимљу поршје и средину Лаба, па су већ била заузела данашњу Чешку. Словенска племена заузимају Карпате и већ се била спустила од Виндобоне, у Карнију и поршје реке Саве, Драве до Либурније. Карпатска словенска племена већ се била спустила из поршја Тисе, покрај Гепидије допрла до граница источне царевине. 527 год. Анти пређу Дунаво и поробе Тракију. 531 Јустинијан постави војсководјом храброг Анта Хвалибуда, да спречи Словенима прелазак преко Дунава. 538 г. упадају у империју *Словени* у друштву с Гепидима, руше Касандру и преко Дарданела прелазе у Азију.

[1] За све време навале варварских народа на трачко полуострво од Маркоманске војне до краја V столећа међу овим нападачима не налазимо имена словенских народа. Има више писаца, који се упињу да пронађу „*сакривене*" Словене под туђим именима. То раде на два начина: или неке споменуте народе сматрају за Словене, или по резултатима ратовања других народа, *изводе*, да су се с њима доселили јужни Словени. Забелин (у Ист. рус. жизн. ч. I стр. 54) ради оно прво, а Шафарик, Гиљфердинг, Јиречек, Рачки, Дринов и др. раде ово друго са неким малим разликама. Чак се усуђују да доказују, да су и Блгари Словени (на пр. Иловајски). Сва та нагађања немају историјске вредности.

548 год. са *запада* упадну *Словени* у Илирију и продру до Епидамна. 550 г. две гомиле *словенске* опљачкају Илирију и Тракију. 552 г. огромна множина Словена пређе Дунаво, упадне у империју у споразуму са Тотилом краљем Ост-готским и продре у Илирик. 553 г. Гепиди превозили су Словене преко Дунава у империју. Од *559 до 566 г.* словенска се племена већ била настанила у Илирику од Валдемина до Аполоније. «Земља се препунила множином Словена.» Кад се византијска империја није могла одбранити од Словена, она ступи у погодбу са Уар-Хунима т. ј. Аварима, плаћајући им годишње 80.000 супсидије, да они обуздају Словене. Авари се на Дњепру сукобе с Антима; њихног посланика Мужемира убију, а њих победе и 562 г. допру до Дунава. Сада су Авари владали над Антима, грозно мучили Дуљебе (племе антско) и били суседи са словенским племенима, јер се од Анта одмах почињала *словенска земља Бојка*.

Изнад Бојке, око поврщја Дњестра и Буга, била је Црвена Хрватска (Croatia rubra); иза ње опет — «Црвена Русија (**червоннаѧ Русь**“). «Словени — Анти, нити су бели, нити црни, нити плавокоси, него су сви црвенкасти *(ὑπέρυθροι)*», а на против, Словени од реке Буга, на запад, «*бели*» су на пр. «Бели Србљи» *(Σέρβλοι ἄσπροι)* «Бели Хрвати», «Бели Руси» и т. д.

Како су словенска племена нагрнула преко Дунава на Горњу Мезију и Илирик, па их требало зауставити; византијска влада и обећа Аварима земље у Панонији, да тиме пресече Словенима упадање у империју. Авари се крену поврщјем Дњестра, па преко карпатских брда пређу у стециште реке Тисе и том приликом освоје словенска племена у *Црвеној* Хрват-

ској, у *Белој* Србији и Белој Хрватској између 562 до 568 год. На реци Лаби Авари се сукобе с австразијским Францима и победе њихног краља Сигберта па закључе с њиме мир. За овим се Авари погоде са Лонгобардима, па *униште* Гепиде и Гепидију. Лонгобарди оду у Италију и рашири се држава аварског Хагана Бајана од Франкује до Црнога Мора (на левој обали дунавској). Хаган постави своју престолницу на Тиси и Дунаву. Под његову власт и потпадну сва словенска племена Норика, Карније, Паноније, Срема, Бачке и Баната. По што је Бајан заплашио Франке, истребио Гепиде, испратио Лонгобарде, потчинио словенска племена, њему није било супарника, и био му прокрчен пут у византијску империју.

Док је он све ово на западу извршио, оснаже се словенска племена између карпатских ланаца, дунавске обале и бесарапских тресети. (1) Свега у тим местима било је седам словенских племена. (2) Свако ово племе имало је свога жупана, а над свих седам племена био је један велики жупан (ρηξ). Ова племена и одреку послушност Хагану. Кад им Хаган пошље посланика за данак, њихов велики жупан Добрета одговори Хагану овако: «Који је тај човек под сунцем, који би био кадар скрхати нашу снагу и нас себи потчинити? Ми смо навикли да туђе земље освајамо, а не своје другоме да уступамо. Тако ће код нас бити доклен траје рата и оружја.»

Бајан одложи за овда освету, јер је имао преча посла. Угледајући се на освајаче западне римске империје, Хаган смисли да освоји источну римску империју.

(1) Sclavini paludes silvasque pro civitatibus habent.

(2) Sclavinorum generationes, quae dicebantur s e p t e m.

Цар му Јустин даде прилику: како су Гепиди господарили десном и левом обалом Дунава, при својој погибији, предаду Византинцима *Сирмиум.* Хаган Бајан поручи цару византијском преко посланика: «сваки Гепид припада мени као мој роб, а свака ствар, која је била гепидска — моја је.» Кад му цар не поврати град Сирмиум, Хаган пошље 10.000 Кутургура преко Саве у Далмацију, те је опљачка и опустоши, изговарајући се, да то није учињено са његовим знањем. У исто време Персијанци пљачкају и освајају византијске земље у Азији. Год. 577 пређе преко Дунава 100.000 Словена([1]) и поплаве читаву доњу Мезију, Тракију и Грчку. Цар (Тиверије) наложи своме федерату Бајану, да их казни. Бајан то једва дочека, па се превезе преко Дунава са 60.000 коњаника код Виминациума (дан. Костолац). Словени се поплаше и побегну преко Дунава, а Бајан се превезе на леву дунавску обалу у Добручи, и опљачкавши седам словенских племенских државица, поврати се натраг. Овај га поход увери да он много надмаша и Ромеје и Словене. Сагради флоту на Дунаву (код Тисе). На Врачару се пред Сингидуном закуне, да неће освајати ромејске земље, па ипак крене флоту Савом, а сухопутну војску преко Срема и 581 године освоји

([1]) «Треће године, по смрти Јустина, нападне проклети народ словенски и пороби читаву Јеладу, околине Солуна и сву Тракију. Освојили су мноштво градова, па су рушили, палили, пљачкали земљу и «*владали*» њом; они су се ту *насељавали* не бојећи се ничега као да је њихна земља. Тако је трајало четири године. . . . . пљачкали су до спољних бедема и отели сву цареву стоку и стада. До сада они туде живе и спокојно се башкаре по римским провинцијама без икаквог страха и бриге убијајући и харајући; они су се обогатили: имају злата и сребра, имају оружје и коњска стада, умеју да ратују боље него ли Римљани.» Joannes von Ephesus, Kirchengesch. München 1862.

град Сирмиум. Сирмиумом су владали Авари до 791 године. Овда је (581 г.) Срем био насељен Словенима, јер су му Словени и саградили флоту. За тим (лети 583 г.) Бајан освоји и *Сингидун*. За тим се крене даље: на јуриш освоји *Виминацијум* и све остале градове до Анхијала на Црноме Мору. Тек се врати натраг 584. По што му цар Маврикије повиси годишњу плату од 80 на 100 хиљада златица. Бајан се поврати, али његови савезници ([1]) Словени — Анти, исте 584 г. поробе и попљене Мезију и Тракију. За овај тајни «*уговор*» између Авара и Словена, — јави Маврикију првосвештеник аварски Боколабра, говорећи (цару): Бајан има уговор са Словенима, да плени и руши ромејско царство на два начина: *својом* силом и снагом, кад је у свађи с царевином, *словенском* силом и снагом, кад живи на миру са царевином. За ото он добива *половину* пљачке од Словена, (противу којих је ратовао 583 г.). Цар тада прогна Бајановог посланика, надбије јаломничкога жупана Радогоста (*Ἀρδαγαστος*) код Једрена 585 г. Тада Бајан нагрне с војском на Империју 586 г. и поруши дунавске градове: Ратиарију, Бононију (Видин), Доростел (Силистрија) и Маркиопољ. Рат се продужи. Године 587 обе се непријатељске војске сукобе у Балкану. Византинци смисле да ноћним нападом униште Бајана и крену се; али у путу паде мазга неког ратника и закрчи им пут. Војници повичу мазгару: реторна, торна, фратре т. ј. врати се, или — на-

([1]) Niceph. 23; Theoph. 299; Anastas 114: „*Τοὺς ὑπὸ πακτον ὄντας* т. ј. Qui sub pacto erant т. ј. који су били под уговором. Кад су Блгари 680 г. освојили ових 7 словенских племена, грчки писци веле, да су ова племена била «*под уговором*», а то је уговор са Аварима од 583 године.

траг, натраг, брате! Од уста до уста, ове речи у војсци бише усвојене као заповест, да се иде натраг, па сви почну бежати; Авари опет чујући ноћну тутњаву, а не знајући шта је и како је, поплаше се, па и они ухвате ноћ и побегну. Значи да је у доњој Мезији становништво било румунско-влашко, а тако и у Тракији. Византинци су купили војску од Румуна, па су им и командовали речма румунским. (1) Године 587 опет су напали на Империју Словени. (2) Године 589 они завојују читаву Јеладу и много других градова, па су се ту населили и владали 215 година. (3) Не треба се чудити, што је малени број Авара господарио над оволиком множином словенскога света, јер колико је год било словенских племена, толико је било жупана или кнежева. Цар Маврикије (у својој књизи Artis militaris cap. V. p. 274, 275, 278, 281, 283 etc.) саветује, да се зими ратује противу Словена, кад су смрзнуте реке и кад на дрвећу нема лишћа, јер се Словени у шумама храбро боре. Приповеда, како словенски кнежеви живе између себе у свађи, па саветује, да их задобива царевина поклонима и обећањима, нарочито суседне византијској царевини кнежеве. Цар Маврикије сврши рат с Персијанцима, па да би обезбедио своје земље од нападања седам словенских племена, под командом Приска, улогори војску код Анхиала 591 г. Поред овога вој-

(1) т. ј. *Τοὶς λογοίς ῥωμαἵνως*. У Доњој Мезији није било словенско становништво.

(2) Симоката вели: *Τᾶ Γετικον ταῦτον δ' εἰπειντῶν Σκλαβηνῶν*. . . .

(3) Ово су српска племена Милинзи и Језерци. Њих су освојили византинци с помоћу св. Андрије 807 г. Вид. Порфирогенита и мој чланак у Летопису књ. 132.

ници царски ухвате три човека и доведу их цару, од којих овај дозна, да се Бајан спрема да нападне на Империју. Ова три човека, били су чудновато одевени и носили о врату гусле. На питање царево: тко су и од куда, они одговоре, да су Словени од западног (балтиског) океана, да је Бајан слао посланике њихним кнежевима, да му пошљу војске у помоћ; али због даљине пута, кнежеви су одговорили, да не могу долазити, и нас су послали, да Бајану то јавимо. *Овда у Цариграду дођу на мисао, да се могу користити полапским Словенима противу Авара.* Бајан 592 ([1]) г. с војском продре до Анхиала. Мир с Бајаном донесе рат са Словенима. Приск пређе преко Дунава и опљачка земљу жупана Радогоста и Мужока. Због овога су Словени упадали у Империју од 594—597 год. У овим бојевима византинци погубе жупана Пиригоста, а Словени замуте Јаломницу крвљу византинском. Ове 597 г. сто хиљада Словена опседну *по други пут* Солун, а ова је војска била састављена «*од поданика аварских Словена.*» Овом су приликом Словени употребили све ратне машине, које су се у опсадама употребљавале. Приск (598) смисли да продре у срце Аварије, а Бајан за то продре с војском до Јадранскога Мора, и освоји Балеју и других 40 градова. Убојну снагу Бајанову састављаху Словени, јер (598) папа Григорије велики, честита ексарху Калинику победу над Словенима. Године 599 Бајан с војском пороби Далмацију([2]), Илирију, за што 600 године Приск

([1]) Ове исте 592 г. папа Григорије честита префекту Илирика Јовину успех противу варвара.

([2]) Од 600 г. престају извешћа о Далмацији све до половине 8 века. Значи да је отпочето завојевање Далмације Словенима 552 г., завршило се 640 г., и да су словенска племена била готово независна

пође с војском у Аварију, јер су се тада Словени — Анти побунили противу Бајана и ослободили, па се удружили с Византијом. Приск претера Бајана преко р. Тисе и зароби Словена — Бодрића 8.000; Авара 3.000; Бугара 6.200. — Године 602 цар Маврикије нареди, да његова војска презими у Словенији, али војска не само да није смела презимити у Словенији, него се побуни, Маврикију паде са рамена глава, а Фока буде проглашен царем. Умре и Бајан. Његов наследник излије сву љутину гнева на Империју у друштву са Лонгобардима и Словенима и 604 г. Фока закључи мир (¹) са Аварима. Овај мир протраје до 619 године изузимајући онај случај кад су Словени 611 опустошили Истрију. (²)

Авари су закључили мир, јер су имали сувише посла на Западу. Бајан беше закључио «вечни» мир с. Францима и Лонгобардима 567—568 године, али су они на место Авара, ратовали са Словенима. Тасило Херцег Баварије (595) морао је освајати земљу од Словена. Словени се с помоћу Авара утврде између 609 и 612 године у поврщју Саве, Драве и на десној обали р. Ина. Године 610 Хаган је слао Лонгобардском кнезу Агилулфу у помоћ 10.000 Словена, да освоје Кремону, па после одмах он удари на Лонгобардију. Кнез Гизулф погибе, његову удовицу Хаган осрамоти и растргне, а покори околне Словене, које је држао у потчињености до 630.

до Василија Маћедонца, а у Маћедонији словенска су племена била независна од Ираклија до 686 г.

(¹) Cedr. I. 708: *ὁ δὲ Φωκᾶς τῷ χαγανω το πακτον επανξησος*. . . .

(²) Paul. Diak. IV. 42: Sclavis.... Histriam....

(³) ...Obsedit civitatem Cremonensem cum Sclavis....

Сва ова словенска племена, која су споменута у границама Аварије или ромејске царевине, населила су се у Норику и Карнији око 589 г. (по одласку Бавараца); у Панонији по одласку Лонгобарда (568 г.); у Гепидији — после 567, кад су Гепиди били истребљени; у северној Ракусији и западној Чешкој, по одласку Свева и Тиринга 563 г.; у Подунављу Њитре и Мораве по одласку Лонгобарда 568 г. а у Дакији (т. ј. дан. Румунији) живело је седам словенских племена од V века до 680 г. Дакле после истребљења Гепида и сеобе Лонгобарда у Италију, одмах су стално заузела словенска племена: Банат, Бачку, Барању, Срем, Славонију, Посавље и западне крајеве Паноније. Авари су становали само у средини Паноније, где су се доцније станили Угри (Маћари). Кад се још опоменемо, да су Гепиди превозили Словене преко Дунава, јасно излази, да су Словени били у велико населили подунавље *пре* 567 год. а за тим су га населили одмах по одласку споменутих народа. И тако су словенска племена населила Норик између 589 — 595 г.; даље се кренула и населила Истрију, Илирик и т. д. чак до Грчке. У овоме кретању најдаље су допрла *српска* племена, за њима Словенци, иза ових Словаци, а иза њих Малоруси. Српска су, дакле, племена заузела читав Илирик, Маћедонију, Албанију, до Јеладе и заузела су земљу «Дака и Беса.» Даци и Беси живели су у суседству Дунава и Саве где сада (XI век) живе Срби, у местима јаким и неприступним. «Одатлен су Влахе растерали.» Власи су се расејали по Балкану и по Тесалији. Ето за што и налазимо, почињући од р. Чибре, Трајанових Врата па правце у Архипелаг, *мноштво Србица, Србинова, Хрвате, Бојимија, Босна, па чак једну*

Бојку налазимо у Месенији. Што су данас за Словене Угри, то су онда били за словенска племена — Авари.([1])

Авари су живели на миру са источном царевином до 619 год. Међу тим, по смрти Фоке, завлада цар Ираклије (610—642) и био је најнесрећнији цар од свију својих претходника: Азију заузели Персијанци и запленили «часни крст»; из Арапске почели нападати Мухамедовци, а европске провинције Словени били прекрилили, преокренули у пустољине и опустошавали их с Аварима. Ираклије пак, да би повратио «часни крст» и азијске провинције, он утврди мир с краљем Француске Клотаром II, а Хагана позове у Селимврију да утврде мир и пријатељство. Хаган ([2]) се крене с огромном војском и у мало што није заробио Ираклија 16 јула 619 г. Ипак они закључише мир. Ираклије крене сву војску из Европе противу Персије год 622. Да се пак наплати с Аварима за непријатељство, он им зада посла на *западу*, преко краља франачкога и то преко Словена, које су Авари безразложно тлачили: Авари су у околима чекали људе, а Словени су их нагонили на нишан; у биткама су Словени били у првим редовима, а Авари у резерви, ако су Словени побеђивали, Авари су пљачку узимали; ако би Словенин побегао, Аварин га је копљем пробуразио. «Словени ([3]) су били у аварском процепу.»

У Аварији се Словени несу смели бунити, али они удаљенији, почели су да устају, да се ослободе. Најпре су збацили аварски јарам Анти; на западу нај-

([1]) Види о овоме врло красну расправу Кон. Николајевића у Љетопису за године 1863, 1864 и 1865.

([2]) Овда је Хаган извео из империје силно робље — до 270.000 душа.

([3]) . . . bifulcus. . .

пре се ослободе Словени у Норику, у Бојхему, у Белој Србији и Хрватској ([1]) и т. д. «Ова племена, не могући подносити насиље аварско, побуне се... И за владе Клотара II (франачког краља) 623 г. Словенин «Само» покрене устанак. Њега Словени изберу за свога краља и «под његовом командом одрже много победа над Аварима. Хаган аварски није могао да продужи рат противу Сама, јер персијски цар Хозроје ступи с њиме у савез, па пошље из Азије војску противу Византије а Хаган да удари из Европе, те да освоје Цариград и да сруше источну царевину и Ираклија. И заиста, јула месеца 626 г. појави се персијска војска код Босфора, а аварски Хаган опколи Цариград са копна, из Европе. «То беше читав збор разних народа по именима, по обичајима, по пореклу и језицима. Ту беху *Словени* упоредо с Аварима, Скити, Блгари и Миђани.» Ту се беше слегао Словенин као ска-

([1]) Шафарик: реч «Хрват» значи брђанин или горанин т. ј. планинац; у етнографији значи једно *срйско* племе. Хрвати у Либурнији, то су *Србљи;* Хрвати у Панонији између Купе и Саве, то су Словенци; Хрвати у Чешкој — то су Чеси; Хрвати у Полапској Србији, то су Србљи; Хрвати у Русији — Малоруси; Хрвати у Пољској — Пољаци; Горани у Шари, то су Хрвати; има разлике између Бојке, Хрвате, Бранице, Бодрићи, и т. д. Народне разлике између Срба и Хрвата није било. За то су „Бели Хрвати» живели у Белој Србији. У ред «белих» долазе и Крајинци или Белокрањци. Сва племена словенска настањена на трачком тропољу несу имала националне разлике, а ово сведоче имена места, река, планина, села и т. д. па чак у Грчкој има једно до другога: «*Μποίκα* (Бојка) и *Χαρβατοι* или Његуш у солунској теми, Његуш у Херцеговини и Црној Гори; или Бистрица у солунској теми; Бистрица у Пироту и 5—6 Бистрица у стецишту Белог и Црног Дрима. Сва су ова племена имала једно опште име Србљи или Словени, а звала су се или по родоначелнику или по месту на пр. Смољане, Драговићи, Брсјаци, Белопавлићи, Пољане, Дечане, Хрвате, Милчане, Језерци, Опољане, Галичане, Бојки, Мијаци и т. д.

кавац. Одмах буде наређен јуриш на Цариград: Словени да ударе с мора, остали с копна. Словени су ноћу извршили заповест Хаганову, али кад је сунце огрануло и осветлило бојиште, морска вода залива беше обојадисана крвљу бораца. По морским таласима пловљаху безброј лешева, комађе од чамаца и весала. Било је мноштво лешева *словенског женскиња*, које је вршило војничку службу... Хаганова војска удари у бегство: «Хаган одступи од Цариграда за то, што су га Словени оставили. Словени одоше својим кућама, па је и он морао ићи натраг.» Аварска снага посрну. Ослободише се на истоку Анти; ослободише се на западу Самови Словени; побунише се аварски савезници Блгари и Хаган пресвиште од једа. Како су Блгари једнога порекла са Аварима, њихне су чете живеле у Аварији и господариле над Словенима. Над Блгарима, на Волзи, овда је заповедао Кубрат. Ослањајући се на њега, аварски Блгари по смрти Хагана затраже, да *бирају* редом поглавара Аварије, *једном Аварина, једном Блгарина*. Авари с презрењем одбију тај захтев, и између њих отвори се међусобни рат. Авари су надбили Блгаре (око 630 г.). С тога 9000 блгарских породица побегну из Панонице и затраже заштите код австразијских Франака.

Блгари су били код Франака на рђавом гласу. За то краљ Дагоберт заповеди Баварцима, да сваки свога госта — Блгарина убије. Њих остане само 700 породица, које под својим поглаваром Алцеком умакну и нађу склоништа код словенског жупана Владухе (у Корушкој). Алцек као син Кубратов нађе склоништа код Беневентског кнеза Ромоалда. ([1]) Кубрат из

([1]) Ромоалд их је населио код Сениана, Бавиана и Изерније.

освете поништи све аварске посаде у својој земљи и прекиде свезу с Аварима. Тако се смањи аварско царство постанком *блгарске државе. Само и Кубрат* могли су да униште аварско царство, али Франци смисле да рашире своју државу до источне римске империје, па да постану опасни и самој византијској царевини. Ово насртање франачко и примора Бело-Хрвате и Бело-Србе да потраже свезе са Ираклијем. Он их и упути противу Аварије, те тиме, да се избави од Авара и да створи бедем противу Францније. Ова тежња франачка, да *продру* (1) на Исток, доведе Франке у судар са Словенима. Изговор за рат противу Сама, Дагоберт нађе у томе, што су некакви лупежи у Самовој држави поробили и побили некакве франачке трговце. Због тога Дагоберт пошље свога посланика Сихара Саму да тражи задовољицу. Само не хте пустити преда се Сихара. Овај се преобуче у *словенско* одело, и као *Словенин* изађе пред краља Сама. На његово захтевање, Само одговори, да ту ствар треба *суд* да расправи, јер има и других ствари, које треба расправити. На то му Сихар дрско рече, да Само и његов народ, морају слушати Дагоберта.

— С драге воље, одговори Само, али нека Дагоберт веже с нама пријатељство.

— Хришћани и слуге божје, одговори глупи Сихар, (2) не могу везивати никакво пријатељство са псима(3).

— Ако сте ви, одговори Само: божје слуге, а ми божји пси, Бог нам допушта, да вас продрпамо као врло рђаве његове слуге, који га непрестано вређате.

(1) .... usque Romanam republicam ....

(2) .... stultus legatus ....

(3) т. ј. некрштенима.

Он прогна Сихара и рат се отпочне. Само надбије австразијске Франке и почне продирати у срце Француске. Тада се оцепи од Француске и кнез (dux) племена (gentis) српског Дерван, и пређе на страну Самову са читавим својим народом. ([1]) Од р. Изонце па до ушћа Сане у Лаб, Само потчини сва словенска племена и склопи огромну и моћну словенску државу. Овда се и завршила сеоба словенских племена на трачко-илирско полуострво, а главни је покретач била Византија, јер, како је пређе покренула Аваре противу Словена, тако је сада употребила Словене противу Авара. ([2]) Према разложеном насељењу трачко-илирског полуострва словенским племенима, право вели Порфирогенит: «Ко хоће да зна, како су словенска племена заузела Далмацију,» треба да зна *најпре и пређе свега тога, ово:* ([3])

Римски цар Диоклитијан био пожелео да уздигне Далмацију, као место свога рођења. ([4]) *Старинска Далмација почињала се од границе Драчке и пружала се*

([1]) .... Etiam et Dervanus dux gentis Surbiorum, quae ex genere Sclavorum erant, et ad regnum Francorum jam olim aspexerant, se ad regnum Samonis cum suis tradidit (Fredeg. 68) т. ј. такође и Дерван жупан племена српског, од рода словенског и краљевству франачком некада потчињен, придружи се са својима краљевству Самовом.

([2]) Успенски у својој књизи: „Первыя славянскія монархіи на Западѣ" год. 1872, стр. 14, доводи пресељење Срба и Хрвата од Самове тежње, да себи потчини Словене у Бело-Хрватији и Бело-Србији. Дагоберт закључио са Ираклијем савез противу Сама, па Ираклије и прима Србе и Хрвате као Самове противнике, јер се бојао да не ојача Самова држава. Ово је мњење противно ондашњим историјским фактима, кад је Франачка тежила да допре до (usque) граница Империје. Ираклије је *потпомагао Словене као противнике* аварске и франачке.

([3]) Porphirog. cap. 30, pag. 141.

([4]) 1 в. стр 56.

до истријских планина, а у ширину ишла до р. Дунава и спадала у најбоље области. ([1]) Цар Диоклитијан, доведе и насели у њој римске насеобине из Италије, па се ти насељеници и до данашњега дана називљу «*Римљанима*» (X в.). По читавој Далмацији, Диоклитијан подигне градове, унапреди друштвено живљење. Он је подигао и себи дворац у Спљету. Та тема због тога постане *прва по богатству и унапређености.* По њој се распростре хришћанство и подигне се мноштво цркава. При крају 6-ог века и с оне стране Дунава живели су Словени т. ј. Авари (Sclavi sive Avari). Солин беше престолница *читаве Далмације.* Влада из Солина слала је сваке године нову војску на смену, да чува границе од тих Словена или Авара. Ова римска подунавска војска дознавши једном, да је аварска војска некуд отишла,([2]) пређе Дунаво и поноби, поплени и попали аварску државу. То исто намисли да уради и други пут, али Авари (који су и Словени) њу дочекају и униште тако, да се ни један није вратио да јави за ту погибију, па пред Ускрс, Авари т. ј. Словени обуку се у римско одело, поседају на римске коње, поведу са собом војску и појаве се пред Солином онога дана, кад је био обичај да се враћа римска смена. Солињани помисле да се враћа њихна војска, отворе им градске капије, које ови заузму, дозову своју војску коју су довели и прикрили, и освоје Солин (Салону), па онда поруше и друге *далматинске* градове, које је Диоклитијан био подигао, становнике побију или окрену у ропство. *Остали Римљани, који су се одбра-*

([1]) 1 в. стр. 141.

([2]) Борила се с Блгарима.

нили у приморским градовима, живе «из мора» водећи борбу са освајачима копна. Ови римљани у градовима остану под византијском влашћу. ([1])

Кад су Авари т. ј. Словени освојили и заузели Далмацију и ту се настанили, Хрвати су тада живели иза Баварске. ([2]) Под предвођењем пет браће и две сестре дођу у Далмацију, где нађу оне дунавске Аваре т. ј. Словене и после неколикогодишњег ратовања побију Аваре или их себи подјарме, и ту оснују 11 жупанија и једну бановину. ([3]) По што је поименовао жупе хрватске, он додаје ове најзначајније речи: **καὶ ἡ μὲν εἰρημένη Χρωβατία, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ Σκλαβίνιοι διάκειοται οὕτως** т. ј. et quidem praedicta Chrobatia *cum reliquis Sclaviniis ita sita est*, т. ј. и споменута Хрватска према осталим Словенима тако је положена, а ово значи: да су *они аварски Словени* освојили читаву Далмацију од Драча до Истрије, а у ширину до Дунава, и побили или заробили Римљане (осим оних у градовима на мору) и њихну земљу заузели, па су тек тада дошли Хрвати и освојили свега 14 жупа, па Порфирогенит казује односе Хрвата према пређашњим освајачима Далмације, који су (Sclavi sive Avari) Словени или Авари.

Па који су то *пређашњи* Словени? Порфирогенит вели, да су ти «*Словени:*» 1). *Дукљани* — од Драча до Котора. 2). *Травуњани* од Котора до Дубровника. 3). *Захумљани* од Дубровника до Неретве. 4). *Пагањани* од Неретве до Цетине и 5). *Србија* дотиче се до Хрватске и Блгарије, а у брдима до Дукље, Травуније и Хума. Ови су Словени и заузели читаву

([1]) 1 в. сар. 30, стр. 141.

([2]) Где су сада (X в.) Бело-Хрвати. 1 в. стр. 141, 142, 143.

([3]) 1 в. стр. 145.

Порфирогенитову *тему Далмацију*, а Римљани станују у градовима на мору, и «из мора живе.» Борба између ових Словена — освајача и Римљана у градовима трајаше до Василија Маћедонца Словенина. Римљани су плаћали данак византијским царевима, а цар Василије (871 г.) нареди, да се Римљани измире са Словенима и склопе уговор, по коме данак плаћани империји, Римљани да плаћају Словенима. И тако да плаћа годишње: Сплет 200 (nomismata) дуката; Трогир — 100; Диадора —110; Опсара — 100; Арбе — 100; Бекла — 100, свега 710 за земљу, а оделито се плаћа за винограде и остало. Град Дубровник је на међи хумској и Травунској, и има винограде на земљи хумској и травунској. За то Раужани да плаћају Хуму 36, а Травунији 36 дуката. Овако се свршила борба Римљана Диоклитијанових са Словенима дунавским и Хрватима. И ови Римљани зависе од Словена до данас (т. ј. кад је он своје дело писао) вели Порфирогенит.

Кад су дошли Хрвати и Срби? Порфирогенит вели: у времену, кад су Авари или Словени дунавски, избацили из Далмације Римљане, и кад ту није било ни «Хрватске, ни Србије како се *данас називљу.*» (1) Када су дакле Авари sive Словени «избацили Римљане из Далмације?»

Теофан (2) вели, под годином 591, да је Хаган (аварски) са свом својом војском (omnibus copiis) упао у Далмацију и освојио (**Βάλβης**) (3) Валвис и около четрдесет градова оборио. Идуће 592 г. нагрне у Ми-

(1) 1 в. pag. 148.

(2) pag. 428.

(3) Под годином 1019 император Василије II спомиње у митрополији Велеградској град **τήν Ἄσπρην**, што значи albis, т. ј. Бели. За то и **Βάλβης** није ништа друго него Albys.

зију. Године 599 папа јавља да Словени из Истрије почињу продирати у Италију. Године 602 Павле владика дукљански некуд утекао, однео све црквене ствари, а цркву затворио. Од ове 602 ([1]) г. о Далмацији нема никаквих докумената (осим једног 640 г.) све до 729 године.

Дакле су Словени т. ј. Авари освојили Далмацију између 600 и 602 године.

После овога Авари су хтели освојити Цариград у савезу с Персијанцима; њих оставили Словени. На западу Само заратио с Францима и придружило му се српско племе с кнезом Дерваном. Тада су два брата и дошли са својим племеном и населили Далмацију загорску т. ј. Босну, доњу Мораву и све земље до Лапије. За њима су дошли Хрвати ([2]) и освојили у Далмацији 14 жупа и то је било око 636 год.

Насртање франачко и примора Србе и Хрвате да се селе на ромејску територију, а Ираклије их је примао да би могао сатрти Аваре и спречити ширење Франције. И заиста се словенска т. ј. српска племена ослободе, а Аварија веома много смањи. Сви остали историјски податци већ више не говоре о *досељавању* и *насељавању* трачко-илирског полуострва Словенима, него говоре о *покретима словенских племена као о покретима унутрашњим у империји, — као о побунама. Насељавање отпочело се 552 године*, а *завршило се 636 године.* Борба и досељавање Словена на трачко-илирско полуострво трајала је 84 године. Последњи су дошли Хрвати и за време ратовања с Аварима и

([1]) Види Codex dipl. t. I.

([2]) Осим Хрвата сва остала племена грчки и латински писци називљу Словенима Bud. Cod. Dipl. I. pag. 40, 43, 48, 57, 59, 71 и. т. д. на пр. год. 875: Montemero Duci Sclavinicea и т. д.

Латинима био је највећи хаос. Тај се хаос стиша и разбистри тек 640 године, јер папа Јован (од 25 дек. 640 — 12 окт. 642) «послао силно благо по читавој Далмацији и Истрији за откупљивање из ропства својих земљака од *многобожаца.*» Ови многобошци били су Словени, па су већ преко Јадрије нападали на Лонгобарде код Сипонта (642 г.). Године 657, крене се опет из Цариграда цар Констанс II противу Словена у Маћедонији и врати се с много робља. Год. 664 налазимо Словене већ у Малој Азији, на броју 5000 као савезнике Абдурахмана, који се настанише код реке Оронта. Год. 676 вели се у актима св. Димитрија: «Словени су већ били опустошили сву Тесалију и острва около Грчке, сву Ахају, Епир и највећи део Илирика.... и оставили без становника многе области и градове. Год. 661 византијски цар хтео се селити у Италију због словенске поплаве. Год. 676 устану словенска племена: Драговићи, Сагудати, Велегости, Боји, Брсјаци и други, да освоје Солун. Они опколе Солун од мора и с копна; они су довели туна своје породице и донели покућанство и све своје имање у намери, по што освоје град, да се у њему настане. Солуњани претрну од страха. Оклевање словенско и бура на мору спасе град Солун. Вођ словенски Хатцон (**Χατζων**) запита своје богове: треба ли да он сам продре у град? И кад добије одговор да «треба», он јуриши на градску капију и ту погине. Овај их неуспех не заплаши. 678 год. они и опет ударе на Солун у савезу с Хаганом аварским. Позивајући у савез Хагана, они су навели, да не треба да трпи ни он, ни они, да остане град Солун читав и да прима бегунце од Дунава, из *Панoније*, *Дакије*, *Дарданије* и других страна и градова. Хаган једва дочека такву

прилику, скупи огромну војску, а Драговићи, најближи до Солуна, обвежу се да исхране војску. Непријатељска коњица изненадно искрсне код Солуна и све становништво селско около Солуна пороби или помлати. У Солуну задркћу од страха, а још већу забуну проузрокују у граду бегунци из пограничних римских градова од Ниша, Софије и т. д. После тридесетодневне опсаде непријатељи крену опсаду и одведу силно робље. Ове године закључи цар мир са Сараценима, који су опседали Цариград седам година. Кад за овај мир дочује Хаган и владаоци (ῥῆγες), суседних му земаља, они пошљу цару своје посланике с даровима молећи, да се изврши и с њима пријатељство и мир. Ови владаоци суседи империје били су жупани, кнежеви и краљеви нових словенских т. ј. српских становника — Словена, трачко-илирскога полуострва. Император закључи и с њима мир ове 678 год. али је ипак тежио, да их потчини под своју власт, па управитељ Солуна и обеди кнеза рунхинскога (ῥυγχινῶν) Пребуда (Περβουνδος), да снује непријатељство према Солуну. По царевом налогу, управитељ Солуна лако изврши заповест, јер је Пребуд чешће бивао у Солуну. Чим Рунхини и Струмљани дочују, да је затворен њихов кнез, плану гневом и осветом због таквог вероломства и затраже ослобођење свога кнеза. Цар им обећа да ће га продржати у таоштву док сврши рат са Сараценима. Пребуд дозна, да га чека смрт у Цариграду и побегне. Њега ухвате и у Цариграду погубе. На тај глас устану Рунхини, Струмљани, Сагудати и сва остала племена, да освете свога кнеза (680 г.). После дволетног пљачкања опседну Солун. Само су Велегезите изневерили своју браћу. На лаким својим лађицама они су допирали до Пропонтиде и

претећи самој Византији. Више пута ударали су на Солун, али напразно, за то се поврате кућама, однесавши мртва телеса својих кнежева (680 год.). И тако су словенска племена стално живела на територији византијској, под управом својих кнежева и жупана од 657 г. Струмљани, у стецишту р. Струме; Березите т. ј. Брсјаци око Битоља и Тиквеша; Смољани у родопским брдима, на средњем току Несте; Рунхини око орфанскога залива (Rendina); Сагутати између Солуна и Вереје; Драговићи најближе до Солуна — у западном делу вардарске равнине; други Драговићи на западној страни Родопе, где је река Драговица; у Тесалији на р. Бистрици (Србија) Велегезите; у Епиру (**Βαιουνῆται**) Бојке, а најкрајња су племена у Јелади и Пелопонезу — Милинзи и Језерци. У стецишту Црнога Дрима: Галичани, Опољани, Мијаци, Кучи, Дукљани, Травуњани, Хумљани, Хрвати, Словинци, Славонци, Србљи, Тимочани и т. д. Сва ова племена заузела су римско земљиште између 552 и 638 године. *Само је остала ненасељена Словенима — Доња Мизија и Тракија.*

Цар Јустинијан II Ринотмет, крене војску у *Словенију*, која се почињала од родопских планина. Сухим путем дође до Солуна, али у Словенију није могао продрети, јер су Струмљани закрчили путе и кланце а прискочили им у помоћ владаоци осталих словенских племенских државица. Цар потчини она племена у околини Солуна, — нека оружјем а нека мирним уговорима.([1]) За владе цара Конст. Погоната (668—685) са свим се пословенила Јелада.([2]) Мало по

([1]) Acta s. Dem. § 178; Taf. 93—96.

([2]) Porphirog. de Them. II. c. 6.

мало нешто оружјем, нешто уговорима, Констанс II, Јустинијан II и т. д. потчине под своју врховну власт и једне и друге Драговиће и тако даље сва ова словенска племена и доведу их у стање, због кога су она или ратовала за империју или издржавала и хранила царску војску, па и постану-vulgus т. ј. светина, мирна раја, измећари и радници т. ј. Бугари, отклен се и назову оне песме, које су они певали на своме језику, бугарштице. Остану пак полунезависна она племена, која су била у *брдовитим покрајинама,* као што су Дукљани, Травуњани и т. д. У исто доба заподене се борба између Франције и Аварије о племенима Беле Хрватске, и племенима Посавља и Подунавља, а доцније између Карлових наследника и аварских саплеменика Блгара.

Сва су ова племена српска. То сведочи њихов језик, обичаји, одело и начин живота.

3. **Предели,** *из којих су изашла словенска племена трачко-илирскога полуострва.*

Јужна словенска племена дошла су из *Белосрбије* и *Белохрватске,* а то је просторија земаља од р. Сале до р. Дњестра. Ово се види из тога, што Белохрвати живе иза Угарске, близу Франције и граниче се са српским полапским земљама. У брдима се граниче са Угрима. Срби живе и на Лабу и иза Угрије у Бојци и око Висле, па чак има Срба, који данак плаћају Русима, а Печењези опет досађују Хрватима.

Између црног и венетског (балтијског) мора овако су били разређени народи у IV веку: дуж Црнога Мора Остроготи; у Ердељу и Румунији — Визиготи; ближе Дунава — Вандали. Више Острогота — *Анти*; у површју река које теку у Црно Море — *Словени;* а на рекама до венетског залива — *Венди.* У првој

четвртини VI в. налазимо овако разређена словенска племена: по јужној Русији до ушћа дунавског — Анти; од ушћа р. Дњестра, па до Иљмења — Словени; Венди заузимљу просторију од горњег Дунава до венетскога залива. Полабље заузимљу Срби; у северним Карпатима — Хрвати; на јужној страни Карпата, на десној обали р. Тисе, Лонгобарди, а с леве стране Гепиди до Сингидуна и низ Дунаво до Карпата.

У трећој четвртини VI в. словенска племена заузимљу десну обалу дунавску од Виндобоне (Беча) па до Горње Мезије, и од Баварске до Истрије, Међумурје, површте Драве, Саве и Дрине. У почетку VII в. налазимо словенска племена на трачко-илирском полуострву *у ономе облику, како смо описали и како је било доцније, у X в. осим што Аваре замењују Угри.*

Словени и *Анти* имали су једно име т. ј. зваху се *Спори* (**Σποραις**), која реч долази од глагола спорадин (**σποραδιν**) — расејани, од спорос (**σπόρος-ου**) посев, сејање, семе. Спори, вели П. Шафарик: значи *Срби*; реч пак Срби значи: пород, племе, народ. ([1])

([1]) «Очигледни смисао народног имена Срби јест: пород, рођак, род, племе; латински: gens, natio; индијско Ser—im = natio; у Немаца Thiutisk, Diutisk, Deutsche од готске речи: Thiuda = natio, gens. Виндима су Словене називали Немци.

Гедеон мисли да реч *Спори,* значи *Раси.* По његовом мњењу, дакле, Грци су превели на грчки реч *Расијани* или Раси, речју Спори од глагола *σποραδιν.* По томе најстарије име свију словенских народа било би *Раси.* Отален Раси, Расијани, па и Расија или Русија. Значајно је, да Лукари у Ann. Raus. pag. 14, називље Срби Спорима наводећи, да су Spori natione Sclaua, и да је «Србија насељена колонијама, које оставише Спори. или како неки веле Руси (т. ј. Раси) и т. д.

Како је реч *Словени* одржала победу над осталим називима, ми ћемо их и називати тим именом.

По боји лица и косе, словенска племена делила су се на *црвенкасте* и *беле*. На исток од Карпата, *Словени су били црвенкасти*, па се њихна земља звала «Црвена» (н. пр. Црвена Русија, Црвени Хрвати итд.). «Словени и Вјатићи нити су у лицу боје беле, нити црне, па несу ни плавокоси, него су сви црвенкасти»(1) (**ὑπέρυθροι εισιν ἅπαντες**). На запад од Карпата Словени се зваху «бели»(2) н. пр. Бели Срби (**Σέρβλοι ἄσπροι**), Бели Хрвати, Белокрајинци и т. д.

Одело им је било: *кошуља* и *тесне (гашти) гаће*,(3) а сврх кошуље *долама* (лети без рукава, зими с рукавима). У белих, биле су *беле хаљине*.(4) Женскиње је носило на глави беле рупце, а одело (осим кошуље) бела хаљина до чланака зими, а лети зубун без рукава. Међу словенкама било је много лепотица, како «белих», тако и «красних» (т. ј. црвенкастих).

(1) Отален арапски писци и назиљу Словене «Саклаб«, а ова реч значи: «црвенокожаст човек.«

(2) Шафарик погрешно мисли, кад каже, да „бели« значи „срећни“, јер онда шта би значили «црвенкасти»? . . . .

. . . . . Vocavit Croatiam Albam (Доња Далмација). Од Далма до Драча или Аполоније Vocavit Croatiam Rubram (Горња Далмација).

«Црвена је Хрватска изнад поврпја Тисе, а код Франачких граница је Бела Хрватска.

(3) Чешки — гатě; пољски — гацје.

(4) „Белокрајинци» у брдима Купе и данас носе зими *беле, тесне* сукнене хлаће (гаће), а лети беле пеленгире, на глави клобук са широким ободом. У ред „белих« спадају Чеси, Моравци и т. д. Ово најстарије словенско и српско одело и до данас носе у Старој Србији, у Дарданији и Маћедонији. *Знак је да су сви дошли из једних места.*

4. **Склоп живљења словенских племена у VI веку.** У VI веку словенска су племена, у главноме, преживела била време ловачко и скитничко и настало време тежачко. Земља је била читавога племена под влашћу наследног жупана или кнеза.(¹) Свако племе имало је свога кнеза. Племе(²) се делило на братства, братства на задруге, а задруге на породице. При деоби очевине, кнежеви су делили племе, као кад се дели задруга. Словенска је демократија супротна византијском царизму (вели Прокопије), јер је код њих кнез ограничен *Већем* бољарским. Словени имају много «царића» и вазда живе у раздору. Међу Словенима влада атактија (безредност) и анархија(³) (безвлашће). «Ни у чем несу сложни међу собом; кад се једни у нечем сложе, други одмах оборе то њихно решење,

(¹) . . . **кънаѕь** (кнензь), кнез, књаз, kniže, książe и ksiądz. Ова је реч сродна с ђерманском речију konungz, konnung, konig, kœnig и долази од корена **кън**(= **ча**). Санскр. кан или ган (рађати од kuni — род. Дакле *кнез* значи — родоначелник (**конь** = **на** = **ча** = **ло**). Кнез као начелник рода = племена био је уједно и свештеник. За то пољска реч Ксјенз значи — свештеник. Од речи жупа долази жупник. Реч жупан поста такођер од *жупе*; (бан је бојан; отуда: жупанство — банство). Кад се племе намножило и настало више жупана или кнежева, онда се најстарији у роду звао велики жупан. Византинци овакве словенске поглавице називљу: Архонт, Катархонт, Архиг, Игемон, Катигемон, Игитерс и Рикс или Рига. Латини их називали: duces, comes, primores, rectores, reges, reguli, subreguli и т. д.

(²) Вид. о томе у књизи: „Црна Гора," од Дучића, под насловом: „племе."

(³) Цар Маврикије у Стратигону вели: *Εἰ γὰρ καί πλείους εἰσιν, ἄλλ ἄτακτοι καὶ ἄναρχοι ὅσπερ Σκλὰβοι καί Ἄνται καὶ τα τιιαῦτα ἄναρχα καὶ ἄτακτα ἔθνη* . . . . Нестор вели, да је словенска земља велика, али у њој нема поретка (*ἄτακτοι*) и т. д.

јер сви гаје један према другом «вражду» и ни један неће другоме да се потчињава.»

По наравима су Словени били честити, добродушни, одважни, храбри, али су били и осветљиви, пизматари, сверепи, и борили се међу собом. Госте су радо дочекивали. Ропство је у њих била привремена ствар, а после је роб постајао једнак с осталим слободним људма.

Живели су по шумама, а тресети су им било одбрана. Имали су и градове. Реч град значи ограђено место (**το κάστρον**). Како су се најпре заграђивали дрвима, то су се њихни градови најпре и звали: дрвенград или брвеник. Несу се много бринули о грађењу кућа. Обично су оплетали избе од прућа, да се у њима склоне од дажда и непогоде. Жито су чували у рупинама, у земљи. При наступању непријатеља како жито, тако и све скупоцене ствари, затрпавали су у рупине, па се склањали у шуме, у тресети или градове са чељадма. Обично им је било јело: печење и каша. Место, где је у близу живело више породица, звали су *Въсь*. Обично су живели у задругама. Управитељ задруге управљао је кућом, био њен представник на скупу и већник у племенским пословима. Земља на којој је живело читаво племе, звала се племенштина; непокретне *личне* својине није било. За то о миразу уз девојку није могло бити ни говора.

Имали су потпун породички склоп и све степене сродства. Били су моногамисте. Више жена по изузетку могли су имати само знатни људи. Из речи «вено» (долази од vendere — продавати) види се, да су девојке продавали, а после долази реч «придодано» (мираз) уз девојку. Жена је имала половину мужев-

њег имања. Свадбе су вршиване у један дан. Жена је «домаћица» и звала се владика и ступаница т. ј. стуб на коме се кућа држи.

Крвна освета бранила је опстанак племена: браћа су светила браћу, ујака сестрић и т. д. по степенима сродства. Да се не би затрла братства или породице обично су правили «крвно коло.»

Својина налази свој почетак *а)*, од мираза (при-(до)дано) и *б)*, од поклона. Као тежаци имају ове речи: плуг, мотика, трнокоп, лопата, срп и т. д. спомиње се: раж, пшеница, просо и т. д. имали су речи: сноп, гумно, трап и т. д. млели су брашно жрњевима и млиновима; патили пчеле, употребљавали су мед и восак. — Сејали: конопље, лан. Знали: прести, ткати; имали су: вретено, преслицу, брдила, чунак, гребен. Знали за олово, сребро, злато, железо и т. д.

Да су били војнички организовани, види се из тога, што су имали: десетнике, педесетнике, стотинаше, заставнике. Убојно им је оружје било: *копље, секира, стрела, сулица, мач, штит, праћица.*

Они су водили трговину, па су имали тржишта. Најзнатније место трговања био је град *Волин.* Новце зову *благом*, а та је реч узета из сточарског времена, кад су стоку звали благом, а смок — благо.

Вера. Врховни бог словенски звао се *Сварог* (1) т. ј. Небо, а његова жена — Земља. (2) Земља је

(1) Санскр. (zvar = небо = светло) sur = блистати; sura = светли бог, а то је Dêva, наше Див, лат. Deus, грчко Θεὸς и Ζευς. У Ведам: Bhaga и Bhag = Colere, што по Пикту (II, 654) значи: L'être adorable; digne de respect et d'amour т. ј. Прабог, а грчки γρονος = највећи.

(2) Le couple primordial.

мајка: сунца, месеца и ветра, и свагда се јавља као бака, која преде златнў кудељу са златне преслице.(¹) Један син Сварогов зове се **Дажьбогь** (²) т. ј. сунце. И тако:

Бог неба — *Сварог*, богиња — Земља имају три сина: Сунце (Дажбог, Хорс, Велес);

Перун (бог огња) и Стрибог (ветра). Овима су додали «брата месеца и сестру — Зору, Ратни је бог — Давор.

Над свим у свету царује Усуд т. ј. Ананки или Фатум. (³).

У почетку просинца празновали су повраћај бога Сварога, а поред ових главних богова молили се *луговима*, *изворима* и *храстовима*. Приносили су жртве језерима, студенцима и луговима. Још су обожавали

(¹) Санскр. Prthivi mater, а значи: la terre — mère. Грчки *Δημήτηρ* или *Γημήτηρ*, а ово је исто што и Terra—mâr = tellus mater; ђермански: Jœrdh (т. ј. Erde, Nerthus у Тацита).

(²) По Пикте (II, 717) бог Световит наличи на Иранског Çpento mainyo т. ј. L'esprit saint, или le vrai dieu, јер словенско **свать** одговара иранском Çpento: суфикс „вит" одговара староперсијском vitha, а ово је епитет des divinités, па је код свију богова на пример Перо*вит*, јаро*вит*, руге*вит*.

(³) Хелмолд је (Chron. lib. Slav. I, cap. 52) измислио словенски дуализам у вери, говорећи: Malum deus sua lingua diabol sive Scernoboch, id est, nigrum deum appellant, из чега се јасно види, да је ово писао хришћанин, намећући Словенима оно, о чему они несу имали ни појма. Ово је налик на другу хришћанску изреку: «Omnes dii gentium daemonia» т. ј. сви су погански богови бесови. Из Зороаста пренели су дуализам у Европу, Манихеји, а од њих узели Богумили два начела добро и зло (quid duo sint dii). — О словенској вери в. Срезњевског. —

Сварог је наш Бадњак = **огнь**: „Да се помолимо за *старога* за Бадњака." . . . Заклињање сунцем, месецом, звездама и т. д. то је заклињање прастарим божанствима.

виле, русалке и самовиле, а то су били анђели Дажбога. Имали су и своје домаће или племенске богове — заштитнике, којих обожавање замениле су «*славе*» или «*службе.*» Жртве су приносили на хумовима и клали стоку, па је с тога остала реч: *кољиво.*

Најзнатнији су им били празници: при повраћају сунца у почетку просинца; празновање пролећа о Ђурђеву дне, кад су пуштали зиму низ воду; празновање *лиле и кресова* о Ивању дне; празновање прикупљеног берићета и празновање наступања зиме или гвозден-зуба.

Словенска су племена веровала у бесмртност душе, па су са мртвацима сахрањивали све њихне ствари.

Сродство језика. Сваки народ има свој језик. Чим је језик њиховероднији међу собом, тим је ближе њихно сродство. С једног земљишта народ преноси на друго место имена планина, река, језера, поља и т. д. Језик полапских словенских племена, као и језик племена словенских површја свију река, које потичу са карпатских планина, готово је један исти са језиком јужних Словена. У њему има и носни звук на пр. поунт ([1]) и т. д. Остале су речи као и у нашега нар... на пр. вук, кудеља, ткач, или су сличне језику неких племена Старе Србије на пр. *шидло* (т ј. шило), двар, ожица, или рука, рака, рока или ронка, отклен долази ронкавица, радло (рало), или имена племена: Смољани, Моричани (т. ј. Морачани) моричко — језеро, Косовци (Hehfeldi), Додошани, Милчане, Древане. У области Моричана или Морачана има језеро Плав, па и град Плав; племе Кучи (Kucini), Сере-

([1]) Котљаревског: „Старинска права балтијских Словена" 1874 г.

жани (Zerezpani), Риадри (Јадрани), Речани, Дечани, Љубушани (Leubusi) и т. д. Уточица р. Дњестра — Бистрица; уточица Висле р. Сана; Морава, Лаб; река Црна утиче у Вислу, а река Пшиња утиче у р. Одру. Уточица р. Тисе р. Тепла; на реци Одри град Каменац. Брда код реке Висле: Рогозна, Мокра и т. д. Имена места на пр. на северној страни карпатских брда — *Опоље*; на Висли: Хелм (и град Хум); град Јариње (у Лужици); град Србац (Zribenz); абатство љубушко; село Кијевац; град Млава, Виљно, град Стрела(ц), Галич и т. д. Нарочито путујући преко Белорусије као да човек путује преко Душанове српске државе, тако су сродна имена места, река, села, градова и планина.

Још ће постати ствар јаснија, кад додамо ове податке: Кад су Угри оборили моравску државу, Моравци су бежали преко Карпата у Галич и земљу древанску. 939 г. пропала је грана српских Словена: Далемилци, Милчане, Морачане, Гавољане и др. У Чешкој услед издаје Тугемира многа се племена потчине Немцима. Кнез Стоигњев замами Немце у место код реке Раксе или *Расе*. Отон помогао чешком Бољеславу, да отме од Угра: Мораву, Словенију (Словаке), Белу Хрватску и Црвену Русију . . . Ми налазимо (српско) племе *Требоване*, Милчане, Дечане. Кад је словенским племенима Дитмар поставио епископа, певали су: «Христе — крсти нас» или: «Господи помилуј *ни*.» Слеска и *Хрватска* потпану под Пољску. Или: «Владимир кнез (Кијевски) нападне на *Хрватску*» . . . . Насеобине хрватске ишле су северно до Мазовије, а западно до Буга. До Мазура живели су Хрвати и т. д. и т. д. Налазећи, дакле, у Бело-Србији и Бело-Хрватској покрај реке Лаба, Висле и Буга и по

Карпатима: Бојке или Боје, Сережане, Смољане, Милчане, Србље, Морачане, Хрвате и т. д. Налазећи: Галич(ник) (или Галис или Калис), реке, Међуреч, Виљно, Кијево и Кијевац, Хум, Требоване (Травуњане), Морачу, Плав, Млаву, Опоље и т. д. или реку Бистрицу, Лаб, Сану, Морачу, Мораву и т. д. Налазећи једнаке старинске обичаје и живљење по племенима, са кнежевском или жупанском влашћу и т. д. морамо рећи, да су се јужнословенска племена доселила почињући, од поврщја Дњестра и Буга, од Висле, Лаба и Одра. То се досељавање отпочело у VI веку преко Дунава, где су га обуставили Авари, *али га Авари несу могли пресећи динарским брдима.* Кад су Авари напали на Византију 623 г., устану словенска племена под Самом, па надбију Франке. Уза Сама пристану и српска полапска племена пређе под франачком врховном влашћу. У то доба (630) Аварија је била у забуни, због рата с Блгарима; Сарацени напали на византијске земље, српска племена у опасности од франачког насиља, где је краљ Само вршио главну улогу и обједињавао словенска племена, па Ираклије и ступи у преговоре са Хрватима и Србима, јер су се њихни узајамни интереси подударали: Ираклије да се освети Аварима, да их ослаби и да стане на пут ширењу Франције, а Хрвати и Срби да очувају своју народност од навале франачке па се крену као пријатељи и савезници империје, а као непријатељи аварски, у источну римску царевину из Беле и Црвене Хрватске и из Беле Србије под предвођењем (Хрвати) пет браће и две сестре, а Срби под предвођењем два брата. Хрвати после неколико година ратовања освоје Хрватску, а Срби освоје Загорје и надбију Бесе и Даке, па заузму земљу до Лапије. Бело-Србија и Бело-Хрватска шириле

су се од Дњестра до Француске и Баварије. Отален се «једно читаво племе *одели* од Бело-Хрвата, на име, оделе се пет браће: Кључ, Ловел, Коснац, Мухло и Хрват и две сестре: Туга и Буга ([1]) са *својим* народом (т. ј. са својим родовима) дођу у Аварију и нађу Аваре у Далмацији. После неколико година ратовања, Бели Хрвати одрже победу, па нешто Авара побију, а други део њима се покори. Од тога времена, том земљом и завладају Бели Хрвати. Над њима је тада владао «кнез Порга.» Пре аварске владе, «*предње чете*» од истих словенских племена, већ су се биле настанило на територији римске царевине и по Аварији. Бели Хрвати су морали дуже ратовати с Аварима, док су освојили 14 жупанија. Срби пак по освојењу нове земље и смрти онога кнеза, под чијим су предвођењем дошли, остану два његова сина и заваде се, па један се и обрати Ираклију, да му даде друго место за насељење. Ираклије му даде земљу за насељење у *Солунској теми*, «на име Србију ([2]) (τὰ Σέρβλια). Читавом народу не допадне се та, солунске теме, Србија, па већина од њих удари на Pulcheriopolis т. ј. Београд (сад. Арнаут) и насели се у разним местима Албаније и међу својом браћом Дукљанима и осталим српским покрајинама Приморја. Ово потоње словенско насељење десило се између 630 и 638 г.

Јасно је, дакле, да се насељавање словенских племена није догодило у један пут, него је долазило племе по племе, и како је које долазило, онако је и оснивало племенску државицу, које се (племенске

([1]) Божа(на).

([2]) Ово и јест Белогезитија.

државице) одржале без мало све до времена цара Василија II. ([1])

Узрок лаког освојења земаља источне римске царевине, налази се у економном и финансијском стању римске источне империје, па су ови нови настањеници и створили ново стање и нове односе у царевини.

5. **Економно стање византијске империје.** У царевини је била *лична* сопственост и данак се плаћао на земљу и на главу (Terrena et humana). То су биле дације главне, а споредних је било сувише много. Огромне дације биле су тешко бремеданачких глава, поред злоупотреба скупљача дација. Сопственичари почну остављати земљу и бежати. Опустела имања (agri deserti) давата су ономе, ко се *обвезивао* да на њих плаћа данак. Мало по мало држава привеже за земљу оголеле и обоселе сељаке и киријаше, и они дођу у једно стање са робовима (servi rustici). Бежање с имања буде законом забрањено, а бегунци (profugi) да се повраћају. И тако су слободни људи били вргнути у ропско стање (conditio).

Други начин, како су слободни сељаци изгубили слободу, био је patrocinium vicorum т. ј. поједини сељаци или читаве општине, обраћале се неком «владаоцу,» да он за њих плаћа данак у касу, а они се

([1]) У опште тврдимо, да су се српска карпатска племена населила пређе и заузела Поморавље, стециште Струме и Вардара. Она употребљавају заменицу «ни» н. пр. *помилуј ни* и т. д. То је *ресавско-српско* наречје.

Носни звук *н* на пр. **пѫть** донела су она српска племена од Лаба, па се тај носни звук и изговарао на пр. и у Белогезитији т. ј. у Солунској Србији, *Зети* и т. д.

обвезивали, да му дају извесне редовне приходе или дарове. Тако су мало по мало и они постали отроци.

И најпосле, сељаци су живели на земљама великих баштинара. Ништа непокретно они несу имали. Делили су се на двоје: 1.) Привезани, приписани (adscripticii) и 2.) насељеници (coloni). Они први звали су се (Servi rustici) и сеоски робови. Разлика је између њих била ова: насељеници могли су слободно ступати у брак; деца њихна била су потчињена очиној власти. Они су били слободни са свима својим стварима (peculium); покретно пак имање, привезаног за земљу, сматрало се као сопственост господара земље: ови несу имали приватне сопствености. Ова се разлика с током времена изгуби на штету насељеника.

Упадање варвара у царевину поремети ово стање. Мноштво света изгине. Изнајпре и варвари западну у овако стање. Овај раднички сталеж није имао ништа друго од владе осим зулума. Како су још упадали њихни варварски једноплеменици, сада се они удруже с варварима и почну заједно пљачкати и борити се противу државе. Византијско становништво пропадне и смањи се, а словенско заузме земље и области. За империју је било од великог значаја то, што се словенска племена несу у један пут населила, па ју је то и спасло, јер су цареви византијски бранили и штитили њихов племенски живот, те се није могла ни на једном месту склопити велика организована снага, која би била кадра порушити империју, а овако су кнежеви и жупани мало по мало прешли у архонте царевине.

Ново словенско *становништво* поруши читаву економну и финансијску систему византијске царевине. Овај економски преврат узаконили су тако названи

«иконоборачки» императори издањем «сељачког законика» (*νόμος γεωργικός*) и «еклоге» Лава и Константина. Последица словенског утицаја била је та, да је нестало «привезаних и насељеника» т. ј. робова и отрока у VIII в. и појавио се нов облик владања земље — *форма општинска*. Као прелаз овој форми, сматрају се «мортити,» који су плаћали десетак или кирајџије (*ἔκδοσις*), где је главно било: уговор између господара земље и земљорадника. Ну главни је појав: да су сви сељаци постали слободни (себри) и владају непокретним имањем. Главна је форма ова: сва непокретна земља постане сопственост *читаве општине* (т. ј. племена), а чланови њени један према другоме стоје као задругари (socii). Од овога облика држања земље одузимље се: *врт* (башта), *виноград* и *земља под кућом*. Својевољно извлачење личне користи из општинске земље, изазове протестације нпр. ако би члан општине саградио на општинској земљи млин, општина има право да му исплати *вишак* утрошеног капитала, а млин да постане општинско добро. Општинску земљу могли су делити и сваки је добивао сразмеран комад, и постајао потпун господар тога парчета земље, њиве или винограда. Ова је деоба уништавана ако би један члан поднео протест. И после овакве поделе, по којој је сваки могао постати господар њиве, врта или винограда, ипак су остале општинске: *утрине*, *пасишта*, *планине*, *воде* и т. д. Ова реформа унесена *Словенима* у византијско законодавство, необично брзо подигне благостање сеоског становништва. Законодавство није *претходило* оваквом економном појаву, него га само потврдило и учврстило. Византија, дакле, одбаци форме римског начина земљодржања и усвоји словенско гледиште, а

тиме спасе свој опстанак и себи привуче словенско становништво. Словенска су племена не само порушила римски економни склоп и ред ствари, него су унела у државни живот нов ред и нова начела, па су за то и могла да претворе у себе старинце. Наравно, да су старинци имали утицаја на дошљаке — варваре, што се гледа у *«побратимству,»* у примању обичаја, н. пр. фоте; у задржању старинских имена, да означе неко стање н. пр. Неропси, Шопови итд. поред брачних свеза, због којих на место белог типа, појављује се тип црномањасти н. пр. у Приморју. Овако брачно укрштавање породило је оне средњевековне јунаке, о којима се пева у народним песмама. Да би Византија ове нове насељенике задржала у потчињености и привржености, *хришћанство замени идеју народности.* Словени саставе масу сељачку, а преостали старинци предузму у своје руке трговину, администрацију, цркву и сточарство (Власи и Арбанаси). Црква добије пресудан утицај на јужно словенство, а преко јужних Словена на сва словенска племена. На југу словенском сукоби се утицај византијски са латинским, најпре у Далмацији. У унутрашњим покрајинама царевине, Византинци преокрену Словене у Грке, као што су опет Словени најближи Риму преокренути у Латине. Српска племена Тесалије, Маћедоније, Медитеранеје, Даргданије, Горње Мезије, Илирика и т. д. нашавши се под утицајем два супротна правца, па бранећи своју народност, приморају Византију, те им остави словенску писменост, а са писменошћу развије се свест о својој народности и појави се тежња да створе народну државу. Са вером, на своме језику, буде наслеђена и идеја, да је вера и народност једно исто.

6. **Судбина седам словенских племена противу којих је ратовао Хаган-Вајан и долазак завојевача Доње Мезије — Блгара.** Блгари, народ турско-татарског(¹) порекла, живљаху у VI в. између Анта и Црнога Мора. Њих, и седам словенских племена завојују Авари. У рату с Аварима 630 г. око преобласти, *Кубрат* уједини блгарска племена и ослободи се од Авара. Ираклије закључи с Кубратом савез (631—634) и даде му титулу «патриција,» да би га покренуо противу Авара онда, кад је покренуо

(¹) Шафарик је без основе рекао да су Блгари расе «Фино-Уралске.» Ово његово мњење помело је право питање. Фина има источних и западних. Источни су: «Вогули и Остјаки.« Угри су уралски народ, јер је њихов језик сродан с вогулским. Како су Угри измешани с Туркменима, то су Угри потомци фино-туркменски (Куник у књ. Ал-Бекри). — На основу историјских сведочаба, на основу обичаја и нарави, и на основу остатака блгарског језика, Блгари су најближи Хунима. Хуни су изашли из земље Тунгута и пустаре Хобије. Коњички народ, са развијеном неограниченом царском влашћу. Од V в. Блгари се јављају заједно с Хунима и писци их рачунају за један народ (Porph. de cerem. II, 52, 740). Теоф. Симоката доводи од Угара и Хуна не само Аваре, него и блгарска племена: Савире, Унугуре, Кочагаре и Завендере. Хуни, Блгари и Авари, то су потомци турско-татарске народности (Tomasch. Zeitschr. f. Oest. Gymn. 1877). Блгари се поглавито настанише у Добручи и несу се тако лако и брзо преокренули у Словене, како се обично пише у књигама. *Словени су били под њима као и под Аварима.* Противу њих је и устао поп Јеремија као противу насилника. Орда блгарска била је *малена*, па је *морала* наоружати и *Словене* у борби с Византијом. С преводом св. књига на *словенски* језик, буде забачен језик *блгарски*. Владаоца су звали — Хаган. Па чак и данас у центруму Блгарије, не знају да говоре језиком словенским. Чим је које племе словенско удаљеније од *центрума Блгарије*, тим оно боље говори *срйски*, а чим је ближе тим горе. Ето отклен се појавио језик без падежа. Тип је Блгарина: шиљаста глава и криве ноге. Ношња ћока и шалваре. Полигамисте. Остатци освајача Блгара данас носе име Гагаузи (Црни Блгари).

противу Авара, Србе — Хрвате. Кубратових пет синова *поделе народ* и сваки почне радити на своју руку.

За владе Константина Погоната (668—685), син Кубратов *Аспарух*, са својом ордом, стани се између Дњестра и Дунава и почне нападатн на Доњу Мезију. Император отпочне противу њега рат, али он надбије Византинце, преброди Дунаво и стани се у Добручи до Балкана 680 г. По миру с царем, добије Доњу Мезију, између Дунава, Балкана и Црнога Мора и тај простор земље добије име *Блгарија.* — Блгари покоре оних седам словенских племена у Дакији, која су била «под уговором» с Аварима, па их преселе на десну обалу р. Дунава. Једно од ових, на име, *северјане*, населе на источној страни (Доње Мезије) спроћу брегавске клисуре, а јужно и западно према империји и Аварији, населе осталих шест племена, да бране земљу од Византије и Аварије.([1]) Да би се империја одбранила од ових нових суседа, византијска влада створи засебну тему *тракијску*, под командом Стратига. Прогнан с престола, император Јустинијан II Ринотмет, прибегне наследнику Аспаруховом Тервељу и с његовом потпором поврати себи престо Византијски (705), за што му и даде титулу «ћесара.» До IX века, Блгари несу раширили своје границе; добивали су годишњу плату као негда Авари и византијски утицај био је у Блгарији тако велики, да се у Блгарији подели народ на две партије: једна за Византију, друга *против* Византије.

([1]) Teoph. 71: „Блгари покоре погранична (Мезији) племена словенска, па нека од њих наместе у пределе обличње Аварима, а дуугa населе дуж византијских земаља, да им чувају границе од оба ова суседа.“

Ширећи свој утицај у Блгарији, византијска влада предузме најенергичније мере, да над српским племенима, изван Блгарије, утврди своју власт, да их задржи у раздробљеном племенском живљењу, и да једно по једно савршено придружи Византији. У тој цели, Византија оснажи централну власт, доведе у непосредне везе центрум са провинцијама; убрза извршну и судску власт и побољша економно и финансијско стање. Лав Исавр створи нову војску да брани границе. Да се све ово постигне биле су организоване «нове» теме т. ј. војни окрузи, према стању ствари.

1. Тракијска тема до родопских планина.

2. *Стримонска*, са знаменитим утврђеним градовима: Перник, Земљан и т. д. припремљена за одбрану царства од Блгара и од западних непријатеља.

3. *Драговитска* тема, са главним градом Мелеником.

4. Тема *солунска*. 5) *Јелада*. 6) *Пелопонез*. 7) Тема *Маћедонија*. У њој је било више племенских државица као што су: Белогезитија т. ј. Солунска Србија; Сагудатија, у којој су главни градови: Водена, Едеса, Острово, Преспа и т. д. Пољаничка, у којој је био главни град Прилип. Од Леша до Аполоније и Црног Дрима — тема. 8) *Драчка*. Од Аполоније до Превезе и 9) *Епир*.

Ова промена учињена је с дуплом намером: *а)* да се брани царство с поља и *б)* да одржи унутра у потчињености подјармљена словенска племена. Над сваком темом управљао је стратиг, са војном и грађанском влашћу, а њему су били потчињени: Клисуархи, Турмархи и т. д.

Порфирогенит тврди «*да се Јелада пословенила и постала варварска*», а Константин Копрониш зида твр-

ђаве у Тракији и доводи из Азије Сирце и Јермене, те их ту насељава; они су донели павлићанску јерес.

По што се овако империја осигурала и утврдила, а свој утицај развила у Блгарији, где 762 год. плане револуција, збаци династију Кубратову и избере за хагана Телеца. Овда из Блгарије пребегне у империју 268.000 Словена, које цар насели у Азији око реке Артане.

Услед овога догађаја 763 год. Телец нападне на империју, буде надбијен код Анхиала, и опет плане буна у Блгарији, надвлада византијска партија, помири се с Византијом и изабере за хагана *Савина*; ну сада опет плане контра-буна са речма «због Савина Блгарија ће постати робиња ромејска», па га збаци, а избере за хагана Бајана или Пагана, који замоли за мир и с бољарима оде у Цариград 764 год. Тада Византинци ухвате и казне северјанског кнеза и неке друге у Цариграду. Због овога убиства и опет се дигне буна и изберу за хагана зета Бајановог *Тохту*, али кад допре византијска војска до ушћа дунавског, погине како Бајан, тако и Тохта 765 год. Ратовање се сврши тек 774 и између Византије и Блгарије остану старе границе, а за блгарског хагана буде изабран византијски приврженик Цериг (Телериг), који је морао 777 утећи у Цариград и покрстити се, а завлада хаган *Кардам* (791—796), који доврши ратовање с Византијом тако, да је она почела плаћати Блгарима данак, како је пређе плаћала Аварима. За овим постане хаганом храбри и јуначки Крум, који није ратовао само ради грабежи, него и да земљу рашири. Године 809 освоји тврди византијски град Средац (Софију). Цар Нићифор после две године ратовања (25 јуна 811) погине и он и сва његова војска, и Крум се

крене преко Провата и освоји Анхиал, па онда Месемврију, Девелт, а становнике пресели на леву обалу Дунава. За овим надбије Византинце код Једрена, крене се Цариграду и у повратку освоји Адријанопољ и пресели 10.000 становника у преко-дунавску Блгарију. Спремајући се за нов поход, изненадно умре од капље 815 г. Његов наследник живи на миру с Византијом, а то је знак, да су опет остале између њих старе границе. Наследник овога Цока (*Τζόκος*) на брзо премине као и Дукум и Диценг. Тек 820 год. завлада Омортаг, закључи са империјом мир *на 30 година*, а окрене оружје на запад противу српских племена од реке Чибре, да рашири своје границе. За то ова српска племена преко посланика и замоле франачког цара Лудовика, да им помогне противу Блгара. ([1]) Тада се и сукобе Блгари и Франци у Подунављу.

([1]) Егинхард казује, да су ови посланици дошли Лудовику 818 год. говорећи; да су посланици оботридски и Борне кнеза Гудучанског и тимочког, qui nuper a Bulgarorum societate desciverant et ad nostros fines se contulerant (т. ј. који су сада од блгарског савеза одустали и нашим се границама прибројили). 822 год. разна словенска источна племена па и Моравци, Браничевци и Авари из Паноније, опет су слали Лудовику посланике. То су чинили и Блгари. Бодричи су живели најпре између Аварије и Блгарије, а доцније између Блгарије и Франције. Она племена, на која су нападали Блгари на пр. Тимочани, звала су у помоћ Франке, а она племена, на која су нападали Франци, звала су у помоћ опет Блгаре. После дуге борбе, ова су племена потпала под Блгаре, јер је 885 г. био управитељ Београда, Борита-хан. Ови се Бодричи називљу Oster-Abtrezi. Са Бодричима, по Егинхарду, сродни су Браничевци са главним градом Браничевом. (*) А тако исто Кучајчани и Тимочани. Кад су се враћали натраг из Моравске ученици Ћирила и Методија, Београд већ *није био блгарски*, јер у њему налазимо кнеза Радослава. — Грцима су све ове земље по-

(*) „Tomcus starosta Rasciae .... comes Cuciviensis et Branicivensis“... т. ј. Томко чиновник Расије .... кнез кучајнски и браничевски.

За то *најпре* морамо пропричати судбину ових српских племена у Подунављу и Посављу.

По што је Карло Велики освојио немачке народе и Баварску, он се сукоби с Аварима на реци Енжи. Хаган пошље спомоћну војску Тасилу херцегу баварском, због чега Карло нападне на Аварију 791 год. и освоји аварске земље до реке Раба. Год. 795 маркграф фурландски Ерих и хорушки кнез *Звонимир*, освоје аварску престолницу (hringus) на левој обали реке Дунава. Пипин, син Карлов, 796 г. доврши освојење Аварије и прогна их преко реке Тисе. За овим Карло потчини Хорушку, Истрију и Либурнију до р. Цетине, изузимајући византијске приморске градове. Франачка граница допре до Врбаса, Саве и Дунава. Тада је и добила име Фрушка Гора (Franco-chorion). Од ових земаља Карло Велики склопи крајине:

1) Марка *Источна* (Oesterreich).

2) Марка *Хорушка* и

3) Марка *Словенска*, у коју су спадале: Хорушка, Истрија, Либурнија, Далмација и земље између Саве и Дунава. Врховни управитељи звали су се маркграфи (погранични управитељи), а њима су били потчињени месни кнежеви или жупани племенски. Ова племена задрже унутрашњу месну самоуправу. Свештенство латинско ишло је заједно с војском, покрштавајући

знате под именом архонтија Моравска или Морава. Њени становници говоре особитим језиком, који се зове: српско *ресавско* наречје, на пр. они на место *нас* или *нам* говоре *ни*, као: да ни си жив. Блгари су ове српске покрајине освојили били 828 г. и отален уз Мораву нападали на српска племена у Дарданији и другим покрајинама. Одавде је и Борис ратовао противу српских жупана. Године 1040 Подунавље је припадало Угрима, јер се вели за Делејана, да је дошао usque Moravum et Belgradum, quae sunt castella Pannoniae . . . .

месна племена и организујући епархије. Државна и црквена организација франачка тако згњечи и потлачи словенска племена, да реч *«Словенин»* почне означавати роба (sclavus). Насиље и зулуми франачки били су тако велики, да су Франци убијали децу словенску и њихним месом хранили своје псе. Кад је зулум превршио сваку меру, онда се отпочну буне и устанци за ослобођење. Најпре устане српски кнез *Људевит*, чија је кнежевина била између Саве и Дунава. Он подигне сва племена Посавља и Подунавља, па уз њега присгану и Тимочани. На њега нападну Франци у савезу са хрватским жупаном Борном, присталицом франачком. Људевит се борио три године (819—822), али се морао потчинити Францима. На државном збору у Франкфурту 822 г. били су и посланици бодрички из Бачко-Бодричке. Најпре су ови Бодричи као и Тимочани живели у љубави с Блгарима. Због насиља блгарског, они се придруже Францима, надајући се наћи код њих заштите. Тако се сада сукобе Франци и Блгари. ([1]) Године 824 Блгари су водили преговоре с Францима о границама, јер су Бодричи тражили заштите код Франака. Од тих преговора није могло ништа бити, и Омортаг хаган блгарски крене војску 827 год. уз Дунаво, продре у горњу Панонију, надбије Франке, и завлада над освојеним покрајинама. Лудовик опет прогна из Паноније Блгаре 828 г. па су Блгари морали 832 год. носити дарове Лудовику сину Карлову. До 852 год. Блгари су живели на миру с Францима, али су се Франци одрекли српских племена око 840 год. и тада Блгари отворе војну са српским племе-

([1]) Дукљанин вели, да су Блгари освојили Моро-Влахе, а то су Црни Латини т. ј. Румуне, а са Словенима живели у љубави. 817 г. Блгари насрну на српска племена Мораве и Бачке.

нима Тимока и Поморавља. Како Блгари несу у томе рату успели, опет се отвори рат с Францима 855 г. када су у рату противу Франака били блгарски савезници Моравци. ([1]) Сада Лудовик промени своју политику, удружи се с Блгарима и отвори рат противу свога сина Карломана (863 год.) управитеља источне (т. ј. аварске) Марке, ([2]) што значи, да Блгари несу владали над Аваријом.

Идуће 864 год. Лудовик је у савезу с Блгарима ратовао противу Ростислава кнеза моравског, а то је знак, да је Ростислав био у савезу с Карломаном.

Ови су догађаји и довели блгарског хагана Пресијама у борбу са српским кнезом Властимиром. ([3]) Насртање на српска племена: Тимочане, Кучане, Браничевце, Бодриче и т. д. отпочето блгарским хаганима 818 год. довело је за владе Пресијама до рата са *брдским* српским племенима, у коме је Пресијам зло прошао. Како су Авари због своје малобројности и слабости ступили у свезу са Блгарима, да владају над словенским племенима: тако су сада и Блгари, због своје малобројности ступили у свезу са новим Азијанцима Угрима, између 829 и 842 год., јер кад су заробљени Словени надбили, на левој обали дунавској, Блгаре (за владе цара Теофила 829—842 год.), ови т. ј. Блгари затраже помоћи од Угра, који им и дођу у помоћ, па уздајући се у њих, Пресијам и насрне на Властимира.

([1]) Пре овога рата, Блгари су ратовали са Ростиславом, којом приликом пребегне Блгарима Њитрански кнез Прибина 831 г. не хотећи се потчинити моравском кнезу Мојмиру.

([2]) Pertz I. 374.

([3]) Porph. de adm. 1 m. гл. 32.

По што смо пропричали досељење српских племена, за тим досељење Блгара и освојење седам словенских племена, па смо видели судбину српских племена у Подунављу и Посављу, остаје да пропричамо судбину *српских* племена потчињених Византији, па ћемо тек онда прећи на историју српских брдских племена полузависних и потпуно независних.

II.

Доња Србија (Serblia Inferior). (1)

1. **Милинзи и Језерци.** Најдаље су продрла у срце земаља грчких два српска племена Милинзи и Језерци. Они су се настанили у Пелопонезу около 590 године и основали тамо унутрашње самоуправне две племенске кнежевине. Тако су оба племена проживела до византијскога цара Нићифора (803—811). Кад је император Нићифор погинуо, Словени Ахаје смисле да се ослободе, јер су плаћали царевини данак у *крви*. Они дакле устану у ономе времену, кад су се њихна браћа борила у Подунављу са Блгарима и Францима, опустоше суседне грчке покрајине и нападну на град Патру (τῶν Πατρῶν πόλις), освоје градске земље до самих бедема, и у савезу с Арабима опседну град. Већ су Патрани били пристали да им град предаду, али се изненадно поплаше Милинзи и Језерци и бише надбијени. Цару јаве, да се град спасао благодарећи помоћи св. Апостола Андрије, на што он нареди: «Како

(1) «*Словени* (Вардара, Струме, Бистрице и Грчке) неки су били у зависности од Византије, а неки су били под управом својих властитих кнежева.» (Шаф. III стр. 279). На стр 314 вели: „да кажемо неколико речи о Словенима у Тракији, Маћедонији, Тесалији и Грчкој, од којих су неки били *независни*, а други *зависни* од Византије.“ На стр. 315 вели: „Извесно знамо, *да су Срби западне Маћедоније, у граду Србици и њеним околинама дошли тамо онда, кад су дошла њихна браћа у Илирик*“ и т. д.

је победу одржао над Словенима св. Апостол Андрија, то нека се преда сва војска непријатељска и сва пљачка цркви св. Андрије у Патрима.» На тај начин, предаду цркви св. Андрије ове Словене са њихним породицама, сродницима и једноплеменицима и све њихно имање т. ј. они постану црквени људи св. Андрије Патарског. ([1]) На њих буде ударен намет, да се брину о исхрани византијских старешина, посланика и т. д. како се то наређује у повељи цара Лава.

За владе цара Теофила (829—842) и његовог сина Михаила III ([2]) (842—867) побуне се и ослободе испод византијске власти два племена у Пелопонезу, па стану грабити, арати и опустошавати околне покрајине царевине. За владе Михаилове пошљу из Византије протоспатра Теоктиста Вријенија с великом војском, да их покори. Он покори и оне Словене, који несу били покорени. Само су остали самоуправни Језерци (*Ἐζερῖται*) и Милинзи (*Μίληγγοι*) у Лакедемону и Елосу, где су живели на огранцима Пентадактилона, тако, да су на једној страни становали Милинзи, а на другој Језерци. Теоктист удари данак на Милинге 60, а на Језерце 300 златица. За владе Романа (919—945) стратиг Пелепонеза Јован Протејски јави цару, да су Милинзи и Језерци отпали од царевине и «не слушају стратига, ни цареве заповести, и не само да не примају кнеза ког им поставио стратиг, већ неће с њиме да иду у *поход*», нити да врше ма какву другу обавезу. Док је овај извештај дошао у Цариград, већ је био постављен за стратига Пелепонеза други човек, на име, *Кринит Аротрас* и добио заповест, да крене на

([1]) Porphirog. cap. 49.

([2]) Порфир. гл. 50.

њих војску и да их покори и истреби. Кринит предузме ратовање марта месеца, спали њихна житна поља, опустоши земљу, али су они издржали борбу до новембра и тада замоле за мир. Кринит им даде мир, али удари на њих да плаћају: Милинзи 600, и Језерци 600 златица годишње, и узету суму пошље у Цариград 900 год. По одласку Кринита, кад су се догодили разни нереди у Пелопонезу, због напада на њ Склависијанског, ([1]) Роман бојећи се, да се не побуне Милинзи и Језерци, и да не изгуби ту тему, смањи им данак на пређашњу меру т. ј. да плаћају Милинзи 60, а Језерци 300 златица, али су морали ићи у рат са византијском војском противу Сарацена у Азију.([2])

Ове малене племенске српске државице мало по мало претоне се у Грке, али је к нама од њих дошло велико поштовање св. Апостола Андрије, јер су се они много пре покрстили од осталих својих саплеменика.

2. **Велогезитија т. ј. Србија.** Њу је населио у солунској теми, брат српскога кнеза, као што каже Порфирогенит. Грчки писци називљу ту кнежину у солунској теми, Белогезите. Они су *молили* Ираклија да им даде земљу. Он им допусти да се населе у солунској теми. То и значи њихно име: ***Βελε*** = Бело или Беле; *γε* значи же; *ξητεω* значи: тражим, молим, питам. Ово и јесу они Срби о којима говори

([1]) Јустинијан II Ринотмет (687 г.) победи Словене у Маћедонији, па многе пресели у Малоазију, област Опискију. Они су се и звали Склависијани. Склависијани су дакле били у договору са својом браћом у Европи (Rambaud стр. 218, 249 и т. д.)

([2]) ***Σέρβου*** *'γιέ*, ***Σέρβης*** *ὑγιέ* т. ј. Србина син, Српкиње син отишао у *Сирију* да тамо ратује и т. д. В. Летопис Матице Српске, стр. 45. књ. 129 год. 1882.

Порфирогенит, да су молили цара Ираклија, па им дозволио да се населе у Солунској теми.

Ова државица граничила се Влахиом (Тесалиом), Олимпом и Терамијским заливом према Касандри; од југа опет Тесалиом, а од северне стране, Сагудатиом. Главни град ове државице — *Србица*, на једној готово не приступној ридини, веома згодан за одбрану. Преко Србије тече р. Бистрица. При крају X и у почетку XI в. туна још налазимо наследног династу кнеза Николицу, а то је потомак онога кнеза, који је основао Солунску Србију. За време цара Самуила, кнез Никола јуначки се борио противу Византије, у сајузу са осталим племенским наследним српским кнежевима, али је најпосле био побеђен: **„Срьбляна же ноуждею прѣеть, и Николицу начелника срьбунщемь прїеть царь и поуте патрикїемь.“** Од овога је времена тамна историја ове Србије. Ту се спомињу Срб.ьи и за време Душана.

3. **Сагудатија** (¹) је северно од Белогезитије. Обухвата просторију земље, где су градови Едеса, Водена, Острово, Стоб, Пела, Соскос, на десној обали Вардара. Највећа је река Черна. Сагудати се поглавито занимали ловлењем рибе, и кад се одрекли да плаћају данак цару Михаилу III, повукли су се у планине између

(¹) *Σαγουδάτοι* = Sagudati или Saculati. Шафарик вели, да ово име није ништа друго него Subdelitia.

Да ли ово име не означава прећу за ловлење рибе? Они су живели најближе до Солуна, па се поглавито занимали хватањем рибе у језеру Пелском и заливу Артемизијском. Овакво тумачење њихнога имена подудара се са њихном историјом.

Јован Каменната вели, да су они живели у околинама најближе до Солуна, обрађујући родне солунске равнице и плаћајући данак *граду Солуну*. У житију св. Димитрија казује се, да су они између 669 и 675 г. живели у истим местима.

Пелагоније и Острова. Цар Михаило их надбије и примора да моле за милост, ([1]) па се на њих угледала и друга племена и племенски наследни кнежеви.

4. **Драговићи.** Драговићи (*Δραγουβιταί* = Draguvitae) су живели одмах до Сагудата и заједно учествовали у рату противу Солуна 669 и 675 год. На том истом месту налазимо их 886 год. а на сабору цариградском 877 био је и владика драговићски, Петар. Тек у IX веку покорио их је цар Михаило III, али су ипак они имали своје наследне кнежеве. Била је друга Драговитија између Вардара и Несте, но је њена историја мање позната.

5. **Вајуните ([2]) т. ј. Боји.** Боји су населили Бојку или Бојемију на левој страни Вардара, а главни град овога племена био је *Радовић*. У њему је Душан закључио мир с Андроником млађим. И они су нападали на Солун са осталим нашим племенима.

6. **Рунхиниција.** ([3]) Рунхини (*Ῥυγχίνοι*) су познати због свог мореплловства. Спомињу се као суседи Струмљана; главни град овога племена и ове племенске државице био је *Рентина*, између језера

([1]) Stritt II, 102: Ostiarius introducebat Sclavos (e regione Subdelitia) quibus cum imperator collocutus fuisset, exibant, et protinns introducebantur alii Sclavi e praefectura Thessalonicensi etc.

([2]) *Βαιουνῆται.* Шафарик мисли (III, 370) да ова реч значи Воинићи и вели, да су живели (између 669—675) у земљи, коју Византинци називљу *Βαΐμι* около града Радовића или Радовишта. Географски назив овога места у Кантакузена 1334 год. зове се *Βαΐμι* (I. 289) т. ј. Бојими, Боји = Бојка. У Кедрина 1015 г. спомиње се град *Βοΐων* .с.г. 556. Према овоме не може бити ово име превађано са Воинићи, него са Боји т. ј. Б[illegible], а земља Бојемија.

([3]) Ова реч долази од грчке *ῥύγχος-εος* т. ј. рило, њушка, кљун. Њихни су чамци били обично прављени из једнога дебла.

Бешике и ушћа реке Струме. Највећа је планина у Рунхинији, — Беласица (Balathista). Рунхини су данашње племе Сираковце, на обе стране Струме у подини планине Беласице, од језера Будакова до Меленика.

7. **Смољени** (*Σμολένων*). Смољени су заузимали просторију земље у стецишту Несте, на граници Маћедоније и Тракије, са главним градом *Разлогом.* Они се спомињу чак у XIV веку. У брдима су обрађивали катран.

8. **Берзите** (*Βερζῆται*). Берзите су учествовали у рату противу Солуна 669 и 675 год. Блгарски хаган Цериг, 774 год. послао је противу њих 12.000 војске да их поороби и пресели у Блгарију, но није успео. Под год. 799 приповеда Кедрин, (1) да је берзитски кнез Акамир пробао да васпостави на престолу византијском цара Константина, но није успео. (2)

9. **Струмљани.** О Струмљанима знамо, да им је било средиште град Струма, Перник и други градови и да су имали своје наследне кнежеве до XI века.

Земље свију ових племена звале се у VII веку ***Σκλαβινια*** или Sclavenia т. ј. Славенија. Ови Словени најпре су заузели ове земље, опустошивши сву Тесалију, Ахају, Епир и све острве. Ова *племена у друштву с хаганом аварским* опсела су град Солун, што прима бегунце од Ниша и Средца (а не из Доње Мезије). У првом ратовању на Солун, погинуо је њихов кнез Катцон. По други пут опседну Солун 677 год. Кад византијски цар ове године) закључи мир са

(1) ... *τῆς Βελζητιας ἄρχων* ...

(2) Шафарик не зна (III. 365) где је била њихна држава.

Сараценима, онда: «аварски хаган и суседни му владаоци (ῥῆγες), намесници, градоначелници и велможи суседне (империји) западне стране царства, пошљу цару своје посланике са даровима, молећи га, да и с њима учини мир и пријатељство, што цар и учини.» ([1])

Ови суседи империје и Аварије били су кнежеви и жупани нових становника — ових словенских племена. Овај се мир није дуго одржао, ево за што:

Док су Словени савесно чували услове мира од (677 године) цар погуби рунхинскога кнеза Пребуда (Περβουνδος). Због тога устану сва ова племена и нападну на Солун, да га освоје. Струмљани престрављени некаквим «чудесним приликама», поплаше се и не оду на Солун. Она племена опет, која су опседала Солун, прогна «чудесима» од Солуна св. Димитрије. Она се поврате са мртвим телесима својих кнежева 680 ([2]) год. Године 690 већ се били покрстили многи Словени солунски и околних тема, па заједно са описаним чудесима св. Димитрија дође овај светац у оно поштовање, које има код српских племена, па га и почну «*славити.*»

Грчки су писци само побележили имена ових неколиких племена у житију св. Димитрија, а и иначе, јер су највише имали с њима посла, а међу тим, било је много више племена, с којима несу тада Грци ни долазили у непосредан додир, па њихна имена и несу побележена. Словени су се настанили по племенима на Византијској територији. Та племена називана Словенима, јесу српска племена, што се види између оста-

([1]) Theoph. I. 544. Misc. и Cedr. c. 8. Zonar. XIV. 20.

([2]) Ове године Блгари освоје Доњу Мизију између Чибре, Балкана, Дунава и Црнога Мора.

лога и отуда, кад је Гиљфердинг, (1) да би их описао, морао узети из српске азбуке ћ и ђ само да их опише. (2) Ова племена припознавала су над собом ви-

(1) Рус. Бесѣд. IV. 1859.

(2) Нема сумње, да су и дан дањи на својим местима ова старинска српска племена, само што су их Византинци називали друкчијим именима, а она сада називљу себе друкчијим именима. Ја ћу овде да их споменем, како се сада називљу и где живе. Ми ћемо их описати према ономе, што има о њима у књижевности.

1. **Мрьвьци**, живе од Сереза до Неврокопа. На место старешина, они говоре: „стројник;“ говоре: цвеће, отсек, кликни и *рухни* (Рункини). На место *што*, говоре *шчјо*. Правилно мењају именице, немају члена, и на место *тука* говоре: „туна.“ Њихна свадба наличи на свадбу херцеговачку. Имају речи: побратим, посестрима, девер и т. д.

2. *Пуливаци* (долази од *Бјали* или *Бјели* и *бели*, па на место *бјел* или Бјал = Пели или *Пули*). (*) Живе између Вардара и Бистрице до града Верије. Деле се на *доње* и *горње Беле*. Дели их р. Колудеј. Главна су места у горњима: *Његуш, Катраница, Острово, Воден, Мглен*. У доњима: *Пазар* и *Вардарија*. Горњи разликују се оделом од доњих тиме, што носе дугачку до земље црну „багреницу“, опточену плавим гајтаном; рукави висе, а испод ње носе „*доламу*.“ Доњи немају багренице. Сви повезују главу „белим повезом. — Њихне жене носе: сају, пафте и т. д. Сви су им обичаји чисто српски. Живе у великим задругама. Бирају за старешину „челника“, а у знак власти, дају му *жезл* (штап). У њих махом постају именице од глагола на пр. од *играм* — игра́чка; од ходам — хода́чка. Именице се свршују на *ија* или *а* напр. *голотија, слепотија, мекотија* или *вишина, долина*. Њихни свадбени обичаји чисто су српски, па се у њих очувала чак и реч „*дувак*.“ Њин старински веома важан град, у околини Пазара, називље се *Бела* или Бјала . . , Они су дошли у ове крајеве de partibus Poloniae (т. ј. од граница Пољске).

3. *Бандовцима* се називље оно племе, где су описани да живе ***Βελεγαιζῆται***. Још заузимљу Костурску и Горичку. Они на особити начин изговарају ъ, ь, ѫ, ѣ и ѧ као носно *н* на пр. на место будем, они изговарају *бондем*. Све речи на *оу* изговарају као *он* на пр. на место рука, говоре *ронка*, моука — монка, или место *лако* — ленко;

(*) на пр. Бор = *Μπορ*. —

зантијску власт, имајући своје наследне кнежеве или жупане. (*) Византијска влада најпре се умеша, да им она «наименовава» кнежеве, а за тим мало по мало,

или на место рало — радло и т. д. изговарају речи *налик на говор балтијских и полапских Словена.* Према овоме, може се тврдити, да је на њихов језик најпре преведено св писмо. — Мушкарци носе *беле* пртене доламе и бечве опточене црвеном оптоком. Капе су им беле. Ово је солунске теме — *Србија.*

4. *Пијанци,* од места Пијанац (жив. кр. и арх. 107, 108 и 109), у простору између Рила, Витоше и Ђустендила. У њих се чешће употребљава на место *к* звук *ч,* и *к* место *ћ* на пр. некју, коукја, *онако, као што су писали своје повеље наши краљеви* на пр. у Mon. Serb. mik. стр. 54: **„кє є даль."** Заменице се употребљавају као и у осталом Српству на пр. *њега* или *га.* Свадбени обичаји налик су на српске. Имају речи: побратим, посестрима, саја, долама, шљивовица и т. д.

5. *Брсјаци* (**Βερσῆται**) живе у планини Бабуни и у окрузима: прилипском, велешком, битољском и Тиквешу. Носе доламу, имају *славу.* Њихов је јунак Краљевић Марко. Говоре чистије српски од Моравaца.

6. *Копановци* заузимљу нахије: кумановску, врањску, скопљанску т. ј. земља *злетовска* и *овчепољска.* Они су по наречију *чакавци.* То су људи високи, плави и виђени. Изговарају *ч* на место *к* и *ћ* на пр. нечу или говоре на место ће или ча још и *че.* Носе доламе, имају славе. Обичаји свадбени, славарски и т. д. чисто су српски.

7. *Пољани* живе између Црног Дрима и Вардара. Људи су плавооки, сувоњави, носе доламе, имају славе. При свадбама чисто су им српски обичаји.

8. *Мијаци* живе између Шаре, Кораба, Стагова, Бистре, Пашинице, Крчина, Вртога, Екловца и Ђура. Њихне су реке: Дрин, Бистрица и Радика. Има много њихних села, а између осталих и ова: *Осој, Лазаропољ,* Галичник, Галис, Сушица, Вељебрдо, Присојница, Триовица, Папратница, Крушево т. ј. Крушевац. Има предео *Опољс* и т. д. Горњу хаљину зову *«нарамница»*; старешину — *челник.* Њихне су речи: здравац, побратим, посестриил, печеница, клепало, коло, младожења. Свадбени су им обичаји и славарски са свим српски:

(*) У Велесу између 1857 и 1963 г. ископан је гроб «жупана.»

претвори исте кнежеве у архонте или ипате. Остала племена, — браћа именованих племена, као што су Тимочани, Кучани, Браничевци, Бодричи и сва остала

иду у „Првиче." Жену, која уговара о браку зову „стројница" и „стројник" као и у Босни и т. д.

Први Верковић, у веома двосмисленом називу књиге: „Описаніе быта Болгаръ населяющихъ Македонію (Москва 1868) ова *чисто српска племена и Србију солунске теме* назвао је „*Болгарима*" као пропагандист. Верковић је натентао и Јанка Шафарика, те су издали у Београду некакве маћедонске песме. Ја ћу да наведем из те књиге, неке песме, по којима нека суди сав свет какав је њихов језик и каква су то племена:

№ 101.

Пиле лета по море
На момите кажува:
Да са живи момите
Да пораснат, нараснат
Ка' то р'же по поље
Ка' то тенке тополе.
Пиле лета по море
На момчета кажува:
Да са живи момчета
Да се живи и здрави
Да порастат големе,
Ка' то трева под камен
Што га тапкат момите.
Пиле лети по море
На момите кажува:
Да не вежет недеља
Че ће болне да полежат.
Пиле лети по море
На момчета кажува:
Да не орат недеља
Че ће болни да лежет.
Та што ће и понуда
Рудо јагње печено
Рујно вино точено.

№ 122.

Запрегни Вељо запрегни
Запрегни скуте рукаве
Измеси Вељо измеси
Измеси чиста погача и т. д.

№ 280.

Заплакала стара планина
Дочула је Перин-планиа
Одговара Перин-планина:
За што ми плачеш стара планина?
Как да не плачем как да не жалим
Сека година буљук хајдуци
Таја година девет буљуци
Згазиха ми ситна та трева
Разматиха студена та вода
Истрошија зелена гора
Укрвавија велите камени:
Један ми буљук Меленичане
Втори буљук Петричане
Трећи буљук Струмничане
Четврти буљук Тиквешане
Пети буљук Прилепчане
Шести буљук Кучанчане
Седми буљук Џуманчане
Осми буљук Пролошчане
Девети буљук Арнауте.

српска племена Подунавља и Посавља, признавала су над собом *најпре* врховну власт аварску, доцније франачку или блгарску, имајући своје наследне кнежеве или жупане, а још доцније врховну власт угарску. Грозно поступање франачко примора их на устанак и то најпре у Посављу (као Људевита), а доцније и у другим местима. Године 825 Блгари освоје сва ова српска племена до граница Франкије т. ј. Тимочане, Кучевце и Браничевце, који данас састављају језгру Српства у Подунаљу. Са освојењима Карла Великог, наступе и немачки мисионари, да Словене покрштавају и понемчавају. Мојмир кнез моравски поплаши се и покори Лудовику 824 год. па почне да гони пределне жупане. Он прогна Нитранскога кнеза Прибину. Прибина прибегне под заштиту краља Лудовика побожног; *покрсти* се и Лудовик га постави кнезом над доњом Панонијом, око Блатенскога језера, а 836 г. примора Мојмира, да му поврати кнежину нитранску. Године 846 Лудовик нападе на Моравску, зароби Мојмира, а његову државу преда Мојмировом синовцу Ростиславу. Овај пак знајући, да не може издржати рат с Немцима на отвореном пољу: 1) усаврши своју војску и оружје, и 2) сагради много градова ради одбране и 3) закључи савез с Блгарима. Тада устане и надбије Лудовика и Моравска постане самостална 855 год. Од тога доба био је он на миру од Немаца, али је било једно зло у његовој држави, које му је рушило државу. То зло били су немачки апостоли, који су под изговором ширења хришћанства, у ствари прикупљали грдне новчане суме и проповедали власт немачког краља и римског папе. [1]

[1] Acta conciliorum parisiis MDCCXIV, t. IV, pars prima pag. 481—486; Codex diplom. Morav. t. I. pag. 60—64.

Да би томе стао на пут, Ростислав се умеша у ђерманске ствари, да их забуни на дому, и у исто доба замоли византијског цара, да му пошље учитеље хришћанства на словенском језику, јер су Словени солунске теме, одавно били покрштени, имали своја — глаголска — писмена и били превели свете књиге на свој језик. За те је словенске књиге и дознао Ростислав, па их тражио. Првом радњом одврати пажњу немачку од Моравске; другим актом, прогна немачко свештенство, а створи народно свештенство. Године 861 пошље помоћ Карломану противу његове браће, а другом војском нападне на Прибину, који у рату погине, а његов син Коцел добије панонску кнежевину под уговором, да му буде веран вазал. Они обојица и пошљу посланике у Цариград тражећи словенске учитеље вере. Држава Ростиславова ширила се на север до лужичких Срба, на југ — до Драве; на исток — до руских граница; на запад до Чешке, а јужна граница ишла је Дравом, Дунавом, Тисом и Моришом. Овда је Моравска била најмоћнија. И то је било у времену ширења хришћанства на словенском језику.

За разумевање историје јужно-словенских племена потребно је расправити питање о хришћанству у земљама постојбине ових племена. За то ћемо овде и додати неколико речи о судбини словенске књиге међу западним Словенима.

Апостол Павле проповедао је хришћанство у Илирику, а његов ученик Андроник у Панонији. На првом васеленском сабору био је и панонски епископ. За време сеобе народа пропада хришћанство у овим покрајинама и обнавља се с Карлом Великим, по што је он оборио Аварију и потчинио Панонију архијепископу Салцбуршком. Кнез се моравски покрсти и у

његову земљу нагрне свештенство из Пасаве. У Моравској постану две епископије — у Холмуцу и у Њитри.[1] По Панонији су уводили хришћанство Немци огњем и мачем. Свештеници немачки ударе на Словене дације и десетак, а словенске земље раздаду манастирима, нарочито Фуљдском манастиру. Ови су Словени морали обрађивати земље за своје пастире. Епископ Урολф затражи, да се за њега начини нарочита епископија у Хунији т. ј. Аварији, око чега се заваде дијецезе пасавска и салцбуршка. Краљ немачки васпостави пређашње стање: Панонија и Њитра потпадну под Салцбург, а Моравска под Пасаву. Бити покрштен римским свештеником, значило је, потпасти под Немачку. С тога су послати у сваку новопокрштену земљу графови: да *суде*, да купе *дације* и да воде надзор над месним жупанима и владаоцима. Ово примора Ростислава да *збаци јарам немачки*. По што се Ростислав посаветовао са Коцелом и Светопелком, он и пошље посланство 861 г. у Цариград цару Михаилу III. Посланици су у Цариграду говорили: Наша је земља крштена, но немамо учитеља, јер ми не разумемо ни латински, ни грчки језик. Тражимо учитеље, који би нас учили на нашем — словенском језику. Ми морамо замислити, да су они чули за проповед и за књиге на словенском језику, па су то и тражили. Ту проповед и књижевност имали су они Словени, који су били најближи до Солуна и то, *у Белогезитији са носним звуцима*, а ту је била и словенска азбука. Цар им пошље Ћирила и Методија, који на место пређашње *глаголске* — створе *нову ћирилску* азбуку. Обојица су били веома изображени људи. Методије

[1] Erben. Regest. § 21.

био је најпре кроз десет година кнезом Словеније, па после, од све прилике под морање, отишао у калуђере. Константина узео је у Цариград његов рођак и дворски љубимац Теоктист, и ту се васпитао заједно с царем Михаилом III. Свршио је: граматику, реторику, аритметику, астрономију, музику и философију и све јелинске вештине. Учитељ му је био чувени Фотије. Био је библиотекар у св. Софији и учитељ философије. Као мисионар ишао је у Хазарију, где се упознао с Русима и видео псалтир на словенском језику. По повратку у Цариград, с моштима св. Климента папе римског, цар и патријарх Фотије пошљу га са Методијем у Моравску 861 год. ([1]) Они управо оду у Моравску и почну да служе (862 год.) службу божју на словенском језику и **„ради быша Сло-**

([1]) Пре поласка Ћирило је склопио азбуку, али коју?

У причању о азбуци вели се, да је Ћирило

1. Noviter т. ј. *поновио* и усавршио азбуку. Дакле ону, која је *пре њега била*, а то је била глаголска азбука.

2. Противници ћирилице тврде, да су то писмена варварска и многобожачка, а то је знак, да су била налик на некаква старословенска писмена.

3. Ћириласка писмена слична су већином грчким писменима.

4. Шаре писмена, које су једнаке у глаголици и ћирилици, код глаголице су простија и старија.

5. Глаголски споменици имају старије граматичке форме.

6. Најстарији глаголски споменик је од 935 г. а потпис попа Глигорија од 982 г.

7. Има полимпсеса, где је затрт глаголски рукопис, и по њему писано ћирилицом, а обратно нема.

Извод из свега овога: Константин је нашао словенску азбуку и преводе светих књига у Белогезитији, па је ту словенску азбуку т. ј. глаголицу — noviter поновио, а то значи узео из грчке азбуке сва писмена, а што није достало, узео је т. ј. поновио, а то значи, из глаголице. Такав је смисао и говор монаха Храбра.

венн, тако слышаша велнчна божна своньмь кзыкомь." Троношу цркву у Холмуцу 863 год. «и **сьбра** Ростислав ученике да их уче.» Они проведу у Моравској четири године. Прогнано и раздражено немачко свештенство оптужи их римском папи Николи I, да су они јеретици, и папа их позове у Рим на одговор. Они оду у Рим преко Пононије т. ј. Коцелове државе и преко српских држава, где су покрстили једног српског кнеза Будимира. Њих у Риму предусретне нови папа Адријан II, одобри словенску службу и придода им и трећег помоћника епископа Арсенија. Ћирило умре у Риму (869 г.). Папа је желио да задржи под својом влашћу Моравску, па задржи у Риму Методија, али кнез Коцел замоли папу да му пошље епископа Методија, кога папа не само да отпусти, већ пошље писма кнежевима: Коцелу и Ростиславу одобравајући службу словенску, са захтевањем, да на служби најпре читају апостол и јеванђеље на *латинском језику*, па онда на словенском. Моравска је била независна држава, па овим добије и самосталну цркву 870 год. Под црквену управу архијепископије Методијеве т. ј. Пононије, потпадао је и српски кнез Мутимир.

Тек што се повратио архијепископ Методије, синовац Ростиславов Светоплук, отпадне од стрица и са својом облашћу потчини се Карломану, ([1]) па у заседи ухвати свога стрица и преда га Карломану, а сам постане вођ латинске партије. Карломан с војском заузме Моравску и постави за управитеље два графа — Немца. Краљ немачки Лудовик заповеди, те Ростиславу у Регенсбургу изваде очи 870 год. Доцније, Светоплук освоји и Моравску. Кад пак покаже своју

([1]) Pertz Mon. Germ. t. I. стр, 382, 487, 490, 492. t. II. 234.

тежњу да постане самосталан, њега Немци ухвате и баце у тамницу (871 г.). Тада се дигну Моравци под предвођењем кнеза Славомира, а Карломан ослободи Светопелка и упути га са немачком војском да угуши побуну. По што Светоплук уђе с Немцима у Моравску, он прикупи Моравце и с њима *истреби Немце*, па се удружи са Словенима и узме за жену, сестру чешког кнеза Боривоја. Светоплук је ратовао с Немцима 872 г. а већ 873 удари на Баварију, због чега буде приморан немачки краљ, да призна самосталност Моравске, у Фортхајму 874 ([1]) год. По томе миру, његовој држави припадну сви полабски Словени до Магдебурга, а у доњој Панонији и Далмацији, њему су биле потчињене земље средње Далмације до Јадранскога ([2]) мора. Он је имао велики уплив на односе међу разним племенским државицама.

Архијепископ Методије, по повратку из Рима, живио је код кнеза Коцела. Он је склопио и уредио словенску службу. Немачка партаја подигне противу њега архијепископа пасавског и салцбуршког. Методија ухвате и ставе под суд. Светоплук је такође био против Методија и овом приликом рекне судијама: «Немојте теретити мога Методија, јер се и онако ознојио код пећи.» — «Господару, одговори Методије, кад су неки срели ознојеног философа и запитали га, за што се ознојио, он им је одговорио: «због преппрања са грубим чељадма.» Методија Немци осуде, пошљу у Швабију, где је две године тамновао. Тек кад Светоплук дође к себи, после победе над Немцима, Методија затраже Моравци 874 год. и њега на заповест папе Јована VIII, пусте из тамнице и он по-

([1]) Посланик Светоплуков био је Јован presbyter de Venetiis.

([2]) lup. Prothosp. У Mur. t. V.

станс архијепископ Моравије и Панонијe. Док је Методије чамио у апсу, Мутимир кнез српски одрекне се Рима, ступи у тешње свезе са Цариградом, *добије свештенство народње и свете књига на своме рођеном словенском језику*, па склопи јерархију у својој земљи, оснује епископију у Раси, а отргне се испод власти архијепископије моравске и панонске. Ето с чега му и пише папа Јован (¹) VIII 875 г. да се поврати (reverti) под панонску латинску епископију. Наравно да га Мунтимир није послушао, већ основао рашку епископију. Методију су помагали његови ученици, из солунске (²) теме Срби, који су били под врховном *византијском* влашћу. Године 867 ступи на престо византијски словенска династија, у лицу Василија I Маћедонца. Ученици Методијеви, између осталих, били су ови: *Климент* из *Словеније* (у Маћедонији); из Мораве опет били су: *Горазд*, *Ангелар*, *Наум и Сава*. Методије покрсти једног словенског кнеза на Висли, чешког кнеза Боривоја и његову супругу Људмилу. У своме раду Методије наиђе на отпор код Светоплука, јер је овај словенски кнез био груб и развратан, па му немачко свештенство поблажавало, а Методије га прекоревао због разврата. Поред овога, у том се изроди спор о filioque (и од сина), због чега Светоплук пошље у Рим свештеника Јована, да се та ствар реши, јер су Латини кривили Методија да је јеретик, (³) а у свему овоме Светоплуку је помагао немац Вихинг повереник Арнулфов. Он и наведе Светоплука, да Ме-

(¹ Cod. Dipl. I. стр. 57. № 7; Joannes episcopus Montemiro Duci Sclavinicae и т. д. и налаже му да се повратм (reverti) под власт епископа панонског т. ј. под Рим.

(²) У Рентини постала епископија 696 год.

(³) Acta concilior. t. IV pars 1. стр. 60.

тодија тужи папи. Папа Јован VIII позове Методија у Рим да се оправда, а Светоплуку јави, да га је позвао. С Методијем оде (880 год.) у Рим и Вихинг. Методије се оправда ([1]) и одбрани словенску службу. Вихинга пак папа постави за епископа нитранског и потчини Методију. Кад Вихинг отпочне свој пређашњи посао, њега Методије анатемише. Због тога он оде из Моравије. Од овог је времена Методије спокојно управљао својом паством до 885 ([2]) г. и троносао цркву св. Петра у Брну. Већ је био стар и слаб. На Врбици, 4 апр. 885 г. последњи је пут учио кнеза, свештенство и народ и препоручивао га бризи цариградског императора, а на питање: кога по себи на своје место оставља, одговори: «Горазда.» Умро је 6 априла 885 год. у уторник, и био сарањен у Велеграду, у цркви св. Богородице, на левој страни, иза олтара. ([3])

Сва радња поквареног Светоплука била је управљена на развиће неограничене власти, и на уништење старинских племенских права. Он живи у љубави с

([1]) ib. t. VI pars I. стр. 85—87. Regesta § 43.

([2]) Био је у Цариграду између 881—882 год.

([3]) Куниково је мњење, да су Ћирило и Методије отпочели да преводе и службу у Брегалници близу Солуна; ту су пронађена словенска писмена, преведене св. књиге и служба и рашириле се по Словенији in Macedoniam. Ово би мњење, чини ми се, требало у толико исправити: да је управо кнез Словеније, потчињени Византији, Методије, у тој Словенији Солунској и затекао словенску азбуку и писменост, па је најпре у тој Словенији регулисао и утврдио словенску службу; да су књиге већ биле преведена на језик тих солунских Словена, да се Методију допала радња проповедничка, а влада византијска да је с тога с њиме била незадовољна, и он се морао уклонити с власти; али кад је то морао учинити, он се покалуђери. Тражња Ростиславова и покрене Византинце да се користе словенском службом у наточ римским претензијама.

Арнулфом, који ипак покреће Блгаре противу Моравске државе. ([1]) Он их надбије, и тек тада отпочиње се међу њима крвно ратовање (883 год.). Идуће године Светоплук упадне у Панонију од Блатенскога језера, обалама Мура и надбије Немце до ноге на р. Рабу. Цар Карло Дебели састане се са Светоплуком у Вијени и молио га за мир, уступивши му Панонију на запад од Блатенског језера у Хорушку. ([2])

Од Карла Великога, Панонија и источна половина Норика, биле су спојене у једно под именом «*Панонија.*» За време његових наследника, ова провинција распарча се тако, да северни део постане *аустријска марка* (дан. Oesterreich); источни њезин део, између Дунава и Драве, од ушћа Мура (у лево) и језера најсидлерског до Пресбурга, добије име — *моравска Панонија*, где су били кнезовима: *Прибина* и *Коцел*; јужни опет део исте, између *Драве* и *Саве* назове се *србско жупанство* (а то је Срем и Славонија). Остали део Паноније т. ј. данашња Истрија, Илирија, Хрватска и део данашње Угарске, на запад од Блатног језера, састави херцегство *хорушко*. Од његовог југозападнога дела т. ј. просторије земљишта између Раба, моравске Паноније, Срема и реке Саве и уточице Купе, до данашњега Карлштата и до Петау, састави се 875 год. *жупанство Дуљеба* за графа Гозвина са престолницом у Петау. И тако је Карло Дебели уступио Моравској: жупанију дуљепску и део Паноније, северно од Дуљеба до аустријске марке.

После немачког пораза на р. Рабу, Арнулф херцег хорушки опет свеже пријатељство са Светоплу-

([1]) Pertz Mon. Ger. I. 402.

([2]) ib. 399, 400, 401, 402.

ком и с његовом помоћу 887 г. збаци с престола цара Карла Дебелога и прогласи се немачким краљем ([1]). За то Арнуљф уступи Светоплуку Чешку 890 г. а папа Стефан VI замоли Светоплука, да убеди Арнуљфа, да се крене у Италију и да доведе у ред тамошње ствари.

Кад се Арнуљф помоћу Светоплука утврди и са свију страна учврсти, он затражи од Светоплука *леничку заклетву* т. ј. да овај постане његов васал. Да би у томе захтевању сигурније успео, Арнуљф још пре захтевања леничке заклетве, закључи уговор и утврди савез са *Хрватима* и *Горичанима*, суседима Моравске, па кад Светоплук не само да одбије захтев Арнуљфов, већ још му објави рат, тада Хрвати и Горичани пошљу Арнуљфу војску у помоћ противу Светоплука. Но му је мало било те помоћи, па за то позове у помоћ још нове азиате — Угре, који су први пут дошли у Европу, на позив византијскога цара Лава 888 г. па победивши Блгаре, у три маха једно за другим, прешли су у Трансилванију([2]) (Ердељ). Туна их нађу Арнуљфови посланици предлажући им да се они удруже с њиме и да ратују противу Моравске. И тако Арнуљф, у савезу са Хрватима, са сремским и славонским Србима и са Угрима нападне на Светоплука 892 год. са четири стране: Угри са истока, с југа Вацслав с посавским племенима, а са запада Арнуљф са Немцима, Баварцима и Франкима, а са севера — Арнд са Тиринзима.

Светоплук предусретне Угре и надбије их; они отступе у Молдавску, ([3]) а Арнулф устукне натраг. Тада Светоплук потчини своме утицају сву средњу

([1]) ib. 405.

([2]) Јер су били чергари, па им је требала попаша за стоку.

([3]) ib. I 52, 77, 408.

Далмацију. ([1]) Сада је Моравска била на врху своје моћи и снаге. Арнулф закључи са Светоплуком мир 894 год.

По сведочби Порфирогенита, ([2]) Светоплук подели своју велику државу између своја три сина, од којих најстаријем било име Мојмир, а најмлађем Светоплук. Он им препоручи да живе у слози и да се млађи покоравају старијем брату. После његове смрти обелодане се зле последице Светоплукове радње (895 г.): чешки кнежеви затраже заштите на страни. То их одведе на немачки сабор у Регенсбург и потчине се Арнулфу. ([3]) Поред овога, агенти Арнулфови заваде Светоплукове синове. Најмлађи брат потчини се Арнулфу и у битци противу брата изгуби главу 899 г. И Арнулф премине. Његови пак савезници Угри 899 год. нападну и освоје безаштитну Панонију. И тако Мојмир изгуби Чешку и Панонију.

И црквени послови пођоше суновратке. Противу Методија, кога већ одавно није било у животу, устане папа Стефан VI. и постави му за наследника не Горазда, него Немца Вихинга. Немачка партија бојећи се да Моравци у Горазду не нађу другог Методија, ухвати њега и његове најважније ученике, па их затворе, а за овим их прогнају преко границе. Било их је свега око 200 лица, а најзнатнији су: *Горазд*, *Климент*, *Лаврентије*, *Наум* и *Ангелар*. Словенске цркве беху порушене, Мојмир посла у Рим посланство 899 г. и папа Јован IX посла у Морав-

([1]) На ово се време и односи казивање Дукљанинове, да је Светоплук постао ортодоксус т. ј. прави латинин, и да је испостављао бане, жупане и т. д.

([2]) гл. 41.

([3]) Pertz. I. 411.

ску архијепископа Јована и епископе: Венедикта и Данила и основа моравску архијепископију. Противу самосталности моравске цркве устану: архијепископ салцбуршки Теотмар и епископи: фризигенски — Валдон; ејхштатски — Ергенгард; регенсбуршки — Тутон и пасавски — Рихард. И год. 948 би уништена самосталност моравске цркве.

Од 901 — 906 г. три пут су Угри ударали на Моравију. Године 906 она се већ више не спомиње за то, што је постала угарска покрајина. Јер су код Пресбурга Угри отсудно надбили Моравце и Немце (907 г.) Моравско становништво разбегне се: неко преко Татра, неко у Блгарију, а неко у Далмацију. Раслабљеност и црквени нереди упропастили су моравску државу.

На тај начин, на место Аварије, јавља се Угрија, која освоји српска племена у Панонији и Посављу и дође у сукоб са самосталним српским поглавицама (жупанима и банима).

У овоме времену у Блгарији влада цар Симеун — полугрк, који рашири међе своје државе до угарских граница. Племена српска у Подунављу потпадоше под његову власт.

Ученици Методијеви преко новораширене Блгарије пређоше и станише се у маћедонској Словенији, која је била под византијском влашћу и тамо се опет продужи словенска књижевност.

Суштина досадањег разлагања.

Ми смо се упознали са земљиштем илирскога полуострва, са старинцима истога земљишта и са превратима, који се на њему догодили. Упознали смо се са словенским народима и са оним племенима, која се населила на трачко-илирском полуострву, па смо се упознали са суседним народима и са оним пограничним племенима, која су потпала под грабљиве суседне освајаче, као и са онима, која осташе под влашћу византијске царевине, где под утицајем православне вере и просвете, створише словенску азбуку и писменост, којом се отпоче да развија самосвест словенских племена и народа.

Ма колико да је почетак историје јужно-словенских племена прикривен мраком неизвесности, опет ми можемо у развићу јужно-словенских племена сагледати оне законе, по којима се развијају друштва људска, прелазећи из једних облика живљења у друге облике, под упливом спољних прилика и самих унутарњих природних закона развијања и усавршавања, по природној човековој тежни, да сви чланови друштва буду срећни и задовољни. Од *породица* постају *родови*, над којима владају *родоначелници*; више таквих родова стварају једно *племе* (gens), где се родоначелници преокрећу у *кнежеве* или *жупане*, најпре долазе по *избору*, а доцније се изборно начело преокреће у *наследно*.

На таквом ступњу развитка удружености била су словенска племена, кад су отпочела да се насељавају на трачко-илирском полуострву. Она се несу називала једним општим именом, него су имала два имена: *Словени* и *Анти*, а странци их звали — Вендима. Пре овога Анти и Словени звали се једним општим именом — *Спори (Σπορους)*, што значи *Срби* или *Раси*.

Анти су заузимали (VI в.) простор земље од р. Дњестра до површја реке Дњепра, а то је читаву јужну Русију, делећи се на многобројна колена и племена. Словени су опет заузимали земље од површја р. Дњестра и Буга, у правцу до Иљмена и до балтијског (вендског) мора и Полабље до Франкије (т. ј. Германије) делећи се на многобројна племена.

По обличју, сва ова племена делила се на *црвенкасте* и *беле* (људе). Од тога долази да има *Црвена* (у Галицији) *Хрватска* и *Бела Хрватска*; да има *Бела и Црвена Русија*, а само Бела Србија и *Бели Крајинци*.

«У српскем ꙗзику јест земѣ, јужто Хрвати јесте име.»

Та Хрватска, у земљи српској, и јесте Белохрватска т. ј. планинска Србија, а Хрват значи *горанин*, *планинац*. «Србија је тако велика земља, да су из ње изашла сва словенска племена, и како тврде, из ње воде своје порекло. (¹) «Некрштени Хрвати произлазе од *белих*, који живе иза Угарске, близу Франкије (Германије) и граниче се са некрштеним Србима. . . . И Срби произлазе од некрштених Србаља — *белих*, — који живе иза Угрије, — из земље,

(¹) . . . . . Zerviani quod tantum est regnum, ut ex eo cunctae gentes Sclavorum exortae sint et originem, sicut affurmant, ducunt.

коју они називљу «Боики»..... «Срби су дошли на трачко-илирско полуострво из земље иза Дунава,(¹) а (Црвени) Хрвати дошли су од земаља Пољских.(²) И тако живели су «Белохрвати» и Белосрби иза Баварије — у данашњој Чешкој и Моравији; иза Угрије — у Галицији иза Карпата и граничили са Германиом и Саксониом, дакле су заузимали простор земаља иза средњег Дунава — Чешку, Моравску, Галицију, поврщје Висле, Дњестра и Буга, а иза њих настајала лехитска или љешка племена западно, а источно — руска т. ј. све земље између Карпата и Балтиског мора, на запад до Сале, а на исток до антских племена. Белосрбија се дакле ширила, а у њој је Хрватска, од Сале и Лаба, до руских Срба на Бугу.

Сва су ова племена живела племенским животом, на основу прађедовских закона и обичаја. При свршетку сеобе народа, и она нагрну на источну римску империју са северне и западне стране, почињући од Мехадије до Јадранскога приморја — из свију покрајина Белосрбије и из Беле и Црвене Хрватске. Њина испражњена места заузела су лехитска племена. Највећи напад учинила су ова племена 552 г. кад их покренуо Тотила, да смете Византији шиљање војске у Италију. Она и продру у Превалитанију. Јустинијан, на време, спречи упадања словенских племена у империју савезом с Аварима, који од 559 до 567 г. покоре на истоку Анте, покоре сва словенска племена у Карпатима, истребе Гепиде, испрате у Ита-

(¹) Calcocond. II. 338.... на крају Европе, Хрватске и Прусије, које се налазе код северног мора и код Сармације, коју до сада зову Рус.... Они су најмногобројнији.

(²) Thom. Archid. c. VII: de partibus Poloniae.

лију Лонгобарде, надбију австразијске Франке и потчине себи западна чешка племена. Авари су већ затекли насељено Словенима Посавље и Подунавље, а са седам словенских племена у Дакији, Хаган је стајао «под *уговором*»: ([1]) кад он није на западу нападао на Франкију, на њу су нападала западна словенска племена; кад он није нападао на империју византијску — седам дакијских словенских племена на њу су нападала, а читаву Аварију, Авари су населили словенским племенима. Кад су Авари (600) опустошавали источну римску империју до Цариграда, њини савезници или подајници Словени, већ су продрли у Истрију и освојили је, па упадали, лево, у Далмацију, а десно у Италију.

Пре Авара и за време Авара населе се српска племена из Бојке (Бои) и *Црвене* Хрватске, у Горњој Мезији и Медитеранеји (земљи Тривала и Беса), Дарданији, Маћедонији и продру чак у Јеладу. Отален долази у Доњем Вардарју (Боики) — Боемија, у Грчкој (**Μποϊκι**) Боики, Галичник и Галич; Долази Смоленија, Драговитија, Србице, Србиново, Бодрићи, Бранице, и т. д. Што се називље једним општим именом, «*Словенија у Маћедонији.*»([2]) Отален долазе: Виљно, Опоље, Бистрице, Бабуна и т. д. и сва ова племена говоре (такозваним) српским *ресавским нарјечијем*, без носних звукова, са *ни* напр. **помнлѵн** ни и т. д. Силан и снажан аварски хаган, са толиким словенским мирмидонима — *подајницима*, и *господарима* Аварима, смисли да освоји Византијско царство (619 а нарочито) 626 г. али га смету словенска пле-

([1]) . . . Sūb pacto . . .

([2]) . . . Sclavinia in Macedoniam....

мена: њему источна словенска племена одрекну послушност под зидинама Цариграда; западна подигне Само, па ослободи како она испод власти франачке, тако и она испод власти аварске, и створи велику државу. Још се на истоку ослободе Анти, и у међусобном рату отргну се Блгари. Аварија посрне.

Кад је Само водио крваву борбу с Франкима, и кад се водио унутрашњи рат између Блгара и Авара, — римски император Ираклије није могао допустити, да му пропадне прва и најбоља тема у царевини, — Далмација. За то ступи у преговоре са словенским племенима, (која су тако сретно ратовала с Франкима) да она сатру владу аварску у Далмацији, па да им ту земљу уступи, као што је империја уступала земље и другим варварима, под условом признавања њезине врховне власти. Од многог ратовања српске и хрватске покрајине на западу, биле су опустеле, па се за то они и реше да се преселе на друго земљиште: «Кад су се Авари (после освојења Солина или Салоне) населили у Далмацији, Хрвати су живели иза Баварије. Једно племе (gens) одели се од њих, на име, пет браће: Кљук, Ловел, Коснац (**Κοσέντζης**), Мухло и Хрват и две сестре Туга и Буга, са *својим* народом [1] дођу у Далмацију, нађу Аваре, који су владали над том земљом. После неколико година ратовања, Хрвати победе Аваре, па су један део побили, а други приморали да им се потчини.»

Срби — Захумљани дошли су из Хума, од реке Висле, а Травуњани и остали Срби као Морачани

(1) Јасно је, да је отац ових пет браће и две сестре, владао над својим племеном, у задрузи са својом браћом, па после његове смрти, ова петорица *оделе се* од задруге, па су и народ поделили, и онда са *својим делом* народа, кренули се у Далмацију.

и т. д. дошли су из онога краја велике Србије, која «граничи са великом некрштеном Хрватском» и Франкијом, а ово су Срби Висле и Полабља, који су се најпре придружили Саму, ратовали противу Франкије и «*после*», по уговору с Ираклијем, очистили остали део Далмације од Авара и ту се настанили. И населили се у «опустошеним аварима земљама.» Отален и долазе у овим покрајинама имена реке Лаб, морачко језеро и т. д. По што се ту настанили «један од два брата, са *својом половимом народа,* обратио се Ираклију.» Њега Ираклије прими и он се настани «у *солунској теми*, на име у «*Србији*», која је од тог времена и добила то име.» Тој покрајини и остане име Србија, не гледећи на то, што се неки предомислили и преко Pulcheriopolis — а отишли, те се настанили ближе до својих сународника — дукљанске покрајине. Ова се потоња племена доселила између 630 ([1]) и 635 год.

([1]) Љубић (Pregl. Hrvat. pov.) мисли, да је рат с Аварима вођен између 634—638. — Енгељ мисли, да су Хрвати позвани између 620—630 год. а Срби опет око 640 год. (Gesch. v. Dalmat. 451 до 452). — Микоци (Ot. Cr. p. 109—111) мисли, да је ратовање трајало више година и то између 638—644. Димлер, Рачки, Николајевић и т. д. тврде, да су српска — хрватска племена дошла, као освајачи империје, али ово мњење не може бити усвојено, јер све прилике и поступање ових племена сведочи о *уговорном њихном доласку*. Досељење пак српских племена из Бојке, најпре самих а после под упливом Авара, сведочи, да су се населила та племена као освајачи империје, и као нападачи на Солун. За овакво њихно насељење знају извори.

Она српска племена из Бојке и Галиције доселила се преко Карпата долином Тисе. Она пак од граница Франкије доселила се преко Карније и Норика, долином Посавља. «Бели Хрвати» заузели су западни део Далмације, а «Бели Срби» заузели Загорје по рекама Купи, Врбасу, Дрини, Ибру, Лабу, Белом и Црном Дриму и т. д.

Са насељењем на новом земљишту, ова племена дођу у нове прилике и нове односе. Она су морала водити борбу са старинцима *затеченим* и бранити земљу и себе како од Империје, тако и од нових — суседа нападача, а *гонити старинце — хришћане*. У таквим приликама израђују се нови облици друштвених односа; ова племена бивају *побеђена* хришћанством и јављају се нови појмови о друштву, о држави итд. унутра иде обична борба међу племенима. У таквим околностима, на основу унутрашњег развитка, једно племе српско надмаши остала племена како физичком, тако и умном снагом, па као представник народне идеје, сабира остала племена и ствара *српску државу*, која има своју територију, свој народ и власт, јер без та три услова и нема самосталне државе. Како пак никакво људско друштво не може опстати без а) *породице*, б) *имања* и в) *слободног кретања*, да буде држава, зато и мора имати она својства, која је и склапају т. ј. *земљу*, *народ* и *власт*, на основу идеје *народности*. Друштво живи, траје и држи се на основу политичко-економских закона, јер се оно обдржава узајамним услугама, како би сви чланови друштва своје све потребе могли намиривати, те да сви буду задовољни. Узајамност услуга изравњава друштвене чланове у слободи. *Услуга друштву*, то је *дужност*; *друштвена услуга члану* — то је његово *право*. Друштво је *братство*, јер је и потекло од једне породице. — Што је време старије, то су и људи били грубији, инокоснији и неспремнији како умно, тако и материално. Правду замењује *освета*, а правицу — *сила*. Народ се унапређује *реформама*, долазиле оне ма с које стране, а коловође народњег и друштвеног унапређења, то су *(његови) велики људи*. Ко руководи или изводи то напредовање, тај је велики човек. Ко

обара самосталност народне државе, ко руши услове друштвенога живота, тај је насилник, а ко обара државу, тај је злочинац.

Историја је друштвена наука. Њена је садржина — усавршавање народно у свима гранама радње и спремање народне снаге, да савлада природу, те да она замени људску снагу, а у исто доба, прелази се из несавршених облика у облике боље и савршеније, ради одржања државне самосталности, а у држави опет ради сигурности *личне* и *имовне*. У моралном смислу, народна историја није ништа друго, него развиће самосвести националне.

Народ најпре живи чергарски и храни се *ловом*; за тим се стањује и отпочиње да обрађује земљу, па тек после настаје време, кад он изучава законе друштвене и природне, и приморава природу да она за њега ради;

како је најпре родоначелник наограничени господар живота и смрти своје деце;

како људи из почетка не знају ни да кују руду, ни да пишу и да се освешћавају;

како најпре не познају природне законе, а тек се доцније упућују у наукама;

како најпре живе по племенима, па тек после великих напрезања стварају државе; ([1])

како и стварање и трајање државе зависи од *ума и енергије народа и његове свести*:

Ми ћемо и поделити српску историју на четири времена:

([1]) Тако су створене све државе, на основу развијања народне самосвести. Освајачке и завојевачке државе несу се никада могле дуго одржати и према идеји народности, оне морају пропасти.

I.

Жупанијско време од 600—1159 г.

II.

Државно време од 1159—1367 г.

III.

Грађански ратови и пропаст српске самосталности од 1367—1500 и

IV.

Време страдања под туђим насиљем и почетак ослобођавања од 1500 г. до нашега времена.

Извори за историју: *писмени* и *неписмени*.

Писмени су извори: народне умотворине или читавог народа или појединих људи (језик, народне умотворине, житија, летописи, повеље, закони и т. д.).

Извори неписмени: грађевине, оружје, ствари итд.

Помоћне су историјске науке: *хронологија* и *географија*.

Ми смо казали, где су живела она српска племена, која су потпала под врховну туђинску власт, остаје да опишемо земљиште оних племена, која су имала своје самосталне или полусамосталне племенске државице, и да изложимо њихну историју.

III.

1. **Местоположај Беле Хрватске.** ([1]) — Бели Хрвати заузели су у Далмацији земљу дуж римских (не освојених и не порушених) приморских градова, у којима је цватио римски културни живот. Због тога је хрватски виши сталеж *најпре* потпао упливу римске културе, а то је био главни узрок пропасти те племенске државице и њене потчињености туђину, и с тога Хрвати несу могли створити моћну *словенску* државу.

«Пошто су се *Словени* населили (у Далмацији и Илирику) они су освојили све земље око Далмације.»

«Хрватска земља почиње од р. Цетине (**Ζεντίνας**) и шири се приморјем до граница Истрије или до града Аљбуна (**Ἀλβοὺνου**), а у брдима ћа неколико надмашује тему Истрију. Од стране Цетине и Хлебена, граничи се са Србијом.» Хрватска има 11 жупа и једну бановину: 1) Хлијевно (**Χλεβίανα**), 2) Центина (**Τζέντζηνα**), 3) Имота (**Ἥμοτα** — Имотски), 4) Плева (**Πλέβα**), 5) Пезента (**Πεσέντα** до приморске жупе),

([1]) Порфирогенит пише: *Χρωβάτοι*; Кедрин — *Χορβάτοι*; Нестор — Хрвате. Латини пишу: Chruvati или Chroatae. Дукљ. назиље земљу: Chroatia Alba. Најтачнији је назив *Хрвате* као Језерите, Бојке и т. д. Долази од Хрбати, и не значи ништа друго, него: *планинци, брђани,* горани. Што се Даничић домишља, да реч Хрват долази од charv или sarv = armatus, — на том основу, тако би се морали називати сви завојевачки народи, а тога не видимо. Зато и не може бити примљено подобно објашнење.

6) Приморје (*Παραθαλασσια*), 7) Бребера (**Βρεβέρα**), 8) Нона (**Νονα** околина града Нина). 9) Книн (**Τνῆνα**), 10) Сидрага (**Σιδραγα** — Београд), 11) Нина (**Νινα** около Спљета). Бан је владао над три жупе, 12) Криваса (**Κρίβασα** = Крбава), 13) Лика (*Λίτξα*) и 14) Гуцика (**Γουτξηκᾶ**). У Хрватској су ови градови: Нин, Београд (Zaravechia), Белитцин, Скрадин, Хлебена, Столпон, Тенин, Кори и Клавока.

Граница је Беле Хрватске ишла од ушћа Цетине, захватала на левој страни реке, Имотску, граничила се са Неретванском, па је допирала североисточно до водомеђе Неретве и Врбаса. Ту је скретала на западо-север, захватајући стециште Пливе, па венцом и водомеђом на планину Бабу, остављајући у десно р. Уну, повише Бихаћа, поврщјем реке Купе, отален правце у море, код Терсатице (Tersatice). «Од стране р. Цетине и жупаније Хлебене (Лијевна) граничила се са Србијом» т. ј. граничила се са Србијом на водомеђи реке Неретве, Босне и Врбаса. Онда није било Босне у данашњем смислу те речи, него је то била Србија. ([1]) То су биле Хрватске границе у VII веку. ([2]) (Види другу примедбу под (2) на стр. 95).

([1]) Тако су тачно и прецизно одређене и познате границе, али је шовинизам *(велико)* хрватски замутио воду у чаши. Шафарик је говорио о Хрватским границама у X, а не у VII веку. Dümmler и Рачки говоре о *политичким*, а не о етнографским границама. Љубићев је рад тако лабав, да на вреди о њему ни говорити (у Radu књ. 43 стр. 113, 117.) Рачки (одломци) шири Хрватску до р. Бојане наопако тумачећи ове речи: Qui dum chroatorum fines rediens transire vellet, a Michaele S c l a v o r u m duce fraude deceptus, тј. Михаило га је ухватио кад је хтео прећи хрватску границу. Михаило је кнез *словенски*.

Ово једном за *свагда треба запамтити*, да латински писци издвајају *Хрвате*, а сва *остала* српска племена разумевају под речју Sloveni.

2. **Земљиште племенске државице Србије.** — «Србија се налази на челу свију других земаља. Она граничи с Хрватима и јужно с Блгарием. У крштеној Србији ови су градови: Дестиникон (**Δεστινίκον**), Чернавска (**Τζερναβουσκεή**), Мећуреч (**Μεγυρέτους**), Дреснеик (**Δρεσνεήκ**), Лесник (**Λεσνήκ**), Салинес (**Σαληνές**); у жупи Босни (**Βόσωνα**): Катера (**Κάτερα**) и Десник (**Δέσνήκ**). Ове границе српске не само да су

Треба загледати макар у Cod. Dipl. Кукуљевића, књ. I.

Године		страна.
805.	Sclavorum et Avarorum	40.
817.	Atque Sclavos.	43.
860.	Contra generationes Sclavorum	48.
875.	Montemero (српски Мунтимир) duci Sclavinicae	57.
878.	Sergium... qui genere Sclavus esset	59.
890.	Zvendopolco regi Sclavorum... и Коцел кнез Sclavorum, а Трпимир je dux Croatorum.	71.

Свуда су између Словена издвојени Хрвати. — С друге стране Дринов (у књ. населење балк. полуострва) тера блгарске границе до р. Бојане. По њему несу Срби напр. Травуњани и т. д. Ово напомињемо као пример до чега може довести шовинизам и како се перјем освајају земље и градови.

([2]) Ма да Порфирогенит неодређено говори (гл. 30), да се од Хрвата дошавших у Далмацију, оделио један део, и заузео Илирик и Панонију, ми тврдимо, да се под тим Хрватима не могу никако разумевати ови *»Бели Хрвати.«* Па њих је тако мало дошло, да су једва населили Хрватску у поменутим границама. Тома архиђ. (у Hist Sal. lib. VII), вели, да је *племе* Хрвате имало 12 кољена: Tribus Croatiae videlicet g e n e r a: Chacittorum (Качићи); Subithorum (Шубићи), Guddomirorum, Suacittorum, Cittharum, Gusichorum, Carinensium, Lapzanorum, Politchorum, Lasnizitorum, Jammomethorum, Tugomirorum. У говору Порфирогенитову има смисла, али овде није места расправљању тога питања. Ко хоће да реши, мора имати на уму *Црвену* Хрватску и *Белу.* — Заиста су освајачи *Далмације* населили *Илирик* и *Панонију,* али то несу *Бели Хрвати*, него неко други т. ј. други брђани, други — горани.

тамне, него и нема никако западних и источних. Писац (1) 11 века, вели за Даке и Бесе, да су живели у суседству са реком Савом и Дунавом, у местима «јакам и тешко приступним, где сада (XI в.) живе Срби.» — «Воде, (2) које с планина теку и утичу у р. Дунав, (ту земљу) назову Србија. Србија се зове и Загорје. Дели се на две провинције (XII в.): од реке Дрине на запад до Јелових гора — Босна; од Дрине до Лапије (или Албаније) — Расија.» Виљхељм тирски (1173 г.) казује, како је Мануило ратовао противу Србије, а та је земља брдовита, шумама обрасла, тешко приступачна и налази се између Далмације, Унгарије и Илирика. И тако Србија се у брдима граничила с Хрватском, јужно се граничила с Блгарием; њено је земљиште брдовито, шумовито, куда воде теку у Дунаво, у средини између Далмације, Угарске, и Илирика. Српска је граница ишла од ушћа р. Уне водомеђом између Приморја и Загорја, захватајући изворе реке Пиве, Таре, Лима, па се спуштала код саставака Белога и Црнога Дрима. Даље је захватала планински чвор Скардуса (Шаре) граничећи се са Илириком и Албанием и захватајући планине Зигона (Качаник) спуштала се Дунаву стецииштем Тимока. Докле је овде допирала можемо рећи поуздано то, да је ишла покрај граница оних српских племена, која су потпала под Блгарију или Франкију. Пре доселења Блгара или доласка Франака, граница је српска (3) ишла Дунавом и захватала Срем и Славонију.

(1) Жур. мин. нар прозв. 1881 г. Јул. стр. 148—150.

(2) Дукљ. гл. IX.

(3) Порфирогенит називље Србе трачког полуострва Σερβλοι = *Србљи*, а оне руске Србе називље: Σέρβοι.

Ово су биле српске границе у VII веку, кад Блгари још несу ни дошли, па и по њином доласку, до Омортага и Пресијама.

3. **Место племенске државице неретчанске** (*ἀρέντανοι* или *Παγανοι*). — «Од реке Цетине настаје Неретчанска и иде до реке Неретве (Orontium). Има три жупе: *Растоца*, *Мокрон* и *Дален*. Две прве граниче морем и имају лађе (сагине). Жупа Дален удаљена је од мора и њени становници живе од земљорадње. Према овој државици налазе се четири острва, која су најлепша и најроднија: Мелета, Киркира, Барцо и Фар. На њима има порушених градова и много блата. На њима живе сељаци, пате овце и тим се издржавају. — Паганима се називљу за то, што се несу крстили, кад су се сви (остали) Срби крстили. Пагани значи некрштени. Ови су им градови: Мокрон, Верулија, Острок и Лабинеца. Њима припадају острва: Куркра, Мелета, Хвар (Фар) и Брач.»

Имају на р. Дњепру прагови »од којих се један назиље *Островни праг*,« а Порфирогенит га пише *Ὀστροβουνιπραχ*. Кад упоредимо ово писање, са именом српског града *Τζερναβουσκεή*, па избацимо оно сувишно *ου*: онда добијамо овакав назив: *Τζερναβσκη* = Чернавски, које су место Турци прозвали *Каран*, у ужич. окр.

Градови брдовите Србије (Шафарик је III стр. 429, 430 учинио врло *велику забуну* у одређењу, где су били градови племенске Србије): *Дестиникон* је био између Дежева и Градца на месту, које се сада зове *Ограђеник* или дан. град *Јанок*. — *Чернавускеј* је данашњи *Каран* више Пожеге. Мегиретус је био између реке Дрине, Јадра и р. Љешнице, данас *Међувође*. *Дреснеик*, то је дан. *Дрьсник*, у Пеħској нахији. — *Лесник* од лес, шума, град у Шумадији. — *Салинес* град, више данашњег Пријепоља, у саставцима Лима и његове уточице с леве стране, на месту данашњем *Саласница*. — Катера на р. Врбањи дан. *Котор*. Десник на путу из Чајнича за Сарајево, данас — *Тесник*.

Неретчанске су границе: море и две реке: — Цетина и Неретва. Хрвати су имали на левој обали Цетине две жупе: Лијевно и Имотску. При ушћу Неретве, Неретчанима је припадала лева страна Неретве — Крајина (Cherenania). — Жупа Растоца, то је околина језера *Растока.* Мокрон је Макарско.

Неретчанска се није нигде граничила са Србијом.

Неретчани су постали одважни морепловци и трговци. Од њих су Римљани бегали са острва и насељавали се на копну. 870 г. они су заробили посланика папе Адријана. Они су неко време имали најсилнију флоту на јадранском мору.

4. **Земљиште и границе Захумља.** — «Од Неретве се почиње државица (ἀρχοντια) Захумље и иде до града Дубровника. Приморском страном граничи се са Неретчанима; од стране планинске — северно — граничи се с Хрватима; ([1]) тако исто источно граничи се са Србијом. Захумљани су Срби . . . Хумљанима се називљу од планине Хума, а реч Захлумци означава оне, који живе за Хумом. У тој земљи има велико брдо Хум и на његовој вршини два града: Бона и Хум. Из Хума тече река Бона (т. ј. Буна). — Род ([2]) (gens) кнеза Михаила Вишевића (**Βουσεβούτζη**), дошао је од некрштених становника реке Висле, и населио се на реци Захлуми. — Ту су ови градови: Стагнон (т. ј. Стон), Мокрскић, Јосли (Ошље), Глумајник и Добрскић. И тако је граница Захлумља ишла реком Неретвом до лијевљанске, где се Хумска граничила са Хрватском, а отален на истоко-југ водомеђом између Приморја и Подунавља. Захватала је читаво лево стециште реке Неретве и планинским венцем си-

([1]) Код Имотског и Лијевна.

([2]) Gens колено, племе.

лазила правце у море код Гружа, граничећи се са Травунијом. — Захлумљани су од реке Висле из Хума (Chelm). И заиста има у површју реке Висле између њене две уточице — Сане и Буга, у планинском крају данашње Владимирије, предео *Chelm* и предео Chelmania. Из тога је предела и дошло велико племе хумско и назвало нову земљу по старој постојбини.

5. **Земљиште и границе архонтије Травуније.** — Најстарији писци Травунију пишу: Тервунија (*Τερβουνια* или Terbunia), а племе, које ту живи, називљу Тервуниоте (*Τερβουνιῶται* (¹) или Terbuniote) и тек у 11 веку почињу писати Травунија, а народ — Травуни. По томе, Требиње не може долазити од речи «Треби», него се то много простије објашњава овако:

Иза Бабјих — гора (Карпата) одмах до Хелманије, у Галицији, у површју Дњестра и Прута, има предо Terebowljanska (Теребовљанска), па из те земље заједно са Захлумљанима, дошли су и Теревљани или Теребовљани (²) одмах за одласком *Црвених* Хрвата, који се кренули из данашње сандомирске и краковљанске земље, а за њима Захлумљани и Требовљани или Теревљани т. ј. Тревуњани, доцније Травуњани. *Црвени* су Хрвати заузели простор земље у Превалису, сниже њих Зећани и Травуњани, а до њих Захлумљани. Они су дошли низ Тису у Подунавље *пре Авара.* «Архонтија Травунија (*ἡ ἀρχοντία Τερβουνιας*) (³) почиње се од Дубровника и шири се до града

(¹) Ово име долази отуда, што се они занимали сточарством, па су им земље биле изобилне травом. Трава т. ј. трева. Из тога је и постало име Травуњани као на пр. Црна Трава и т. д.

(²) Види Карту.

(³) Отклен су они изашли, тај се предео звао доцније „Червенске области“ т. «*Црвене области.*»

Котора,([1]) а у брдским пределима граничи се са Србијом.... На једној истој земљи живе Травуњани и Конављани. Ова племена произлазе од некрштених Срба.... Ту је и друга земља Конављи (*Καναλη*). Конављи значи «колски пут», јер је земља равна и људи свршавају своје послове на колима. У Травунији и Конављима имају насељени ови градови: 1) *Тервунија* (*Τερβουνια* т. ј. Требиње) око језера истога имена, кроз које протиче Требишница. 2) *Орм* у жупи Урмо. 3) *Рисан* (*Ῥίσενα*) у которском затону. 4) *Лукавете* (дан. Лука). 5) *Зетливи*.

И тако је Травунија граничила са морем, земљом града Дубровника, Хумом, Србијом и Дукљанском.

6. **Земљиште и границе дукљанске архонтије.** — «Дукља граничи са градовима драчке теме, на име, са Елисом (*Ἐλισσου* = Љеш), Елкинијом (*Ελκύνιον* т. ј. Дулчин) и Антиваром (*Ἀντίβαριν*) и захвата земљиште до града Котора т. ј од Љуте до драчке теме.. Дукљом се зове од града Дукље, који је подигао цар Диоклитијан (Дукљан).» Српски се тај предео звао *Зентом* и делио се на *Горњу* и *Доњу Зенту*. Зента се граничила од мора римским т. ј. византијским градовима, од запада — Травунијом; од северо-истока у брдима — граничила се са Србијом, а где су јој биле границе источно-јужне? Границе византијске теме (themae) драчке биле су: река Артанус (Artanus), река Семени, која постаје од две реке: Усума (Usuma или ljuma) и Девола (Dewol). На северно стециште реке Фанди (Fandi) — Мат (Math). Западна граница била море и њој су припадали градови: Љеш, Дулчин и Бар. Источна граница ове теме

([1]) До Љуте између Пераста и Доброте.

ишла је водомеђом изнад Костура, захватајући стециште Црнога Дрима, до планине Кораба, па на југ до ушћа реке Мати.

Према овоме, Зента се граничила врстом градића (Кастела) дримске водомеђе и леве обале реке Дрима. Тај простор од Дрима до Кастела, звао се „*Задрима.*" И тако граница архонтије дукљанске ишла је од Котора морем до Бара, па је даље граничила са земљама Бара, Дулчина и Љеша и левом водомеђом Дримовом до Кораба, па захватив до Превалца скардуске планине, избијала преко Дрима у површје Лима, и преко биорских планина, Подгорјем и венцем планина спуштала се Котору. Уз Дрим дукљанска је граница допирала до Кораба, па је њој припадао у шарским планинама Дрвенград до Превалца. Између града Диоклеје и Дрима, у подини Проклетије, и налази се остатак Гота (Choti) од чега се она по некад и звала Гото-Словенија. Први владалци Дукљанске живели су у *Самобору.* Дуж мора, до Будве, настанили се остатци Авара, па се зато и звала у средњем веку Будва-аварска (Budua avarensis). У брдима зентским задржало се доста освојених старинаца. Становништво има у многоме измешан српски језик. Оно носно *н*, у речи Зента, сведочи, да се туна најпре населило српско становништво иза карпатске бело-српске *Црвене* Хрватске, а доцније, они Срби, који несу хтели остати у солунској Србији, иселили се и настанили у Горњој Зенти, па су и донели носно *н* и дали и реци и земљи име Зента и Морача. ([1]) Отален су у Зети изукрштана оба српска наречја, *ресавско* и *лабско.*

Дукљанске границе чешће се мењале, али је средина и срце те покрајине *Горња Зета и Морача.*

([1]) У Полабљу има и данас Müritzer-See т. ј. Морачко језеро.

У архонтији дукљанској, осим порушеног града Дукље, при ушћу Зете у Морачу, били су ови познати градови: 1) Градете (Γβάδεται), сада развалине између Хума и пристаништа хотскога. 2) Будва-аварска. 3) Лонтодокла. 4) Грбаљ (Gripuli . 5) Кучево (у племену Кучима). 6) Купелник (у доњем Пилоту). 7) Папратна, између скадарског језера и мора. 8) Црмница (између Антибара и Травуније). 9) Обликвус у брдима између Скадра и Антибара. 10) Нувград, то је данашњи градић Скадар.

IV.

Далмација.

После заузећа српским племенима ових земаља, шта су разумевали Византинци под речју «*Далмација*,» а шта ли опет под речма: «*Римљани* или *Латини*?»

После освојења словенским племенима византијске теме Далмације, која је обухватала земљу од Драча до Истрије и од мора до Дунава, они су старинско становништво или истребили или заробили, а они Диоклитијанови Римљани, који се «*спасли у приморским градовима*,» остану у њима и истима «владају до *сада*» (X век).

Који су то градови, у којима живе и владају Римљани (*Латини* = хришћани);

Ови су то градови: «*Дубровник* (*'ϱαοῦσιν*), Спљет (*Ἄσπὰλαϑον*), Трогир (*Τετϱαγγοὺϱιν*), Диадора (*Διάδωϱα*), Арби (*Ἄϱβη*), Бекља (*Βὲϰλα*) и Опсара (*'Οψαϱα*). Становници ових градова и досада називљу се Римљанима» вели Порфирогенит (гл. 29).

«Само једни приморски градови несу се потчинили завојевачима (Аварима — Словенима), него су остали под влашћу римском, јер им је море било извор «за живљење.» Завојевачи су само оборили и порушили Салону и Епидавр, па су Римљани на место њих, подигли Спљет и Раузу (Дубровник).

Дакле градови, који су остали читави од навале аварске или словенске са неосвојеним островима и

састављају оно, што се у средњем веку звало Далмација; она је била потчињена Византији. Народ у њој себе називао *«римљанима.»* Словени их називали: Латини, Моровлахи или Морлахи.

У овој Далмацији очувао се латински језик до краја XI столећа, кад с асимилирањем са Србима, они усвоје језик српски, али њима је још дуго био званични језик — латински.([1])

Над овом Далмациом владао је византијски стратиг, а живео у Задру (*Διάδορα*). Сви су ови градови имали муниципално устројство и своју самоуправу. Поред Спљета, Дубровника (Рауза), Трогира и Задра у Далмацију спадали су ови острови с градовима: Раб (Арбе), Крк (Бекла) и Осор (Опсара). Под њу је спадао *Котор* и Лумбрикат. О осталим мањим островима Порфирогенит вели: «Имају малена острова под влашћу Далмације до самога Беневента, честа и многобројна тако, да се тамо лађе никада не боје буре.

За српска племена, ови римски градови, имају значај *трговачких* тржишта за извоз сировина и увоз прерађевина, па ћемо зато да се изближе с њима упознамо:

1. *Дубровник* (*τὸ κάστρον τοῦ 'ραουσίου*) прећe Раузиом, не називље се Раузом на римском (латинском) језику, што је подигнут на кршевитом месту, већ грчки се *крш* називље *λαῦ*, отклен се Дубровчани називали Лаузици (*Λαουσαῖοι*) т. ј. људи, који живе на кршу (литици). А обичан говор, који често квари речи мешањем писмена, променио је глас *l* у *R* и

([1]) Српки је језик завладао у приморским градовима тек после пада српских држава под Турке, кад су се Дубровчани морали иселити натраг са копна, па су унели у градове српски дух, српски језик и отпочела се српска књижевност у Дубровнику.

назвао их Раузицима. Они су некада живели у граду Епидавру (*Πίταυρα*); али доцније кад су словенска племена заузела остале градове, па живећи у тој земљи освоје и град Епидавр, а становници су нешто изгинули, а нешто одведени у ропство; они, који су могли бегати и спасти се, настане се на кршевитом месту онде, где се сада налази Рагуза. Изнајпре озидају мален градић, а доцније у већим размерима, а доцније га још увећају и продуже зидове.... У њему се населе неколико избеглих грађана из Салоне. Дакле су Раузу подигли становници града Епидавра, ког су порушили Словени околне земље, на име њега су срушили Травуњани и Неретчани у савузу са Сараценима. Рауза се рашири и постане трговачка метрополија. У IX и XI веку Раузу увећа српско становништво и придруже граду северну страну отоке *словенску*, па како је тај словенски део града био окићен шумом, град и добије име Дубровник од дубраве, а доцније то име пређе на читав град. Тада Дубровник и постане глава читавог горњег дела византијске Далмације.

Дубровник је на полуострву у подини брда (Sergio) Срђа, нешто северније од старог Епидавра, а на граници између земаља хумским и травунских, па је имао своје винограде на земљи за хунској и травунској. Зато је и плаћао Травунији 36 и Хуму 36 златица. У Дубровнику су мошти св. Панкратија, у храму св. Стефана, који је на сред града.

2. *Сињет* (*Ἀσπάλαθον*, Spalatum тал. Spalato). Тома архиђ. вели да је ту најпре био сјајан дворац цара Диоклитијана, па кад су Авари т. ј. Словени порушили Салону, њени становници оставши у животу побегли и ту се склонили. Порфирогенит ништа не

говори о томе да су Салоњани подигли град Спљет, већ само вели: «Близу Аспалата има град Салона, ког је подигао цар Диоклитијан... У Салони су живели *магнати* и мноштво народа — то је била престоница читаве Далмације *(од Истрије до Драча и од мора до Дунава)*. Салона је била знатан град и пре Диоклитијана. Салона била велика као половина Цариграда; ту је живео ахријепископ, који пређе у Спљет, кад су Авари т. ј. Словени Салону порушили. Данашња је Салона село $2^3/_4$ миље на исток од Спљета, где су развалине старинског града Салоне. Порфирогенит вели, да се у Салони очували дворци и хиподроми цара Диоклитијана (гл. 31). На 4000 корака од Салоне била тврдиња Клисса (**Κλεῖσσα**), а то је био кључ града Салоне, јер како се узме Клиса, падала је и Салона. Тома архиђ. вели, да су становници порушене Салоне утекли на оближње острове (Solta, **Brazza**, Lesina), а после по савету Северина, повратили се и изабрали дворац Диоклитијанов (Аспалат), који је сграђен међу кршима на неприступачном месту. Тако је Спљет постао град, најпре се звао Palatum, а доцније Spalatum (Спалат, Спљет). Њега Римљани населе и рашире. Порфирогенит вели: Цар Диоклитијан озидао град Аспалат и у њему саградио дворац, који надмашује сваки опис, чији остатци носе трагове старинскога сјаја, негледећи на то, што је тај сјај вековима изанђао. Већи део дворца (**παλατία**) озиданог Диоклитијаном већ је порушен; очувала се између осталих епископска палата и храм св. Домна, у коме се његов прах одмара; тај храм био је спаваћа соба императорова; под њом су собе са сводовима, где су некада били похапшени св. мученици. У том је граду и прах светог Анастасија. Аспалат

значи, вели Порфирогенит, parvum palatium (¹) (мали дворац). Дворац је био четвртаст и свака је страна имала ширине 220 стопа; зидови су озидани квадратним камењем и заливени оловом. Били су остављени у поље прозори само за бацање стрела. Из Салоне у Спљет биле су пренешене мошти св. Домна и св. Анастасија; од спаваће собе Диоклитијанове била је начињена црква у част св. мученика. Први архијепископ Спљетски био је Јован Равенски, ког је папа послао у Далмацију да доведе ствари у ред, после погрома аварско-словенског између 600 и 638 г. Ова је спљетска архијепископија била главни претставник римпапизма и латинштине и она је смела развиће Белохрватске државе.

3. *Трогир* (Tragurium или Trau). «Град Трогир је на маленом острову у мору, које је везано са копном, уском превлаком, налик на мост, и том се превлаком иде у град. Трогиром се зове то острово зато, што је малено као краставац. У Трогиру су мошти св. архиђ. Лаврентија. Јужно је од Трогира малено острово Буа (Боа, Bavo). Због уске превлаке лако се могао да брани град, а острово Буа било трогирово пристаниште. Сада је Трогир везан мостом како с копном, тако и са Буа. У Трогиру је рођен Лучић.

4. *Задар* (Diadora, Jadera, тал. Zara) је био главни град Либурније, а доцније престолни град византијске Далмације; у њему је становао стратиг. Порфи-

(¹) Шаф. II. 63. Други мисле да је Spalatum постало од две речи Salona — Palatium (Petter). Други опет веле, да је та реч дошла од две речи: Sacrum Palatium. У грчком се језику често додаје речи писмо а напр. *Σθλαβοι* — *Ασθλαβοι* или на место Бодрићи Abotride.

рогенит тумачи име Диадора речма: «Jam erat» т. j. био град пре Рима. Ту су сарањени мученици Анастасије и Хрисогон. С њиме су у гробу сарањени и ланци (којима је био окован). Храм св. Анастасија био је дугачак и наличио на Халкедонску цркву, са белим и зеленим стубовима, сав измалан старинским живописом. Под је саграђен од мозаика; била је и друга округла црква св. Тројице, а над њом друга црква, у коју се ишло по степеницама.

5. *Котор* (τὰ Δεκάτερα, Catarum, тал. Cattaro) су освојили и порушили Сарацени у IX веку. Када су за овим Угри порушили град Катеру у жупи Босни, катерани се преселе у приморје и обнове град Котор. «Декатера — вели Порфирогенит, значи стешњен и подвргнут ударцима,» јер се туна море, налик на притешњени језик увлачи у земљу на преко 15—20000 корака, а град је на врху тога морског пристаништа. Град Котор опкољен је високим брдима, те се сунце виђа само лети, јер је тада на сред неба, а зими се никако не види. У томе су граду мошти св. Трифуна, који са свим изцељује све болеснике, а нарочито оне, у које уђе нечастиви (који се зграње); његова је црква округла.» На брегу је град (s. Diovani).

Од византијских далматинских острова, ова четири насељена су:

1. *Осор* (Ὄψαρα, Absorus, тал. Ossero или Cherso). На југозападној страни његовој, малено острово Lussin, сједињено мостом са Осором и звало се Осор. Оба су се звала Apsyrtides.

2. *Рааб* (Arbe, Ἄρβη).

3. *Крк* (Βέκλα, тал. Veglia).

И Осор и Раб и Крк јесу у заливу Кварнеро (Quarnero).

4. Острво *Лумбрикат* т. ј. Леви град.

Још се спомињу ова острва, која су потпадала под власт византијску:

5. *Јиж* (**Πιξὺχ**, Sale), 18 миља јужније од Задра између Углијана и Гросса.([1])

6. *Жељва* (**Σελβώ**, Selve).

7. *Скарда* (**Σκερδά**, Gherda).

8. *Улбо* (**Ἀλοήπ**, Olib).

9. *Паг* (**Σκιρδάκισσα** или **Κισσα**) у Задарском округу.

10. *Мулат* (**Μελετά**, Melada).

11. **Ἐστιουνήξ** т. ј. Сеструн.

На овима островима готово није нико живео у X в.

Још се спомињу два острова, али се незна која су: **Καταυτρεβενώ** и **Πιρότιμα**.

Ето, ово је била Далмација византијска средњег века. Становнике њене византијци називљу «римљанима» или Латинима. Словени их звали Латини или Моровлахи или Морлахи.

Српске племенске државице или су очувале своју првобитну жупанијску самоуправу и несу биле кадре изаћи из племенског стања и створити државу (неретванска), или су у борби са спољним непријатељима и у међусобним борбама пропале (Бела Хрватска), или су срећно победиле све спољне и унутрашње непријатеље и створиле краљевину и царевину на југу словенском (Србљија).

Тако ћемо и изложити њину историју.

([1]) У Плинија Gissas

V.

Жупанијско време.

600—1159.

1. **Неретчанска** (*Ἀρεντανοί*). Неретчани су становали у три жупе. Они су свој најстарински склоп племенски одржали у потпуној својој целини, нехтејући га ни у чему мењати, по туђинским појмовима земљишта римске цивилизације, на чијем се земљишту настанили.

Становници две приморске жупе поглавито се занимали морепловством, где су такве сјајне успехе обелоданили, да су им Мљетке плаћале годишњи данак за мирно пловљење по Јадрији. Становници планинске жупе Даленске, обрађивали су земљу. Сви су уопште били јуначни, смели и одважни; обогатили се морским трговањем и најпре су постали самостални и независни. Њина велика морска флота била је страх и ужас за суседе, па они једини несу се покоравали (¹) византијским царевима, нити су ишли у рат противу Бара (²) (871 г.)

Неретчани се први користили «злим стањем» византијске царевине, у почетку IX в. и постали неза-

(¹) Lucar. у An. di Raus. стр. 12, под годином 987: Неретчани на протесте Василија (II) цара, напуштени од пријатеља и савезника . . . остану . . . неутрални. .“

(²) Због тога су их ондашњи словенски непријатељи звали „разбојницима,“ као што сада Швабе и Турци називљу Црногорце, Србе и остале Словене дивљацима или носорезцима и т. д.

висни; крстили[1] се за владе Василија Маћедонца, кад су Ћирило и Методије, на словенском језику проповедали веру Христову у «Дамацији.» Између 892 и 917 г. неретчани су били под врховном влашћу српскога архонта Петра Гојниковог, па се у Неретванској кнез Петар и договарао са драчким стратигом Рабдухом о «некаквом предузећу и подчињавању.»[2] Неретчани су ипак били независни 998 г. кад је жупан неретвански тражио од дужда мљетачког Петра Урселина, да му пусти из плена заробљене Неретчане, а дужд да му више не плаћа годишњи данак.

Они су остали стални у своме племенском склопу живљења, па зато их Порфирогенит и не називље архантиом. У брзо су они ушли у састав Хума, па је њина и Хумска судбина једна иста. Три пак њине жупаније продужиле су свој политички живот под управом својих насљедних жупана чак до Немање.

2. **Вијела Хрватска** (Chrovatia Alba). (од 600 до 1102). Као што је у обичају код осталих Словена, тако и Хрвати несу имали *владаоца* (*ἄρχον*), већ су над њима владали старци — жупани (*ζουπάνους γέροντας*). Колико је било родова, толико је било жупана, а један био бан над три пограничне жупаније. Свега, дакле, било 11 жупана и један бан. Мало по мало бан као најмоћнији потчинио је остале жупане и тада се Хрватска појавила као једна бановина. Оваквом бану и припада титула архонт.

Кроз сто година, почињући од почетка седмога века, ми немамо верних података о току догађаја у Хрватској. Као поуздано може се казати, да су сва

(1) Porphir. c. 29.

(2) ib. cap. 32.

колена хрватска имала своју унутрашњу самоуправу, а у исто доба припознавала су над собом власт византијскога цара. Ова су племена имала добру ратну организацију. Како су сви способни мушкарци за рат и ратовали, њих је могло изаћи у бој до 160.000. То је била снага, с којом се морало рачунати.

У исто доба, грађани порушене Салоне обратили се с молбом Ираклију тражећи, да им поврати права на њихну пређашњу земљу. Император заповеди Хрватима, да оставе на миру Салонце у Спљету, а папи опет заповеди да васпостави у Спљету архијепископију и да покрсти Беле Хрвате. Папа и постави за спљетског архијепископа Јов. Равенског (638—641). Из Спљета се и отпочне покрштавање хрватских родова. Папски изасланици толико су успели, те су покрстили неке Хрвате и од њих узели заклетву, потврђену «прилагањем» прстију, да неће *изван* своје земље ратовати, [1] а нападне ли њих когод, браниће их св. Петар. Покрштени Хрвати гледали су на св. Петра као на свога заштитника. За време овога крштења спомиње се жупан Порга, (Спљету најближе жупаније.)

Од времена тога првог покрштења, па за сто година, ми немамо никаквих верних података из хрватске историје. Хрвати су били подељени на племена (родове, колена), па је свако племе само по себи било тако слабо и ништавно, да о њима није ништа ни записано. У исто доба, унутра међу племенима владао је раздор и право крвне освете. Тек после стогодишњег њихног живљења племенског, они су успели да један старешина потчини себи остале жупане. Овакав

(1) Овај потпис био је управљен *противу* Хрвата, да не би преко Истрије или преко мора нападали на Италију или на римске приморске градове.

победилац и отпочне носити титулу *архонт*, *бан* или *dux*. У исто доба због нереда и преврата у византијској царевини, византијски Далматинци задобију самоуправу и независност, па тако исто постане независном и Хрватска. Поставши независни и једни и други, они ту своју самосталност нити су *могли*, нити су *умели* очувати: Њих надбију спољни непријатељи.

1. Са запада почне се нагло ширити империја Карла Великога. Године 774 Карло обори лонгобардску краљевину и освоји Италију; затим обори Аварију и 782 године заузме Посавље и Подунавље, па Фруги навале из Италије на бело-хрватске племенске жупаније, те их освоје и потчине маркграфу Фриуља и Истрије. Унутра се очувају племенски жупани плаћајући Франкима годишњи данак.

У Цариграду гледали су на ширење франачке државе као на велику опасност. Император Нићифор пошље флоту под командом патриција Никите, да васпостави византијску власт у Далмацији. После сукоба и преговора буде закључен мир у Ахену 812 г., по коме Карло уступи Византији Мљетке и Далмацију, а Хрватску([1]) задржи под својом влашћу. Како пак несу биле одређене границе како између појединих покрајина: тако ни између Римљана (Латина) и Хрвата, јер им ови несу хтели уступити ни једну стопу земље на копну. Те ситне зађевице и сукоби допринесу, да се Византија и Луји Побожни договоре, да ту ствар реше и измире. С том намером византијски император и пошље посланство Лују Побожном. Том приликом изроде се такве тешкоће, да се

([1]) Pertz, Mon. Ger. hist. I. 541.

ствар могла решити само на *месту*, по саслушању и у присуству обе завађене стране. С тога Луји Побожни и пошље византинско посланство и своје делегате у Далмацију.(¹) Поглавити смер овога посланства био је тај, да се измире словенска племена Приморја са Латинима (хришћанима), јер је «изашла заповест *хришћанима, који говоре латинским језиком, да се сваки у своје место врати и да наново сазидају градове и места, која су негда поганици порушили.*» Па се у том изроди свађа о границама, које је требало *тачно одредити, да свако племе зна* и позна међе предела и провинција. Комисија, дакле, од оба посланства искупи представнике како од «*оних, који говоре латинским језиком*, тако и *од оних, који говоре словенским језиком.* (²) Ту се и обзнани, да се старинска тема Далмација дели на Приморје и Загорје и то: приморје од Ваљдемина до Аполоније буде подељено на две архијепископије: Спљетска у Доњој, а Дукља у Горњој Далмацији. Доња Далмација буде названа «Бела Хрватсва,» а Горња «Црвена.» Загорје т. ј. Србија разделено на Рашку и Босну. И наравно да је било у интересу како Византије, тако и Франкије, да се не створи велика словенска држава, зато и буде потврђена племенска управа жупанска, а као законите, постану ове власти: *Кнез, бан* и *жупани.* Та комисија одреди границе, утврди племенски (кољенски) склоп, нареди годишње плаћање данка и склопи два центра црквене јерархије — Спљет и Дукљу. Од овога времена почињу да се развијају појмови о склоповима пределних архонтија, добијају значење пре-

(¹) Perzt. I. 204.

(²) Поп Дукљ. изд. Црнчића стр. 15. гл. 9. Igitur omnes congregati. tam Latina, quam et Sclavonica lingua. . . .

делна имена, и изузимајући Беле Хрвате, који су били под франачком владом, сва остала племена добију један општи назив „*Словени*" или задрже пределна имена: Хум, Травунија, Дукља и Србија. Од овога времена, сваки предео отпочиње борбу за *своју* самосталност. У исто доба, отпочиње се насиље франачко над Белим Хрватима, у чему се нарочито одликовао наместник Луја Побожног, *Кодолах* (Cadolaus). Та насиља франачка била су тако грозна, да су Франки убијали словенску децу на сиси и бацали их псима. Противу таквог насиља франачког, тужио се Лују посавски кнез Људевит 818 ([1]) године. Људевит је био син Посавскога кнеза Звонимира. Не могући подносити франачко насиље, он покрене устанак за ослобођење испод франачког ига 819 г. и надбије војску Луја Побожнога.([2]) Надбивши Фруге отпочне подстрекавати све своје суплеменике да устану, да се ш њиме удруже противу Франака. Бан Беле Хрватске, на место да устане противу Франака, он се још чвршће пријуби уз Франке и ступи у битку противу Људевита на р. Купи. Народ је био противу такве ненародне радње бана Борне и у највећој сечи, племе Гудушчани, пређе Људевиту, и Франки с Борном бише поражени до ноге. Из тога боја Борна с тешком муком изнесе главу помоћу својих телохранитеља. Људевит се крене да казни Борну и да освоји Белу Хрватску, па прегази и огњем и мачем опљени Хрватску (819 г.). Борна ([3]) ипак у друштву с Франкима

([1]) Pertz II, 624; I, 205.

([2]) ib. II, 624.

([3]) Овај рат показује — вели Смирнов — да Хрвати несу имали никакве заједнице са Људевитом и са оним племенима, над којима је владао Људевит (стр. 20).

продужи ратовање противу Људевита и *добије* од Франака у помоћ врло велику војску, да уништи Људевита. После дуге борбе, Људевит малакше и утекне једноме српскоме жупану, који га братски предусретне. Људевит погази сол и хљеб, убије жупана и завлада његовом жупанијом. Године 823 Борна пошље свога рођака — убијцу, који и убије Људевита. Борна је извршио то злочинство као присталица Фруга и Посавље опет остане под влашћу франачком. Велики патриота српских посавских племена, Људевит, није био кадар водити борбу противу огромне снаге франачке, са којима се био удружио Борна; он није могао прикупити српску снагу растурену по ситним племенским државицама. Он је пао од издајничке руке, као борац за националну идеју.

Како је Карло ширио хришћанство огњем и мачем, то се и Борна (Порин) покрсти са својим кољеном (819 г.), па се прилепи уз Франке и употреби ту прилику, те потчини под своју власт ситне коленске (родовне) жупане Беле Хрватске, и већ се 821 г. он називље *Архонт*[1] *Далмације и Либурније*. Тада је он и створио архонтију т. ј. државу Бијелу Хрватску. — Он је њезин творац. Но со тим се он није избавио суверенства франачкога.

Борна као присталица Фружкa, није терао народну, него личну политику. Он је заједно с Фругима насилно покршћавао Хрвате и насилно склапао за себе државу. Да његова радња није налазила одзива међу племенима Беле Хрватске, види се из тога, што после његове самрти 821 г. његов наследник Ладислав,[1]

[1] Pertz M. G. Scrip. I, 207.

[2] Шаф. II књ. 2, § 13 називље га Ладислав.

отступи од хришћанства, или како каже хришћанин хроничар, скрене с пута свога оца. Због тога Франки изазову устанак у Хрватској, који је трајао седам година (до смрти Коцелина). Ладислав у тој унутрашњој борби погине (829 г.), а његов наследник Мојислав био је хришћанин, са чега остане под врховном влашћу франачком и измири ([1]) се с Франкима. У исто доба ступи у савез с Мљетачком у месту св. Мартин Куртис, противу осталих ситних српских племенских жупанија.

Мљетачка је владала над западним островима јадранским и њена је флота господарила на јадранском мору. Неретчани су нападали на мљетачке лађе, јер они несу давали папи потписе, да неће ратовати, па несу вермали тај мљетачки уговор са хрватским баном Моиславом. Дужд мљетачки с флотом, 840 год. нападне на Дукљанску и ступи у бој са дукљанским баном Људитом, у коме боју дукљански кнез одржи сјајну победу над Мљетчанима. Тада Мљетачка закључи савез са околним жупанима Приморја и тај савез потврди император Лотар 840 г. Овај савез био закључен на пет година против словенских племена.([2])

Овај уговор не заплаши Неретчане, јер ово храбро племе (Gens Sclavorum) ([3]) нападне на један мљетачки град и поруше га. Пре овога времена, око 837 г. умре хрватски бан Моислав, а престол на-

([1]) Murat. XII. pag. 175 Pertz, VII, 17.

([2]) Cod. Dipl. docum. 40. c. 47: „Contra generationes Sclavorum. — Године 817 Луји Побожни подели своје царство између својих синова. Најмлађем сину Лудвику Немачком припадну Словенске земље од Баварске, на име: Carentanos, Beheimos et Avaros, atque Sclavos, qui ab orientali parte Baioariae sunt. I. pag. 43.

([3]) Murat. Andr. Dand. 117.

сљеди Dux Croatorum *Трпимир*, који је припознавао над собом власт цара Лотара.([1]) Како сизерен Трпимиров, тако и папа улуче прилику, да још више и за свагда потчине своме упливу Беле Хрвате.

«За време жупана Трпимира, дође из Франкије (која је између Хрватске и Мљетачке) некакав човек, по имену *Мартин*, веома побожан, у светском оделу, за кога су сами Хрвати приповедали, да је учинио много чудеса. Он је световао Хрвате, да *сахране довека уговор са најсветијим папом* заклињући их и сам онако исто као и папа.»([2]) Јасно се види, да је Трпимир ступио у свезу са *латинским свештенством*, да своју власт утврди. Још је његов претходник Миослав подизао цркве и одредио *десетак* свештенству. Трпимир продужи тај правац, и кад год није имао новаца, он је позајмљивао (новце) од свештенства, дајући му за то накнаде у непокретним добрима. Он је 837 год. дао архијепископији спљетској у «договору са свима жупанима», цркву св. Ђорђа у Путалу и 11 литара сребра. Још је дао сво покретно и непокретно имање у Мишанима и Тугарима са «робовима и робињама» и т. д. Потврдио даровштине Моиславове истој цркви и поклоњену земљу од крунских добара (regali teritorio). На истој повељи потписан је: «Трпимир бан (dux) и пет жупана.» Међу робовима има како Латина, тако и Словена. ([3]) С Борном се одомаћи западњачки уплив

([1]) Regnante in Italia piissimo Lothareo Francorum rege. Farlat. III, 51.

([2]) Може се мислити, да је римска столица *измислила* онај уговор за царовања Ираклијева и да га је Порфирогенит записао, како је чуо од Хрвата, а уговор је извршен за време овога Мартина.

([3]) Carento, Postelio, Nassezaj, Domaciai, Ylena, Trubula са њиховим женама; Ljutomir, Strehemil, Nedamusto, Tesina, Luteciai, Ceustilo.

у Хрватској, јер се он помоћу Франака и уздигао изнад осталих жупана и потчинио их својој власти, па се већ Трпимир назива (dux) Croatorum, као што се дуксом називао и мљетачки поглавар. Он има придворне налик на дворјане франачке, који почињу учествовати у кнежевим саветима на равној нози са жупанима. Таким су начином доведени у потчињеност остали жупани. Бану нарочито помаже *латинско* свештенство и он постаје једновластан господар земље. Али требало је пре овога, измирити се са Римљанима (Латинима) т. ј. свештенством и грађанима приморских градова.

2. Напоменуто је, да су за време лоших византијских императора, у почетку деветога века, отпали од империје и постали самостални, како поглавице српских племена, тако исто и *далматински* (римски) *градови*. Хрвати несу били кадри очувати ту своју самосталност, већ потпадну под франачки јарам. Исто тако несу могли очувати своју самосталност ни римски градови. Око 840 год. афрички Сарацени, под командом Сабе и Клафона, на 36 лађи нападну на приморске градове и освоје *Будву* (**Βουτοβα**), *Росу* и *Котор*. Они су такође нападали и на остале латинске градове Далмације. Од ових нападаја Латини избегну на копно, али их тамо похватају и заробе Хрвати, Неретчани, Хумљани и Травуњани. Кад Сарацени под командом Солдана, нападну из Сицилије на Дубровник (860 г.) Тада се Римљани приморских градова обрате императору византијском, тражећи помоћи и заштите. Византијски император пошље флоту противу Сарацена. Кад Сарацени за то дознаду, оставе опседање приморских римских градова и поврате се у Лонгобардски град Бар. Пре сараценскога напада, Рим-

љани живећи у градовима, обрађивали су острове и отуд живели; но како су их на острвима непрекидно пљачкали и истребљавали Неретчани, они оставе острове хотећи да обрађују земљу на копну. Ту су им опет сметали Хрвати, јер они несу никакве даците плаћали Хрватима, него су плаћали дације византијскоме стратигу у Задру. Та борба између Римљана и Словена врло је дуго трајала. Покрштени Борна и Мојислав отпочели су били да бране Римљане, па то исто учини и Трпимир. Таким начином хрватски бани и дођу у свезу са латинским свештенством Приморја. Но тај се спор, између Латина (градова) и српских приморских жупанија продужио до времена владе цара Василија Маћедонца. Њему се и обрате и код њега затраже помоћи Римљани, како они, којима несу дозвољавали словенски кнежеви Приморја да обрађују копно, тако му се исто обрате и Дубровчани, тражећи заштите од насртаја сараценских. Кад се дакле њему обратили и једни и други Римљани и разложили своје стање, император Василије тај спор расправи на овај начин: Све што су Римљани плаћали византијском стратигу у Задру, тај данак да плаћају словенским кнежевима, и да живе с њима у миру, а стратигу да плаћају неку ситницу, из чега би се видело, да су они у потчињености византијскоме цару и стратигу. Од овога времена сви римски градови Приморја постану *подајници словенски*, и плаћали су годишње: Спљет 200 номизмата (дуката); Трогир — 100; Задар — 100; Осор — 100; Арб — 100; Бекла — 100 — свега су плаћали хрватском кнезу 710 дук. Сврх овога нешто су плаћали за вино и друге продукте. — Како је Дубровник подигнут на земљишту две архонтије: Захлумља и Травуније, и како су Ду-

бровчани имали винограде на земљишту обе кнежевине, цар Василије реши, да Дубровчани плаћају: кнезу захумском 36, и кнезу травунском — 36 дук. — Ово је питање расправљено по смрти Трпимира, па је и важно то, да су хрватски кнежеви *пре* овога решења ишли на то, да задобију за себе ове градске Римљане, на штету словенског становништва г. ј. Белих Хрвата.

Трпимир је потврдом онога штетног уговора с папом, за време Ираклија, сада тек везао руке Бело-Хрватској, кад се изнова обвезао, по захтевању *Мартина*, да не ратује са суседима, услед чега «ни сагине (лађе), ни кондуре хрватске никада се неопремају за рат, разма кад неко први нападне на Хрватску. На таквим лађама плове они Хрвати, који иду на тржишта, из града у град, по земљи поганској и по далматинскоме заливу до самих Мљетака.» И заиста је Бела Хрватска била доспела до највеће моћи и снаге за време Трпимира, па је имала 60.000 коњаника, 100.000 пешака, 80 сагина са по 40 људи, и 100 кондура са по 10—20 људи. Рим-папе су ту снагу паралисале преко хромога Мартина. *Крешимир* I (845 до 857) и његов син *Мирослав* (857—861 г.). Крешимир I продужи противу — народну радњу својих предходника Борне, Мојислава и Трпимира. Борна је *насиљем* уводио хришћанство, Мојислав ударио на народ *десетак* у корист латинске цркве; Мојислав и Трпимир испоклањали *латинској* архијепископији земље, «робове и робиње» и владали над народом као какви латински кнежеви. То је проузроковало међу Белим Хрватима огорчење и опште незадовољство. У овоме времену кад се отпочело проповедање службе божје на словенском језику, Крешимир и Мирослав предаду

се латинском свештенству. Зато кад по смрти Крешимира завлада Мирослав, њега и убије кнез Прибина (861 г.). У земљи се расплamти свађа, завлада неред и смањи количина коњице и пешадије, па се смањи број сагина и кондура. По томе слабост Беле Хрватске дошла је од унутрашњега преврата, који се десио по смрти Крешимира, па је у тим нередима и убио Прибина Мирослава. Кнез Прибина, (¹) био је човек немирног духа, енергичан и предузимљив. Најпре је био кнезом нитранске кнежевине, доцније кнезом Панoније, и као сусед Хрватске мислио је убијством Мирослава да завлада Хрватском. Ствар му не испадне за руком. Он изгуби и Панонију и опет се поврати у нитранску кнежевину (863 г.).

Демагој (863—876). По смрти Мирослава у Белој Хрватији плане грађански рат: племена и жупани похитају да поврате *пређашње* стање ствари, свој значај и своју важност; Прибина побегне, а власт докопа Демагој. Дужд мљетачки смисли да се користи тим унутрашњим ратовањем и искрца се с војском на земљиште хрватско 869 г. Демагој није му могао стати на супрот, јер су жупани самостално владали својим жупанијама. И како је дужд тражио да се исплате све штете мљетачким трговцима, које су им морски хусари причинили, то сва штета буде накнађена, и разуме се, да дужд није хтео оставити флоту Хрватима, да му досађују на мору, него ју смањио и приморао Хрвате, да закључе с њиме *вечити мир*.(²) Дужд мљетачки уђе у Мљетке с триумфом. Овај догађај објашњава, на који се начин смањила хрватска ратна снага како сухопутна, тако и морска. Сада је Демагој

(¹) Lutius II, cap. I.

(²) Хрвате не заштити папа.

морао затурити правац радње Трпимира и Мојислав те рачунати се са новим фактима, који се појавили и о којима је морао водити рачуна сваки хрватски поглавар. Ти нови фактори били су: 1) ступање на византијски престо словенске династије у лицу Василија I Маћедонца, 2) појав у Панонији словенских апостола Ћирила и Методија са проповедањем вере и службе божје на словенском језику.

Цар Василије смерао је да васпостави опавши aукторитет византијске царевине, и да придобије за царевину словенска племена, па *потврдом* њихних жупана за легалне кнежеве, да их приљуби за империју. Ова два нова фактора, проузрокују у бело-хрватској историји, следеће појаве:

1) Због нападања Сарацена из Сицилије на Дубровник, Хрватска учествује при освајању Бара;

2) она опет потпадне под врховну власт византијску;

3) утврде се редовни односи између Хрватске и Римљана у приморским градовима;

4) уводи се нова јерархија црквена;

5) Хрватска ступи у друкчије односе према Србима и Блгарима. ([1])

1. Сарацени су напали из Африке под предвођењем Калфе и Сафе и освојили Будву, Росу и Котор 840 г. а у Лонгобардији освојили Бар. ([2]) После 30 го-

([1]) Грот стр. 134. У овоме случају Константин Порфирогенит више се бави историјом српском, него ли хрватском, јер је тада вођена борба између Византије и Симеуна, па су Византинци и ступили у тешње везе са Србима као савезницима противу Симеуна.

([2]) Овда су и избегли „Латини из градова и утекли у брда, у којима су живели Словени; Словени их похватали и преокренули у слуге,“ а после овога дошао је онај уговор са Латинима.

сеима, а то је 866(1) г. Сарацени под предвођењем Солдана, из Сицилије нападну на Рагузу и Рагужани потраже помоћи и заштите код византијскога цара. (2) Цар Василије пошље 100 лађи под командом патриција Никите Орифа, и у савезу с краљем Лудовиком и папом спреми се да уништи Сарацене. (3) Он ослободи римске градове у Далмацији и доведе у потчињеност све српске племенске архонтије, које се биле ослободиле у почетку IX века. Помири уговором Римљане са Словенима плаћањем данка, па су тек сада морали ићи сви српски кнежеви у рат противу Бара, који је и био освојен (4) 871 год. Бар је запао у руке краља Лудовика. Цар Василије тек га заузео 876 г. У овоме времену византијска је флота казнила Неретчане, који се несу хтели покорити Византији. Византија је овда и потчинила себи Приморје, па и Хрватску, са чега је Лудовик и писао цару Василију, жалећи се на безаконичку радњу царског војсковође у „нашој" Словенији; али како Лудовик допадне плена, ова жалба остане без последица. Демагој опет ступи у рат с Млеткама, буде надбијен, па о њему већ немамо података, јер се 876 г. јављају његови синови: *Илик*, *Бон* и *Иник*.

Смрћу Мирослава није била ископана његова кућа. За то по смрти Демагоја плане буна, а Византија спо-

(1) Hirsch, Byzant. Stud. Leipzig, 254—255.

(2) Дукљ. гл. 19: „У то време изађе много бродова сарацenских из *Сицилије* и т. д. потпуно верно.

(3) У Chron. Salernit. cap. 107 т. j. Mon. Germ. ßß. III, 521. Прича се, да су се на западу још већма поплашили од Сарацена и како краљ, тако и папа позвали цара Василија, што у неколико потврђује тај факт, што је Лудовик предузео опсаду Бара 869 год.

(4) Порфирогенит вели: „да су Дубровчани на својим лађама превезли у Италију *хрватске и друге кнежеве.*"

могне једнога члана куће Мирослављеве, Здјеслава, те ступи на престо хрватски потчинив се Византији, а Демагојеви синови изгину.

Здјеслав (877—879) потчини Хрватску Византији а тим се ослободи од Франачке (877). Та потчињеност састојала се у томе, што је император потврђавао у звању хрватскога кнеза, ког је народ бирао «из најомиљеније и најпоштованије породице.» Овда је император Василије, да би још више себи придобио приморске кнежеве, као и Хрватску потврдио онај «*уговор Латина са Словенима*» о плаћању данка.

Овакав обрт ствари повуче за собом огромне посљедице у обзиру политичком и црквеном.

Политичка потчињеност Хрватске Византији подудари се са црквеном свађом између Рима и Цариграда (870 год.). Цариградски патријарх прегне да потчини под црквену управу све народе, који су у политичком смислу зависили од империје. Ту су били и Хрвати. Нема сумње, да су овда били покрштени сви Хрвати, њима су били послати свештеници из словенских земаља империје, са словенским књигама и азбуком. Црквену власт византијску признаду и Римљани византијске Далмације. Хрвати пођу правим народним правцем. Они су добили данак од Латина. Словенска писменост била је јемство, да се Латини с њима слију и претопе у Хрвате и да постану један народ. За то је гарантовао византијски цар, исчупавши узроке свађе и раздора између Хрвата и Латина. Овакав срећан обрт ствари није ишао у рачун ни папи, ни Немцима, ни Латинима Далмације, па зато пронађу и створе себи оруђе, које ће поништити то стање ствари и опет вргнути Хрвате у римску потчињеност. То оруђе латинштине био је некакав

Бранимир, који убије Здјеслава 879 г. У овоме времену десила се свађа између Рима и Цариграда о *превласти над јужним словенством.*

Ту прилику и употреби Рим, да обећањем већих добитака отргне Хрватску од Византије. Кад је отргне, онда ће лако и скрхати словенштину у Хрватској. Ствар је текла овако: *ђакон Теодосије* смисли да се користи супарништвом Рима и Цариграда, и да оснује *народну цркву хрватску са словенском службом и азбуком.* Он наговори убицу Бранимира, да се отргне од Византије, како у политичком, тако и у црквеном обзиру. У томе се подударали њини интереси, јер је Бранимир зазирао од Византије, што је убио привршеника византијског Здјеслава. Зато одмах јави папи да се Хрвати опет потчињавају римској цркви. Радостан папа напише два писма Бранимиру, и једно Теодосију, у коме га саветује, да само прими звање из Рима, какво му је звање и дао, и да оснује *народну цркву* хрватску. Исти папа Јован VIII потпомогне и *словенску службу.* За Хрватима потчине се Риму, и Римљани латинских градова, јер кад су владике римских градова припознале цариградског патријарха, папа постави Теодосија владиком са словенском службом и латинске владике изгубе своју словенску паству и ограниче се само на градове. Кад се латинске владике приморских градова потчине Риму, затраже, да им се поврати и словенска паства. Њима у томе стане на супрот *народна епископија словенска* и њен поглавар Теодосије Нински владика. Он сада постане *бранилац народних права и словенске службе*, и не само у својој епархији, већ у читавој Хрватској. Опет *латинско свештенство* приморја захте, да нинску *словенску* епископију потчини *римској* ар-

хијепископији Спљетској, како би римске владике повратиле под своју власт словенску паству т. ј. Хрвате. Из овога се изроди дуготрајна борба између *словенског Нина* и *римског Спљета.*

На тужбу *римског* свештенства приморја, папа Стеван VI заповеди Теодосију, да се ограничи у границама нинске епископије и да себе не држи за поглавара читаве хрватске бановине. Овда је бан хрватски могао увећати број хрватских владика и настати, да папа призна, да хрватска црква не зависи од спљетске, али у том умре убица Бранимир, а на престо ступи Мутимир, који се у повељама називље сином Трпимира, и прихвати политику свога оца, да *с помоћу силног римског свештенства приморја, рашири и оснажи кнежевску власт на уштрб власти пределних жупана, и да створи од Римљана и Хрвата једноставну целину државну.* Па на место да прелије Римљане неколицине градова у *Словене,* и да потчини Спљет Нину, он *пређе на страну Римљана и Спљета у борби са Нином* т. ј. пристане на страну туђина, противу свога народа.

Наследник Теодосијев, нински владика Аљфред, ступи у борбу са спљетском архијепископијом због црквених добара. Предмет спора била је она земља, коју је Трпимир дао Спљетској архијепископији. Нински владика хтедне исту земљу да придобије на том основу, што је Трпимир дао исту земљу архијепископији *римско-спљетској на уживање,* док јој *не исплати дуг.* Спљетска латинска архијепископија опет је тврдила, да јој је Трпимир уступио исту земљу по завештању *на вечна времена.*

Требало је да тај спор пресуди хрватски владалац Мутимир, јер су уступљене земље биле regale teritoria.

Нински, народни бело-хрватски владика и народна партија надали се повољном решењу, зато, што је на њиној страни била *правда*, јер у самој повељи Трпимировој изриком је речено, да се исте земље уступају римској спљетској архијепископији на *неко време* (singulis annis). Од владалачког потписа зависила је судбина и самосталност Хрватске народне цркве. На највећу жалост хрватски владаоц пресуди криво, т. ј. да има право спљетска *римска архијепископија*. Мутимир канда није знао какво је огромно зло учинио својој домовини, што се обелоданило мало доцније.

Тада се још Панонија налазила под влашћу потомака Карла великога. Потоњи панонски кнез био *Брацлавон.* ([1]) Године 900 Угри униште власт Карловића у Панонији у битци код Пресбурга (907). Хрватској загрози опасност од Угра, на место што су јој до тада били опасни Немци. Мутимир се надао да може освојити Посавље. С истока нападао је на архонтију Србију цар блгарски Симеун, па је било изгледа, да ће Мутимир на ту страну раширити своју државу. Унутра у земљи, месни жупани били су тако скучени и ограничени, да су управљали Мутимировим имањем, чинили пратњу његове супруге, били његови штитоносци, постељари, оруженосци и коњушари. ([2]) Овакво развиће неограничене власти наведе Мутимира на мисао, да не зависи ни од кога, него да се прогласи хрватским независним кнезом par dei Gratia (милошћу божјом). Према оваким појмовима и владао је Мутимир: он је примао српске претенденте, мешао се у српске послове, и владао као независан владар.

([1]) Pertz. I. 417.

([2]) Cod. Dipl. docum. 88, pag. 73.

Томислав(¹) (914—940) продужи правац свога претходника, тежећи да потчини приморске латинске градове. Околности су му ишле на руку. Цар Симеун био је под Цариградом. Император Роман Лекапен смисли план да придобије на своју страну српске племенске архонтије. И заиста на његову страну пређе српски кнез Захарија,(²) хумски кнез Михаило (Владимир) па и Томислав затражи од Византије у награду за савез, — *римске градовв Приморја*. Он их и добије, јер је био око 925 г. проконсулом(³) Далмације (Византијске). Због овог савеза са Византијом, и крене се блгарска војска да удари на Хрватску, али су «били побијени сви Блгари.» (⁴)

Тако моћан, на условима признавања врховне византијске власти, Томислав, добије Приморје римске Далмације и признање краљевске титуле, о чему је нарочито радио. Из борбе Томислав изађа *победиоц и краљ*, али није умео изаћи као победиоц из духовне борбе.

Латинске владике Далмације, прешав на страну Рима, тражиле су *словенску пастау*. У томе им сметала *словенска служба* у Хрватској. Нинске владике бранећи словенску службу имале су за собом читав народ, па су у истини били представници стварања јединства словенског, да се постигне како црквена

(¹) Рачки (Rad књ. 25. стр. 84 и т. д.) измишљава свакојаке конјектуре и сили се да докаже, да је он завојевао Посавље, западну Босну и да се борио с Угрима, али од свега тога нема ништа, зато ћемо о њему говорити само оно, шта је он у истини радио.

(²) Порфир. сар. 32.

(³) Consulatio peragente in provincia Croatorum et Dalmatiarum finibus Tomislao rege. Cod. Dip. pag. 72.

(⁴) Порфир. с. 32. стр. 158.

самосталност, тако и самостални народни развитак и развиће свести народне.

Латинске владике, врло добро поимајући значај словенске службе и словенске азбуке, отпочну радити с највећом енергијом на томе да униште словенску службу и књижевност. Претставник народње Хрватске мисли био је Григорије нински владика, који се читавог свога века борио за самосталну словенску службу, а тим самим и за самосталну државу противу архијепископије — римске спљетске. ([1])

Кад би била уништена словенска служба и азбука, онда нема смисла да се нинска епископија издваја из броја епископија римске спљетске архијепископије. Са уништењем словенске азбуке и службе, није ни мислити на самостални хрватски развитак. На оваквом је темељу патриот владика нински Григорије оснивао сву своју радњу. Тома ([2]) архиђакон сведочи, да је нински владика Григорије задавао много неприлика римском архијепископу спљетском, одричући му званично покоравање, и себи присвајајући архијепископска права, што значи, да је бранећи словенску службу, прекорачавао границе своје епархије, т. ј. да је нински владика тражио да сви Бели Хрвати пот-

([1]) При описивању ове борбе *латинштине* против *словенштине* обично пишу, да је нинска епископија била самостална т. ј. да ју је таквом учинио папа Јован VIII, али у ствари самосталност нинске епископије несу припознавали ни папе, ни римско свештенство Далмације, ни рођени хрватски кнежеви. Нински епископи тежили су да постану самосталнима (Cod. Dipl. бр. 80. стр. 61). Трпимирова повеља тврди, да је нинска епископија била потчињена спљетској (ib. стр. 41). Папа Јован VIII тражи statu quo ante. Ово сведочи и папа Јован (писмо под бр. 91. стр. 71). Најбоље се ово види из писма папе Лава VI стр. 82 а број 93.

([2]) Thom. t. III. гл. 16.

падну под његову духовну власт, а спљетски архиепископ нека влада над Римљанима Далмације. Са Григоријем је у овоме био читав хрватски народ т. ј. Словени. Григорије постигне намеру: римске владике остану само владикама над Римљанима или Латинима. *Пре* него ли је било придружено латинско Приморје Хрватској, Томислав и његови велмужи тежили су, да *сви* Хрвати припознају само нинскога владику и да од њега зависе.(¹) По што је пак била придружена Хрватској латинска Далмација, као мађијама преокрене своје мишљење Томислав и устане противу нинског владике и народње независне цркве. (²) Добитак латинског Приморја задао је толико неприлика Томиславу, да је тај успех и проузроковао пропаст Хрватске после краљеве смрти. Између *Белих Хрвата освајача* и *освојених Латина Приморја*, пламтила је вековна вражда и непријатељство, које је нешто мало био стишао цар Василије решењем о данку и земљама, али ту мржњу нико није био кадар истребити. Латини Далмације били су много образованији од њихних освајача — Хрвата, па спомен о насиљу

(¹) Ово се види из десетога чланка спљетског сабора 925 године: „Si rex et proceros Croatorum, omnes proceros episcoporum limites nostrae metropolitanae suo cupiunt vindicare pontifici" etc. што не би имало смисла, да Томислав није био на страни национaлне цркве. Farlati Illyr. Sacr. t. IV. стр. 213. Cod. Dipl. бр. 92. стр. 8.

(²) Дринов замишља, да се латински градови подчинили папи 923 год. одуставши од Цариграда (стр. 54. примед. 79). Ово не може опстати. Види писмо Стефана VI папе и повељу Мутимирову 892 г. Папа кори Теодосија што нарушава права спљетског архиепископа, а овога не би могло бити, да су владике зависиле од Цариграда. Напротив, папа би их похвалио за радњу противу Цариграда. Мутимир је пресудио ствар у корист спљетског архиепископа, а овога не би било, да је он био „*шизматик.*"

освајачком, није могао бити тако лако изглађен. Када су Латини потпали под Хрвате, гледали су на њих с неповерењем и презрењем. Хрвати су били крштени, али их као бездном делила словенска служба и азбука. Томислав прегне да уништи ту вековну мржњу, да сложи интересе супротних елемената, да споји две народности, да измири побеђене са победитељима, а то је нешто најтеже. На место да Латине потчини Хрватима, Томислав се реши, да попушта Латинима, те да им одузме оружје мржње и незадовољства. Овда је Томислав променио своје мишљење о словенској служби и азбуци, и о самосталности нинске епископије. Потпомагати обе архијепископије, значило би: бунити обе једну противу друге и обе противу себе, а нарочито значило би, дизати противу себе најобразованије своје подајнике Латине (свештенство) и тиме овековечити мржњу између освајача и освојених т. ј. између *Словена и Латина*. Оваквим начином не само да се не би ујединили освојачи и освојени, него би се дотерало дотле, да би се оцепили од Хрватске латински градови Приморја. ([1]) Овде су били у питању интереси *државни*, и интереси *развитка народне свести*. Томислав пожртвује интересе душевне и народне, интересима државничким т. ј. он је принео на жртву латинштини хрватску народну душу, да склопи државу, али је овим актом била изречена и пресуда хрватској народности, која је морала погинути, да се одржи римска идеја. Овим се Бели Хрвати оцепе од заједнице осталих српских племена, па тако ситни и малени потону у угарској круни баш у оно време, кад је требало да поведу коло уједињавања и стварања велике народне државе; они остану племе Хр-

([1]) Смирнов стр. 43, 44 и т. д.

вати, а латинска их црква утопи у идеји римског хришћанства.

Спљетски сабор (925) јасно сведочи, да су *Римљани* били противу *Словена*. Па се ништа друкчије није ни могло очекивати, јер док се Словени = Хрвати (т. ј. маса народна) борили са Латинима Приморја око земаља, хрватско се племство потчини упливу латинске културе. Франачко-Немачко господарство над Хрватском, увуче виши сталеж хрватски, да се одгаји у латинској култури, па за њега постане маса хрватска и остала маса словенска *Vulgus* т. ј. светина = *бугари* т. ј. работници. Словенска служба и азбука, која се одомаћила код осталих српских племена, пренешена у Хрватску из Панонире и маћедонске Словеније, била је ухватила корена у народу, па њу свесрдно пригрли и усвоји vulgus т. ј. светина, т. ј. Бели Хрвати, а племство као просвештено и искварено латинском «цивилизацијом,» било је на страни римског приморског свештенства. На место дакле, да се поноси знањем матерњег језика и владањем по народним обичајима, оно се поносило знањем латинског језика и владањем по обичајима римским. При двору бише уведене све римске титуле. Ето зашто је хрватско племство било уз Томислава, кад се он одрекао од владике Григорија, јер се племство поносило, што може да изгледа и да се понаша као *Латини*, које су остала српска племена у посмевку, назвала — *Лацманима*. ([1])

Краљ Томислав с племством и латинским свештенством поднесе папи на решење питање о „словенској служби.» Унапред се могло знати, какво ће бити то папско решење. Папа одговара Томиславу, да су

([1]) *Лацманин* има онај исти смисао као — «*потурица*.»

Хрвате крстили римски свештеници; (1) па као деца римске цркве они морају служити службу на *латинском* језику. Ако код Хрвата има мало људи, који знају *латински језик*, они нека дају децу у школу, да науче латински језик, јер се не може узносити хвала Богу на *варварском?* словенском језику. Папа прекорева спљетског архијепископа и њему потчињене епископе, зашто су допустили да се у словенској земљи шири словенска служба и заповеда им, да предузму најстрожије мере, да се то *зло* с кореном ишчупа и одбаци. — Са оваквим писмима, дођу у *латинску Далмацију*, папски легати — епископи: анконски — Јован и палестрински — Лав, да то све изврше. Папа заповеда Томиславу, да беспрекословно изврши све што му се заповеда «ако се неће да одрекне општења с папом.» (2) Тако је прикупљен сабор у *Спљету* 925 г. Ту су председавали папини легати, а били присутни епископи *латинске* Далмације. Тако исто краљ Томислав, и Хрватски и српски велмужи.(3) Цел је сабора била, да Хрватску потчини

(1) Cod. dipl. бр. 90 стр. 77: quis enim ambigit, Sclavinorum regna in primitiis apostolicae et universalis ecclesiae perceperunt cum acte carnis, sicut Saxones novo tempore a nostro antecessore doctrinam pariter et litterarum studia, in ea videlicet lingua, in qua illorum mater apostolica ecclesia infulata manebat. . . . Али у оно доба није било свађе црквене и онда још није било рођене словенске службе на своме рођеном језику. Ово је писмено писао заражени приврженик латинске цивилизације, који је био уверен, да не може бити књиге хрватске т. ј. словенске. Римљани и Византинци боре се ко ће над Хрватима да влада, а Томислав није ни разумевао духа Христове вере на своме језику, о чему онако лепо пише Храбар.

(2) «Si non vultis sequestrari a nostro collegio....«

(3) Томислав и Croatorum et Serborum proceribus convenientes, congregatis in Spalato episcopis et judicibus (жупани) celeberrimum concilium peragere. Cod. dipl. I. pag. 79.

архијепископу спљетском и његовим суфраганима заједно са нинском црквом. Зато је и био смисао решења спљетског сабора овакав: да је спљетску цркву основао св. Домнио, ученик апостола Петра, па зато и мора бити спљетска црква (primatis) над свима епископијама Далмације и митрополија. Сваки епископ мора остати у границама своје дијецезе, па како епископи далматински тако и хрватски морају потчињавати се спљетској архијепископији. (¹) Забрањује се хрватском краљу и велмужима да шире власт нинскога епископа, изван граница његове дијецезе. Најпосле долази најглавније, да ни један епископ не сме допустити, *да се служи служба на словенском језику* нити сме бити произведен Словенин *у чин свештеника*, већ само може бити клирик или монах.

Од овога времена *латинштина* завлада у Хрватској над *словенштином*. Васпитачима народа постану *Латини*, а не *Хрвати*. Томислав и његови велмужи продали су Латинима за земаљско благо свест и душу свога народа.

Нашао се само један једини велмужа, нински владика Григорије, са неколико патриота — жупана, те су протестовали противу те одредбе саборске, којом се уништава народна служба и језик. Григорије није потписао те одлуке, него је написао протест и тужбу *папи*. Ма да је папа тражио, да Григорије оде у Рим, он не оде, а не оде ни нико други. Тако је то остало кроз две године. Латинско свештенство тражило је да се изврше саборске одлуке.

Папски посланик Мадаљберт, у повратку из Блгарије, дође у Хрватску да реши спорна питања и

(¹) . . . Ut episcopus Croatorum sicut nos omnes nostrae ecclesiae metropolitanae subesse sciat etc.

сазове други спљетски сабор 92⁸|₉ г. где моћна латинска партија приступи решењу тих питања на *основу старинског црквеног стања ствари у Далмацији, негирајући читаву народну словенску масу* и оне преврате, које је собом донело хрватско племе на ново земљиште. Наравно, да је спљетска црква припозната архијепископиом, па су *Латини* пронашли, да у старо време у Нину није ни било епископије, него да је ту био *архипресвитер*, који је зависио од неког другог владике. Зато сада *нестане нинске* епископије.

Тежећи да је претставник латинског изображења, Томислав, пристане да се уништи народна црква и она је била уништена.

Сви хрватски историци преузносе Томислава за проглашење Хрватске краљевином необраћајући пажње на то, да ли је то извршено самосталном и свесном народном снагом, на основу хармоније интереса народних и интереса престола, — на основу чврсте национаалне организације и развите народне свести, међу тим су овде сасма супротне појаве: Томислав је за *латинску* Далмацију припознао сизеренство византијско, а за голу титулу краљевску, припознао је преовласт *латинства*. Из овога излази, да је у политичком смислу Хрватска постала тема византијска, а Томислав — намесник цара византијског; уништењем националне цркве, он се одрекао духовне самосталности. С тога је верно гледиште на Томислава његовог савременика Порфирогенита, који описује Хрватску као *тему византијску*, а Томислава као њенога архонта. Победа папизма и латинства доведе Томислава у сукоб с народом. Овај се сукоб огледа у тежњама престола и народа, у интересима како политичким тако и духовним. Томислав је зидао др-

жаву на савезу с Римом и латинством, а не у савезу с народом. Кад се појави на бини народ да одбрани свој народни језик, своју цркву и своју службу, Томислав погине, а на престо хрватски дође преставник народне мисли бан Годемир.(¹) После такве ненародне политике краља Томислава, побуни се бан Беле Хрватске, вероватно приврженик народне писмености и Григорија нинског, Годемир противу краља добивши помоћ од српског архонта Чеслава, краљ погине, а бан завлада над Белом Хрватском. Латинска или римска Далмација отпадне од Хрватске, изузимајући плаћања данка, по уговору, за земљу.

Кћер Годемира бана Беле Хрватске била је удата за травунскога архонта и родила му два сина: *Прелимира* и *Крешимира*. Травунски архонт и пошље млађег сина Крешимира «своме тасту, који је владао над Белом Хрватском» с налогом, да Годемир скупи војску и да заједнички ударе на Босну. Док се они спремали за полазак на Босну, архонт травунски

(¹) По смрти Томислава у историји Беле Хрватске отвара се широко поље свакојаким нагађањима нарочито зато, што хрватски писци неће да усвоје јединито веран извор т. ј. попа Дукљанина. Дукљанин у глави XIV приповеда да је краљ Томислав погинуо. У глави XV вели: «да се побунила Бела Хрватска,« а у глави XVII вели: Eo tempore banus Croatiae Albae cum suis omnibus rebellaverunt regi. Овај бан што се побунио и био је Cidomirus banus de Croatiae albae. Овај дакле бан Cidomirus или Gogemirus завлада над Белом Хрватском 940 г. Далмација отпадне од Хрватске, осим плаћања данка: quae nodie Slavis pendunt. Ово се види из тога, што је од 940—986 г. био проконсулом византијским у Далмацији *не бан Хрватски*, него приор града Задра, који је непосредно зависио од Византије (Cod. Diplom. стр. 94). Кад је владао Годемир и његов унук Крешимир? Eo tempore defunctus est Bulgarorum imperator Petrus nomine, а Петар је умро 968 г. Значи, да је Годемир бановао над Белом Хрватском од 940—968.

удари на архонта дукљанскога, па у боју погине како архонт травунски, тако и архонт дукљански, а наследник травунског архонта Прелимир освоји Дукљу([1]) т. ј. просторију земаља од Љуте до иза Дрима и Бојане. Јасно је, да је травунски архонт тежио да освоји и преда своме млађем сину Босну.

Крешимир нападне са својим дедом на бана босанскога код Скопља, Луке и Преве и надбије га. Овај утекне у Угарску. Тада Крешимир заузме читаву Босну и над њом је владао. По смрти свога деде заузме и читаву Белу Хрватску.([2])

Крешимир II ([3]) (од 968—992 г.) дошао на хрватски престо као претставник нацијоналне странке, која се побунила противу краља Томислава, браниоца туђинштине и латинштине. Зато је Крешимир и био за одржање словенске службе и азбуке, а у спољној политици — чекао прилику да опет завлада *латинском Далмацијом*, али не као проконсул византијски, него као самосталан владалац.

Он је и сачекао прилику: по смрти императора Петра блгарског (968 г.), византијски цар освоји Блгарију, а синове Петрове, Бориса и Романа, одведе у Цариград. Тада византијска војска освоји и *Рашку*

([1]) Која се још називала Црвена Хрватска.... et cepit totam Crotiam R u b e a m..

([2]) Definicto etiam patre matris suae dominavit Croatiam albam. И тако несу Бели Хрвати освојили Босну, него се босански бан попео на престо хрватски.

([3]) Смирнов вели, да се Крешрмирова политика у општим цртама подударала са политиком Томислава, што не одговара самим фактима. Тако исто Смирнов вели, да Крешимир *није* придружио Босну Хрватској. Дукљанин *то и не каже*, већ вели, да је Крешимир *најпре* владао над Босном, па после и над Хрватском.

(973 г.), па кад се царевина спремала да осваја и остала словенска племена, умре од отрова цар Цимискије (976). Тада се *Рашани* побуне и побију све Византинце. Побуна се рашири. У том доцније из цариградске тавнице избегну Петрови синови. Борис у путу погине, а Роман побуни Блгарију. Уз њега пристане Комитопул (Словенин) Самуило и отвори се крваво ратовање са Византијом.

У овоме времену освоји Крешимир латинске градове приморја и потчини Далмацију. Тада латински[1] градови Приморја дозову у помоћ Мљечиће, те се због овога изроди рат између Крешимира и дужда мљетачког. Дужд Петар II Орсело ступи у тешње везе са Византијом, и по њеном мигу крене војску да казни непријатеља своје савезнице, Византије.[2]

Кад су се Латини Далмације побунили, одрекли данак Крешимиру и прибегли под закриље Мљетачке, Крешимир се одрекне заштите мљетачких трговаца и хрватски хусари с Неретчанима отпочну да нападају и да пљене мљетачке лађе на мору. Мљетачка флота освоји Вис. Крешимир није ништа предузео, јер се обелодани унутрашња трулеж краљевине и она бездна, која је делила Беле Хрвате освајаче, од освојених Латина Приморја. После пада Виса, отпочне се покрет у читавој *латинској Далмацији* за ослобођење од Хрвата, па се чак преда дужду мљетачком и град Задар. У том критичком времену умре Крешимир 993 г. оставив након себе четири сина. Требало је да завлада најстарији син Светослав,[3] но млађи брат

(1) Са *одбитком* свега онога што Рачки говори у корист латинштине.

(2) Pertz, VII, 29; Muratori XII, 226.

(3) Мљетачки хрон. Surigura.

Држислав, смисли да завлада Хрватском, те поред спољњег, отпочне се и унутрашњи грађански рат. Држислав победи брата, као претставник словенске (Белих Хрвата) странке.

Држислав (од 994—996). Док се браћа крвавила око престола, и док се прегониле партије, отргне се читава латинска Далмација испод власти Хрватске. Држислав затражи од дужда мљетачког латински данак Приморја, а дужд му одговори, да ће тај данак он сам донети. Дужд ступи у тешње везе с Византијом, а Држислав опет употреби оштре мере противу Латина; ([1]) оне убрзају рат с Мљеткама. Тражио се само случај, па да сви листом устану. Случај се и деси: Држиславови савезници Срби — Неретчани, нападну на Задар и заробе 40 грађана. Тада сво латинско становништво Приморја замоли дужда за помоћ обећавајући да ће се потчинити дужду ако их избави од хрватског «варварства.» Дужд замоли византијског цара за дозволу да освоји латинску — византијску Далмацију обећавајући, да ће признавати над њом византијску врховну власт. Цар се није имао у чему колебати и дужд добије дозволу. Дужда су (996 г.) свуда предусретали с триумфом и придруже своју војску Латини његовој војсци. У Трогиру дужда предусретне и краљев брат Светослав, па му даде у таоце свога сина Стефана. Преда се дужду и Спљет. Само се одупрло острово Ластва.

Град Рагуза такође покори се дужду и даде му заклетву верности. Од овога времена, дужд усвоји титулу «Dux Dalmatiae.» Свештенство отпочне спо-

([1]) Murat. XII, 227: «Damnum inferens maritimis civitatibus Dalmatiae. . . .»

мињати име мљетачкога дужда одмах после имена византијскога императора. ([1]) Прелазак Далмације под власт мљетачку, освештан је свечаношћу «прстеновања» дужда мљетачког са јадранским морем.

Зашто се Држислав није одупро оваквом исходу ствари? ([2])

Кад се дужд појавио у Далмацији, Латини су одмах пристали уз њега, па и они Хрвати, који се држали латинске књиге и вере. Хрвате је омела латинска вера, да не ратују за своју народност, на коју је била бачена забрана. Вођ народне идеје био је Држислав, а вођ латинске идеје опет је био Светослав. Зато га налазимо у Приморју међу Латинима, где помаже Мљеткама противу свога народа, а дужд удаје своју кћер за његовог сина Стефана. Да је Држислав ступио у борбу изгубио би и оно, што је имао. Он ступи у преговоре с луждом, но с презрењем буде одбијен, јер је дужд сматрао законитим насљедником Светослава. Хрватска претрпи огромне губитке: изгуби чак и Београд. Латини Далмације пристају уз Хрвате кад *морају*, а пристају уз Мљетке *драге воље*, јер их тамо привезује римско порекло и римљанске симпатије. Држислав умре 996, а завлада Светослав, Светослав (996—1018) је живео у љубави с Мљеткама и тиме утврдио уплив мљетачки по далматинским градовима. Није ништа знатно урадио.

Крешимир III (од прилике 1018—1035) брат Светославов. По радњи наличи на свога оца и прва му је брига била, да поврати Далмацију, па нападне

([1]) Murat. XII, 228.

([2]) Rad књ. 25. — Рачки се одриче да то објасни, јер би морао бацити сву кривицу на Латине и свештенство латинско, зато и неће. Дринов опет измишљава неупотну хипотезу.

на Задар 1018 год. Овим изазове рат с Мљеткама. Дужд мљетачки Отон победи Крешимира зато, што је цар Василије II, по смрти Владислава цара словенског, освојио читаву Блгарију, Рашку, Босну и сву земљу до граница Хрватске. Како је Византија била у сајузу с Мљеткама, Крешимир је морао припознати над Хрватском врховну власт Византије, и не ратовати противу византијског савезника. Василије II обаспе даровима своје васале: *Крешимира* и његовог брата *Гоислава*. Сремски племенски српски кнез Сермо, не призна као Крешимир византијску власт, и на превари буде убијен. Његову жену одведу у Цариград, а Срем се потчини Византији.([1]) Крешимир као васал Византије није смео ратовати противу Далмације, јер кад је опробао да то учини, на њега нападне византијски игемон Бургијан, зароби му жену и сина и одведе у Цариград 1024 г. Мљетачки дужд опет постане византијски протоспатарије Далмације и у далматинским повељама вазда се пише име цара византијског. Немогући ништа радити у Приморју, Крешимир обрати пажњу на северну страну, где се око Пољске завадиле Германија и Угарска, и то као савезник краља угарскога Стефана I противу германског императора Конрада, али се они пре помирили него ли је овај успео да учествује активно у рату.([2])

Стефан (1035—1050). По смрти Крешимира III (1035 г.) отпочне да влада његов синовац Стефан, син

([1]) Љубић доказује да је Сермо био Хрват, а Дринов доказује да је био Блгарин, што у ствари ни једно ни друго није истина.

([2]) Rad књ. 27. стр. 83 и 84. Оно је машта г. Рачког, као да је, божем, Крешимир за то добио „део Славоније од ушћа реке Купе у р. Саву до р. Требезе и Блата или од Црнца па до р. Драве.“ Тако исто неће бити верно, да је краљ угарски испросио за сина кћер Крешимирову.

Светославов, зет породице дужда Орсела и сродник [1] угарскога краља. Он нападне на латинске градове Приморја и многи му се (градови) потчине. Кад млетачки дужд дозна, да то није учињено са знањем Византије, он освоји Задар 1044 г. али остали градови не пристану уз Млетке, јер су Латини Приморја омрзли на Млетке због зулума и грубог насиља. Да је Стефан имао дозволу Византије, он би тада постао фактички господар читаве Далмације.

Крешимир IV Петар (1050—1073) Стефанов син и наследник продужи да влада, као и отац му, у времену, по што је дукљански кнез Војислав Требињац скрхао византијску војску, а син овога Михала, продужио ратовање противу Византије. Тим незгодним стањем империје и користио се Крешимир IV: но на место, да се удружи са приморским српским архонтима и да јуначком мишицом рашири своју државу, он ступи у мирне преговоре с Византијом, која бојећи се његовог удружења с непријатељима империје, дозволи му, те постане краљем Хрватске и *Далмације* (Dalmatiae Croatiaeque) *припознавајући врховну власт византијску*. То није била темељна политика, јер Византија налазећи се у тескоби, уступи Крешимиру Далмацију, под условом признања њезине врховне власти; али није била ствар у томе, него у томе, да се уништи *антагонизам између Хрвата и Римљана*, као што су га уништили травунски или дукљански жупани усвојивши словенску службу и азбуку и тиме уништили уплив моћног римског папе. Без тога је сва његова радња била узалудна, јер је ишла на то, да деонационализира Хрвате и да им намете романску културу, и тиме да преда победу у руке Римљанима, а

[1] Жена Стеванова била је тетка угарског краља.

не Словенима. Тај нацијонални и једино исправни пут, Крешимир нити је схватио, нити поњао, па на место добра своме народу, донесе му зло.

Моћно тадашње римпапство, на челу кога је био знаменити Григорије VII Гиљдебранд, није се задовољавало само духовном влашћу над светом, него је тежило да завлада и у сфери политике, па да створи васиљенску теократију са папом на врху, а сви светски владари да постану његови васали. И тада је на страни папства био сав романски свет, па наравно и Римљани Далмације.

У жилама пак Крешимира IV није текла крв *бело-хрватска,* него полу-романска, по његовој матери кћери дужда Орсела. С тога је за њега Словенство било нешто туђе, непознато, дивљачко. Њему се допадала романска идеја, која га је могла учинити господаром Римљана Далмације, па зато он и уђе у колосек општероманскиi, и безусловно реши, *да принесе на жртву романству интересе словенске,* и да тиме, по његовом нахођењу, уништи антагонизам између Римљана и Словена. Зато и ступи у *најтешње и најсрдачније* односе са Римом, придобије симпатије Римљана Далмације, па се и реши, да изврши све реформе Гиљдебрандове. С тога папа Никола II пошље одмах свога легата Мајнарда у Далмацију. Полулатинин Крешимир, како је био за улазак у колосек римски, добије прилику, да увуче у тај колосек и Хрватску и да изврши све оно, што је водило томе смеру, т. ј. да изврши пређашња решења спљетских сабора. Како папин посланик дође у Далмацију, Крешимир га сјајно предусретне, и Мајнард сазове у Спљету сабор 1058 г. Овај сабор одлучи, да се одмах уведу све реформе Гиљдебрандове, као што је «забрана, да

се жене свештеници», па користећи се краљевом тежњом да уведе Хрватску у колосек романскога света, сабор донесе одлуку, да се изврше сва решења спљетских сабора од 925 и 929 г. Идуће 1059 г. забрани се: служба на словенском језику; и да нико не сме бити запопљен, ко зна словенски језик.» ([1]) Противу таквог антинародног решења, нико није подигао гласа, и ако је оно донешено на лажном основу: «*Говорило се,* да је та готска писмена измислио некакав јеретик Методије, који је на том језику написао много лажљивих књига.... и *прича* се да га за то казнио Бог изненадном смрћу.... Тада су сви *словенски* свештеници били пренеражени тугом, јер све цркве бише закључане и они престаше вршити своје дужности.» Тако су ту ствар решили Латини и полатињени Крешимир, али се у простом народу појави неочекивано опозиција. У народу је живило уверење од Адријана II и Јована VIII, да су папе одобриле и благословиле словенску службу, па је народ држао, да ће папа бити народни заштитник и праведан судија и да ће одбранити словенску службу. «Догоди се — вели арх. Тома, да некакав јабанац поп... Уљф... дође у Хрватску и почне предиковати народу: Папа много жали, што су ваше цркве затворене и што је вашим свештеницима забрањено да служе службу божју, зато му пошљите посланике и све ћете добити шта тражите. Искупе се старешине (жупани), посаветују се и пошљу као свога посланика Уљфа папи с даровима. Уљф је молио папу да у *словенском краљевству* остане

([1]) Thom. Arch. cap. XVI вели: „да су постављеног Латинина уважавали *краљеви* и *кнежеви* Словеније"; словенску службу називље «*схизма*»; писмена словенска називље „готска писмена, која је измислио некакав јеретик Методије" и т. д.

служба на *словенском* језику, и да буде све онако како је било пређе. Папа му даде три писма: архијепископу, краљу и свима прелатима с налогом, да му пошљу два епископа, јер њега не познаје, па ће ту ствар извидети. Уљф — вели Тома — прикрије писма, а Готима (Хрватима) рекне: да је од папе измолио шта су они тражили — ваше су цркве отворене и вашим свештеницима повраћене дужности. Још сам израдио, да изберете епископа од *вашега народа* и у Рим пошљете с даровима, да га папа завладичи. Бели Хрвати изберу старца Цеделу и пошљу у Рим са Уљфом и Потепом. Кад су изашли пред папу, на његово питање, одговори Уљф: «Ми смо из Далмације; ти се можеш опоменути, да сам долазио твојој милости, а ови двојица су желили да се поклоне твојим стопама, да учините њихном народу милост као и свима осталима. И ево овај најзнатнији готски (хрватски) муж ради тога је и дошао, да добије од тебе већма потпунију власт, како би могао слободно предиковати народу слово божје.» Папа запита: «у каквом језику?» — «Био је пресвитер на своме језику.» (1) — «За што се он не брије, по обичају латинске цркве?» упита папа. «Безбожни поп — вели овај највећи Латинин архиђ. Тома, — одговори: «Зато је он господине и дошао теби, да врши твоју вољу.» Ту му папа сопственоручно одсече прамен браде и заповеди својима, да га обрију по латинском црквеном обичају, но ови то не изврше. Кад изађу од папе, Цедеда упита Уљфа: «Какву вајду имамо, што смо долазили папи?» Уљф му одговори: «С помоћу мене, ти си добио оно, што си највећма желио.» — «Шта

(1) In suo littera presbyter fuerit т. ј. био свештеник и служио службу на своме словенском језику.

сам добио?» упита Цедеда: — «Па то, одговори Уљф: папа те завладичио.» — «Како?» примети му Цедеда. — «Тако» — одгвори Уљф: «папа има такву власт, да онај коме он одсече прамен косе из браде, тим самим одмах постаје владика.» На то се Цедеда обрадује и купи жезл и прстен. Њега народ у Хрватској предусретне с највећим одушевљењем. Он прогна вегљског епископа (Латинина) са читавим клиром и заузме епископску катедру, па је троносао цркве и испостављао словенске свештенике. Кад за то дочује папа, пошље кардинала Јована да искорени ту нечастиву схизму у земљама Словеније. Овај дошав скупи сабор, па мачем вечне анатеме одлучи од цркве Цедеду, Потепу и Уљфа. Уљфа распопи, удари му много удараца, обрије му главу и удари му дагму на чело и на свагда га затвори у тавницу. Како је Цедеду народ поштовао у читавој Хрватској, њега Јован анатемише како у Хрватској, тако у Риму и у Спљету.

У основу овога причања стоји веран историјски факт, али га у оваквом смешном облику приказује помамљени Латинин и крвник словенске народности, па и претставља словенске вође као глупе простаке и лудаке. Тако су Латини гледали на Словене, којима не знају ни имена, него их називљу Готима. У ствари, кад су Латини уништили словенску службу, у народу је поникло убеђење, да треба бирати владике. Народ је памтио, да се за словенску службу борио Григорије нински владика.

Опозиција је била веома озбиљна: она је показивала краљу пут, којим би требало ићи, па да се поправи погрешка Томиславова, да се васпостави црквена независност, која је гарантија политичке независности; али се народ ту сукобио са политичким

убеђењима Крешимира, који је тренутно победио. Хрватска се сама од себе одрекла, и њу је чекала брза и неминовна погибија.

Овај народни покрет необично поплаши латинско свештенство, краља Крешимира и папу. И да је сада било Годемира у Хрватској, Крешимир би прошао као Томислав. Зато Крешимир и његови магнати заражени латинством похитају, да угуше народни устанак, и на новом спљетском сабору 1064 ([1]) г. предузму најгрозније мере, како противу народне тежње, тако и противу његових вођа. Овда несу забрањивали, него су народне вође мучили, бацали у тавнице, ударали им на чело дагме. Противу њих су грмиле анатеме у Спљету, у Риму и по читавој Далмацији. И Латини победе. Крешимир постигне свој смер: издајом народних интереса задобије латинско свештенство, али тиме убије народну свест и народну идеју.

Краљ Крешимир на место да се ослањао на свој народ, произвео је у народу незадовољство, па је тражио наслона у Угарској, и узео за жену кћер краља угарског Соломона. У исто је доба, због Далмације, припознао врховну власт византијску. Год. 1067 поред *Катапана* Далмације, налазимо и царског протоспатарија. Катапаном је бивао пријор града Задра. То је знак врховног права византијског над Далмацијом, јер је пријор Задра, признавао над собом власт краља Крешимира. У своме лицу, Катапан је мирио права оба владаоца. Крешимир је хтео да буде неограничени господар Далмације. И заиста од 1068 г. неналазимо Катапана Далмације. ([2]) Стоји само на пр-

([1]) Јагић стр. 56; Рачки меће 1062 годину.

([2]) Cod. Dipl. I, pag. 134, бр. 156.

воме месту име цара византијског.([1]) И за овакву власт над Далмацијом, Крешимир се одрекао начела народности и завео латинство у својој земљи. Кад Михала ([2]) покрене устанак у византијској империји 1072 год. Крешимир ([3]) смисли, да се тиме користи. Византија закључи савез с Мљеткама, па је царска војска ратовала противу дукљанског Михале, а дужд Доменико Силвио (1072 г.) узме за жену сестру цара Михаила VII, и дужност, да пази на Крешимира. Но у том Крешимир умре, а завлада његов син Стефан (1073—1074 г.), који се разболе, сазове збор, оде у манастир и избере себи место за гроб.)[4]) Овим случајем користи се народна странка и избере за краља *Славића*. Он није имао ни савезника, ни потпоре. У том се појаве нови непријатељи, Нормани, и нападну на Далмацију 1075 г. Противу њих крене флоту дужд мљетачки. Од своје стране, самостално, крене се противу Нормана, Славић. Тек пошто Славић падне у ропство, ([5]) дужд надбије и прогна Нормане. Далмација потпадне под Мљетке и *прво* свештенство изјави дужду покорност. Хрватска остане без поглавара. На то дође папин легат, сипонтски архијепископ Херард у Хрватску, и сазове у Спљету сабор 1075 год. да

([1]) ib. бр. 159—162. стр. 136—138. Ово није само *форма*, како вели Рачки, него је Крешимир припознавао врховну власт византијску.

([2]) Познат под титулом „словенски краљ.“

([3]) Тако се могу протумачити речи Niceph. Bryen. Strit., pag. 401: „Хрвати и Дукљани побуне читав Илирик; али како J. Куропалата назива Србе Хрватима (Serborum gens, quos etiam Chrobatas vocant“ стр. 714. Онда не може бити ни речи о Хрватима у Илирику, него су они покушали нешто у Далмацији,

([4]) Cod. Dipl. стр. 164. Повеља је означена годином 1078. Тада је и престао владати и *морао* се одрећи престола.

([5]) Cod. Dipl. стр. 150. Murat. XII 248.

уведе установу «*безбрачности свештенства*» и да изврши пређашње одлуке. Тада је коначно била уништена «словенска служба», а Уљфа легат прогна из Хрватске. Главна пак ствар, због које је дошао Херард, био је избор хрватскога краља, јер је требало изабрати таквог краља, који би трошио хрватску снагу за рачун св. оца папе. У том је смислу радило латинско свештенство, спљетски архијепископ Лаврентије и трогирски епископ Јован. Најудеснији човек за такве странске смерове био је бан Димитрије Сванимир, па на њега и падне избор (1) (1075/6 г.) «*сагласијем свега свештенства*» латинског.

Краља Димитрија Сванимира (2) (1076—1089 год.) венча на престо папин легат Гебизон. Сванимир је тако ватрено желио круну, да је за исту издао папи земљу и обећао му се плаћати годишње данак по 200 дуката за *подарену* му краљевину. «Сврх свега овога — вели Сванимир Гебизону, како *владати* значи служити Богу, то се препоручујем и предајем себе у твоје (Гебизонове) руке и потврђујем заклетвом своју верност. Ја, Сванимир, божјом милошћу и *даровањем* апостолскога престола, краљ, од ове минуте, бићу веран св. Петру и *моме* господину папи Григорију, а тако исто и његовим наследницима .... Никада нећу ни радити, ни штогод помислити, од чега би првосвештеници изгубили или живот, или удове, или слободу; никоме нећу открити, на штету светога престола оне планове, које ми они саопште. Краљевину пак, коју си ми ти господине Гебизоне *предао* својом руком, ја ћу верно држати; никада нећу тежити на то, да

(1) .... Synodali Concordia totius Cleri .... Cod. Dipl. pag. 152.

(2) Пређе га писали Звонимир; Рачки га пише Свинимир.

отмем краљевину, нити да отмем од апостолскога престола право на исту краљевину. Господина мога Григорија, а тако и његове наследнике, такође легате, кад би дошли у моју државу, примаћу са почастима и поштовањем, а тако ћу их и испраћати. Куд год ме буду захтевали, служићу им смерно, према мојој снази.» (¹)

И тако је Сванимир примио хрватску круну из руку папиних и постао његов васал. Док је латинско свештенство певало химне новом краљу (папином васалу), по народу се разнесе глас: «Овај хоће да искорени нас и нашу децу», а за што? За то што је Хрватску увукао у колосек западне борбе, у корист папства. И заиста 1079 год. отпочне борбу противу Сванимира Вицелин, (²) партаиста ђерманског цара Хенрика IV.

Сванимир се реши да ратује за папу противу Хенрика IV. Овим ратовањем не само да није ништа користио папи, него је сад он молио папу, да га одбрани и заштити. Папа и напише прекорно писмо Вицелину и спасе свога васала. Године 1081 отпочне се рат између аустријског маркграфа Леополда II, и чешког краља Вратислава. Леополд је био привърженик Хенрика IV. Зато Сванимир, као папин «краљ» и нападне на Каринтију, но тако несрећно, да му Леополд умал што није уништио војску. Он скрпари мир с Леополдом и врати се кући. У народу се отпочне глуво комешање, због узалудног трошења народне крви. Народна партија рашири у народу нерасполо-

(¹) ib. стр. 153.

(²) Rad. књ. 38. стр. 169. Рачки мисли да је то био Херцег Истрије.

жење према краљу, па се наскоро обелодани у свој својој наготи та ненародна политика Сванимирова:

Византијски цар Алексије I Комнен, ступи у пријатељски савез с Хенриком IV и постане непријатељ папе и његовог васала Сванимира. Кад Гвискар отпочне рат противу империје, Сванимир присвоји себи Далмацију. Због тога Алексије понови савез с Мљеткама и заједнички отпочну рат противу Нормана. Год. 1085 дужд мљетачки понуди императору продужење савеза под условом, да цар подари Мљеткама Далмацију. Алексије уступи дужду не само Далмацију, него и Хрватску.([1]) Византија се решила да Хрватску уништи de jure, па је као византијску тему и преда Мљетачкој. Сванимира снађе нова несрећа: умре његов бранилац Гиљдебранд 25 дек. 1085 год. Сад тек Сванимир погледа опасности очи у очи. Шта је знао да ради? Ступити у савез с Византијом? После десет година непријатељства, није се могло. Тако исто није се могла спасти Хрватска. Сванимир је проживио до 1089 г. и био управо последњи краљ хрватски, јер двогодишња (1089—1090) влада Стефанова јесте право изумирање Хрватске. Рачки се упиње да докаже, да је Сванимир умро, али старинска хроника Папалићева и један старински запис, казују, да је Сванимир примио од папе писмо, сакупио народ на Косову (код града Книна), отворио писмо св. оца и прочитао: « . . . Сванимира молимо с власницима и народом земље и краљевине његове да одлучи, и с нама буде уједно с помоћу ине господе хришћанске». . . да иде с војском да ослободи гроб божији. «И чувши то . . . . Хрвати, не дадоше књигу ни

([1]) Andr. Dand. y Murat. t. XII. pag. 249.

дочитати... почеше кричати и викати... на краља, тужећи се и вапијући једним гласом: «да он ишће извести њих из домов њих, и жен и дитце њих, и с папом... отимати места, гди је Бог пропет и гди је гроб његов. А што је нам за то? Боље је да он сам погине, него ли да нас из дедине наше изведе».... па краљу своме не дадоше ни проговорити «него с буком и оружијем почеше га сећи, и његово тело ранити и крв свога краља пролевати, који лежећи израњен у крви, ...прокле.... Хрвате и остатак њихов... «и да би веће (Хрвати) нигдар неимали господина од свога језика, него вазда туђу језику подложни били.»(1) У натпису приповеда се, како је спљетски архијепископ Латинин (natione romanus) примио заповест из Рима и дошао у Спљет, за владе Сванимира, па се оно исто прича, што и у Папалићевој хроници.

Ово су народне приче, које јасно тврде, да је Сванимир насилном смрћу преминуо, што је управљао земљом у интересу туђиница. Хроника овако свршава: Сванимир испустио душу.... она отишла у небеско царство.... а Бела краљ угарски пригњави Хрвате работама и ропством, као убијце и бунтовнике противу Господа Бога.»(2)

По смрти Сванимира, изведу из манастира Крешимировог сина, калуђера Стефана, где је болешљив и сирома, са црвенилом у образу, мољакањем живкарио. Сад му се укаже прилика да одблагодари своје добротворе (1090 год.) Но на брзо отпутује с овога света, а земља остане у анархији. Сваки је властелин

(1) Црнчић стр. 33, 34, 35.

(2) Schwandt. III, 555—554. Ово је написао јаростни Латинин.

радио да постане краљем. Разјарене партије крвавиле сѐ међу собом. Сви су скупа работали, да што пре упропасте своју домовину. У читавој земљи владала су: убијства, сакаћење, разбојништво и потпуно безвлашће. Све су партије биле у једноме сложне, на име у томе, да *не ступи* на престо жена Сванимирова, па ма то било и у име свога сина Радована.([1]) У том жена Сванимирова замоли за помоћ свога брата — угарског краља Ладислава. Потеку под окриље Ладиславово и други претенденти. Несу мислили ни о народу ни о отачбини, већ како ће да задовоље своје саможивне тежње, «Један хрватски велмужа, увређен својим суплеменицима, умакне у Угарску и почне наговарати Ладислава, да освоји хрватску краљевину јемчећи за успех предузећа, јер у Хрватској тада није било управника.»([2]) И на позив сестре, Ладислав се крене у Хрватску. Године 1091 он пређе реку Драву с великом војском и заузме северну Хрватску. Па и оваква опасност није опаметила жупане Хрватске: раздор је пламтио и свака је жупанија устајала, да само себе брани без и најмањег појма о општој отачбини. У том на Угарску нападну Печењези. Ладислав постави за управитеља освојене Хрватске, свога рођака Алму.([3]) Оснивањем загребачке епископије одвоји Хрвате од Приморја. Год 1095 постане угарским краљем *Коломан*, а миждом мљетачким Витали *Микијели*. Обојица су хтели да се рашире на рачун Беле Хрватске. Први, као рођак Сванимиров, а други, као савезник Византије. Под изговором потпомагања крсташа, Михели захте

([1]) Cod. dipl. 182.

([2]) Hist. Sal. Thom. Arch. Schwandt. III, 556.

([3]) Farlati Illyr. Sair. T. V. p. 51.

да утврди млетачко господство у Далмацији. Римски градови признаду *Микелију* титулу, коју је његовим претходницима дала Византија и потчине ([1]) му се. Под изговором, опет, да се брани од Нормана он ступи у договор са Коломаном.([2]) Коломан увиде крајни смер дуждев, па се обвеже, да му помаже противу Нормана, а јасно искаже своју мисао о Хрватској: «Сумњају се моји магнати и велмужи, да ли те можемо признати дуждом Хрватске и Далмације. Ради чврстоће наше дружбе, желити је, да твоји и моји магнати отклоне свако неспоразумљење, које би доцније могло подићи од нас једнога противу другога.» На томе се прекине уговор. Коломан, по што је свршио послове са спољним и унутарњим непријатељима 1102([3]) г. крене војску у Белу Хрватску. Тек у ту последњу минуту њега с оружјем сачекају Хрвати на р. Драви. Томе се он није надао. Тада им предложи да га признаду за краља, а они да остану жупанима племена, па 12 жупана ради својих *личних* интереса, на штету народа и земље, приме предлог, дођу и предложе му круну. Нашао се један једини Хрват, који је носио титулу краља, неки Петар, који не пристане на политичку смрт своје домовине. Он изађе са патријотима и на планини Гвоздици ступи у битку с Угрима за своју домовину, где му изгине војска, и он сам падне ([4]) на бојноме пољу. Преко његовога мртвога тела обливеног крвљу, узме Коломан круну хрватску, и Бела Хрватска потпадне под Угарску 1102 год. Крв пак проливена на планини Гвоздици

([1]) Murat. XII, 256; Cod. dipl. pag. 187.
([2]) Mur. XII, 259.
([3]) Ljub. Mon. Spect. hist. Slav. med. I, 4—5—6.
([4]) Lucius de regn. Croat. et. Dalm. lib. III, c. 3.

хопере љагу са славног и храброга рода Белих Хрвата и залије дрво народности, које ће васкрснути Белу Хрватску.

Слика архонтије бело-хрватске 1102 год. то је сума хрватског историјског живота. Протекло је 300 година од постанка хрватске државе, а протекло је 500 година од онога дана, кад се оделило пет браће са својим родом, од осталих својих задругара и настанило на земљишту византијском. Ти су векови прохујали као један дан, не гледећи на додире са разним културама, са разним државним облицима, који несу оставили ништа друго у народу, осим хришћанства на туђем неразумљивом језику, са забраном ратовати изван Хрватске, па зато хришћанство није било кадро да развије свест у народу као једном организму.

Чак хрватски родови несу развили народну свест о своме јединству, па несу осећали потребе ни да се уједине, ни да се заједнички бране. Хрват је бесвесно слушао миссу, а живио по предању својих отаца. За њега је била без вредности како она култура, где се населио, тако и она поред које је живио, па и она, која се на мору развијала, јер је није разумевао. Виши сталеж је живио животом углеђаисаног Римљанина, а народ опет живио својим словенским жупанијским животом. Отален је и дошло, да народ не устаје као један човек одушевљен народном свешћу, да брани од Унгара своју државну независност, него излазе у борбу оделите жупе, да бране своју «очевину и дедовину» — земљу својих родоначелника, своју племенштину. Жупанија је највиша форма живљења у његовој свести 1102 г. онако исто, као што

је била жупанија највиша политичка јединица у VII столећу, кад су Хрватски родови заузели своју «очину» и «дедовину.» Жупани су гледали на себе као на родоначелнике родова, па се и несу могли потчинити себи равноме, нити се одрећи праотачких права. Кад је тај облик друштвени довео земљу до анархије, они се обрате странцу и потчине му се, тек да остану међу собом *равни*. Како за народ тако и за жупане било је све једно ма ко био краљ, јер тиме они нити су што добијали, нити су што губили. Форма склопа није се мењала и народ није осетио разлике у живљењу, нити се његови интереси подударали са интересима државним. Крешимир трошио је народну снагу да брани Угре; Сванимир трошио је народну снагу да брани папске утопије, а Томислав радио у корист Латина противу свога народа. Два пут је народ јасно изнео своје жеље и потребе својим краљевима и показивао пут и начин, да се његове жеље намире, т. ј. да се одржи словенска служба и књижевност и да црква постане народна и независна; али је врховна власт супротно томе радила и косила се с народним захтевима. Највећи хрватски краљеви, били су у исто доба и најжешћи противници народних тежњи и потреба. Томислав је дао за краљевску круну, како црквену самосталност тако и народну идеју. Тако исто, највећи хрватски краљ Крешимир Петар, био је најжешћи противник народне идеје. Сванимир довршује тај ненародни правац и прима државу из руку папских. Тим је задао смрт својој домовини. Краљеви хрватски не штите народ хрватски већ Далматинце — Латине. Требало је прелити шаку Латина у Хрвате, а не Хрвате у Латине. Краљеви су предали хрватску душу у латинске руке, па су мо-

рали после и земљу странцу предати. Краљеви потчинили се Латинима за круну, зато су Хрвати и утопили ту круну у крви. Једина дивна национална личност и патријота, то је владика Григорије. Латинско је свештенство за десетак и приходе помагало краљевима, да униште народност хрватску. Латини су једном руком примали краљевске поклоне, а другом потписивали Мљечићима издајничке уговоре. Очити је пример архијепископ спљетски Лаврентије. Латинска црква није сљубљивала народ и краља, него их делила и цепала.

Уколико су спољни узроци упливисали на пропаст Хрватске, то се огледа у односима према Византији. Византија није никад припознавала Хрватску независном земљом; за њу је Хрватска била тема, дата наместнику да њом управља. Хрватска није била моћна да изнуди то признање, као доцније Немање. С тога су се византијски цареви држали у праву, да исту земљу даду под управу ономе, коме хоћеју. То су најпосле и урадили. За круну се краљеви потчине Риму. С тога се латинско свештенство тако оснажи, да је изабрало себи и краља. Кад су Рим и Византија били у љубави: онда је добро било и Хрватима. Кад је неразумно Званимир примио хрватску круну, као *лен*, из папских руку, византијски цар preда je Мљеткама. Арпадовићи су грабљивим очима гледали на Хрватску, па кад се цар византијски одрекао права империје на њу, краљ угарски и уграби је из руку мљетачких. Хрватска је ушла у колосек туђински, па ју је тај колосек и одвео у подајнике Арпадове.

III.

Архонтија Србија.

(600—1159).

«Кад је» Доња Мезија ([1]) била под византијском влашћу, умре онај српски архонт у новој отачбини и наследи га његов син, после унук и таким начином сви архонти из његове породице по реду. Неколико година после, произађе од њих Вишеслав, од овога Родослав, за њим Просигој, а за њим Властимир. Онај, дакле, српски кнез, који се са Србима, за владе Ираклија, станио у српским земљама, умр'о је *пре*, него ли што су Блгари освојили Доњу Мезију (680 г.) После његове смрти владао је његов син, унук, па су Блгари освојили Доњу Мезију. Од освојења Доње Мезије Блгарима, па до српског кнеза Властимира — вели Порфирогенит «Блгари су живели у миру са Србима, љубећи се узајамно као суседи.» Срби су били зависни од Византије до Властимира «обасипани добротом царева» (византијских). Извешћа других писаца подударају се са наводима Порфирогенитовим у ономе, о чему овај говори. Кад се она подударају у овоме: онда је и оно верно у њима, о чему и не говори Порфирогенит. Кад су Блгари освојили Доњу Мезију, они су преко Дунава преселили и насели у Доњој Мезији *седам* словенских племена и разместили

([1]) т. ј. Блгарија.

их тако, да *бране Блгарију од Аварије и Византије*, и почну се међу собом оба народа врло волети највише с тога, што су оба народа били *многобошци и једнога језика.*(¹) Оба писца сагласно тврде, да Срби још несу били покрштени и да су живели с Блгарима у миру и љубави.

С Блгарима се борила Византија, па кад су Блгари освојили Доњу Мезију, онда се са Византијом помирили. И Дукљанин вели, да се византијски цар више пута борио с Блгарима, али кад их није могао победити, он учини с њима мир. Тако исто и кнез Владин,(²) с Блгарима учини мир, и оба се народа отпочну узајамно волети, јер су имали једнаку веру и један језик.» Како се са Блгарима помирио византијски цар, тако се исто помирио и српски кнез. Кад је с њима ратовао цар сизерен, онда је с њима ратовао и његов васал — српски кнез, па су после Срби и Блгари живели у миру и узајамно се волели до српског владаоца Властимира и блгарског Пресјама.

— Ко се, дакле, први пут помирио с Блгарима? Владин.

— Чији је био син српски кнез Владин? Селимиров.

— Чији је био син Селимир? Свевладов. (³)

И тако «онај српски кнез,» који је водио преговоре са Ираклијом, и који је «умр'о *пре*,, него ли

(¹) Дукљанин ...se deligere... quod ambo populi gentiles essent et una lingua esset omnibus. Ово значи, да су оних седам словенских племена, са српским племенима били *једне* (словенске) *вере* и *једног језика.* Завојевачи Блгари нити су били са Словенима једне вере, нити једног језика.

(²) ...Similiter et rex Vladinus... cum eis (Блгарима) fecit pacem. Црнч, с. V. стр. 8.

(³) Латински се пише овај српски кнез Senudilaus.

су Блгари освојили Доњу Мизију,([1]) био је *Свевлад*. После њега владао је његов син Селимир, након њега Владин, који је и учинио мир с Блгарима, те се оба народа волели до Властимира и Пресјама.

Овај почетак наше историје биће јаснији, кад пропричамо судбину освојених (многобошцима Србљима) хришћана — Дака и Беса, и радњу ових првих српских некрштених владаоца.

Судбина освојених хришћана. Власи ([2]) су (т. ј. данашњи Румуни) претопљени т. ј. романизирани Даки и Беси. «Они су живели пређе у суседству са рекама — Дунавом и Савом, где сада (XI в.) живе Србљи.» Србљи су заузели земље на којима су живели Даки, Беси и Тривали. Грчки писци називљу Србље *«Тривалима.»* Влахе (Румуне) су Србљи растерали и заузели њихно земљиште. Заузећем новог земљишта отпочне се борба освајача са освојенима, т. ј. борба између Срба и романизираних Дака и Беса т. ј. између освајача многобожаца и старинаца — хришћана. Та је борба била жестока, крвопролитна и дуготрајна. После овога биће нам јасан опис радње првих српских архонта.

Свевлад између (640—660 г.) наследио свога оца погинувшег у рату за време завојевања новога земљишта. *«Много је гонио хришћане и пакости им чи-*

([1]) Вид. Стратегију унука кнеза Солунске Србије, Николице. Жур. мин. нар. Год. 1881. јули, стр. 148—150.

([2]) Стратегија потврђује мњење Реслера, да се Румуни *доцније* појавили на левој обали дунавској, а њихна су стара станишта била на десној обали Дунава и Саве, па су њихна седишта заузели Србљи. Даље, потврђује мњење Томашека, да су данашњи *Власи* (Румуни) од Беса (и Дака). **Βέσσοι** т. ј. Власи. Беси су живели од Родопе до Балкана и заузимали Поморавље, Подриње, Босну, Рашку и површје Струме. Њихну су земљу заузели Србљи. —

нио." О њему су само толико забележили хришћани. И тога је доста.

Селимир (Силимир између 659—679) није гонио хришћане. Живио је са свима у миру. Учинио с хришћанима уговор и, они постали његови подајници плаћајући му данак. ([1]) Из овога се види, да је Селимир обратио пажњу на обрађивање земље, јер су *завојевачи* били *војници*. С тога се испунила земља множином Словена и била мирна у дане његове владе. Овда су српска племена и заузела плодне земље и на њима се настанила. Штета, што немамо забележено како су земље заузели; али како има доста прилика, код других ондашњих завојевача, морамо мислити, да су сва племена заузела извесне просторије земаља, а њихов поглавар задржао за себе осталу земљу, која је добила име: «крунска добра (regale terriforio).» Након њега завладао је његов син

Владин (између 679—700 г.). Он је ишао стопама свога оца и владао у миру. За његове владе покрену се Блгари од Волге и освоје данашњу Бесарабију. Њихов се владаоц називао Хаган. Они најпре освоје леву обалу реке Дунава. После и десну, па у њој «читаву провинцију румунску»; ови се у оно време звали Романима, (Румунима или Моровлахима т. ј. Црним Латинима т. ј. црним хришћанима). ([2]) Освојивши земљу на десној дунавској страни, Блгари преселе из Мале Влашке и Ердеља *седам* словенских племена, па их населе свуда по границама, од брегавске клисуре до утока реке Арчера. Пошто се с Блгарима помири ви-

([1]) .... Iniit quoque p a c t u m cum eis (ромејима) et facti sunt tributarii ....

([2]) Отален је и дошло њихно име у нашим песмама: *Каравлашка* и *Карабогданска*.

зантијски цар, то исто учини и Владин. И онда се завеже пријатељсто измрђу Срба и оних пресељених блгарских Словена, јер им је била једна вера и једним језиком говорили. Тако су Блгари освојили Доњу Мезију за време владе Владина над Србима, па су по закључку мира, живели у љубави са насељеним Словенима као суседи, од Владина до Властимира и Пресјама. Тако је Доња Мезија била изгубљена за Византију. Тим је олакшано Србима ударање на византијске покрајине.

Ратимир (између 700—730 г.) је био од свога детињства «веома суров и охол.» Он је волео веру својих отаца, а мрзио на хришћанство и хришћане. Њему је било потребно да одржи ратоборни дух свога народа, и да спречи зближење и асимилацију између освајача и освојених, да би могао сталније да утврди свој народ на освојеном земљишту, и да одржи у њему војнички склоп и ратоборност. Његова радња јасно сведочи, да је хтео да одржи како стару веру, тако и своју *народност*, а према томе види се, да се српском народу није допадало зближавање са побеђенима. Како завлада, отпочне «*преко сваке мере гонити хришћане хотећи их сатрти с лица земље и истребити име хришћанско у својој држави. Многе њихне градове и места поруши, а њих (Латине = хришћане) преокрене у робове. Сврх овога, удари на њих прекомерне намете и дације. Немогући сносити терете и гоњења, хришћани се томе одупру, побегну у планине, па почну на врховима планина и у неприступним местима градити градове, кастеле и куле, како је ко могао, само да избегну из његових руку, доклен их Бог не погледа и не спасе.*» ([1])

([1]) Дукљ. у Црнч. гл. V и VI.

Кад упоредимо ово казивање са наводима из стратегије, о истребљењу Дака и Веса и о томе, како су ови побегли у брда и планине: онда нам излази пред очи јасна слика радње некрштених српских владаоца и она борба, коју су они толико година водили са освојеним поримљеним и покрштеним становништвом. Па нам мора бити јасно, од куда доцнија историја наша застаје Влахе и Арбанасе у брдима и у планинским местима н. пр. Стари Влах или у брдима катуни арбанашки.

Имена остала четири владаоца, који су један за другим владали у архонтији Србији и, *«ишли трагом Ратимировим»*, побожни и благочастиви свештеник дукљански као *Латинин и хришћанин*, није хтео ни навести, већ само каже, да су они били од Ратимировога рода (ex ejus progenie) и да су *непрекидно гонили и мучили хришћане* (освојене Ромејце). *«И како су били непријатељи и гонитељи хришћана, дугачко би било да ми проприčамо њихна зла дела и њихов живот, јер хитамо да опишемо боља, (веселија) и славнија дела»*, а не дела ових многобожаца и гонитеља хришћанских. *«Али за време њихне владавине, многи хришћани из приморских и загорских покрајина, не хотећи се оскрнавити њихним безбожничким наравима, сваки дан су бегали и придруживали се онима у неприступним брдима и у утврђеним местима, већма волећи с њима подносити страдања и немаштину, него ли се за време веселити са безбожницима и у њихном (безбожију) изгубити душу.»* ([1])

([1]) Defuncto Ratomiro ex ejus progenie regnaverunt post eum quatuor iniqui reges, non in uno quidem tempore, sed unus post alium temporibus suis, quorum temporibus semper in persecutione fuerunt christiani. Et quia inimici et persecutores christianorum, lon-

Због њихног гонења, насиља и безбожја побожни хришћанин и свештеник није хтео ни њихна имена да спомене, да се не би запамтила, али је по срећи, њихна имена очувао Порфирогенит. Он вели, да је умро онај српски кнез, који је наше предке довео у ове земље, па је за њим владао његов *син*, унук и т. д. «сви архонти из његовог рода *по реду. После неколико година произишао је од њих Вишеслав, Родослав, Просигој*, по том Властимир.» Па ово и јесу она *четворица*, чија имена неће да спомене хришћански свештеник, нити хоће да опише њихна зла дела и живот. Оба писца јасно тврде, да је с Ратимиром изумро род онога првога кнеза и тек «*после неколико година* произишао је од њих Вишеслав.» Ово «*неколико година*» било је време унутрашње борбе између оних, који су били наклоњени хришћанима и оних, који су бранили своје старинско, словенско живљење. Тако исто ишла је борба и о томе, ко ће наследити престо. После дуге борбе, победи многобожачка партија и буде изабран за владаоца архонтије Србије, кнез, из владалачког хумског рода, — *Вишеслав.* ([1]) Борба је трајала између 730 и 740 год. Племена српска несу била покрштена, јер су се пазила с блгарским Словенима зато, што су била *једне вере* и *једнога језика.* Та се љубав напустила тек за владе Властимирове, кад су Блгари напали на Србе, јер су дотлен остали некрштени и једни и други, па се и волели због вере и језика.

gum ducimus narrare eorum iniquos actus et vitam, quoniam ad meliora et delectabiliora tendere festinamus. Cap. VII.

([1]) Овај Вишеслав и његова три наследника: *Родослав, Просигој* и *Властимир*, владали су између 730—838 год. По томе Вишеслав је владао (између 740—755); Родослав између 755—785; Просигој између 785—805 и Властимир између 805—840 год.

За владе Дукљаниновог *четвртог* многобошца — српскога кнеза (Порфирогенитовог) *Властимира*, удари с војском на архонтију Србију блгарски кнез Пресјам. Ратовао је три године, но не само да није ништа добио, већ је још упропастио већину своје војске. Пресјам је умро око 840 године. Наравно, да је ово ратовање било много пређе његове смрти. И тако су ова четири „*безбожна*" т. ј. некрштена српска владаоца, владали око 100 и нешто више година. *Вишеслав*, *Родослав и Просигој* признавали су над собом врховну власт Византијску, а Властимир је одбацио ту зависност и учинио Србију *независном државом*. За време владавине Свеволада, Ратимира, Вишеслава, Родослава, Просигоја и Властимира старинско хришћанско становништво било је или истребљено или преокренуто у робље, или се разбегло и живило по планинама, па се и преокренуло у сточаре. Нарочито су се догодиле важне промене у животу завојевача онда, кад је Ратимир умро без порода и „*неколико година*" трајала унутрашња борба, до доласка на престо Вишеслава. По речма Дукљанина, до Вишеслава, сва су српска племена Приморја и Загорја признавала поглаварство Свевлада, Селимира и Ратимира, а после Ратимирове смрти, више несу ова српска племена признавала над собом поглаварство осталих четири некрштених владаоца. Из овога можемо извести, да су се заиста били покрстили неки Срби у Приморју за време цара Ираклија, и да су их покрстили по заповести Ираклијевој свештеници из Рима, јер је тада римско свештенство било православно, а доцније је оно отпало од православија. То се хришћанство почело нагло ширити у народу и утицати на промену нарави, обичаја и самога живота, зато Ратимир и

устане противу свега *римског* т. ј. *хришћанског.* У тој борби он премине без порода, и тада се отвори унутрашња борба између *романства* и *словенства* и између оних, који су пристали уз Римљане (хришћане) и оних, који су били противници хришћанства. У тој борби одрже победу многобошци — завојевачи — Словени, па попну на престо претставника странке српске т. ј. *завојевачке* — народне. Таквима су у истини и били четири *„непријатеља и гонитеља хришћана"* — Вишеслав, Родослав, Просигој и Властимир, о којима неће да говори хроничар хришћанин. Ова четири српска владаоца учине, те словенска народност одржи потпуну победу над романством у животу, и Романе (Влахе) истреби и растера, па у животу одржи победу словенство са свима својим особинама и претопи у себе старинце = хришћане = Латине = Румуне = Влахе. Радња ова четири српска владаоца, привезаност и чврста љубав према својој старини, језику и обичајима уроди благотворним плодом, јер се очува словенска народност српских племена. Благодарећи, дакле, љубави спрам своје народности, енергији, уму и српском патријотизму Ратимира, Вишеслава, Родослава, Просигоја и Властимира, српска племена изађу победиоцима из борбе са старинцима. Срби реше питање у корист своих племенских интереса, претопивши у себе старинце, па зато се и продужи српска историја.

Пошто је ово национално питање било решено у корист завојевача а на штету завојеваних Латина, побожни Латинин (хришћанин) Дукљанин није хтео ни имена њихна споменути, јер су они предали победу у руке некрштених завојевача, гонитеља и истребитеља хришћана — Латина, а Порфирогенит је писао историју у времену, после црквене деобе, па је спо-

менуо њихна имена, јер су они, давши победу Словенима, и учинили, да архонтија Србија прими из Цариграда православно хришћанство на словенском језику. И заиста, да су Латини (хришћани) одржали духовну победу над освајачима — српским племенима, ова српска племена не би ни створила српску народну државу, нити би очували Срби свој језик, него би се појавила некаква мешавина језика скрпљена од словенског, грчког и латинског језика, онако исто, као што су постали романски језици — талијански, француски, шпански, и т. д., и српска би се племена пороманила, као што се пороманили Франки, Готи, Лонгобарди, Сакси и др. или као што се поарбанасили Бојки и др. наша племена. Таква патријотска привржености и љубав према својој старини и борба за исту, и одржала је српска племена у њихној народности, а народност је и помогла, да се створи *српска држава*. Код Срба се није могла увући латинска култура, јер они несу примили веру на латинском језику, него су примили културу на своме рођеном језику са писменошћу *словенском*. Сва су се она српска племена погрчила или по арбанасила, која су усвојила хришћанство на грчком језику. Ратимир, Вишеслав, Родослав и Властимир, то су били највећи поборници своје народности и они су својом радњом допринели, те се очувао словенски народни живот на југу словенском. Та национална борба увенчала се проглашењем српске независности; у духовној сфери — постанком српске писмености и књижевнога језика. Овим борцима за своју *народност* помагали су њихни богови: Давор, Световид, Сварог, Перун и други, а надахњавали их анђели Дажбога — виле, и обдржавали заштитници родова и кољена (славе).

Тако је важна и знаменита борба са старинцима петорице српских владаоца, на које су побожни Латини — хришћани тако мрзили, да несу хтели споменути ни њихна имена. Пошто су они очували народност и створили самосталну српску државу, онда су безопасно њихни потомци могли примити веру хришћанску на *своме рођеном језику*, и ово не само да није нашкодило српској народности, него јој помогло, да створи моћну краљевину, где је хришћанство благословило *све народне обичаје* и тако се прилагодило народњем животу, да је заменило старинску веру наших предака, која је штитила и бранила народност словенских јужних племена.

Ових пет српских владаоца не само да су одбранили своју народност, него су догађајима били наведени, да прогласе и самосталну српску државу:

За време владе Просигоја, падне Аварија под ударцима франачког оружија око 790 год. До тога времена, Срби су били под окриљем византијским на супрот Аварије. Њих је Византија сматрала као браниоце империје од Аварије и зато је била равнодушна према гоњењу и истребљењу Латина — хришћана, на територији архонтије Србије. Србија је расла, Аварија пропала, Византија посрнула и умало што није при крају 8 и у почетку 9 века *увенула*, па су ову прилику и употребили српски архонти Просигој, а после њега Властимир, те Србију учинили независном. «Србија се отцепила од империје — вели Порфирогенит и постала независна, нарочито у самоме почетку деветога века.» И независна Србија била је подељена на племена и жупаније.

У овом времену ступи на блгарски престо хаган *Крум*, који окрене оружије противу српских племена

подвласних Византији, у површију р. Струме, и освоји Средац (809 г.). Године 811 порази византијску војску у Балкану, где погине и цар Нићифор. Године 813 Крум се појави пред Цариградом, али 814 г. тако га порази византијски цар Лав, да је мало фалило што Крум није пао у ропство. Он се изнова почне спремати за рат противу Византије, прикупљајући војску из *Блгарије*, из *Аварије* и из «*свију Словенија*,» но умре 815 г. Прикупљање војске из «*Аварије и свију Словенија*,» јасно тврди, да он над њима није владао, већ како «империја,» у то време, умало што није «зачамила,« Словени (¹) су за свој рачун учествовали у ратовању противу Византије и *постали потпуно самостални и независни*. О овој независности и говори Порфирогенит. Крумов наследник хаган Мортагон (или Омортаг) закључи мир с Византијом *на 30 година*, па обрати оружје противу српских племена: Тимочана, Кучана, Преденесцента и Бодрића т. ј. противу Доње Мораве» или противу Порфирогенитове архонтије Моравске. (²) Ето због чега ова племена и затраже (818 год.) заштите и помоћи код Франака, чије су гра-

(¹) Иречек вели: „Пријатељство с Франкима у Панонији први пут нарушено је 818 г. Услед тога, што су Тимочани, који су живели у *данашњој* Србији (ваљда на Тимоку?) и Бодрићи на Тиси (ваљда у Бачкој и Банату?) прешли од Блгара Франкима, којима се придружили као многе друге словенске општине (sic!) и тако даље стр. 179 и 180. Овде Иречек факта изопачава и нетачно предаје смисао Порфирогенитових речи. Несу словенска племена т. ј. српска, била „*придружена*“ Блгарији, него су живела у љубави са блгарским пограничним Словенима, јер и једна и друга несу била крштена и говорила су једним језиком, па су Блгари навалили на та племена да их покоре *после, пошто су она постала независна од Византије*.

(²) О церемонијама стр. 690.

нице допирале до ушћа Саве у Дунаво. У рату Крумовом противу Византије, Србија и српска племена, помагала су му ради *своје самосталности и независности.* Кад је Блгарија ојачала, а српска племена постала независна, Блгарија се крене да их као независна завојује. Зато ова племена и затраже помоћи од Франкије, и оду посланици тимочански 818 год. цару франачком Лују Побожном. Но у исто време, српска племена Панонији, подносила су највеће зулуме и насиља од франачког маркграфа Кодолаха. Зато и устану противу тога насиља под предвођењем жупана Људевита и надбију Франке. Тимочани и остала српска племена Мораве, удруже се са Људевитом и Људевит створи самосталну државицу у Подунављу. *Франки* у друштву са *хрватским баном Борном,* нападну на Људевита и претрпе пораз на реци Купи 819 г. Године 822 на ова српска племена нападну с истока Блгари, а са запада Франки. Људевит није био у стању да се бори противу таква два моћна непријатеља. Године 823 њега убије присталица франачки, а рођак бана хрватскога Борне, Љутомисл. Како су сада Франки заузели Љутовитову државу, они дођу у сукоб с Блгарима, јер су и једни и други тежили да освоје српска племена Подунавља. Блгари су завојевали Тимочане, Кучане, Браничевце и Бодриће с једне и друге стране р. Дунава. Остала српска племена Подунавља и Посавља била су под Франкима. Ту се они и сукобе. Год. 829 Блгари су р. Дравом ([1]) упадали у франачке области. Доцније су заједнички ратовали противу Моравске. ([2]) Дакле, из-

([1]) 829 у Einhard-a: Bulgari misso per Dravum n a v a l i exercuti. . . .

([2]) У овим крајевима Угри несу затекли Блгаре.

међу 823 и 829 г. архонтија Србија изгубила је Подунавље и Посавље. Ово је био узрок, зашто је наследник Мортагонов, Пресијам, напао с војском на Србију, тежећи да и брдовиту Србију завојује.

Над самосталном и независном Србијом овда је владао архонт Властимир. «Блгарски кнез Пресјам *тежеђи да иотчини* Србе» и нападне на Србију; «али после трогодишњег ратовања, не само да није ништа успео, него је још изгубио већи део своје војске.» Овај рат био је вођен између 834—837 г. За време Бластимировог ратовања противу Пресјама, побуни се противу Властимира травунски жупан Крајинан. Притешњен Властимир са две стране, уда своју кћер за Крајину, и призна Травунију за самосталну архонтију, јер је она зависила од Србије, и отац Крајинин њом је владао као васал Властимиров. Властимир се чврсто држао старинске словенске вере и гонио освојене староседиоце; прогласио Србију независном државом, надбијо Пресјама, али се тада од Србије издвојила Травунија. Из речи Порфирогенитових може се извести, да је Властимир био разборит, јунак и самосталан српски поглавар. После рата са Пресјамом у брзо премине, а 843 г. умре и Пресјам. Властимирову државу насљеде три његова сина: *Мунтимир*, *Стројимир и Гојник.*

Мунтимир (838—891 год.) је владао око полак столећа. Њега је бог обдарио ванредним способностима; био је човек смотрен и увиђаван; он се родио у срећном часу. Архонтију Србију, за његове владе, сналазиле су сваковрсне спољашње, и унутрашње неприлике, али је он све те неприлике савладао и основао у Србији књижевно огњиште са епископијом у граду Раси, у цркви св. Апостола Петра и Павла, са служ-

бом божјом на своме рођеном језику. Са хришћанством и хришћанском књижевношћу, појави се у Србији и мисао «*једнодржавија*,» коју је Мунтимир попробао да оствари; но су племенски појмови народног живота, по родовима, били тако јаки, да је Мунтимир оставио својим синовима, поред државе, *више* претендената, које су околне државе употребљавале као згодна и удесна оруђа, да преко њих вазда имају на услузи српску снагу, на највећу штету домаћих српских интереса. Тим претендентима користе се приморске архонтије; њима се користи Блгарија, њима се користи Византија или Угрија и свагда на штету српског народа.

«По смрти Властимира отпочну да владају над Србијом три његова сина *поделивши међусобом земљу*,» по старинском српском братском правном обичају. Тако су они *дуго* владали. Наравно, да је најстарији брат Мунтимир био глава и старешина. «Кнез блгарски Борис (као хришћанин — Михаило) желио је, да се освети за пораз свога оца Пресјама. Он с војском нападне на Србију, али Срби тако опколе и поразе његову војску, да су му чак заробили сина Властимира (1) и у оковима одвели у град Расу, са дванајест великих бољара. Усљед ове несреће са сином, Борис и *противу воље*, закључи са Србима мир. Хотећи се вратити у Блгарију, а бојећи се, да му *Срби* гдегод у путу не припреме заседу, измоли од Мунтимира, ради безбедности, синове: Борена (**Βόρενα**) и Стефана (**Στεφανος**), који га здрава и читава испрате до границе, на име, до Раси(не) (**Ἕως τῆς Ῥάσης**) и за такву љубазност, Борис их обдари *великим даровима*,(2)

(1) Porphir. стр. 154. . . . ***Βλαστήμερον***. . .

(2) . . . *δωρεὰς μεγάλα*. . . .

а они њему даду као уздарје: два роба, два сокола, два пса и 90 гуња,([1]) што Блгари држе да је *уговор*.

«Мало после овога устану друг против друга, три брата — кнежеви. Победитељем остане Мунтимир; хотећи да влада само један, он ухвати оба брата и пошље их у Блгарију, а само при себи задржи синовца Петра, Гојниковог сина и старао се о његовом васпитању, но овај утекне у Хрватску... Мунтимир је сада један владао над читавом архонтијом Србијом. Имао је три сина: Прибислава, Борена и Стефана.» Тако и толико пише Порфирогенит о Мунтимиру, а папа Јован VIII, под годином 875 пише писмо: Мунтимиру поглавару *Словеније*, ([2]) па га саветује и упућује, да се *поврати* под *панонску дијецезу*, где је постављен епископом (Методије), под чије пастирско старање и упућује га папа.

Поред сведочбе Порфирогенитове, да су се за владе Василија цара покрстили некрштени Срби, и наш Дукљанин бележи, да су словенски апостоли Ћирило и Методије «покрстили сав род (gentem),» словенски. ([3])

И тако 1) Мунтимир је с браћом поделио очину државу. 2) Надбио Бориса, а његови синови добили врло велике дарове. 3) Ратовао с браћом и отео њихне

([1]) ... *γοῦναι* — значи — коже. Срби се одевали у коже. Вунена хаљина истог покроја зове се — *гуња*.

([2]) Cod. dipl. I стр. 57: Montemiro Duci Slaviniae.

([3]) Мунтимир је dux Slaveniae. Црнч. из стр. 38: Petrus imperator Bulgarorum, па је и Симеун цар Bulgarorum, а Самуило је напротив imperator Bulgarinorum (стр. 41). И овде обратио напротив у веру Христову totam gentem Bulgarinorum, не значи блгарски, него бугарски т. ј. крстио српска племена, која су зависила од Византије: Ћирило и Методије нити су крстили Блгаре, нити су били у Блгарији. Дукљанин назиље Србе Загорја «*бугаринима*.»

делове, а њих прогнао.([1]) 4) У Србији *извршено кршћење* словенским апостолима, и Србија била под панонском дијецезом до другог повратка Методија из Рима, а затим Мунтимир потчинио Србију под Приме јустинианијску архијепископију.

Немамо никаквих података како су браћа поделила земљу и ком је брату запао који тал у део. Судећи по томе, што је Петар одбегао у Хрватску т. ј. Травунију рекли би, да је део Гојников било Подриње и Босна; Стројимиров се део граничио са Блгаријом, а Мунтимир је имао праву Рашку земљу, у којој је и подигао рашку епископију.

О времену, кад је Борис напао на Србију, разни писци мисле различно, почињући од 845 па до 872 год. Како Порфирогенит називље Бориса крштеним именом Михаило, а он се крстио 865 год., рат није био *пре* ове године. С друге стране, знајући, да је Василије потврдио српске архонте при крају 871 год. па у том броју и Мунтимира, можемо мислити, да је рат био с Борисом 872 год. а *„одмах“* после овога рата, завадила се браћа. Крштење је у Србији извршено између 861 и 867 г. И примљено је зато, што је служба божја била на рођеном језику и видимо, да Мунтимир даје своме сину хришћанско име *Стефан*. Одмах је била заведена црквена јерархија, а свештеници су дошли из

([1]) Дукљ. (у Црнчића, стр. 12) вели: да је Ћирило по Словенији (Србији) испостављао свештенике, и склопио азбуку писменост словенскога језика (lingua Sclavonica), превео јеванђеље, псалтир и све књиге старог и новог завета са грчког на словенски језик, . . . па је после отишао у Рим. — „*Овда је*, вели Дукљанин, *била велика радост за хришћане — латине — и они су сишли с планина и брдовитих места, куда су били утекли, па почну хвалити Бога, који је спасао надајуће се у њега.*“

солунске Србије и околних племена, јер су знали служити словенску службу.

Још остаје да се запитамо: око чега су се браћа између себе завадила? Порфирогенит јасно каже, да је Борисов син Властимир био ухваћен и у оковима са дванајест великих бољара одведен у престолницу Мунтимирову; да је Борис и противу сопствене воље био приморан ићи у Србију да избави сина; да је тражио од Мунтимира заштите у путу од српских заседа; да му је Мунтимир дао своја два сина; да је Борис с њима закључио уговор и великим даровима обдарио их. Из овога излази, да, кад је Борисова војска напала на Србију, три брата надбили су ту војску и заробили Борисова сина. Мунтимир *сам* пушта сина, а то је озлоједило његову браћу, па Мунтимир похита те преко својих синова закључи некакав уговор с Борисом ([1]) противу своје браће, а за овим одмах и дође рат између браће. У томе рату Минтимир их надбије, похвата и пошље у заточење своме савезнику. Стројимир је имао сина Клонимира, кога у Блгарији Борис ожени с неком Блгаркињом; она му родила сина *Чеслава*. Што се приповеда, да је Петар Гојниковић утекао у Хрвате; при овоме треба имати на уму речи Јована Киропалате: «Српски род, који се такође зове Хрватима.»([2]) Према овоме, Петар није утекао у Хрвате, него у Травунију или Неретванску, где га доцније налазимо, да прави уговор са византијским послаником.

После покрштења архонтије Србије и уведеног јерархијског реда, и десило се *измирење завојвача Срба*

([1]) Шафарик, а по њему Иречек (стр. 185) мисли, да је Мунтимир постао самодржац помоћу Бориса, али факта говоре противно, т. ј. да су се завадила браћа после Бориса.

([2]) Servorum gens, quos etiam Chrobatas vocant. У Кедрина, II. p 714.

са освојеним Власима (Латинима — хришћанима), који се спустили са планина и брдских хланаца, и тада је била велика *радост у Србији*, јер се народ измирио и ујединио благодарећи хришћанској вери. Тада је цар Василије и одредио границе предела и покрајина и потврдио кнежеве српске, које је народ бирао из најмилије му династчке породице. Старац Мунтимир доживео је (890 год.) да чује, како је папа Стефан VI забранио словенску службу и књижевност, и тим се још више утврдио у своме уверењу, да је на правом путу, што се држао источне вере, која је преобладала у Србији на рођеном народњем језику.

Прибислав (891—892). «По смрти Мунтимира *наслеђи* га најстарији син Прибислав.(¹) Речи Порфирогенитове казују, да је Прибислав наследио власт онако, како је ишло наследство власти у Византији, а не по српском обичају. Зато он није ни делио земљу са својом браћом. Овим и оваквим његовим поступком, несу била задовољна његова браћа. Имао је он још и браће од стричева. Истина, његови стричеви већ су били помрли у Блгарији, али је био у животу Клонимир Стројимиров ожењен блгаркињом, кога је могао Симеун употребити као оруђе противу стања ствари у Србији. У Неретванској био је опет син Гојников *Петар* необично даровит, увиђаван и енергичан кнез — претенденат, ког је био задржао при себи Мунтимир. Кад је, дакле, Прибислав отпочео да влада, била су незадовољна његова једноутробна браћа што несу добили делове очевине; био је незадовољан Клонимир, што није наследио своју

(¹) .... *ὁ πρῶτος υἱὸς ὁ Πριβέσθλαβος* .... Идуће године изиђе из Хрватске Гојников син Петар, па збаци с кнештва брата од стрица Прибислава, са два његова брата и сам предузме да влада; збачена браћа утеку у Хрватску.“

очевину; био је незаовољан Петар, што није наследио своју очевину. Сваки је имао својих присталица и помагача. Требало је сувише мудро и обазриво управљати, поступати и све то на уму имати. Међу тим се Прибислав није одликовао мудрошћу. То се види и из тога, што је Мунтимир био задржао синовца Петра и старао се о његовом васпитању, а то јасно сведочи, да га је себи наменио за наследника. Дукљанин вели: «Прибислав је починио многе неправде.(¹) Зато се противу њега побуне властелини босански с другима.» (²) Неправде и зла дела почињена Прибиславом произведу у земљи незадовољство и буну, чиме се користи и нападне на њега Петар Гојников. Прибислав побегне; њега побуњеници ухвате, убију и његово тело баце у реку. Његова браћа и његов син Радослав (црквено му име Захарија) побегну из земље у Хрватску, Петар «узме краљевину отаца својих и умукне земља пред њиме.» Успротивио му се једино жупан рашки, али у борби погине. За спомен победе одржане над супарником, хришћани из приморја, који су били његови војници сазидају цркву у Расији, у част апостола Петра, у месту близу Пећи (Caldanae).(³) Та црква постане епископија, (⁴) а на оближњем бре-

(¹) . . . . multas iniquitates operatus est . . . .

(²) . . . . insurrexerunt magnates Bosnae cum aliquantis . . . .

(³) Црнчић (стр. 34) вели: «сада Banjska.» Ово се не зна шта је. Реч calda aqua = врућа вода. Caldaria = котао; caldarium = бања и котао т. ј. место где се вода греје, а то значи *Пећ*. Више Пећи — *Паклён* или Паклена (највећа врућина). Caldana је Пећ.

(⁴) . . . . ibi episcopum et episcopatum usque in praesentem diem т. ј. где постоји епископ и епископија до данашњега дана — вели Дукљанин. Више Пећи (града и цркве) имају рушевине замка кога зову *Јериње*, а сада језуити приповедају, да је ту била латинска црква, што нема никакве свезе са ондашњим стањем.

жупьку озида градић. Петар је грозно казнио убице Прибиславове. Захарија син Прибисављев из Приморја оде у Цариград.

Петар (Крепимир ([1]) од 892—917) ступи у пријатељске везе са византијским царем Лавом Мудрим (886—912). Унутра у земљи поправио је неправде учињене Прибиславом. Због претендента Клонимира имао је потребе да живи у пријатељству са Симеуном царем блгарским, који опет бојећи се снаге Петрове нашао је за потребно да живи с Петром у љубави, па га је окумио и дао своме сину кумовљево име, *Петар*. Петар је, дакле, унутра у земљи ствари умирио, задовољио и довео у ред, а с поља је живио у љубави са своја два моћна суседа, који се међу собом борили.

По смрти Прибислава најстарији члан куће Прибиславове, Борена, прикупи војску и 895 г. упадне у архонтију Србију, да обори свога брата од стрица; али је на Петровој страни био народ, јер Петар надбије Борена, ухвати га и ослепи. Од стране другога брата од стрица, Клонимира, Петар је био сигуран пријатељством са Симеуном, који је овда био у најгорем стању, јер су га били напали и поразили Угри, (893 г.) које су Византинци дозвали и упутили противу Симеуна.([2]) Петар се могао овом приликом кори-

([1]) За Крепимира, вели Дукљанин, да је владао 25 година и један месец; да је ратовао с Аламанима (Угрима) и да је свога сина оженио с ћерком аламанског поглавице и после од њих био на миру. Петар је с Угрима заиста био на миру.

([2]) Борис одрекао се престола 888 г. Године пак 892 он збаци с престола свога сина Властимира и посади на престо млађег свога сина, од друге жене, *Симеуна — полугрка* (892—927). Борис је умро 907 год.

стити и повратити Подунавље, али га је Симеун умео придобити за себе кумством. Зато и вели Порфирогенит: «Петар је био у миру са блгарским кнезом Симеуном, који се с њиме (Петром) окумио.»

Петру је везивао руке претенденат на престо, па није ни могао терати народну политику у томе правцу. Кумством је Симеун био обезбедио леђа своје државе, за време борбе с Угрима и доцније, са Византијом, а Петар је био сигуран, да неће на њега напасти његов брат од стрица из Блгарије, Клонимир. Клонимир пак, кад није могао поћи у Србију са дозволом блгарског цара Симеуна, нађе другу прилику и нападне на Петра мимо воље цара Симеуна.

Порфирогенит вели: «После две године (897) Клонимир је *побегао* из Блгарије, кренув се у поход, и ступи с војском у град Србије Достинику([1]) (**Δοστινίκα**) с намером да захвати власт.» Клонимир се био кренуо некуд с војском, вероватно противу Угра, који су тада нападали Подунавље, па изненадно упао у Србију; али и њега архонт Петар победи, ухвати и погуби ([2]) (897 г.). Од овога времена па кроз двадесет година, Петар је био на миру и управљао архонтијом Србијом припознавајући над собом врховну власт императора византијског. У миру је живио и са блгарским владаоцем Симеуном, чијег је и сина крстио. Тако вели Порфирогенит додајући, да је у то време «архонтија Србија била заузела Паганију», из чега излази, да архонт Петар није узалудно провео време, него заузећем Паганије, раширио Србију до јадран-

([1]) Град *Јанок*. близу Жиче или више њега «*Ограђеник.*»

([2]) Дринов (стр. 48) не зна се, на каквом основу, вели, да је тада Србија и Захлумље зависило од цара Симеуна «*али је то мњење зграда на песку*«, вели Грот. стр. 192.

скога мора. Овим увећањем и оснажењем Србије нити је могао бити задовољан хумски кнез Михаило, нити цар блгарски Симеун: Први се бојао, да Петар не освоји и Хум, а други се бојао за своја леђа нарочито с тога, што је Петар признавао над собом власт византијског цара, с којим је Симеун ратовао, па је Византија могла у невољи дати Петру веће уступке да нападне с леђа на Блгарију и избави Византију. Зато постану његовим непријатељима како Михаило хумски, тако и Симеун блгарски, и само се очекивала прилика, да се то непријатељство обелодани, а прилика се укаже: 12 маја, год. 913 умре византијски цар Леон, оставивши седмогодишњега сина Константина Порфирогенита, а за њим (914) умре и овога тутор Александер. Симеун крене војску на Цариград и примора патријарха Николу, те прстенује за Константина Порфирогенита Симеунову кћер. Тек што се Симеун вратио весео испред Цариграда, размишљајући како ће као таст и тутор Константинов, постати царем вивизантијским, кад мати константинова Зоја захвати власт у своје руке, удали патријарха Николу и растругне брак синовљев са ћерком цара блгарског Симеуна. Уврeђен и озлојеђен тиме Симеун, отпочне спремати велику војску да груне на Цариград и да га освоји. Влада византијска почне тражити савезнике, па закључи мир с Арабима, и почне наговарати Угре и Печењеге, да нападну на Блгарију, па с том намером и пошље «стратига драчког протоспатарија Лава Радбуха (¹) у Паганију, да се «договори и посаветује с хваљеним архонтом Петром о некаквом потчињавању (поробоћењу) и предузећу (плану) (*περὶ τινοσ δουλώσεως καὶ ὑποφέσεως*). Кога се тицало то

(¹) Доцније магистра и логотета.

«поробоћење» и о каквом се ту предузећу или плану већало, то је обелоданио кнез хумски Михаило. «У негодовању противу такве ствари, Михаило кнез хумски јави Симеуну блгарском, да византијски император *даровима*-подмићује владаоца српског Петра, да се удружи с војском угарском и (да упадне у Блгарију», јер тада се између Блгара и Византије најжешћи бој био код Ахелоја (917 г.). Бојећи се тога напада, Симеун пошље војску противу Србије, под командом Теодора Сигрице и Мармаиса заједно са претендентом на српски престо Павлом сином кнеза Борена (ког је Петар лишио очију). Симеун се није уздао у јуначку победу, јер су блгарски хагани два пут нападали на Србију, и оба пута били жестоко поражени, па зато сада и употреби прогнаниковог сина Павла, који је без сумње, имао својих присталица у Србији, да преко њега Србе поцепа и да се божем бори за права Павлова, а не за своје интересе, с којим је без сумње уговорио, да буде присталица Симеунова на српском престолу и да тера на место народне, чисто Симеунову политику. Али Симеунове војсковође несу били сигурни, да ће моћи што год успети са протераним претендентом, па употребе најгнуснију обману, да Петра преваре. Порфирогенит овако вели: «Коварном обманом, Блгари су дошли до српскога архонта и обманом за свето кршћење придобију га, да с њима иде па му даду заклетву да му се никакво зло догодити неће, те обманом преварен *изађе* и у оковима одмах буде одведен у Блгарију, где у тавници свој живот оконча.» Порфирогенитове речи «преваром убеђен да *изиђе*» садрже у себи превару, јер су га замамили негде, да крсти дете т. ј. своје кумче. У народу нашем има прича, како је кум хтео погу-

бити кума, па направи нешто налик на дете, повије га и донесе у цркву, куда дође и кум, и буде убијен. Према овоме значи, да су Блгари употребили лукавство, дошли до Петра, позвали га да крсти дете, па му се и заклели за истину тога; он се превари, оде на одређено место, где га ухвате и окују, па одведу у Блгарију. Место српског владаоца Петра, заузме Боренов син Павле.

Павле (917—923) син Боренов као блгарски присталица владао је мирно три године. Рат се продужи на живот и смрт између Блгарије и Византије. У том 919 г. буде проглашен за сацара Роман Лекапен. Он пронађе начин да забуни Блгарију, те да одбије од Цариграда блгарског цара Симеуна тиме, што ће попети на српски престо противника Симеуновога а присталицу Византије, на име, бившег у Цариграду кнежића Захарију (т. ј. Радослава), сина Прибиславова. Он га опреми, снабде и пошље у Србију противу Павла. Радослав (Захарија) упадне с бунтовницима у Србију, али буде побеђен, ухваћен, и Павле га пошље у Блгарију, своме пријатељу и савезнику, а непријатељу византијском и Захарином цару Симеуну, где су га држали у оковима.

Симеуново ратовање с Византијом, Захарино упадање у Србију и друге суврмене прилике најпосле освесте Павла, да ако Симеун освоји Цариград: онда и њему нема опстанка на српском престолу, нити ће бити опстанка српској независности. Поред овога, притешњена Византија сагласи се на црквену унију 923 г. Томислав кнез Беле Хрватске добије од Византије латинске *градове и острве* доње Далмације; Михаило кнез хумски добије титулу «*конзула и патриција*» византијске царевине. Павле не добије ништа

од Симеуна. То све скупа и проузрокује преврат у Павловом мишљењу и «Павле постане непријатељ» Симеунов. Павлова је политика проузроковала незадовољство у земљи, па кад се он освестио и «постао непријатељ» Симеунов, све је било доцкан. Симеун је знао за то незадовољство противу Павла у Србији. Он се тада спремао да удари на Цариград (924 г.), а није смео оставити не заштићена леђа и своју државу, нити се опет могао одрећи најватреније своје жеље — освојења Цариграда. Из ове неприлике избави га опет његов заточник, српски кнежић и претендент на српски престо Захарија. Симеун предложи Захарији на место тавнице — српски престо, на коме је седио Захарин највећи противник, брат од стрица, Павле, чија је звезда већ била потавнела у Србији. Зато и вели Порфирогенит, да је «три године протекло» од како је Захарија био послан у Блгарију, па је Павле «постао непријатељ» Симеунов, због чега Симеун и пошље Захарију с војском у Србију, који збаци Павла, и сам постане владаоцем српским. С њим је дошао у Србију и Клонимиров син Чеслав.

Захарија (Радослав од 924—933). Пошто је цар Симеун преко српског кнежића Захарије довео Србију у забуну, и у њој извршио преврат, те задао посла присталицама династичким, септембра месеца 924 г. крене се на Цариград. Он се већ био улогорио на Влахернама, па на место да осваја Цариград само се видео с императором Романом и одмах се врати од куд је и дошао. Зашто?

Зато, што је у историји архонтије Србије, *први* пут ступио на престо човек, који је ставио државне интересе више личних користи, и у коме је државни српски разлог угушио личне саможивне прохтеве.

Захарија је одрастао у Цариграду; он није хтео бити само племенски поглавар, него је хтео личити на владаоце са којима је имао посла. На место да тера личну саможивну политику и да живкари од милости Симеунове, на извесну пропаст своје отачбине, он одмах отпочне да тера српску народну политику. Народни интереси њему су налагали да избави српска племена од насиља Симеунова, од Византије он се није плашио јер је била немоћна, па зато и каже Порфирогенит, да се Захарија окрене одмах противу Блгарије «никако не желећи да им се потчињава.» Зато је Симеун морао напустити Цариград, да се «ослободи од новог непријатеља за леђима.» Сад је Симеун дочекао, да се његова непријатељска политика противу Србије окрене противу њега самог. Он одмах пошље војску противу Србије, под командом оних истих војвода, — Мармаиса и Теодора Сигрице, — који су својим вероломством «кумства и крштења» заробили Петра Гојниковога уздајући се, да ће и опет успети.

Колико смо год пута видели, да су Блгари или Византинци ударали на Србију, они су само онда успевали, кад су са собом водили по ког српског кнежића, који је тежио да се помоћу туђина попне на српски престо, али кад несу имали са собом претендента, вазда су били поражени и надбијени. Спољни дакле, непријатељи, само су тако одржавали над Србима победу, кад су се користили супарништвом и борбом српских кнежића или борбом партија у Србији. Шаљући на Србију војску, Симеун није имао претендента да га с њом пошље, јер је Чеслав био у Србији, па се лако могао предвидети исход ове борбе. Ову Симеунову војску не само да Захарија порази и уништи, него још одсечене главе војсковођа

и њихно оружије пошље византијском императору као триумф одржане победе, зато што је тада још између Византије и Блгарије био рат, а српски су кнежеви били под врховном византијском влашћу, па су и пређашњи архонти слали знаке своје потчињености. Овим поступком, Захарија изјави своју зависност цару византијском, а с друге стране опет он лиши своје војнике пљачке. Његов сродник Чеслав, који је у том боју заповедао једним оделењем војске, сву пљачку и заробљенике разда својим војницима. Зато се противу Захарије и побуне војници (milites) и пређу Чеславу, који с њима устане противу Захарије; али народ (populum terrae) стане на страну краљеву и надбије одметника Чеслава и његову војску. Чеслав сада утекне у Блгарију са својим присталицама.

Осталим Чеславовим војницима, које је краљ похватао, некима опрости, а неке даде у ропство оним племићима, који су му остали верни и с народом надбили Чеславову војску.

Сад је тек изнова Симеун могао с поуздањем послати војску против Србије, јер му је у томе био на руци «*одметник Чеслав*;» Но како се преварио у Захарији, он смисли план и да победи Србију, и да обмане своје оруђе — Чеслава. Симеун изнова пошље велику војску противу Захарије под командом Книна, Имника и Ичвоклије, а с њима спреми и претендента — кнежића српског Чеслава. Кад се то по земљи рашчује, «све се поплаши Чеслава,» који иде са огромном војском противу Захарија, па се поплаши и Захарија, јер су присталице Чеславове устале противу њега. За то Захарија није ни могао прикупити вој-

ску за отпор, но побегне, а присталице Чеславове почну га гонити.

Док су присталице Чеславове гониле Захарију, народ обезглављен и поплашен, није ни устао да брани отачбину, јер је био убеђен, да ће сада на место Захарија завладати Чеслав, који је долазио с блгарском војском. «Блгари — вели Порфирогенит: објаве и позову све жупане, да дођу у њихов стан, и да *приме себи за владаоца Чеслава*, па их после *заклетвом преваре*, и доведу до прве паланке; ту их одмах окују у окове, и ушавши у Србију поробе сво становништво од најмањег до највећег и одведу у ропство у Блгарију,» па с њима заједно одведу и *Чеслава.*

Тада, када се сваки спасавао како је ко могао и знао и Захарија *„бегаше на хрватске стране,"* од Блгара и Чеслава, а није му ни на ум падало да је Чеслав у ропству и да народ бежи од грозног насиља блгарског. Због овог догађаја народ је проклео Чеслава и назвао га «*Проклети Чеслав!*» Бани, жупани и сатници са племством или су пристали уз «бегајућег» Захарију, или се одметули од краља и отишли да дочекају и приме «одметника» Чеслава, па су их Блгари оковали и у оковима заједно са «проклетим» Чеславом одвели у Блгарију. Тада је тек народ дошао к себи и отпочео борбу противу пљачкаша. Зато цар Симеун и није се могао вратити натраг пре, него ли што освоји све српске покрајине. Тадашњу Србију састављале су три бановине: *Мачванска*, *Рашка* и *Босна*, што се звало regnum Surblija или *Ἀρχοντια τῶν Σερβλῶν* т. ј. архонтија српска. Само је била освојена бановина мачванска и мали део рашке бановине, па је Симеун морао продужити ратовање, да освоји

остале делове Србије, па тек преко ње и Хума да удари на Приморје и на Хрватску. Блгарска, дакле војска, под предвођењем Алоготобура ([1]) т. ј. самога цара Симеуна, крене се да продре у Хрватску ([2]) Њега у брдима предусретну Срби из Србије, Босне, Хума, Хрватске и т. д. и не само да му поразе и униште војску, него у тој крвавој битци изгуби главу и сам Симеун ([3]) (29 маја 927 г.)

Страх од Симеуна ишчезне као дим. Захарија се поврати на своје столно место. Блгари противу њега несу могли ништа предузети, како због својих унутрашњих неприлика, тако и због тога, што се отпочеше спремати како Срби, тако и Угри да ударе на Блгарију. С тога син Симеунов Петар настане, да се што пре помири с Византијом и да с њом ступи у савез. Октобра месеца (927) буде потписан уговор мира, по коме Петар добије: *царску титулу, независну цркву*; добије за жену унуку Романову *Марију*, *и постане савезник империје.* Блгарија остане у правим својим границама, између Чибре и Црнога Мора, Дунава и Балкана са нешто мало земље у Загорју око Ески-Загре и Јени-Загре. Петар је као *савезник Византије* држао у затвору, у Преслави, Чеслава про-

([1]) То је титула онога, који је војску предводио.

([2]) Rambaud: l'Empire Grec. 418. Amart. lib. VI. cap. 20. Рамбо вели: «Симеун се видео с царем Романом сеп. месеца 924 г. код Влахерна; године 925 није му испало за руком да направи савез с Фатимидима против Византије, а године 927 снађе га смрт у битци противу Хрвата« (стр. 418) и његов син отпочне да преговара са Византијом о миру.

([3]) Не гледећи на све похвале Симеуну, његова радња и политика није била *словенска*, него саможивна, да се попне на византијски престо као *полугрк*, па да сва словенска племена подвргне у грчки јарам. Зато су му Словени и одсекли главу.

тивника и супарника византијскога пријатеља Захарије, јер су Византинци и Блгари постали пријатељи и савезници. Византија је и бранила свога пријатеља Захарију (Радослава). За време његове владе поврате се сви они Срби, који су били избегли у Приморје или у Хрватску, и Србија се почне поправљати од претрпљеног блгарског пљачкања.

«После седам година,» (т. ј. 934) «одметник» и «проклетник» Чеслав утекне из Блгарије, заједно са четворицом (жупана) из Преславе, и дође у архонтију Србију, али уз њега нико не пристане «осим 50 људи, који су без жена и деце хранили се ловом» т. ј. Чеслав прикупи око себе једну чету хајдучку и почне ратовати противу «краља» Захарије, па му се у овоме времену борбе, придружи «снажан, јуначан и веома брзих ногу ловац, Тихомиљ», те му помогне при освајању престола.

У том четовању напусте краља Захарију и пређу Чеславу «војници» (milites) краљеви, и тада Чеслав почне гонити изневеренога краља. Краљ побегне са «својима» у Приморје, седне на лађу и умакне у Напуљску. Тако «*проклети*» Чеслав отпочне да влада и да краљује у архонтији Србији.

Чеслав (од 933—962). Пошто је завладао архонтијом Србијом, њему је било најпрече, да придобије за себе византијску царевину, па «извести византијског императора, и замоли га за саучешће и помоћ, *обећавајући*, да ће слушати и потчињавати се његорим заповестима, како су радили и његови претходници. И од тога времена — вели онај цар византијски, који је тада владао и горње речи написао, император није престајао чинити Србљима добро.

У Цариграду се били прикупили многи бегунци из Блгарије, (заробљени Блгарима заједно са Чеславом); њих император «снабде оделом и новцем и они се врате у Србију.» Цар византијски помогне Чеславу, да се утврди на престолу, и Чеслав дође према Византији у онај положај, у каквом су били пређашњи српски архонти. Из овога се види, да су се подударали интереси Србије са интересима царевине: Византији је био потребан такав савезник на случај рата са Угрима и да држи у шаху блгарску царевину, а Чеславу је била потребна помоћ империје како противу спољних непријатеља, тако и за његове намере у Приморју.

Византија је помогла Чеславу да утврди своју власт у земљи. Ондашња архонтија Србија делила се на три *бановине:* Рашку, Босну и Мачву; бановине се делиле на *жупаније*, а жупаније се делиле на *сатније* (стотине). Ово војно уређење било је донешено Србима са својим доласком у *нову* постојбину и одржало се кроз сво време, готово, до наших дана. Ко је имао потребе у суђењу, он је ишао на суд своме жупану (кнезу, судији, comes). Овај је изрицао суд са једним *сатником.* Окривљени је плаћао глобу т. ј. дангубу, трошкове и оштету. Ово давање звало се глоба (Tributa). Од ових прихода жупан је слао архонту (или «краљу») две трећине ($^2/_3$). Вишем суду т. ј. бану, који је судио са *седам* стотинаша, ишао је онај, који није био задовољан првом пресудом, где се такође плаћала глоба. Бан је слао краљу половину прихода. Краљ је само судио у извесним кривицама н. пр. за издају земље и т. д. Суђење између закрвљених племена звало се *станак* и био је станак мали и станак велики (крвно коло од 24 поротника).

Разне унутрашње и спољашне наплате биле су краљеви (regale) приходи, па је на њега прешла и византијска *царина*, зато је он и накнађивао штете, које би починили трговцима његови царинари, као што су плаћала села или околине оштете учињене у њихноме атару, кад се није могао или није хтео пронаћи «зли човек» и предати у руке власти. — И тако, у свакој бановини (провинцији) био је бан (dux = војвода); под баном су били жупани (кнежеви = судије), а под жупанима били су стотинаши (centuriones = сатници).

Чеслав се користио расположењем византијског цара Романа до 944 г., а од 944—959 г. опет расположењем Константина Порфирогенита и створио доста моћну државу. Његов савременик, арапски писац Аљмасуђи, о Србији вели: «То је словенско племе (Срби) грозно (својим противницима) из узрока, које ређати — било би дуго; а по *каквоћама*, описивати које — било би опширно, а и због одсуства у њихној близини државе, којој би се они потчињавали.... Ово племе српско најлепше је од свију словенских племена и најхрабрије.» (¹) Поред архонтије Србије над којом је Чеслав владао, у којој су били главни градови: у бановини мачванској — Дебрац; у бановини Босни данашњи *Десник*; у бановини Рашкој — град *Рась*, у краснићској жупанији, па је Чеслав био потчинио још под своју власт: Зенту и Травунију с Конављем. И тако границе његове државе биле су: река Уна, спуштајући се вододелницом у Приморје

(¹) Гаркави: Сказан. Мухамед писат. стр. 117, 120 и примедба. За Словене вели: „Словени склапају многа племена и многобројне родове; подељени су на племенске државе и свако племе има свога *царића*" (т. ј. жупана).

до Дубровника, захватајући читаву Босну, Травунију и Конављи; даље, морем захватајући читаву Зенту, стециште Белога Дрима, површје Лепенца, читаво стециште реке Мораве, до утока реке Тимока у Дунаво, и Дунавом до Београда са Сремом. За стварање своје државе, и била му је потребна «помоћ» византијскога императора. И заиста, до смрти Порфирогенита (959 г.) Чеславова је држава расла и ширила се, а после његове смрти, Чеслав дође у сукоб с Угрима (око 960 г.).

На Чеслава нападне војсковођа угарски Киш са *својом* војском (suo exercitu), пређе у Босну опустошавајући босанске жупаније. Чеслав искупи народ (populum) и сукоби се с њиме у жупанији Дрини, (¹) где и буде битка. У том боју одликовао се жупан дрински Тихомиљ, јер је одсекао главу угарском војсковођи и предао је «краљу» Чеславу. Ту су Угри претрпили пораз. После победе весео краљ уда своју кћер за Тихомиља и постави га баном Рашким. Око 962 г. кад се Чеслав бавио у Срему, нападну изненадно ноћу Угри на његов стан, и ухвате како њега тако и читав његов дом, па све побију. «Тако је «проклети» Чеслав пострадао за почињене грехове и пропао он, и његов се дом угасио т. ј. његова династија угасила се.

Уједињена српска држава распесе на саставне своје делове, и тиме Угри *задоцне* српско уједнење на 200 година. Што је смрт Лазарева на Косову за доцније нараштаје: то је смрт Чеславова за српске нараштаје до Немање. Онако исто како се расула српска царевина по смрти другога цара Уроша, исто

(¹) Жупанијом *Дрином* назиље се она просторија земље: између Загорја, планине Битораја, Зеленгоре, Волујака и реке Дрине. Има у себи око 200 села.

се тако расула архонтија Србија на своје саставне делове по смрти Чеслава, и то на три државице: *Босну*, *Мачву* и *Рашку*. Наш хроничар вели: «Земља је остала без краља и бани за господаре над земљама *својим*, и сваки над областима и странама *својим* и *потчине себи жупане*, и почну од њих узимати дације (tributa), како је било у обичају да краљ узимље. Но ни један од њих није се усудио назвати се «краљем.» Тихомиљ такође, (etiam, defuncto socero) по смрти таста, загосподари над земљом рашком, али се није назвао ни «краљ», ни «бан», него само «велики жупан», јер је био *први* међ жупанима Рашке. И тако су владали земљом дуго времена» (Sicque dominaverunt terram multis temporibus). Тако се архонтија Србија распала на две бановине: *мачванску* (доцније, Драгутинова *сремска* краљевина), *босанску* (доцније краљевство босанско) и *велику жупанију рашку*. Тихомиљ се звао «*велики жупан рашки*». Потомци *храброг* и *брзоногог* ловца Тихомиља ујединили су српска племена и створили српско краљевство и царство, српску архијепископију и патријаршију. Равенство рашких жупана и њихов велики значај исказан је у речма: «рашка господа!»

Погибија Чеславова, у многоме слична с косовском погибијом, задоцнила је створ српске краљевине на двеста година, а створила је ондашње убеђење у народу, да је Бог утврдио Грке — **„царьми“**, Угре — **„кральми“**, а Србе — великим жупанима. (1)

Од смрти Чеслава могу се излагати историје бановина — *Мачве* и *Босне*, и историја велике жупаније *Рашке*.

(1) О Чеславу види «из српске историје — Чеслав. Срећковића. У Београду 1882 г. прештампано из «Ратника».

По смрти Чеслава и распаду српске архонтије, нападну на српске покрајине разни непријатељи, да приграбе себи ко што више може, и најпре нападне на Босну «краљ» хрватски *Крешимир*, брат Прелимира архонта травунскога, око 968 године. Дуго се водила борба око *Скопља*, *Луке* и *Преве*, па кад бан босански би побеђен, утече у Угарску (969 г.) Крешимир освоји Босну. По смрти Крешимира, његов син изгуби Босну, где опет завлада законити босански бан. Године 1019 Босна потпадне под Византију, као њена провинција, у којој влада бан као византијски васал. Године 1042 налазимо, да бан босански као византијски васал, удара с византијском војском противу дукљанскога краља «*Војислава*» Требињца.

Кад су синови и унуци Војиславови између 1060 и 1070 г. били освојили *Рашку*, Босна је била независна, и противу ње је ратовао и освојио је Бодин. Око 1120 г. Босна је била у свези са Хумом, што се види по Кочопару, који је отишао у Босну и ратовао у Хуму, где је и погинуо. За време владе великог *рашког* жупана Уроша II, налазимо у Босни самосталног[1] бана *Бориша*, који у савезу са Урошем и с Угрима, ратује противу византијског цара Мануила (1150 г.). После ове борбе, Бориш окрене оружје на Приморје и зарати се са Дубровником. Дубровнику прискоче у помоћ савезнички градови: Котор и Дулчин, и поглавар Пераста Милош Шестокрилић. Непријатељи се сукобише код Требиња, месеца септембра 1154 г. У тој битци Дубровчани са својим савезницима поразише Бориша. Ту погибоше од дубровачке стране Иван Черва капетан и војвода Ђорђе, а комесар которски Петар

(1) Вид. у Кинама.

Болица задоби тешке ране испод десне сисе. Ту погибе Тома Вукмирић брат Лавице жене Боришове и с њиме четири хиљаде војника, што тврде они, који су присутни били. Бориш побегне у планину и преко епископа требињског затражи мир, који и буде потписан, под условом, да се Бориш повуче у своје границе, да плати ратне трошкове и да учини велики поклон Дубровнику. (1) Кад је Бориш преминуо, не знамо, тек после њега завлада у Босни бан *Кулин*, (2) шурак (3) великог хумског кнеза Мирослава, јер је Кулинова сестра била удата за Мирослава.

Судбина бановине мачванске тесно је скопчана са судбином Рашке. По смрти Чеслава, Угри су нагрнули на српско Посавље и Поморавље, нападајући на византијску царевину. (4) Овом приликом они су окрзнули и Блгарију око Видина, па је над овим освојеним источним покрајинама управљао Ахтум. (5) Год. 966 блгарски цар Петар пошље посланике цару Нићивору Фоки, да му пошље обичну субсидију, коју су му плаћали Византинци од мира 927 г. а император му, одговори: нека брани царевину византијску од Угра, па ћемо му давати субсидију, иначе не. На то

(1) Lucari, An. di Raus. pag. 20.

(2) Чувени Кулин бан. Остала пословица: *Од Кулина бана* т. ј. кад ко прича из далека.

(3) Cod. Dipl. II. pag. 216: ban Culin cum uxore sua et cum sorore sua, que fuit defuncti Miroslavi chelmensis uxor et cum . . . . etc.

(4) На византијско царство они несу могли нападати преко Блгарије цара Петра, него Поморављем. У Essai de Chronographie Byzantine . . . Muralt. pag. 535: „Marien Argyre, Catépano de l' occident, chasse les Turcs de la Thrace" год. 962, јануара 18.

(5) Mon. Arpad. Eindlicher, стр. 214, у житију св. Герарда вели се, да се Ахтум покрстио у суседном граду Видину, у Блгарији.

му Петар одговори: «Ја несам добио од тебе помоћи противу тих самих Угра, па сам био приморан с њима закључити мир, а сад га без узрока не могу да нарушавам.» ([1]) Ова сведчба јасно тврди *а)* то, да Петрова царевина није заузимала земље Поморавља и Струме, ([2]) *б)* да су Угри по смрти Чеслава заузели Мачву и Поморавље, и *в)* Византија се зарати с Блгаријом. Ово ратовање објашњава судбину *велике рашке жупаније.* Зато морамо најпре да изложимо ово ратовање:

После онаквог Петровог одговора, император византијски Нићифор крене војску и освоји блгарске градове у Балкану; али како је морао ићи у Азију да продужи рат, он преда *Колокиру* 1500 литара злата (око 100.000 дук.) да покрене руског кијевског кнеза Светослава противу Блгарије. Светослав то једва дочека и са 10.000 Руса порази 30.000 Блгара, освоји већину Блгарије (967 г.) и отпочне да влада из Мале ([2]) Преславе, примајући од Византије субсидију. Колокир смисли (967 г.) преко Светослава, да збаци императора Нићифора, а сам да се зацари. Због тога Нићи-

([1]) Кедрин II, 272. Стрит. II, 167. По Кедрину овакав је одговор био узрок рата Византије с Блгаријом, а Лав ђакон опет вели, да, кад је 966 г. Нићифор Фока светковао у Цариграду своје славне азијске победе, дошли су блгарски посланици и тражили субсидију, на што је Нићифор одговорио, да је срамота плаћати данак томе презреном народу после славних победа, и да се због тога рат отпочео. У самој ствари, Блгарија је узимала годишњу субсидију, а *није била кадра одбити Угре,* па победиоц у Азији, — Нићифор — реши, да је освоји.

([2]) Што Дринов говори, да се Блгарија ширила (стр. 96) до Архипелага, јадранскога мора и до Колубаре, то је просто зановетање. — „Полн. Собр. Рус. лѣт. стр. 19. — Зонар.“ у прев. Попова 41 до 49. Кедрин II. 389. — Лав. ђак. 49. — У Pertza III. 351.

фор ступи у савез с Петром да прогна Русе; али како је Светослав морао ићи натраг да ратује с Печењезима, који су напали на његову кијевску државу, а Нићифор је опет морао ићи у Азију, од тога савеза не буде ништа. Међу тим, у јесен 968 год. умре цар блгарски Петар, а наследи га његов син Борис. Светослав порази Печењеге, па се поврати с војском у Блгарију 969 г. *надбије* и *зароби* новог цара блгарског Бориса, освоји Блгарију, пређе (970 г.) преко Балкана, освоји Филипопољ, погуби 20.000 људи и крене се да удари на Цариград, где је још 10 дек. 969 г. у дворцу, Јован Цимискије убио Нићифора и сам се зацарио. Њему је Светослав био поручио, да се не мучи и не труди, да излази пред њега, јер он сам иде Цариград. Светослав се био удружио са Угрима. Њих Цимисхије порази код Једрена, са Светославом закључи мир. Светослав оде у Преславу. Тек 971 г. Цимисхије крене сухопутну војску преко Балкана и опседне Преславу, а флоту (300 лађа) пошље морем у Дунаво да Русима прегради одлазак. Цимисхије, на Велики Петак освоји Преславу, ослободи блгарскога цара Бориса рекавши му: «дошао сам да казним Русе (Ските) за увреде нанешене Блгарима.» (1) Како су Блгари почели изневеравати Русе, Светослав заповеди побити 20.000 Блгара. (2) Цимисхије опседне Светослава у Рушчуку (јер га издали Угри). Светослав се обвеже да неће ратовати противу Византије и преда град Цимисхију, при крају јула. Тада Цимисхије уништи Блгарију и блгарску патријаршију, а Бориса с породицом и братом Романом одведе у Цариград, где му јавно на тржишту скине с глеве круну,

(1) Лав ђак. стр. 135—138.

(2) Кедр. II, 400.

с леђа — багреницу а с ногу црвене чизме, давши му титулу «магистра империје.»

Ово ратовање стоји у тесној вези са падом под Византију велике рашке жупаније, у којој је, по смрти Чеслава завладао његов зет, «*брзоноги јунак* и *ловац* Тихомиљ.»

Тихомиљ (962—980 г.). Сви су бани и жупани Приморја отпали од архонтије Србије и сину Тјешимировом Прелимиру испадне за руком, те склопи тетрархију у Приморју, па почне утицати и на ток историјских догађаја у Загорју. Њему су ишли на руку догађаји у бановини Босни и у великој жупанији Рашкој, на коју нагрне византијска војска. Угри су освојили банство мачванско; банство босанско кад се издвојило и постало божем самостално, потпадне по дуплив Угарске 962—967 год. Велика жупанија Рашка остане независна до 971 г. као што то тврди Дукљанин, у мало речи, говорећи: У «то време (968 год.) умре цар блгарски (Bulgarorum) Петар, који је имао престолницу у граду Великој Преслави, и византијски цар (Јован Цимисхије) прикупи велику војску, па освоји читаву Блгарију и потчини је својој империји (971 год.) Сам се поврати у Цариград, а војску преда својим војводама, који се крену с истом војском и освоје читаву рашку земљу т. ј. велику рашку жупанију. Рашки жупан побегне и дође краљу (ad regem) Прелимиру са своја два сина и ћерком Прехвалом, кога нађу у жупанији Оногошту.» Ово значи, да, кад су Византинци напали на велику рашку жупанију с Истока, травунски архонт Прелимир удари на њу с Југа, и заузме неке рашке жупе, а у том броју и Оногоште. Лепота Прехвалина спасе рашког великог жупана. Она се необично допадне Прелимиру,

јер је била веома лепа и дивно лепо сложена, па је Прелимир био рањен у срце њезином лепотом. Тада Прелимир и сазове своју дружину, и заповеди јој, да каже Прехвалином оцу Тихомиљу: ако потчини себе и читаву своју земљу, драге воље, краљу приморске тетрархије Прелимиру, и даде васалну заклетву, да ће бити веран њему и његовој деци, он ће узети Прехвалу за жену, што Тихомиљ и уради, а Прелимир «по краљевском обичају» проведе свадбу, па онда даде тасту исту земљу у насљедство ([1]) и постави млађег сина Тихомиљовог Радиграда жупаном оногошким.

— «После мало времена (т. ј. 976 г.) умре император византијски Цимискије, а Прелимир са својим тастом поручи Рашанима — својим пријатељима, да се ничега не боје, већ нека устану и све византинце побију, што они и учине. Тада се Тихомиљ поврати у Рашку и постане оно, што је и *како је и пре био*» т. ј. велики ([2]) жупан рашки; испоставља жупане по жупанијама, под условом не нарушавања ([3]) права «краља» Прелимира. Тако се велика рашка жупанија ослободила власти византијске 977 год. Остала судбина рашке жупаније зависи од општег стања српских племена. По смрти Тихомиља, над Рашком је владао до «нашествија» цара Самуила, Љутомир (Piena).

Љутомир (980—1003). Кћер овога Љутомира била је удата за травунскога жупана Драгимира. Кад је цар Самуило 1003—1004 освојио Приморје, Љутомир

([1]) . . . In Tribessam, quam Latini dicunt haereditatem. *Три — беса* т. ј. тврда вера заклетва.

([2]) . . . ut prius . . .

([3]) . . . jure regis . . .

је преминуо и насљедио га његов син, који се и покорио цару византијском Василију 1018 године. После овога жупана, који се покорио цару Василију, налазимо око 1040 г. као великог рашког жупана *Љутовита*, који је добио од Византије титулу «ипат и протоспатарије» византијске царевине.

Љутовит (1030—1070) је 1042 г. са жупанима Хума и Босне помагао Византинцима у рату противу кнеза Војислава Требињца, зашто је и добио Травунију. После Љутовита влада Рашком између 1070 и 1113 год. Вукан.

Вукан (између 1070—1113). *Дукљански краљ* Бодин, пошто се закраљио, отвори рат са својим стричевићима око уједињења Приморја, па кад се посредовањем архијепископа барскога с њима измири, он удари на Рашку и себи је потчини. Вукана [1] и његовог брата учини својим васалима. Вукан се закуне Бодину, да ће он, и његови синови бити «*нарочити људи*» краља Бодина, синова му и насљедника његових. Како је у том времену цар Алексије I Комнен морао ратовати с Робертом Гвискаром и многобројним другим непријатељима, а «краљ» Бодин опет био заузет борбом и ратовањем са својом браћом Радославићима: то све ове прилике и неприлике употреби Вукан на своју корист, па рашири велику рашку жупанију, учврсти се и утврди у њој, и постане «*пуновластан поглавар*» [2] рашки. Године 1090

[1] Дукљанин вели (стр. 54): Бодин са (измиреном) браћом удари на Рашку и освоји је, па је даде двома жупанима Вукану и Миру. Дукљанинов Марко називље се у акту жупана Грдо «Miro т. ј. Мирослав (Cod. dipl. II. 18. Он није нико други, него Вуканов брат Стефан).

[2] Анна Комн. стр. 412.

кад се византијски цар надао, да мало одане и да се одмори, дође му глас, да је Вукан «човек моћан и силан како речма, тако и делима, прешао преко својих граница, почео пљачкати пограничне византијске градове и села, и да је заузео и сам Липенијум и спалио га. Кад цар то дозна, није могао трпети, него прикупивши колико је требало војске (похита Србији) — правце Липенијуму (а то је мало место у подини Зигона (Јарма), који дели Далмацију (Дукљанску од византијских покрајина) с намером, да стане на супрот Вукану и да се с њиме упусти у одсудну борбу, како би — ако му Бог дарује победу, — васпоставио Липенијум и *све остале градове* и довео их у пређашње стање.

Вукан се отален крене Звечану,([1]) који се налази на средини између византијских и српских земаља. Кад је Алексије приспео у Скопље, Вукан му пошље посланике, почне молити за мир отклањајући од себе кривицу за догодивша се зла и бацајући сву кривицу на (пограничне) византијске поглаваре. Он је говорио: «византијски (погранични) поглавари несу хтели задржавати се у својим границама, него упадајући у (рашке) земље, многе су штете нанели нама. У будуће ја нећу радити ништа налик на то (што сам сада радио), него ћу — вратив се кући, — послати твоме величанству и таоце од мојих сродника, и никада нећу

([1]) .... «Који је на вршини споменутог Зигона, у *средини* и т. д. вели Анна. Овде Анна не схвата добро местоположај предела. Она спомиње два пут Зигон, међутим је Зигон један и то у басену Лепенца, при његовом изласку из теснаца, као што сама Анна вели: „Липенијум малено место у *подини* Зигона,« а Звечан није у «*подини*," него на вршини осамљеног узвишеног брега удаљен од Зигона око 14 сати.

крочити преко мојих граница. Цар на то пристане, остави чиновнике који ће васпоставити порушене градове и узети од Вукана таоце, па се поврати у престоницу (1) и продужи ратовање противу Чаке.

Вукан пак не само да није послао таоце него је одлагао извршење уговора под разним изговорима. «Не прође година дана,» а Вукан опет удари на византијске области (1096). Цар византијски имајући и сувише посла у Цариграду због разних неприлика царевине и немогући кретати војску противу Вукана, писао му више пута. У писмима му напомињао да испуни услове и обећања, која је пређе цару дао. Кад то није ништа помогло, цар заповеди своме синовцу Севастократору Јовану, да удари с војском на Вукана. Јован са младићским жаром тежећи да се прослави у бојевима, пређе с војском реку код Липенијума и расположи логор у подини Зигона, правце на супрот Звечана. Тада Вукан пошље посланике Јовану тражећи мир, па изјави, да ће предати таоце и да ће навек хранити мир са Византијом. То су била проста заваравања, док се до-

(1) Ал. Петров, у књизи: „Князь Константинъ Бодинъ." вели: „Између Срба и Грка леже брда, која праве водомеђу (белог) Дрима и Мораве. . . . Срби се утврдили у Раси до Косова и Алексије не тежи, да од њих отме те покрајине". . . . (стр. 258). Несу била границом између Рашке и Византије брда, него Поље Косово *онде*, отклен воде теку у Мораву напр. Ситница, а друге теку у Вардар напр. Лепенац.

На страни 259 г. Петров пада у погрешку, којој су супротни сви историјски извори т. ј. да је Вукан и Бодин једно исто. Исто тако њега збуњују називи: *Δαλμάται* и *Σέρβοι* или *Δαλματία* и *Σερβία*, у ствари те забуне нема: чешће грчки писци називљу *Приморје* Далмацијом, а *Загорје* Србијом. Анна овде или греши или је знала да је Вукан specialiter човек Бодинов, па и употребљује погрешно реч „далмати."

бро спремио и наоружао, да изненадно нападне на севастократора Јована. У том се јави Јовану некакав калуђер, уверавајући га, да га је Вукан не само заваравао док се спремио, него да се већ кренуо и да ће га изненадно напасти. Јован га прогна као лажу и варалицу; али те исте ноћи Вукан нападне на византијски логор, порази мноштво војника у њихним шаторима, а други бегајући подаве се у таласима реке; трећи пак с очајном храброшћу и муком једва су одбранили Јованов шатор. Тако је Вукан поништио већи део византијске војске. Вукан после овога, прикупи своју војску *«попне се отален на вршину Зигона»* и заустави се код Звечана. Потчињене старешине Јованове војске, видећи да се не могу борити противу Вукана, посаветују му, да се повуче *натраг* преко реке, што он и учини, и стигну у Липенијум, који је од места битке био удаљен «готово 12([1]) стадија.» Одавде из Липенијума, Јован, који је «изгубио већи део војске, није се више могао одупрети непријатељу, оде у Цариград. Тада Вукан, неналазећи противника», изнова нападне на пограничне градове и села, а преда огњу околине Скопља; али се и на томе не заустави, него чак *заузме* оба Полога, ([2]) прегази пределе до саме *Вранеје*, попљачка све и са огромном пљачком отален се поврати у своју земљу.» На тај начин Вукан је порушио све градиће, куле, насипе, засеке и кастеле, које је био подигао цар Алексије у местима, отклен је «грозила опасност» царевини.

([1]) Једна стадија има 85 хвати. 12 стадија износи 1020 хв. То је нешто више од полак сахата. С тога Рачки греши, кад говори о битци Вукановој с Јованом око Звечана.

Ζύγον = јарам т. ј. Качаник. Српски се звао: **Кострьць.**

([2]) Данашња Хтетовска и Скопска,

У Цариграду су добро оценили велику опасност, која им прети од Вукана великог рашкога жупана, па зато и каже Анна, да се цар одмах спреми и заповеди да се иде противу Вукана ([1]) «како би што пре довео ствари у пређашње стање и поправио оборена и разорена утврђења, да с добитком отплати Вукану за почињена зла.» Кад Вукан дозна, да је цар већ дошао у Липенијум и заузео га, одмах пошље посланике предлажући му мир и нудећи таоце. Алексије «радо предусретне *варварско* (вели Анна) посланство,» и «Вукан с поверењем дође цару у пратњи својих сродника и најважнијих жупана, и даде у таоштво своје синовце, на име *Уроша* и *Стефана Вуканиће* и неке друге, на броју двадесет.» Вукан је преко Шаре и Црне Горе прешао у стециште Вардара и заузео оба Полога. Најпре се потчинио Бодину и с њиме ратио противу Византије. Кад се Бодин упустио у крваву борбу с браћом, Вукан се оснажи и ступи самостално у борбу с Византијом као «пуновластан» владаоц велике Рашке жупаније.

Два су догађаја припомогла да се оснажи рашка велика жупанија:

1) Породичка међусобна крвава борба Војислављевих потомака и издајничка радња многих чланова те породице, који су увукли Цариград у међусобну борбу;

2) крсташки рат, који зададе и сувише много посла Алексију, па није могао стати на пут Вукану.

Што се тиче породичке борбе војислављевих потомака, о томе ћемо говорити у дукљанској историји, а овде ћемо напоменути крсташке ратове, на име,

([1]) Анна вели крене се цар „у Далмацију,“ а ова је реч употребљена у оном старинском смислу, кад се под Далмацијом разумевале све земље од Драча до истријских планина и од Јадрије до Дунава.

кад се опоменемо борбе између патријарха и римпапе, свакоме ће бити јасно, за што се крсташки ратови отпочели за хришћанство, а завршили освојењем Цариграда, јер је — по мњењу западне цркве био неверник сваки онај, ко није припознавао папу у Риму. Крсташки се ратови отпочели 1096 г. и прва булумента крсташа под предвођењем Валтера Гоље навали преко Београда (1096 г.) пљачкајући уз пут, шта им је пало шака. Београђани спалише такву једну чету голаћа у цркви, а остале Византинци пребацише преко мора у Азију, где су их Турци помлатили. За Валтером појави се Петар Амијенски са 40.000. Како се ови крсташи владали, доста је напоменути, да су Нишлије с њима ступиле у борбу, у којој побише до 10.000 крсташа и отеше 2000 комор̧џијских кола. По заповести цара Алексија, византијске власти причекаше у Београду Готфрида Буљонског и пропратише у Азију; али је Византији грозила опасност од Бојемунда Гвискарова сина, који се искрцао с крсташима код реке Војуше (1096 год.) на византијско земљиште. Он опљачка путем преко Горице и Костура, богумилска села. Због њега је царевина држала спремну војску све дотле, док се Бојемунд није превезао у Азију. Рајмунд и Адемар Пијски са својим крсташима прешли су преко српских *поморских* земаља, које они називљу «Словенијом:»(¹) «Јездили смо преко *словенске* земље, где нам је због предстојеће зиме требало савладати многе неприлике. *Словенија* је пуста, неприступна и брдовита земља, где несмо за три недеље видели ни звера, ни птицу. Становници — Словени — тако су сурови и груби,

(¹) Raymound de Agilis (издање Bongarsius: Gesta dei per Francos. I. 139).

да се с нама несу хтели мешати, нити калаузе дати. Силазећи из својих села и замака у равнице убијаху чобане — слабе старце и болеснике, који су због слабости само из далека пратили очима војску. Скоро не беху у стању наши крсташи одбити нападаче, јер су — Словени — брзоноги и познају земљиште, па би бегали и крили се у планинама и густим шумама, кад су на њих крсташи хтели ударити. Једном опколи једна гомила Словена графа Рајмунда и неколицину његових. Он их храбро нападне и шесторицу зароби, јер се не смеде дуже задржати, по што му је требало хитати за војском, па заповеди те им изваде очи, руке и ноге одсеку, да би се поплашили и више не нападали. И ова је цел постигнута: Рајмунд стигне војску. Скоре 40 дана смо провели у Словенији; кроз то време бивала је тако густа магла, да смо је могли пипати и кретањем уклањати. Граф је ишао у позадници одбијајући разбојнике и стизао у стан редовно последњи или кад први петли запоју... Мислим, да је Бог хтео да његова војска прође преко Словеније зато, да сурови људи, који несу познавали Бога, (?) видећи кротост (?) и стрпљивост крсташа или једном одустану од своје суровости или да буду доведени пред суд божји они, који се не могу да поправе. Напокон дођосмо у *Скадар* словенскоме краљу, ([1]) с којим је граф Рајмунд често утврђивао братство и дао му богате дарове да дозволи, да крсташка војса сме куповати* потребите јој ствари. — Но брзо опазисмо, да је обећани мир био само на нашу штету, јер су и овде Словени, по своме обичају, помамно наше уби-

([1]) Нема имена, али други савремени писац Orderich Vitalis наводи краљево име — Бодин. Duchensme: Histor. Norman. p. 724.

.... ad regem Sclavorum ....

али ји од голоруких отимали, што су год могли, а ми опет, да своју реч одржимо, несмо смели употребити свога оружја.» Толико о Словенима до доласка у Драч.

Из Анина описа победе Вуканове, види се, да су овда била моћна два српска владара: Бодин у Приморју и Вукан у Рашкој.

По смрти Бодина, како је ступио на престо дукљански Доброслав, а не син Бодинов Ђорђе, Вукан се лако удружи с Радославићима, удари на Дукљанску, збаци с престола Доброслава и пошље га у затвор у Рашку, превари Радославића Кочопара, јер му не помогне да ступи на престо дукљански; тако исто не попне на престо дукљански ни Ђорђа сина Бодиновог, чијем је оцу био дао заклетву, да ће њему и његовим синовима бити веран, већ попне изненадно на престо дукљански *свога зета* Владимира II (1101 до 1112). Кочопар Радославић дошав између два непријатеља т. ј. између Вукана и Владимира, а то је између велике рашке жупаније и краљевине дукљанске, није се могао одржати у Подгору, него утекне у Босну. С тога су подједнако били противу Вукана, како Радославићи тако и Бодинова жена Јаквинта. Како се Вукан био удружио с Радославићима да прогна Доброслава: тако се сада удружи Јаквинта са Радославићима, да смакне с овога света неверног Вукана, а Радославићи опет Владимира. Зато «краљица Јаквинта,» на молбу Вуканових непријатеља Радославића, направи отровно пиће, којим они отрују како Вукана: тако и његовог зета — краља Владимира дукљанског (1112 г.) Али Јаквинта уради с Радославићима оно, што је и како је с њима поступио Вукан т. ј. како им *пређе* Вукан истргао из руку дукљанску краљевину и предао своме зету, тако им сада Јаквинта (1112 г.)

истргне из руку дукљанску краљевину и закраљи се њезин син Ђорђе.

Тада Хвалимир Радославић архонт хумски, Кочопар и Градиња, као заштићеници Византије, кад су изгубили Дукљу, навале с војском на Рашку, па је и освоје (1113 г.). Вуканићи: Урош и његов брат Стефан са својим породицама утекну у Дукљанску краљу Ђорђу. Радославићи завладају Рашком. Из Драча, опет Гојислав Радославић са синовцима и византијском војском, под командом Кало-Јована, удари на Ђорђа. Док су Гојислав и Византинци ратовали против Ђорђа, Вуканићи се измире с Градињом (Радослављевићем): Градиња узме за жену кћер Стефанову, па се Урош и Стефан поврате у Рашку на своју очевину и дедовину: **въздвраштьшоу же се отьцоу його** (Немањину) **на стольноје мѣсто** ... великим рашким жупаном и постане најстарији из рода Вуканића

Урош I (1113—1140 г.). Таман је Урош почео владати, али краљ Ђорђе буде надбијен и побегне у Рашку (1116 г.). Византијски гарнизон уђе у Скадар и постане «краљем» дукљанским Грубеша, као византијски заштићеник. Ђорђе се задржи у граду Облику водећи рат с Грубешом. Како је Грубеша у војној вештини и јунаштву надмашавао Ђорђа, овај утекне у Рашку, а дукљанска архонтија постане васална земља византијске царевине. Овда је Дукљанска изгубила земљиште Црнога Дрима са Галичником и Расоном. Краљ Ђорђе успе код великог рашког жупана Уроша, те му овај даде војску, с којом он завојшти на Дукљанску; Грубеша погине, а Ђорђе се прогласи по други пут краљем Дукљанским.

Давањем војске Ђорђу, противнику византијском, Урош прекрши и погази уговор Вуканов с Византијом.

Сада постану непријатељи Урошеви, како Византија, тако и Радославићи — другови и присталице византијске (1123 г.). Зато Радославићи Драгила, Драгихња заједно с Градињом нападну на Уроша, надбију га и баце у Рашкој, у тавницу. Кад се Ђорђе помири с Драгињом и Драгојлом и уступи им Подгор и друге жупаније, он заједно с њима нападне на Градињу, надбије га и прогна из Рашке, а Уроша изведе из тавнице (1124 г.) и попне на великожупански престо. Сада су краљ Ђорђе и велики жупан рашки Урош I били савезници и борци за народну независност и за државну српску мисао. Њихови противници Радославићи — Драгиња, Драгојло, Градиња и остали борили се за жупанијски ред ствари унутра, а за зависност од Византије с поља, као присталице византијске са византијском војском противу Уроша и Ђорђа. Они су бранили жупанијску распарчаност, *«многоначалије»*, где се не сасредсређава српска снага, него се распарчава; борили се да зависе од Византије у редовима византијске војске, као што се доцније удружио с Турцима и борио противу свога ујака Високог Стефана, Ђурађ Смедеревац. Са васпостављењем Уроша на рашком престолу, престала је у Рашкој врховна власт византијска, као што је са смрћу Грубеше (1123 г.) престала византијска власт у Дукљи. Цар византијски Кало-Јован (1118—1143) није могао ништа предузети противу великог рашког жупана Уроша, нити противу краља Ђорђа, јер је морао ратовати 1124 г.) противу Печењега. Ове он надбије 1125 г. Како су они били у сродству с Угрима, та га победа увуче у рат с Угрима. Владислав угарски краљ био је удао своју кћер Пириску (Јерину) за цара Кало-Јована. По смрти краља Владислава заваде се његови синови и

старији Стефан извади очи млађем брату *Алми*. Овај утекне своме зету Кало-Јовану. Стефан затражи да цар прогна Алму, што кад овај не учини, краљ угарски пређе с војском Дунаво, освоји *Београд* и раскопа га, па исто камење пренесе на ону страну р. Саве, и озида градић Земун. Кало-Јован дође с војском до реке Дунава, код града *Рама*, који опколи, а пошље другу војску низ Дунаво. Она пређе Дунаво код *Темпа* (Голупца), надбије и распршти Угре, услед чега цар освоји Храм (Рам), па оставивши гарнизон у *Браничеву* под командом Куртикија, у јесен се врати у Цариград (1125). Идуће 1126 г. Угри изнова пређу Дунаво и освоје градове: Храм и Браничево, војнике побију а Куртикија отпусте. Цар Јован тако се наљути на Куртикија, да је заповедио, те га тољагама жестоко избили у Цариграду.

У ово исто време, кад су Угри напали на византијске покрајине Подунавља (т. ј. 1126 г.) «устали су и Срби (¹) и оборили град *Расон*», (²) у ком је био

(¹) Кинам вели: „Срби племе далматинско.“

(²) ***Ρασον — Ρασου.*** У повељи Василија II датој охридској архијепископији (у колико је печатана у Голубинскога на стр. 262) стоји: ***Τὸ δὲ ἐπίσκοπον Ῥάσου.*** У Глас. 54 (на стр 164) казао сам, да је Ra-oras castra Расон; али ово мњење, после путовања и истраживања г. Јастребова не може опстати, јер је Ra-oras castra **Лѣшькъ**, а сниже њега на 5 сати, на обронку Шаре-планине Градац. Па где је ***Ῥσων-τον?*** Цар Мануило долази из Крфа на Пелагонију, па одмах удара на *Расон* и окреће у десно па удара на *Галич*. Рат се води *у стецишту Црнога Дрима*, где је била држава св. Владимира I и краља Бодина. Предео расонски то је чисто српска област и ту живи српски народ. Расон, на кога је напао Мануило 1149 год. данашња је (Кипертове мапе) R e s n j a. Из Resnje Мануило иде низ Црни Дрим, креће у десно и осваја ***Νικαβὰν Χώραν***, а то је предео одмах до ресњанске = расонске области, где је данас *Ника* и Хоцаник.

градоначелник Критопл. Он као и Куртикије, по освојењу Србима града, оде у Цариград. Цар заповеди, те Критопла «обуку у женско одело, мету на магарца и проведу преко пијаца у Цариграду.» Овако велика каштига јасно сведочи, колико је цар Јован био раздражен противу Срба, па како каже Хонијат «цар крене војску противу Трибала (¹) (које други писци називљу Србима), због њихног непријатељства и нарушења уговора.» Он с њима ступи у борбу и одржи потпуну победу, па примора на мир и «те варваре.» Из Рашке цар изнесе огромну пљачку којом обогати војску, а заробљенике пресели на исток, у област никомидијску. Тамо их насели на уступљеној им земљи, па један део од њих упише у војску, а други у «бугаре», да данак «плаћају», јер војничке куће несу плаћале данка.

Јефрем монах у стиховима описује ту знамениту, над Рашком одржану победу византијску овако:

(Цар Кало-Јован): «Безброј робља (српског) у крај витинијски
«Пребацивши (преко морске пучине) однесе их,
«И код Никомидије насели их:
«Неке од њих у војску уврсти
«Друге опет у бугаре (²) записа.

По што и ову област освоји, он се крене даље у брда и после дуже борбе освоји *Γάλιτζη* *Галич* т. ј. данашњи Галичник. Да се данашњи Галичник још у XIV веку звао *Галич*, види се из Душанове повеље (Гласн. XIII стр. 375): до старога пута галичкога. Значи, да се данашњи Галичник звао Галич. Зато исправљам овде моје мњење и тврдим, да *Γάλιτζη* није Калис, него данашњи Галичник.

(¹) Тривалија је Шара-планина са њеним рачвама и огранцима са три дубодолине: Белог и Црног Дрима и Вардара. То је Кедринова Трималија св. Владимира.

(²) Који плаћају данак, коморџијају и аргатују. Од ових су Срба потомци Зејбеци или Сербеци.

Велики део Тривалије до планине Кораба, Византинци придруже царевини, а Рашка потпаде под Византију тако, да су Рашани морали давати Византији данак у крви т. ј. Урош I пристао на уговор, да даје цару византијском 300 коњаника кад овај ратује у Азији, а 2000 кад ратује у Европи.

Овда је био побеђен и краљ Ђорђе, а на дукљански престо дође византијска присталица Градиња (1127). Тада се и опет утврди жупанијски ред ствари и настане: *с поља слабост*, а унутра — *мноштво ситних династичких владаочића*.

Тако је Византија грозно казнила рашки устанак, па је и од Дукље отргла доста тековине Бодинове, а помогла својим присталицама, да с њеном војском надбију и униште борца за народну српску државну самосталност Ђорђа.

Градиња, његови синови и сродници докопавши се власти помоћу туђинаца, слепо су се држали својих потчињених односа према Византији, а рашки жупан Урош, не могући прегорети такве велике губитке отпочне тражити начина и пута да изгубљено земљиште поврати, да се освети и да уништи уговор и зависност. У исто доба њему је требало зауставити навађивање Угра на босанске покрајине, па се реши, да се опријатељи с Угрима. Он, дакле, уда (1129 г.) своју кћер Јелену за Белу слепог краља угарскога, а уз њу као мироз призна Угрима право на Раму, коју су они много пре били заузели. Урош је умро око 1140 г. оставивши по себи три сина: Уроша II (Примислава), Белуша и Дешу. И његов је брат Стефан оставио након себе такође три сина: *Страцимира*, *Мирослава* и *Немена*.

Урош II (Примислав од 1140—1156 г.) као најстарији у роду и насљеди власт великожупанску, па с браћом подели «очину и дедину» тако, да је Урош владао делом Тривалије до Кораба, Деша добио Дендру, Мирослав био жупан Травуније, а Страцимир и Немен владали над очевином у стецишту Лима, Моравице, Расине и Топлице. Градинићи су владали Дукљанском, а Првоша (т. ј. Првослав) Драгинић имао свој тал на левој страни доњег Црног Дрима зависећи од великог дукљанског кнеза Градиње и доцније Радослава. Брат Уроша II, Белуш (**Βέλοσις**) оде у Угарску своме сестрићу краљу Гејзи II. Он је васпитаво свога сестрића и већ је био 1146 год. кнез палатин и бан, — први до краља, као његов ујак. Удао своју кћер за руског кнеза Владимира брата великог кнеза Изјаслава. Овај дакле, Белуш ([1]) «*желио је да потчини своју отачбину под власт свога питомца и сестрића Гејзе т. ј.* желио је да потчини Рашку Угарској.

Тада се спремао други крсташки рат (1147 г.). Запад се подели на две групе: Император Конрад III и Луји VII француски, као пријатељи цара византијског Мануила (1143—1180), били су на једној страни и тежили да ослободе Јерусалим, али да не нападају на византијску царевину; другу је групу склопио Рожер II краљ сицилијски, у савезу са папом, Велфом VI и Гејзом угарским, да нападну на источну империју и да је освоје. Гејза II преко Белуша увуче у овај савез (противу Мануила) како своју браћу — кнежеве Рашке, тако и своје пријатеље — кнежеве дукљанске. Српска племена несу склапала једну др-

([1]) вели Кинам.

жаву; Угарска је тежила да потчини себи српска племена као што је већ била потчинила Хрватску и Раму. Урош II ступи у савез с људма, који су тежили да освоје источну империју, па би наравно потчинили себи и ситне племенске жупаније. То је била најопаснија минута по српска племена, тим страшнија, што су српска племена драговољно ступила у савез својих свагдашњих и најопаснијих противника. По томе уговору српска су племена била предводница. Увиђавни цар византијски Мануило није чекао да га ови савезници нападну, него смисли, да пре њихног покрета уништи савезнике и савез, па како су му српска племена била најближа, он и крене војску противу њих. «Срби су, вели Кинам, док је у царевини владао мир, показивали се као (цареви) пријатељи, издашно се расипали речма оданости према цару, али су им речи биле несагласне с оним, што је код њих било у потаји на срцу», па кад се цар Мануило уплео у рат у Азији, Италији и на острву Крфу «Срби се користе тим временом, необично се охрабре, дигну оружје противу Византије и непријатељски нагрну на суседне им византијске области.» Устанак плане у освојеним Кало-Јованом српским покрајинама Тривалије око Охрида и Битоља. Цар се Мануило крене с војском из Авлоне «дође у Пелагонију и угуши устанак» (1149 г.). Он најпре нападне на српске покрајине и разори погранични град Расон ([1]) (*Ράσων*), зароби много света, па се крене низ Црни Дрим у десно, и освоји земљу *Никавску*, ([2]) а даље освоји град *Галитци*, ([3]) где су се становници

([1]) Сад се зове Ресња.

([2]) *Χώρα Νικαβά* данас Ника и Хоцацик.

([3]) Данашњи *Галичник*, а ондашњи Галич.

делили на двоје: једни су били *војници*, а други *сточари*. Тако је Мануило 1149 г. освојио читаву Тривалију и државу Првоше Драгинића, који је зависио од великога кнеза дукљанскога Радослава. Радослав се толико поплаши да не изгуби своју државу, да дође цару Мануилу у логор. Цар га благонаклоњено предусретне. И даде му (цар) *сву* земљу, коју је држао *његов отац*, да у њој господари и влада.» Ратовањем 1149 год. цар Мануило освоји српске земље Црнога Дрима и уништи савез архижупана дукљанскога са великим рашким жупаном. Сви српски жупани Приморја опет су припознали врховну власт цара Мануила и били му на услузи. Одмах за тим Мануило се врати у Цариград и за те победе добије тријумф (1149 г.).

Тек под јесен 1150 г. Мануило се крене с војском противу рашких жупана, чија је «земља брдовита и шумовита, тешко приступачна и налази се на средини између Далмације, Угрије и Илирика... Народ је — вели тај странац латињанин: не изображен, без икакве науке, обитаоц брда и планина; не познаје земљорадњу. Срби су богати стадима домаће и товарне стоке и имају у изобиљу млека, сира, масла, меда и воска. Имају владаоце, које зову жупанима.... Они су људи смјели и јуначни.» «Јесен је најзгодније време за ратовање противу њих,([1]) јер су у то доба године путови нарочито добри за ратовање» противу тих српских покрајина: с горе опало лишће па непријатељ не може да прикрива војне покрете и да се спасава бегањем. Мануило и преведе војску из области расонске Црнога Дрима у област реке

([1]) вели Кинам.

Ситнице. Десно крило управи преко Ниша и Лонгомерије (Шумадије) противу Угарске, чија је војска ишла у помоћ великом жупану Урошу II. «Дошав близу до реке Саве, византијска војска скрене реци Дрини, (која дели Србију од Босне, јер Босна није потчињена рашком архижупану, него се тај народ оделито сам собом управља). У путу византијско десно крило сукбои се с Угрима и победи их, па их узастопце гонило до реке Таре. Центрум византијске војске крене се уз Ибар, преко реке Лима пређе код Русаве и дође до реке Таре између св. Аранђела и Довоље. «Приближив се реци Тари, пре сунчанога заласка, византијска војска увиде безбројну множину наоружаних Срба.» Били су оружани: *секирама*, *праћицама*, *цилитима* и *мачевима*. Одело им је било: *доламе*, *уске гаште* и *беле капе*. Српска се војска била удружила са оном војском, која им из Угарске дошла у помоћ. Цар Мануило, да би предупредио изненадни напад српски заповеди, да се војска тргне назад, и да се свира у трубе, што је значило да ће туна војска сутра преданити, а тај знак знали су и Срби. *Потајно* прикупив војне старешине заповеди им, да наоружају најбоље војнике и да у приправности чекају на заповест; али да их непријатељ не би приметио; нареди, да се заогрну онаквим плаштевима, какве сиротиња носи.

Кад је сутра дан свануло, по заповести Мануила најбољи војници у сиротињским плаштима, са ашовима и гвозденим шиљцима, за проналажење хране у *житним рупама*, добију заповест да иду најпре двојица, за њима четворица и т. д. све више и више, па кад на њих насрне непријатељ да бегају до своје потпоре и тако намаме непријатеља до места, отклен неће моћи ни један изнети главе. «Стрелцима» је

било заповеђено, да ударе на непријатеља *са свим с друге стране*, како би Србе при бегању гонили и убијали т. ј. они *тајни* и најхрабрији да Србе намаме, а ови стрелци да их гоне и побију. Царева извидница у брзо му јави, да је на левој страни реке Таре разређена фалангом огромна војска, не само од Срба, него да су ту и трупе угарских коњаника и иноверних с њима Халисијана, (¹) па су тврдили, да у српским редовима има и Печењега. Велики жупан Урош II прикупио је, што је могао више војске под командом жупана Вуканића као што су: Деша, Немен, Страцимир, Мирослав, Грд, Влчин и остали жупани, хиљадаши, стотинаши.

Обе су војске биле једна спрам друге с једне и с друге стране реке Таре. Кад се појавио на једној главици, на десној обали Таре, цар Мануило — стрелци отпочну бој. После добре чарке и борбе, Срби напусте мост на р. Тари и почну одступати на шараничку висију, да даду битку у шараначким честама и таласајућим се хумовима и врлетима. Кад се Срби обрели на шараничким висинама, у чёстама обрну се назад и ступе у борбу с Византинцима, у коме сукобу падне доста бораца с једне и друге стране. Угри бише поражени, а Срби потиснути, многи допадоше пљена, а у том броју и два «најзнатнија Србина Грдо и Влчин.» Крвава се борба продужи на читавој убојној линији. Док је цар Мануило навлачио на се оклоп и убојно оружје, његове војсковође Хифар и Михаило Врана западоше у непроходну чёсту, и Срби их тако опколише, да не би ни један изнео

(¹) У угарским староставним књигама називљу се *Кализи*, а Срби их запамтили под именом *Кезуни*.

главе, да их сам цар са својом фалангом није избавио и добро «их наружио и прекореo због плашљивости и непознавања војне вештине.» Војска се крене у одсудну битку. Снег је био покрио брда и планине и засуо долине. Бели врхови Сињавине, Пирлитора и Дурмитора били су сведоци те крваве борбе, а цича, мраз и вејавица сметала је војним операцијама. Из заседе Срби нагрнуше на лево крило византијско, али бише одбијени. Поред цара су јездили његови рођаци Јован Дука и Јован Кантакузен. «Непријатељи су — вели Кинам — познавали цара по оружју, које је било преливено златом; — познавали су га по његовом стасу и порасту; — познавали су га по језди, јер је дивно јахао коња и вешто владао оружјем.» У тој непрекидној борби, где је цар поражавао непријатеље «мачем и копљем,» десило се ово: «један војник од оних, ког је цар копљем стровалио на земљу, устане, потече унапредак, па кад опази у близини цара, истргне мач из корица и бахне на цара, да му зада ударац. Цар га груне ногом у прси, обори на земљу и задавши му рану код очију, крене даље.» Под теретом царев коњ оброни. С тога он заповеди Кантакузену да продужи борбу, а он ће га стићи. Кантакузен продужи борбу, и у тој борби, удари по грбини жупана ([1]) Вакина (Вахка), на што се овај окрене и ступи у ручну борбу с Кантакузеном, који изгуби два прста на руци, па би му и глава била смакнута српском ***секиром***, да га не избави цар Мануило, но сам тиме западе у опасност да изгуби главу. Цар спази гомилу Срба од преко 300 људи, па држећи кад ту гомилу растера, да ће бити спашен и Кан-

([1]) На једном месту стоји архижупана, али је то или погрешка или је речено онако да се даде већа хвала Кантакузену.

такузен, због чега царнувши мамузима коња, улети у средину непријатеља, но управљени копљем удар би промашен, јер непријатељ отклони оштриц копља од свога бедра, и тада цар ступи с њиме у бој. Кад то спази Вакин, он остави Кантакузена и потече на цара. «Туна се десила страшна ствар: цар баци копље а истргне мач, па је њиме само махао то дајући, то примајући ударце, док се други не разиђоше и тада се отпоче двобој између њега и Вакина, који се *одликовао јунаштвом и прекомерно великим порастом.* После дуге борбе, Вакин зададе цару силан ударац у лице: императору је спасла живот само жељезна мрежа, која се од шлема спушта преко лица, али је ударац био тако снажан, да су колутићи мреже ушли у месо и појавили се на лицу царевом. У томе моменту бола Мануило зададе Вакину рану у руку, због чега жупанова рука малакса и цар му истрже мач из руке и предаде га своме синовцу Јовану Дуки. Вакин се предаде цару. Мануило хтеде ићи у напредак, али заробљени жу ан не желећи погибије своме великодушном победиоцу (или бојећи се пропасти српске) показујући руком на косу на глави рекне цару, да је тамо куд цар хита српска војска тако многобројна као у њега коса на глави и, да ће неминовно погинути. Због тога се цар врати у свој стан.

Срби одржаше своје позиције. У ствари није било до ратовања ни једној ни другој страни. Одпочну се преговори преко Урошевих посланика, па кад је уговор мира био свршен, дође у царев стан и архижупан Урош II. По ондашњем обичају, он клекне пред царем на земљу и закуне се, да ће остати веран васал ([1]) империје, и да ће давати цару, кад

([1]) У Кинама стоји »роб«, што значи „васал."

ратује у Европи 2000, а кад ратује у Азији 500 војника, дакле више 200 војника, него ли је било пређе.(1)

Тако савез са западом донесе српству срамоту и већу потчињеност, јер византијски цар на Шаранцима уништи српско-угарски савез и план Белушев да Србију потчини Угарској, и увећа број данка у крви, на 200 живота, па примора Рашку да учествује у рату противу Угарске. Због свију ових догађаја појави се опште незадовољство у народу противу Уроша и плане буна 1151 године. Бунтовници лише власти Урота II и прогласе великим рашким жупаном Дешу 1151 год.

Деша (1151—1152) исте године поклони острво Мљет манастиру св. Марије. Цар Мануило није био задовољан овом променом, због тога Рашани и оду цару с Дешом и Урошем говорећи, да ће се они покоравати ономе, кога цар *изабере* и постави. «Пошто је цар *судским путем* ту ствар расправио, он изнова прогласи Уроша(2) II великим жупаном рашким.

Урош II (1152—1156 по други пут). Деша остане као велики кнез (magnus comes) хумски, што сведочи друга његова даровна повеља, манастиру св. Бенедикта на Лакрому, код Дубровника, којом поклања истоме манастиру цркву св. Панкратија у Бабином Пољу са свима земљама. За њега вели Мавроорбиније, да је волео латинску веру, али се плашио осталих жупана *Словеније* и није ју смео јавно исповедати.» Као велики кнез хумски он је отео од Градинића Горњу Зету, као што то тврди и поп Дукљанин го-

(1) Опширније о томе види мој чланак у Гласнику 54, са напоменутом исправком, да је Расон — Ресња.

(2) в. Кинам.

ворећи, да су стари непријатељи кнеза дукљанског Радослава побунили се и довели сина Урошевог Дешу, те му предали Травунију и Зету (горњу). Године 1156 Урош II почне да заводи у Рашкој «*новоувођења*» — вели Кинам: Зато га Мануило лиши великожупанске власти и повери управу његовом брату Белушу», како би га отргао од Угра. «Ипак се сажали над Урошем II (Примиславом), па ма да га је *отален удалио*, како му не би дао прилике да чини нова злочинства, опет му подари добру земљу с пасиштима угодну за сточарство.» Како пак Белуш није хтео бити великим жупаном, већ оставио отачбину и отишао у угарску краљевину, цар дозове трећег брата, коме је било име Деша, и који је управљао «*Дендром, земљом богатом и многољудном* и пограничном с Нишем» т. ј. с нишком облашћу, а то је тако звана данашња Дреница. И тако је Деша 1156 г. био велики кнез хумски и травунски, жупан Горње Зете и пограничне са истом Дренице. Дошавши цару, Деша му се обећа, да ће кроз сав свој живот остати непоколебимо веран, и «*да ће потчинити Византији читаву Дендру*, над којом је он владао», па га тек тада цар објави «архижупаном.»

Деша (1156—1161). Време Дешине владе стоји у тесној вези са ратовима византијским противу Угарске, док није цар Мануило попео на престо угарски свога зета Белу IV.

О Деши имамо податке писаца дубровачких, византијских и домаћих. Дукљанин вели, да су, по доласку кнеза дукљанског Радослава из логора Мануилова, устали противу њега неки најцрњи људи, који су му били непријатељи од старине, и побунили се и довели Дешу сина Урошева и дали му Зенту и Тра-

вунију. Кнезу Радославу остало је Приморје и град Котор до Скадра. Лукари (стр. 20) казује, како је Деша — велики хумски кнез, омрзао на кнеза Радослава, па се удружио са неким зентским породицама, које су биле увређене «у части» и (удружио се) са зентским *народом*, те прогнао из дворца кнеза Радослава са таквом дрскошћу, да је од његових соба направио кошару за коње. Кад му кнез Радослав није могао ништа учинити, он му се подсмехне, рекав, да је Деша заузео толико кућњег простора за животињу, колико је било читаво имање његових предака. Радослав се повуче у Црну Гору (до Котора) и затражи помоћи од Вêћа дубровачкога, преко свога посланика Давида Ренезија будванског управитеља. Вêће му одговори, нека ступи у пријатељство с царем Мануилом, јер га само он може повратити у отету кућу. Радослав оде Мануилу, а Деша своје најжешће противнике поубија, друге прогна, а трећима отме баштине, па се прогласи господаром Зенте. За обезбеђење своје државе ступи у мирне преговоре с Грцима, Албанезима и Рашанима (Србима). За овим покуша да ухвати кнеза Радослава, који се спремао да са својом децом (Браниславом, Хвалимиром, Кочопаром и Пинценеком) умакне у Цариград или у Дубровник, а обећа награду ономе, ко убије браћу Радославову Ивањиша и Владимира. У исто доба употреби све да задобије за се Вêће дубровачко. Вêће даде му кратко «примирије», како не би покварио планове кнеза Радослава а Вêће пало у немилост цара Мануила, јер је овај био обзнанио, да је за Радослава, а противу Деше . . . У исто доба Вукман владаоц овчепољски прогна неке своје властелине и њихне баштине конфисцира. Озлојеђени до крајности прогнаници. сматрајући да окром

части, одузимање имања равна се одузимању живота, па се и они придруже Деши и с њиме упропасте свога господара Вукмана.

На тај начин са противницима кнеза Радослава и с *народом* Деша отме Горњу Зенту, а са противницима Вукмана, Деша заузме Овче-поље и Пологе. Оваквом својом радњом, он и дође у сукоб с царем Мануилом. Али како је Мануило због рата с Мљечићима придобио на своју страну Дубровчане, који су се «опријатељили са Дешом», Мануило је оставио Дешу на миру, а Дубровчани му «обећали две хиљаде перпера (што износи 600 дуката) годишње, да им не дира у границе. Ова се погодба толико допадне Деши, да је радостан својима рекао: По што сам добио Дубровчане не само за пријатеље, што сам више свега желио, него још и за дужнике, то више не жалим да умрем.» За овим Деша обрати пажњу на обогаћење и украс Србије, али спречен слабошћу, која га поче мучити одложи пријатне мисли за угодније време. У тим мислима за мало дана и смрт га затече; кнез великога духа, љубимац среће која да не би пао, одржаваше га неслогом народа.»

Тако описује Дешину радњу у Приморју Лукари, али он ништа не говори о Дешиној радњи у Рашкој. Тај недостатак попуњава Византинац Кинам приповедајући, како је Деша по царској милости управљао Србијом, али како је добио власт, он је нарушио уговор, и *опет* заузео земљу дендријску, одбацио зависност од Византије, послао Алеманима посланство тражећи отуда себи жену и свакојаким начинима радио против Византије. Па чак и тада, кад га цар Мануило позивао, да учествује у рату противу Угра, он се показао непомичан и упоран, имајући у виду *удаљена*

надања и из дана у дан одгађао долазак. Зато цар, налазећи се у Нишу, отклен један пут води у Србију, а други води Дунаву (противу Угарске) расположи свој стан онде, где се пут раздваја у намери да казни Дешу. Али Деша, вели Хонијат, из далека пратећи ток догађаја и бојећи се да не би пострадао, неотступно је преко посланика молио цара, да му се безопасно може јавити. Кад је добио такву дозволу, он се јави цару у пратњи жупана. Цар га обаспе прекорима и прогна испред себе, одрекав му мир. Деша се подвргава опасности да буде задржан, али му цар ипак дозволи, да се врати кући, наравно по што се обвезао страшним заклетвама, да ће променити своје владање и да унапредак неће радити ништа противно царству византијском. Но не може Хамелеон да промени своју боју на белу боју истине, и ако он прима на себе сваку другу боју. Кад Деша изађе од цара, његову душу мутиле су разне страсти. Он се стидео, што је цару долазио; он се љутио, што су с њиме тако рђаво поступили; он се жалио, што је оградом клетве стеснио себе у избору решења. Најпосле забацив све на страну што је обећао и зашто се клео, против сопственог убеђења, изнова се обуче у обичну кожу барса, отворено рекавши: «Језик се клео, али душа није везана заклетвом.» Под годином 1161 вели Кинам «дођу цару Мануилу посланици од угарскога народа. Случајно се с њима сусретне Деша, па на њихно обично питање, како иду његови послови, он одговори, да му послови иду добро, да се по достојанству користи расположењем њихнога краља према себи и отворено назове угарскога краља својим «*господином*» (т. ј. сизереном). Цар Мануило, кад за ово дозна, у Нишу, од угарских посланика, дозове Дешу

на суд, стави му пред очи његове *тужиоце* и *саучеснике*, који су били очевидци његове издаје, *и изнудив* од њега признање, држао га под стражом, премда не без почасти, т. ј. оптече његов шатор опкопом и у њему чувао га, по обичају усвојеном у логорима (те тако то место због овога случаја добије име **Тешин** ([1]) — *опкоп* — како се говори језиком простога народа), а мало после пошље га у Цариград и стави га под стражу у дворцу.»

Из овога се види, да је Деша пострадао због онога, због чега је пропао и Урош II, на име, због савеза с Угарском, па га сами Угри и упропастили, као и они тужиоци, који су били противу тога савеза с Угрима. Теша се доцније повратио и умро у Хуму као приватан човек 1179 године.

Из свега овога јасно се види, да је Деша, ступивши на великожупански рашки престо радио да уједини све српске покрајине. Он је заузео Зенту и приморао Дубровчане да су му пријатељи и да му плаћају годишњи доходак; он је, за овим, сринуо свога брата и заузео његову земљу, удружио се с Угрима и заузео византијске области. Они Угри, који су били присталице византијске упропасте Дешу, а Дешиним трагом пођу његова браћа од стрица Немен, Страцимир и Мирослав.

Од овога времена настаје државно време наше историје, зато ћемо најпре да изложимо историју и осталих српских државица жупанијскога времена.

([1]) То је било на Морави, гди је сада село *Тешица*.

IV.

Архонтија Травунија.

(600—1159 год.).

Архонтија Травунија граничила се с архонтијом Србијом у површју реке Таре и Пиве. «Травуњани произлазе од некрштених Срба и живе у Травунији од времена онога кнеза, који се обратио из некрштене Србије императору Ираклију» и т. д. и «кнжеви Травуније свагда су зависили од српских архотна» — до Властимира. Овај «српски архонт Властимир, удао је своју кћер за Крајину (**Κραΐνα**), сина Белушева (**Βελάτης**) кнеза Травуније. Желећи почествовати свога рођенога зета, Властимир га назове архонтом и учини га самосталним. Од Крајине произађе Хвалимир (**Φαλιμέρης**), а од овога — *Тјешимир* (**Τξουτξημέρης**). [1] И тако, од времена Ираклија, па до српског архонта Властимира, који се одцепио од Византије и постао самосталан, травунски жупани зависили од српских архонта, а за време Властимира, Травунија се одцепи од Србије и постане самостална архонтија.

Травунски су архонти ишли овим редом: Белуш, Крајина, Хвалимир и Тјешимир. Тјешимир је наджи-вио Порфирогенита, па зато му и можемо потпуно ве-

[1] Пишу га Цуцимир, Туђимир, Тугемир и т. д. а то је Тјешимир. (Porph. cap. 34.) Порфирогенитовог **Τζουτζημέρης-α** наш Дукљанин пише Tiscemirus или Tiscimirus т. ј. Tjescimirus, које име, вели, значи — consolator populi, зато га и треба превести на српски речју *Тјешимир*, а ово и јесте **Τζουτζημέρης**.

ровати, да су ово и били архонти Травуније. Долази питање: ко је и чиј је био овај Белуш? Белуш је био унук краља српског *Родослава* — вели Дукљанин, (1)

(1) Црнч. гл. XXVII стр. 33 и 34 .... Bellum nepotem Radoslavi regis. Па каже, да је био уведен са великим почастима in Tribuniam; да је био у Србији (т. ј. Расији). Порфирогенит вели, пошто се затро род српских кнежева, да је од њихне куће произишао српски кнез Вишеслав, за њим *Родослав,* за овим *Просигој*, па Властимир. Родославов је унук Властимир, а Родослав је владао Србијом при крају VIII и у почетку IX века. Белуш је унук Родославов. Nepos (унук) може бити по сину или по кћери (nepos ex filio или nepos ex filia). Како је Травунија до Властимира била *„потчињена Србији"*, то је Белуш унук Родославов по сину. Како су били некрштени српски кнежеви, то удаја кћери Властимирове за Крајину не треба никога да доводи у забуну. Порфирогенит тврди, да је Белуш вршњак Властимиров било млађи или старији, па су и њихна деца била вршњаци „и Травунија је била потчињена Србији." Дукљанин вели: „Белуш је унук архота Родослава." Како је Порфирогенит веран извор, а с њиме се подудара казивање Дукљаниново т. ј. попуњава га, онда шта знамо из краја 8 и почетка 9 века? Ево шта знамо из Порфирогенита:

1) За време импер. Михаила (820—829) српске архонтије „отпавши од Византије постале су независне и самосталне."

2) Травунија до Белуша била је „у потчињености српских архонта."

3) До Властимира „Блгари и Срби живели су на миру, и љубили друг друга" Пресјам је три године ратовао противу Србије и упропастио своју војску. Блгарски цар Борис владао је од 844—889. Властимир је био сувременик Пресјама и његовог наследника Бориса — неко време.

4) Властимир је удао своју кћер за Крајину и *признао самосталност Травуније.*

5) На *самосталну* архотију Србију напао је Пресјам и рат је био пред његову смрт (840, 841 и 842), па блгарски кнез Борис није нападао на Србију за живота Властимирова, него „по смрти Властимира, кад су се завадили три брата" и земљу поделили.

— а син првог *покрштеног* травунског жупана Петрислава.

Петрислав (од 840— ?) је узео за жену племениту девојку Римљанку т. ј. хришћанку, из римљан-

6) Српске архонтије отпале од Византије и постале слободне и независне за владе цара Михаила Балбе (820—829).

7) Има један знак у Дукљ. гл. XXVI стр. 32, који показује време, кад је Белуш радио, на име, да је у то време изишла множина сараценских лађи *из Сицилије,* и порушила приморске градове Далмације и «*тада је био* in civitate Romana» *Белуш.* Само, што Дукљанин вели, Stolum на место Soldan, а ово је било око́ло 865—6 године.

8) .... «*Римљани* (варошани приморских далматинских градова, које Порфирогенит назиље «Римљанима»; Дукљанин их назиље — «Латинима»; српски се називљу — »Моровлахи = Моровласи = Морласи или Морлахи» т. ј. од Власи и море, јер су «живели из мора») су обрађивали острва и тим живели, али како су их непрекидно παγάνοι (некрштени) пленили и истребљавали, они оставе острва, да обрађују материк. Но им (ту) досађивали Хрвати, јер им Латини несу плаћали данак (а све што данас 952 г. плаћају *Словенима)* него су плаћали данак византијском стратигу. Немогући даље подносити (напаствовање словенско) *Римљани* се обрате импер. Василију и све му вишеречено изложе; тада император нареди, да ону суму данка, коју су плаћали стратигу, плаћају Словенима .... Од овога времена сви ови градови постану подајници Словена .... Дубровник се налази између две архоноије — између Захлумља и Травуније. Становници града (Римљани) имају винограде на земљама обе ове архонтије, и плађају кнезу захумском 36, и кнезу травунском 36 дуката» — (Порфирог. гл. 30).

9) Између 861 и 869 г. Ћирило и Методије покрстили су јужна словенска племена «а после крштења» утврди цар Василије словенске кнежеве, које су они хтели и сами изабрали из рода, који они највише воле и љубе.»

Из свију ових дата, можемо извести ове верне податке: *а)* За време ратовања Сарацена под Солданом, десио се *Белуш* у Дубровнику (866 г.); *б)* у том се времену крстили некрштени Срби; *г)* за време његове владавине измирили се *Латини* (хришћани) са покрштеним Словенима — *уговором.*

скога (хришћанскога) приморскога града, па како и његово име казује и сам се покрстио. Због овога је он дошао у сукоб са својим *родом* и *племеном,* јер

Шта имамо у Дукљанину о Белушу т. ј. Павлимиру и о другим догађајима?

Дукљанин у гл. XXVI приповеда да је Бела још у младости био јунак и храбар ратоборац, да му није било равног у *латинском (римском) граду.* У та времена, кад је Белуш био јунак и младић у *римском граду,* изађе из Сицилије (Stolun) Солдан са Сараценима и поруши приморске градове .... Латини (Римљани, хришћани) избегну од Сарацена у брда, где Словени живе, но их Словени похватају и заробе. С тога *многи* Латини учине *уговор* (pacto) са *Словенима* да им за свагда плаћају данак, и да им буду на услузи. И Латини (Римљани = хришћани) почну зидати градове, које су Сарацени порушили .... У том је времену и Белуш изишао из (римског) града ... са 500 војника (milites) .... јер су Словени послали Белушу посланике, да дође и узме (regnum) земљу својих отаца .... Кад су чули за то земаљски бани и жупани, т. ј. за унука краља Родослова, обрадовали се и *већина земаљског народа словенског,* почне се около њега прикупљати .... Становници архонније Травуније дошавши, одведу га у Травунију и на дан Вазнесења, прогласе га својим владаоцем. Из овога се јасно види, да наш Дукљанин говори оно, што и Порфирогенит: да су напали на Приморје Сарацени; да су на лађама ишли српски кнежеви и борили се противу њих; да су избегли Латини и уговор направили са Словенима; да су Травуњани изабрали и поставили себи кнеза за владаоца; да су Ћирило и Методије покрстили Словене, па се ови зато и измирили са Латинима (хришћанима). С тога и сматрамо, да је Порфирогенитов **Βέλαης**, Дукљанинов Белуш — унук српског краља Родослова, а брат од стрица архонта српског Властимира. Његовом сину Крајини били су шураци: Мунтимир, Стројимир и Гојник. Кад се у главним фактима подударају наводи Порфирогенитови са Дукљаниновима, онда морамо примити као верне и оне Дукљанинове наводе, којих нема у Порфирогенита.

Сада настаје тешкоћа, јер морамо одговорити на једно питање, на које у Порфирогенита нема јасног одговора, на име, чији је био син **Βέλαης** = Белуш? Порфирогенит само вели, да Срби бирају кнежеве из „*једнога рода.*“ Ја ћу на основу ове *опште* Порфирогенитове ре-

тада Травуњани још несу били крштени. Зато су Петрислава многобошци и прогнали из земље у «римску» т. ј. хришћанску (*) земљу. Штета, што не знамо

ченице и неких навода из Дукљанина, изнети једну хипотезу, од које ћу се свагда одрећи, кад ми се фактима противно докаже. Дакле: Чији је био син *Βέλαης* т. ј. Белуш?

Најпре морам споменути да су преписивачи Дукљанинови или он сам, побркали Порфирогенитовог *Ροδοσθλαβος-α* (VIII в.) са Захаријом = Радославом (X в.). Ово се лако исправља Порфирогенитом. По томе Белуш не може бити унук Захарије (Радослава), него мора бити унук Родослава српског архонта, као што је Родославов унук и Властимир. Ово значи, да је Родослав имао осим Просигоја и још другог *млађега* сина. Просигој био је архонт Србије, а млађи његов брат опет кнез Травуније, која је била «потчињена» Србији. Просигој имао је сина Властимира, а Просигојев брат имао опет свога сина, а овај је и био отац Белушев, као што је Просигој отац Властимиров. Властимир и Бела — то су унуци „српског архонта" Родослава. Имамо ли какву год сведочбу о овоме?

Дукљанин (гл. XXV) вели: да је Радослав т. ј. Родослав (Порфирогенитов) имао сина Петрислава, који би и био брат Просигојев. Овај Петрислав кнез травунски и имао је од некакве *Римљанке* т. ј. хришћанке, сина *Павлимира*. Свакоме мора пасти у очи, да су чисто *српска* имена *српских* архонта споменутих Порфирогентом: *Родослав, Просигој, Властимир* и т. д. а *имена жупана травунских хришћанска: Петрислав, Павлимир* и т. д. Па шта би ово могло значити? Значи: да је Дукљанин писао историју архонтије Травуније, а Порфирогенит историју архонтије Србије. Даље, да се *Просигојев* брат у Приморју *покрстио* и добио хришћанско име, а *српски архонти били непокрштени* до Мунтимира. Значи, да је овај *Петрислав* због тога, што се *покрстио,* морао побећи т. ј. био протеран у хришћанску римску т. ј. латинску земљу — у Приморје, и тамо му његова хришћанка родила сина Павломира, а овај опет имао сина *Крајину.* *Ово је наша претпоставка.* Она се подудара са самим стањем ствари. Дукљанин назива Белуша унуком „краља" Родослава; Порфирогенит вели, да је Травунија зависила од Србије до Крајине. Треба, дакле,

(*) .... Puelam nobilem romanam ....

имена ове прве проповеднице хришћанства међу Травуњанима, чија је лепота приволела сина српског архонта Родослава, да се покрсти. Овај Петрислав умр'о

знајући иначе, из других извора суврмене догађаје, уђи у суштину Дукљаниновог причања, па ће се јасно видети веза свију ових догађаја.

Да видимо:

Порфирогенит вели, да је у Србији завладао после Родослава Просигој, а Дукљинин у гл. XXVI вели, да је у Травунији (потчињеној Србији) завладао Петрислав: и «узео после овога Петрислав жену, племениту девојку romanam — Римљанку, која му родила Павлимира. Овај Павлимир био је унук краља Родослава — Белуш = *Βέλαης*. — (У овој истој глави, у коју је Црнчић стрпао разна дата помешана и испретурана, па приписује неком Белушићу рат с Угрима и повратак у Приморје, што се види из ових речи, да је овога Белушића жена родила Tiscemir-а т. ј. Тјешимира, дакле се тиче оца Тјешимирова, а отац је Тјешимиров, — Хвалимир син Крајинов. Тјешимира Порфирогенит називље *Τζουτζημέρης*. Између Тјешимира и Белуша Порфирогенит именује двојицу: Крајину и Хвалимира. Отац је Тјешимиров — Хвалимир. Хвалимиров је отац Крајина. Петрислав је дакле отац Белушев, а Белуш и јесте Бели-Павле или Лепи-Павле. Порфирогенит вели да је Крајина постао независан, а независност нигде и никада не добија се поклоном. Дукљанин вели у глави XXVII, да се један Белушић борио с рашким жупаном и сазидао цркву св. ап. Петра и Павла у месту Caldanae т. ј. у Пећи. За време Чеславове борбе с Угрима над Травунијом је владао Тјешимир. Ту се и приповеда о рату с Угрима некаквог Белатора. Јасно је да се овај рат тиче жупана дринског Тихомиља, који порекло и води од Белуша, а то је био млађи син некога од четворице травурских архонта и понајпре Хвалимиров. — Поред овога реч «*Крајина*» — значи ратовање, а Bello добио име од рата. И тако је *Крајини* било српско име *Ратимир*, што значи и *Белимир*.

На тај начин травунски жупани ишли су овим редом:

Ροδοσθλαβος — краљ српски син Вишеславов.

I Просигој	I Петрислав.
II Властимир	II Белуш — *Βέλαης*.
III Мунтимир, Стројимир и Гојник и кћер . . .	III Крајина = Белушић — 896.

је у римској т. ј. у хришћанској држави, а оставио након себе сина *Βέλαης*-а т. ј. Белуша, коме је било хришћанско име Павлимир.

Белуш (Павлимир живео за време Ћирила и Методија и учествовао у рату на Сарацене између 860 до 880 године). По смрти Петрислава, Словени (у римском граду) дођу у сукоб с Римљанима, и често се међу собом борили. Белуш (Павлимир) из младости био је храбар и јуначан тако, да му није било равног у латинском граду. Њега су једни Латини мрзили а други волели и дали му име Bello или Bellus. Прво име значи ратоборац, а друго значи — *Лепи* т. ј. *Лепи Павле.* За његова бављења у латинскоме граду, нападну Сарацени *из Сицилије* на приморске градове (864 год.) па и на Дубровник, због чега *Латини* (хришћани, који говоре латинским језиком) избегну у брда где Словени живе т. ј. у Травунију, где их Словени похватају и заробе. Тада се отпочне борба чак Словена хришћана са старинцима Латинима хришћанима (у граду). Цар Василије Маћедонац потврди уговор између Словена и Латина, да «Латини» плаћају травунским кнежевима за земљу и винограде годишње по 36 дуката. Ћирило и Методије већ су били покрстили већину Срба и у Травунији. Белуш са 500 војника — хришћана — Словена био је у рату под Баром,

IV Прибислав, Борен и Стеван Клонимр Петар (894—917) · IV *Φαλίμερης* — Хвалимир 950

V Захарија (Радослав) 923—933. · Павле 917—923. · Чеслав (933—962) · V *Τζουτζημέρης* = Tiscimirus = Тјешимир од 950 — наджнвио Порфирогенита.

Пошто смо на чисто са травунским жупанима, описаћемо њихову радњу колико дозвољавају сведочбе историјске. Свега их има овде пет колена.

против Сарацена, и повратио се на лађама у Приморје травунско. ([1]) Тада је цар Василије потврдио кнежеве, које су Словени изабрали из «најомиљеније» династије. Белуша изберу хришћани — Травуњани и пошљу Словени (Sclavi) т. ј. Травуњани посланике Белушу да дође и да узме своју очевину (regnum patrum suorum). То је и био више споменути избор кнеза, о чему говори Порфирогенит. «Весели бани и жупани и *већина земаљског народа*» (et maxime populus terrae) уведу Белуша у Травунију и прогласе својим великим кнезом, на дан «Вазнесења Господња». Причање, дакле, да је Белуш са 500 хришћана — војника, ратовао у Италији и заузео Травунију, садржи у себи казивање о ратовању противу Бара и о покршћењу Травуније за време Ћирила и Методија.

Крајина (*Κραΐνα* = Ратимир између 880 и 9 ? године) се користио унутрашњим распрама и међусобним ратовањем Властимирових синова, па своју власт утврдио и постао потпуно независан, нарочито у оно време, кад је Симеун цар блгарски напао на Србију. Зато је и верно казивање Порфирогенитово, да је Крајина учинио Травунију независном од Србије.

Хвалимир (*Φαλίμερης*, између 930—950 године). Како су архонтију Србију разни претенденти и рат с Блгаријом преко сваке мере ослабили и понизили, у том је архонтија Травунија расла и њене се границе шириле и примицале угарским границама, који су упадали у српске покрајине Босанске, па је Травунији припадало површје р. Дрине, отален је разумљиво казивање писаца, да је Тихомиљ од покрајина Панопије (de partibus Panuoniae). Према овоме Тихо-

([1]) In partes Dalmatiae.

мил као синовац или сродник Хвалимиров био је жупан Дрине и придружио се Чеславу, у његовој борби с Радославом (Захарием) и са Угрима.

На овај начин може се разумети тврђење старостaвних књига, да Немање воде своје порекло од *Белуша*, јер је Белуш морао имати више синова а не само једнога Крајину, па од тих синова његових и произишао је Тихомил.

За Хвалимира вели Дукљанин, да је син Крајинин, и да је владао независно архонтијом Травунијом. Хвалимир је имао сина Тјешимира. Хвалимир је, од све прилике, погинуо у борби Чеславовој с Угрима, јер Дукљанин вели, да је Тјешимир насљедио *само* Травунију и «једина се Травунија покоравала краљици зато, што су њени сродници били у Травунији и у Дубровнику (знатни људи), па се од њих несу смели бунити (бунтовници).

По смрти Хвалимира и Чеслава, загосподаре *бани* и *жупани* онако, како су владали «пређе» Чеслава, сваки за себе, па загосподари у Рашкој Тихомил, а у Травунији бани и жупани. Супрузи почившег Хвалимира несу давали обичне дације (tributa). Тек кад је постао пунољетан Тјешимир он отпочне владати над Травунијом.

Овде морамо најпре рећи неколико речи о односима између Травуније и Беле Хрватске,([1]) па ће онда бити разумљива влада Тјешимирова.

([1]) Хрватски писци не знају шта је било у Белој Хрватској између 940—968 г. т. ј. шта је било после смрти присталице «Римљана» (= Латина) кнеза Томислава. Та забуна долази отуд, што неће да усвоје једино верне историјске податке Дукљанинове, који каже у гл. XIV, да је кнез Томислав *погинуо*. У Глав. XV вели „да се побунила *Бела Хрватска*" а у гл. XVII, казујући о другим ства-

Тјешимир (*Τξουτξημέρης* ≐ Tiscimirus владао између 950—965). Порфирогенит као савременик вели, да је Тјешимир син Хвалимиров (гл. 34), а Дукљарима додаје, да се „у том времену Banus Croatiae Albe са свима *својима* побунио противу краља.“ Ово значи, да се *бан* Беле Хрватске т. ј. Словенин и приврженик Григорија нинског, побунио противу «краља“ Беле Хрватске и Далмације. Овај banus de Croatiae Albae и јесте Дукљанинов Cidomirus (т. ј. Godomirus), који се спомиње око 940 г. Овај banus Годемир дигне буну и у тој буни краљ погине, а «*римска*» (т. ј. латинска) Далмација отпадне од Беле Хрватске, осим плаћања данка за земљиште, што «Римљани“ чине по Порфирогениту «quae hodie Slavis pendunt,“ па је зато и био од 940 до 986 г. проконсулом Далмације *не бан* (краљ) *Беле Хрватске*, него приор града Задра, непосредно зависећи од Византије (Cod. Dipl. I. pag. 94). Кћер Годемира бана Беле Хрватске била је удата за Тјешимира сина Хвалимирова. Она му родила два сина: *Прелимира и Крешимира*. Тјешимир пошље млађега сина Крешимира своме тасту = socero suo, qui Croatiam Albam dominabatur са заповешћу, да прикупи народ (populum) и пође противу босанскога бана. Бан босански био се повратио из Угарске, куд је био утекао «испред“ Хвалимира.

Док се бан хрватски спремао на рат противу босанскога бана, Тјешимир крене војску са својим сином Прелимиром и са својим *сродством* и народом архонтије Травуније и нападне на «бана Превалитаније» (т. ј. на архонта дукљанског). Изгледа, да се били удружили бан босански с архонтом дукљанским, по смрти Чеслава, да освоје Травунију, па Тјешимир опет ступио у савез са својим тастом Годемиром. Док се Годемир спремао, Тјешимир нападне на архонта дукљанског, који му био изашао на супрот с «*народом*“ и у боју погине архонт дукљански, а Тјешимир задобије тешке ране, од којих умре. Син његов Прелимир заузме totam Croatiam Rubeam (т. ј. читаву *Црвену* Хрватију) т. ј. *Горњу Далмацију* и завлада како над «краљевином својих отаца» тако и над Дукљанском.

Крешимир Тјешимировић, брат Прелимиров, а унук Годемиров, са својим дедом Годемиром нападне на Босну и опустоше Скопље, Луку и Преву. И Прелимир је с друге стране напао на Босну. Бан босански опет умакне у Угарску, а Крешимир заузме Босну на место

нин вели, да је узео за жену кћер бана Беле Хрватске, Годемира, и да му је родила два сина: *Прелимира* и *Крешимира*, да је за његове владе над Травунијом преминуо некакав краљ т. ј. Чеслав, па се тада и расула архонтија Србија на две бановине и велику рашку жупанију и сви, бивши «у потчињености Чеслава» бани и жупани, загосподаре над својим земљама; да је око тога времена устао народ Беле Хрватске противу свога кнеза Томислава и убио га; да је тада отпала Далмација од Беле Хрватске, и да је над Белом Хрватском владао бан Годемир. Босна је дошла под уплив угарски и њезин бан, вероватно, ступио у савез са дукљанским архонтом противу Тјешимира. Како Годемир није имао синова, он узме свога унука, млађег сина Тјешимировога, Крешимира, себи за насљедника. Тјешимир нападне са сином Прелимиром, својим сродством и народом архонтије Травуније, на дукљанског архонта. У боју погине архонт дукљански и допадне рана Тјешимир од чега и умре, а насљеди га његов син Прелимир. Крешимир опет нападне на босанско Скопље, Луку и Преву, па завлада Босном. По смрти свога деде он завлада Белом Хрватском.

очевине и владао до смрти свога деде Годемира, а после завлада и Белом Хрватском. За тачност овог историјског факта јамчи Дукљанин у глави XXX говорећи, да је ово било у оно време, кад је умро цар блгарски Петар. Он је умро 968 г. што значи, да је Крешимир завладао над Хрватском 968 и владао до 992 год. — Cod. Dipl. стр. 129: «Tempore ipsius (Cresimiri) et filii ejus Dirsislavi . . .» Смирнов вели (стр. 54) да Крешимир није напустио политику Томиславову, а ми тврдимо, да је Крешимир и завладао Белом Хрватском као *противник* Томиславове политике. Смирнов тврди да Крешимир није придружио Босну Белој Хрватској; Дукљанин јасно каже да је над њом владао *до смрти* своје, а његов син само над *Белом Хрватском*.

Прелимир (Prelimirus или Predimirus између 965 до 988). Идући стопама свога оца, Прелимир се умео користити савременим приликама, ујединио све српске архонтије Приморја и створио *тетрархију*, па је довео у потчињеност и велику рашку жупанију. Готово читавог свога века водио је ратове. У овим мрачним и крвавим временима јавља се на српскоме небу лепа Прехвала као какав чудан мираж, те својом лепотом спасава оца и браћу, и повраћа оцу велику рашку жупинију. Она је била унука краља српског Чеслава а кћер родоначелника Немањина дома — Тихомиља. Тек што је Прелимир отпочео да влада тетрархијом Приморја, умре блгарски император Петар (968([1]) г.) а наслeди га његов син Борис II. Византијски император Нићифор отпочне рат противу Блгарије, но како је имао преча посла у Азији, дозове кијевског — руског кнеза Светослава, да обори блгарску државу. Светослав освоји Блгарију и нападне на византијску империју. Наслeдник Нићифоров цар византијски Јован Цимисхије, не само да надбије Светослава, већ освоји Блгарију и потчини Византији. Борису II у Цариграду (971 г.) скине с главе круну, с леђа багреницу, а с ногу црвене чизме и постави га магистром. Цимискијева војска освоји велику рашку жупанију (972 г.). Прелимир се овим користи и заузме рашке жупаније у поврију р. Таре и Пиве. Рашки велики жупан не имајући куда ни камо побегне у освојене Прелимиром жупаније (972 г.) и нађе краља у жупанији Оногошти.» Велики жупан рашки избегао од Грка са своја два сина и ћерком *Прехвалом*. «Краљ Прелимир, видећи његову кћер, да је веома

([1]) Дукъ. гл. XXX.

лепа и хармонички сложена,([1]) би рањено његово срце љубављу.» И сазове своје најближе, па пошто се с њима договори, заповеди им, да кажу оцу Прехвалином: ако хоће себе и сву своју земљу драговољно да потчини Прелимиру, и да се закуне у верности краљу, (он и његови синови) — краљ ће узети његову кћер за жену. Наравно да жупан рашки као прогнаник из своје земље, није ништа имао, па му је Прелимир обећао помоћи да поврати своју државу, зато и вели хроничар: весео рашки велики жупан закуне се краљу у верности и утврди, да ће све извршити што краљ заповеди.

«Тада Прелимир узме његову кћер за жену и проведе весеље краљевски и даде својим рођацима трибесу, ([2]) а млађег сина постави жупаном у Оногошту. ([3])

Из ових речи изгледа, да је Прелимир, кад су Византијци напали на Рашку са источне стране, сам напао на Рашку са југо-западне стране, да приграби што више рашких жупанија; да је рашки велики жупан био приморан пасти Прелимиру на милост и немилост, па да га је спасла само изванредна лепота његове кћери Прехвале, да је и опет рашки велики жупан владао делом рашке као феудом краљевим (regionem suam regiae), да је млађем жупановом сину Радиграду дао у властитост жупанију Оногоште.

([1]) Дукљ. гл. XXX: ... videns filiam ejus, quod pulchra esset valde et omnibus membris composita, vulneratum est cor illius amore ejus.

([2]) tribessa састављена од две речи: три и беса = вера т. ј. зада им тврду веру да ће им повратити велику жупанију, а Радиграду остави Оногоште.

([3]) Дан. нахија никшићска.

Реч Трибесу, Дукљанин је превео са речију «наслједство», па ће значити, да му три пут задао тврду веру, да ће њима остати у насљедство њихне земље, кад буду ослобођене.([1]) «После овога, *није много* времена прошло,» умре византијски цар Цимисхије (10 јан. 976 г.), а краљ Прелимир са својим тастом поручи Рашанима — својим пријатељима, да се ништа не плаше Византинаца, да устану и да их побију.

Они су тако и урадили, устали, Византинце побили и Рашку ослободили. Прелимир пође са својим тастом и сродницима, ([2]) заузме Рашку и намести свога таста *великим жупаном* «као што је и *пре био* (sicut *prius* fuerat), а своје рођаке — жупанима, под влашћу њихног оца, али да тачно држе «краљево право» (jure regis.

Прелимир је имао четири сина: Хвалимира (Chualimirus), Болеслава (Bolleslavus), Драгислава (Dragislavus) и Превлада (Spelanchus). У наравима и обичајима племенскога живота није било појма о државном животу, него је земља сматрана као баштина, коју су деца између себе делила као очевину и дедовину. Па ни Прелимир није могао стати више појмова свога времена. Он тек што је читаво српско Приморје спојио уједно у тако звану тетрархију, сам распарча и подели своју државу између својих синова) овако:

1. Хвалимиру даде архонтију Дукљу с градовима, и ове жупаније: *Лушку* (Lusca), *Подлучје* (Podlugiae), *Горску* (Gorsca), *Купелник* (Cupelnik), *Обликвит* Obliquit или Obliquus, где је ухватио Самуило Владимира), *Папратну* (Prapratna = између језера и мора), *Креме-*

([1]) . . . Свадба је била најдаље до 973 г.

([2]) . . . . Cognatis т. ј. рођаци његови по жени.

ницу (Cremeniza између Будве и Паштровића), *Будву* са *Кучевом и Грипули* (Budua cum Cuceva et Gripuli т. ј. Будва, Горња и Доња жупа).

2. *Болеславу* даде *Травунију* са овим жупанијама: *Љубомир*, *Ветаница*, *Рудина*, *Крушевица*, *Урмо*, Ресену (Рисан), Драчевица, Конавља (Canali) и Жрновица.

3. *Драгиславу* даде архонтију *Хум* (Cherenaniam regionem) и ове жупаније: *Пељешац* (Stantonia), Попово (Papava) Јапско (Ошље), *Лукку* (Lucca), *Велику* (Velica), *Горимиту* (Imota), *Веченике*, *Дубраву* и *Дебре*.

4. Превладу *(Спенланхусу)* даде земљу (regionem), која се «словенски зове *Подгорје*» (Submontana), и ове жупаније: *Оногоиште*, *Морачу*, *Комарницу*, *Пиву*, *Герико* (Geriko Гацко), *Нетусине*, (Невесиње), *Гвиземо*, *Ком*, *Дебрец*, *Нерет* и *Раму*.

Ове четири племенске државице звале се *Тетрархија* т. ј. четири државе.

«Живио је краљ Прелимир много година и видео синове својих синова, и у старости преминуо, па је сарањен у епископији «Рашкој,» у цркви св. Петра, са великим почастима, поштовањем и славом. Овај Прелимиров погреб у рашкој епископији т. ј. у Пећи тврди, да су његови шураци одржали своју веру и заклетву а подељене земље сведоче, да је Прелимир насљедио с Травунијом Хум, а заједно с оцем освојио Дукљанску. Рат и освојење Рашке царем Цимисхејем дало му прилике, да потчини Рашку и њеног великог жупана. Деоба тетрархије доказује, да је био син свога времена, а колико је споменуто жупанија, толико је било жупана. Градовима су управљали по римском обичају. Велика рашка жупанија није била под његовом непосредном влашћу, па зато и несу споменуте њене жупаније у деоби.

Кад ми изближе уђемо у појмове и обичаје ондашњег времена и племенскога народњег живота морамо још напред рећи, да се Прелимирова творевина т. ј. тетрархија, није оснивала на државном темељу, јер је он сам дели међу синовима; да није имала за себе народну свест свију архонтија, — *дакле није била стална*; није створена на основу народње идеје, па зато и не су племена могла опстати у таквој заједници. Творевина Прелимирова, то је био плод храбрих његових предака: Белуша, Крајине, Хвалимира, и Тјешимира, које је с тога и споменуо Порфирогенит, и самога Прелимира, који је живео после крунисаног историо-писца, али су они, док су створили тетрархију, много крви пролили, све ситне династе опљачкали и увредили. Ми не знамо, које освојио Хум, али морамо признати, да је бар толико крви око тога проливено, колико је проливено крви при освојењу Дукљанске, којом је приликом платио својом главом архонт дукљански. Борба племена с племенима, где се тачно воде рачуни о проливеним «*крвовима*» т. ј. главама, може нам јемчити, да је у подјармљеним племенима Хума, Дукље, и др. владало највеће незадовољство; да су *племена* и *родови* само чекали прилику, па да «*освете*» проливену крв и да «*освете крв за крв.*» Поред тога, пламтила су гњевом освете и сирочад изгинулих ситних династа, сматрајући изгубљене жупе и кнежине, као своју рођену баштину. Насљедни старински племено-начелници, оснивајући своје старешинство на *роду*, *пореклу*, *крви* и вековној *старини*, били су у очима племена и сродства законити поглавари, на које су племена гледала као на своје кућне старешине, а старешине су гледале на племе, као на своје крвне млађе сроднике и као

на чељад. Нови поглавари Прелимировићи гледали су на племена као на *освојене и потчињене народе*, које су њихни претци мачем и јунаштвом освојили, и који се само гвозденом руком у поданству могу одржати, па су жестоко поступали с «*народима*.“ Зато потпуно верно вели Дукљанин: «Синови краља Прелимира.... отпочеше жестоко и охоло поступати против народа... и веома отпочеше недопадати се народу.» ([1]) Кад се овако убеђење створило у «народима», само се тражио вођ. Свагда пак кад год што год свет тражи, он и нађе. Па тако и сада народи нађоше вођу. Ми знамо да је Крешимир Тјешимировић имао четири сина: Светосла (Surigura), Држислава, Крешимира и Гојислава О њима Дукљанин ништа не пише, нити говори, него ево *шта* и *како* пише побожни дукљански свештеник о петом, најстаријем и незаконитом сину Крешимировом:

Крешимиру брату Прелимировом, родио се син, коме *даду* име Стефан. Он је после смрти очине управљао Белом — Хрватском и Босном и *после њега* свагда владају у Хрватији (но не у Босни). Родио се Крешимиру од наложнице син хром у обе ноге, који *дуго времена* ([2]) *није могао ходити; њега прозову Лежо* [3]. Исти Лежо, по смрти *свога оца* Крешимира био је од-

([1]) Filii Prelimiri regis.... caeperunt dure et superbe se agere contra populum.... Unde valde caeperunt dispricere populo.... управо: И *врло мрски* почеше народу бити.

([2]) Значи, да је доцније проходио.

([3]) У тексту Leghet = Лежет, Лежец од глагола лежати = Лежац. У Херцеговини ваљда је и сада још у животу чувени богаташ *Лежо*, који дуго није могао ходити; после проходао и много се обогатио, и зову га „Лежо“. У латинској азбуци нема *ж*, па је ваљда зато и метуто gh на место ж. И овога су, вели Дукљанин, назвали «Лежо,“ што значи, да је он имао друго право своје име.

веден ([1]) у Травунију (ad consobrinum) сроднику своме Болеславу. Њега је гледала ([2]) девојка Љубица, ([3]) коју он заволе и после узме за жену. И родила му она седам синова, који одрасту и постану (славни) ратоборци и мужанствени у оружју. Њихна мати произлазила је из масе народа; отац увређен, отеран и од владајућих презрен као незаконити син. Њихни синови јуначни и храбри, па су били у народу и прославили се као народни јунаци у бојевима. Они су били синовци и браћа Прелимирових синова и унука. Наравно живећи у народу и с народом, они су и познавали народ и били с њиме ([4]) у додиру.

Нечовечно и грубо поступање са освојеним народима (племенима) проузроковало је опште незадовољство и само се чекало на смрт Прелимира и на вођу, па да се изврши општа освета, да се јарам збаци и да се уништи тетрархија. «Синови краља Прелимира сиђу с пута свога оца,» па отпочну жестоко и охоло поступати с народима над којима су владали. Због тога «народима постану мрски». «Па како се зла од самовоље не могу дуго покривати, *народи* пошљу *потајно* посланике горереченим седморици браће и даду друг другу руку да заједно устану и да расточе синове и унуке краљеве (т. ј. Прелимирове). И тако по чешћем саветовању, седам браће са својим оцем и с

([1]) У Белој Хрватији, по смрти Крешимира настане грађански рат међу браћом, па је Лежо био приморан отићи из Хрватске својим сродницима.

([2]) Разуме се у оно време, кад он није могао ходити . . . .

([3]) У тексту стоји Louizza.

([4]) Њихов отац дуго је лежао и није могао ходити као руски јунак Илија Муромац.

народом, по *савету и вољи оца и свега народа*, устану и почну вијати синове краљеве и предаду их оштрицу мача од најмањег до највећега. Само им избегне један, по имену, Силвестер Болеславов син, са својом матером и утекне у Дубровник, отклен је била родом супруга Болеславова.

«По што су синови Легетови извршили *братоубијство* или човекоубијство, отпочну господарити земљом, а њихов је отац седио у заливу града Котора, у месту, које се називље *Превлака*, где је себи подигао кастел и дворац. Но свемогући Бог, коме се свако добро допада, и који на свако зло и грех мрзи, кроз *кратко* време (brevi in tempore) порази ромог телом и духом оца и синове његове помором и погибијом, те тако бише поражена иста браћа и унуци Легетови. И помрли су, и ниједан није у животу остао....»

Сваки може замислити ужасе, који су задесили народе (племена српска) у Приморју за време ове грађанске борбе и истреблења, за чим је узастопце дошла глад, болести и помор, те што није успела покосити осветничка рука, оно је покосио помор и болести, а у томе угаси се кућа Легетова. Та страшна божја казна обузме сва племена страхом и ужасом, за чим дође кајање и тежња да се поврати мир, ред и законито стање, па зато и вели Дукљанин, да народи «*несу могли бити без краља*,» већ се искупе на збор и реше, да позову из Дубровника Силвестра, унука славнога краља Прелимира. Њега и прогласе својим краљем. Он дође и завлада у Тетрархији, али на брзо премине, као што премине његов син Тугемир, који је био проглашен краљем и умро у оном времену, вели Дукљанин, кад се некакав Самуило (in

gente Bulgarinorum) ([1]) побунио и заповедио да га називљу императором" — 995 године.

И тако сви ови догађаји о којима смо говорили, догодили се између 988 и 995 године. Синови Прелимирови одмах су почели чинити зла и народи их

([1]) Наш Дукљанин (гл. 30) назиВље блгарског цара Петра: imperator Bulgarorum Petrus etc. Самуила пак називље imperator Bulgarinorum (вид. гл. 33). Блгарин означава засебну народност блгарску, а реч Бугарин долази од Vulgus — светина, подјармљеци, измећари. Зато Самуило није император *блгарски*, него *бугарински* т. ј. онога народа, који је био под влашћу византијском *изван* Блгарије. О Самуиловом устанку писали су: Гиљфердинг у историји Срба и Блгара. Рачки Borba južnih Slovena za držav. neodv. и XI в. Дринов у Южн. Слав. и Визан. 1876. Васиљевски у: «Русско-визант. отрывки. Али су *сада* (1884 год. после књиге: «Императоръ Василій Болгаробойца. Извлеченія изъ Лѣтописи Яхъи антіохійскаго. Издао, превео и објаснио бар. В. Р. Розен, доцент импер. С. Петроградског универзитета. Петербург 1883 год.)» пала су сва нагађана вишеспоменутих писаца. Летопис Јахије сина Саидова, антиохијског (979 до 1066) продужитеља Евтихија александријског. Јахи је рођен 970 г. Овај савременик описао је, између осталога, и устанак Самуилов. Он пише, да су Петрови синови побегли из Цариграда 986 г. Старијега Бориса у путу убије стража, а млађи Роман подигне устанак у Блгарији. У овога «цара (Романа) био је *роб*» (васал) Словенин, Комитопул, који се удружио с Романом и ратовао противу цара Василија II, Год. 991 «цар Василије II удари на Блгаре и обрати их у бегство и зароби њихног цара Романа и поврати у тавницу, из које је био утекао. Спасе се бегством началник војске Комитопул. Кроз четири године ратовао противу њега цар Василије т. ј. до почетка 995 г.» па је порушио Барију (Софију). Начелник војске византијске надбије Блгаре и Комитопул (Самуило) «напише писмо цару Василију, понижавајући себе и молећи цара за милост. И цар Василије II већ је био у намери, да му опрости, али се тада баш догоди, да умре у тавници у Цариграду заробљени цар блгарски (Роман). И дочује за његову смрт његов *роб* (васал) Комитопул, вођ *бугарски*. И тада се он прогласи царем.» Дакле се Самуило прогласио царем 995 год. (види отрыв. 5. стр. 34. Универ. Извѣст. Год. XXIII. № 4. Апрѣль

омрзли, устали и побили, а то је било између 988 и 990 године. Синови су Лежови врло мало или ни мало владали (brevi in tempore), па су помрли и ратујући изгинули, а то је било 995 године. Онај Силвестер, кога су дозвали да влада, у брзо премине како он, тако и његово потомство, а над читавом Тетрархијом завлада Хвалимир *Дукљански*, и пред смрт подели Тетрархију између своја три сина младића, овако:

1. *Петриславу* даде *Дукљанску* (Zentam);

2. Драгимиру *Травунију и Хум* (Tribuniam et Chelman); и

3. Мирославу *Подгор* (Podgor).

Како Мирослав пође у госте своме најстаријем брату Петриславу, који је живео између мора и скадарског језера, седне на лађу али се изненадно дигне бура и он се удави у блату, то његову земљу т. ј. Подгор, заузме настарији брат Петрислав, а Драгимир је владао над Травунијом и Хумом. Петрислав дође у сукоб са царем Самуилом (997 год.) па том приликом изгуби драчку земљу, наскоро се сконча и буде сарањен у Горици (т. ј. Гарачу) у цркви свете Марије, оставив након себе младољетнога сина Владимира.

У том времену седне на престо византијски император необично енергичан са жељом да васпостави старинску славу империје, а у исто доба, по смрти блгарског цара Романа, прогласи се царем (995 год.) Самуило. Српске архонтије дођу у сукоб најпре са

1883. г. стр. 139). Дакле речи нашега Дукљанина: «Eo tempore .....Samuel jussit vocari se imperatorem» значе, да је њиме описани факт био *995* године.

Самуилом и његовим насљедником, а после са Византијом. ([1])

Владимир I (999—1015 год.) био је младољетан, кад је отпочео да влада над својом очевином. Одли-

([1]) Да би било разумљиво наше даље казивање, треба знати стање ствари у византијској империји. Год. 975 у повратку из Киликије, император Цимисхије угледа диван дворац и врт, и запита: Чији је? — «Евнука Василија акубитора» (дворског чиновника), На то цар уздане и рекне: «Мени је тешко, кад гледам исцрпљену азну; војска у свему трпи оскудицу; цар мора да ратује, а плод од свега тога троши се на то, да се обогати један ушкопљеник.» Због ових речи ушкопљеник Василије отрује цара Цимисхија 10 јан. 976 год. Царевима постану синови Романа II: дваjестогодишњи Василије и његов брат — седамнаjестогодишњи Константин. У исто време побуни се главнокомандујући источне војске Варда Склир и прогласи се царем. Противу њега изашљу Варду Фоку, који себе прогласи царем; савладан је тек после дванаjестогодишње борбе (988 г.). Цариградски патријарх Антоније одрекао се престола 979 г. Престо остане упражњен више од четири године и 983 године буде проглашен патријархом Никола Хризоверг (Cedren pag. 434: Ceterum Antonius.... tum temporibus mortuus est; creatus patriarcha Nicolaus.... Simulatque diem .... Bulgari defecerunt et imperium etc.). Излази, да се Блгари побунили доцније. Ствари су текле овако· 977 године Рашка се побунила и ослободила од Византије; буне плануле у царству и грађански ратови противу Склира и Фоке; забуна и нереди у цркви, па тек се после појавио устанак у Блгарији. Савременик ових догађаја Јахија вели: Синови цара блгарскога Петра побегну из затвора на коњма, које су себи били припремили (Борис и Роман). Кад се обрету на Превалцу за у Блгарију, њихни се коњи зауставе. И сјашу они коње и сакрију се у брда бојећи се потере, пођу пешке. Старији је брат ишао пред млађим братом. Он се био преоденуо. Њега увиде стражари Блгари, који су чували ту планину од разбојника. Па не познавајући га, пусте своју стрелу и убију га, јер је ишао сам. Трагом старијега брата дође на то место и млађи брат и каже им се тко је он (Роман). На то га Блгари узму, одведу и прогласе својим царем. И у овога цара био *роб* (васал), познат под именом *Комитопул*, и ратовао је он заједно под командом цара (Романа). И пристали су Блгари уз

ковао се изванредном лепотом и отвореним и часним карактером, — поред тога што је волео ред и мирно живљење. Његов положај између цара Василија и цара

цара и ратовали противу Византије. И крене се противу њих цар (Василије) с великом војском и приступи њихноме граду Абарији и обседне је. Али се ноћу по војсци разнесе глас, да су им Блгари пресекли повратак. Тада побегне и цар и војска његова, 17 августа *986* године. Блгари су их гонили и запленили комору и азну и много је царске војске изгинуло. То је било десете године његовог царовања (986). — За време буне Фокине, кад је цар противу њега ратовао, Блгари се користили том приликом и нападали на византијске земље неколико пута, и продирали чак до града Солуники и нападали на византијске западне области (988). И спреми се цар (Василије) за рат противу њих, и оде у Демотику 991 године .... и цар оде у Блгарију, па је сусрео Блгаре и обратио их у бегство и ухватио и запленио њихног цара (Романа) и повратио га у тавницу из које је био утекао (991 год.) Спасао се Комитопул, начелник његове војске и управљао државом блгарском. И настане цар Василије борити се и ратовати противу њега у продужењу четири године (991—995). И наступао је он зими у области земље блгарске, па је ратовао и пленио, и за ово време узео је неколико њихових градова, па је порушио оне, које није могао одржати. И порушио је град Барију у броју ових других. — И цар Василије постави Нићифора Урана војсковођом и пошље га да ратује противу Блгара; и сукоби се Уран с Комитопулом њихним вођом и победи их и побије множину Блгара и донесе у Цариград хиљаду глава и 12.000 заробљеника. И напише Комитопул цару Василију, унижавајући се пред њиме и обећавајући му послушност и молећи га, да му даде милост. И цар био је у намери да му учини милост, али се догоди да цар блгарски (Роман), који је био у затвору у Цариграду, *умре*. И чује за цареву смрт, његов роб (васал) Комитопул. предводитељ Блгара. И прогласи тада себе царем (995 год.) И пошље цар Василије магистра Нићифора опет у рат противу Блгара. И прође он у средину њихне земље и није нико противу њега излазио у борбу; и остао је он тамо три месеца, па ју опустошавао огњем и мачем и вратио се у Цариград (*996—997* г.). После мира с Ал-Хакимом, цар Василије врати се у Блгарију да ратује и тамо је провео четири године (*1001*

Самуила наличио је у неколико на положај «краља« српског Петра Гојниковића. Разлика је у томе, што је Самуило терао *словенску*, а не као цар Симеун

до *1004*), па је одржао над Блгарима потпуну победу убијајући и робећи. Бегао је пред њим Комитопул цар њихов. И освоји цар много њихних градова и неке поруши, а друге задржи себи. — И године (407 турске т. ј. између 10 јуна 1016 и 29 маја 1017 то је била година) 1017 г. Један блгарски војвода, по имену Арон (т. ј. Аронов син), нападне на њихнога (бугарскога) цара Комитопула (т. ј. сина Самуиловог) роба Самуила, убије га и завлада државом бугарском. И био је тај Арон од оних, чијим је претцима припадало првенство царовања над њима. И *пошље он цару Василију* и напише му, обећавајући му послушност и дружбу и обвезујући се, да ће управљати државом, коју је заузео онако, како хоће цар (Василије) и да неће нигда предузимати ништа противу цареве воље. И царовао је он једну годину и буде убијен руком једнога од потчињених му. И напишу вође бугарске цару Василију, понижавајући се пред њиме и искажу своје жеље, да дође и да му предаду, у њихним рукама налазеће се градове и земље молећи га, да им дозволи доћи к њему и поступати по царској вољи. И оде тада цар у Блгарију (Шавала 408 а то је месец од 20 фебруара до 20 марта 1018 г.) и изађу му на сусрет све тамошне вође, а била је доведена и жена Арона (Владиславова) цара бугарског и деца њена. Цар прими њихне градове и буде према њима милостив и даде свакоме дужност према његовим заслугама. И цар задржи најбоље градове, а над њима испоставља управитеље Грке, а остале градове обори. Доведе ред у Бугарији и постави василикосе т. ј. управитеље државних послова и имања. И би Бугарија придружена Византији и постаде *катепанатство*. И ово се догодило у четрес четвртој години његовог царовања (1018 г.) И врати се цар у Цариград. И изудају се кћери бугарске за синове грчке, а кћери грчке за синове бугарске и смеша он једне с другима и тиме уништи старинску вражду, која је била међу њима.»

И тако је Блгарију побунио други син цара Петра, Роман, *984* године (према овоме није верна година устанка блгарског забележена у „Лѣтопису церковныхъ событій архим. Арсенія на страни 362, па није верна година устанка ни у Прчека, а то све због измишљотине Дринова «второг блгарског царства.») Најпре је буна

личну политику, па је у толико било згодније стање ствари за Владимира. Као представник словенског елемента, Самуило се пресели у срце словенско, (*) де

планула у Балкану, па се њој придружио васал — Шишман, са четири своја сина. Та се побуна одржала до 991 године под предвођењем Романа. Пошто он западне у ропство, буна се продужи у *његово име* до 995 г. Кад он умре, један од четири Шишманова сина, Самуило, прогласи се царем, покрене општи устанак свију оних, који су били незадовољни Византијом, *а то су насљедни српски васални — кнежеви Маћедоније и Србије. Због тога, што је устанак покренуо царевић блгарски и у Блгарији* остане читавом устанку име *блгарски.* Прогласив се императором 995 г. и Самуило се крене у Маћедонију. Од његова три брата, Давид умре, Мојсеј погине од камена баченог с града Сереза, а Арона убије Самуило. Од Арона остане син Владислав. Кедрин, који је боље познавао европске покрајине него ли Јахија, казује (стр. 435 и 436), да је bellicosus Самуило *побунио «читав запад»*,(a) а не само Тракију и Маћедонију до близу Солуна, него и *Тесалију, Јеладу* (Грчку) и Пелопонез. *Многе* кастеле освојио па и *Ларису.* Из *тих је места* пресељавао становнике с њихним породицама, *у Блгарију,* и у своју војску *«уписивао»* и eorumque opera contra Romanos usus est.» Пренео из Ларисе и мошти св. Ахилија у Преспу „Ubi regiam habebat suam. (Дринов вели, да се овакав брзи успех — кроз четири године, мора чудом објаснити, а Рачки, га у Radu XXIV стр. 92, објашњава *историјски*, на име, византијским грађанским ратом, који је плануо по смрти Цимисхија и трајао 12 година, али и један и други греше говорећи, *да је Самуило покренуо устанак.* Оно што Дринов замишља некакву византијску војску по градовима, то су биле мале посадице за одржање градова у реду. Доростел и Филипопољ, где су били византијски гарнизони, ни цар Роман, ни Самуило несу их могли освојити, а тако исто ни Варну, Месемврију па ни Анхијал (II, 465. Кедр.) Што је византијска војска била преведена у Азију, тим се објашњава обдржавање устанка и његов успех. Буна је заиста планула у *Блгарији* — по овоме наводу

(*) Slovenia in Macedoniam . . . .

(a) Ове Кедринове речи, Дринов, на стр. 111, овако тумачи: «византійскія владѣнія на балканском полуостровѣ», *па онда где је било „второ блгарско царство?“*

је почетак словенске азбуке и књижевности, па је тежио да уједини сво јужно словенство и да створи *словенску државу*; а да би што више *словенизирао*

Кедрина, — а не у некаквом на облацима *западном*, никада незапамћеном царству. Ово тврди и оно пресељавање становништва у Блгарију из Тракије, Маћедоније и т. д. Јасно је. да су Комитопули имали своју васалију око реке Чибре, па кад је Роман дигао буну, она се раширила до Силистрије, преко Балкана до Филипопоља, па тек се чак доцније, после проглашења Самуила императором т. ј. после 995 год. *придружили устанку насљедни феудални кнежеви р. Струме;* још су доцније устали насљедни династи *с обе стране р. Вардара*, а још доцније устали Милинзи и Језерци у Јелади. Самуило завладао је устанком тек онда кад је цар Роман у тавници умро, и он се прогласио царем, а оне четири године 992, 993, 994 и 995 припадају цару Роману. Ратовали су они ове четири године да преотму imperium од уапшеног Романа. Што Дринов спомиње „Зографски споменик"' то је проста измишљотина. Хрисовуља Пинцијева могла му је дати титулу као „магнату" и рођаку, који је имао свој феуд у околини Видина, где се доцније јављају Страшимировићи. О „житију Давида", које ни Дринов није могао наћи, не може се ни говорити (стр. 116), јер Кедрин о Давиду јасно каже, да су га убили некакви Власи (II, 435). Како је Самуило заповедио (jusit) да га зову императором и почео да влада тек 995 године: онда је Дринов *измислио* како „западно-то блгарско-то царство", тако и *границе* његове (стр. 118), на основу његовога начела „*од све прилике.*" Београд је био у рукама византијским, а Угри су насртали на Видин. Друга је то ствар, што је Београд био под влашћу Бориса I цара I,али по миру с царем Петром I, он је припао Византији. Гаталицу Дриновљеву о Прелимиру, вид. у моме „Чеславу" стр. 24.) Од 997 до 1001 год. византијска империја није могла ништа предузети противу Самуила, јер је цар Василије кроз то време ратовао противу Отона II, противу Араба у Сицилији и јужној Италији, противу Руса у Херсуњској теми, и т. д. све до 1001 г.

Самуилу ишле су у прилог, осим споменутих неприлика империје, још и ове околности: *богумилство* т. ј. незадовољство и протест словенског становништва противу светске и духовне управе византијске, чиме се користио Самуило, па га зато и називље његов

Блгарију, он је српска племена пресељавао у њу. Владимир је, у овој борби, представник месних племенских интереса, а Самуило је представник *једне опште*

рођак Пинциус «Sacrelegus et profanus imperator Stephanus (Samuel) in terra Bulgarorum et in caeteris regionibus (ово су наследне феудалне — према Византији — словенске државе). С тога није ни најмање за чуђење за што су племенски кнежеви, као византијски «топарси» пристали уз Самуила, као што су: горњеструмски кнез *Кракрас;* кнез Струмице — *Драгомуж;* кнез М'гленије — *Илица;* кнез Водене — *Драгаш;* кнез *Србије солунске теме* — *Николица;* кнез београдски (Pulcheriopolis-а) Елемаг и т. д. због чега је Иречек, у Историји Блгарије, *истину изрекао*, кад је казао: «*Самуилова држава није била монархија, него конгломерат насљедник словенских кнежевина, подвласних потомцима оних словенских кнежева, који су на челу својих племена још у VII столећу*» *настанили се* на територији византијске царевине и онако снажно ударали више пута на Солун. Ето чиме се, поред грађанских ратова у империји (овај узрок наводи Рачки) објашњава брзи успех Самуилов, а несу потребна Дриновљева чудеса, нарочито после издања г. Васиљевским мемоара византијског властелина XI века (види Журнал мин. нар. Просв. 1881. месец јули, нарочито стр. 102 и 121, 122, 123 и т. д.) и после Јахије. Према томе треба поправити и време ратовања. Византијски властелин XI в. овако приповеда о ратовању Самуиловом: «кад је мој дед заповедао у Јелади, *тиранин* (quidam Samuel qui se imperatorem vocari jussit. Дукљ.) бугарски Самуило пробао је више пута да освоји Ларису, и то ратом и лукавством, али није могао постићи цељ, већ сваки пут био је одбијен и осрамоћен. И мој дед или се с њиме борио или се старао да умекша њега самог или његове прве — *поклонима.* Тако радећи, свагда је био у стању слободно сејати и жњети и тиме очувати своје потчињене, у изобиљу. Кад је увидео да је *тиранин* одржао врх, прогласио га својим царем, и таким начином обманув га, опет је сејао и жњео. Па је написао цару Василију; да сам ја (дед) божем, мој царе, изнуђени издајник, заповедио Ларисцима да Самуила прогласе царем, па су они после тога с божјом помоћи, сејали и жњели, и молитвама царства ти, ја сам прикупио толико берићета, да ће се Ларисци моћи израниги још *четири* године, и ево смо сада опет ми робови твога цар-

јужно-словенске државе са одржвњем свију племенских династичких интереса. По што је освојио драчку земљу 996 год. он настави ратовање противу Зете

ства. Кад је цар дознао за такво лукавство, он га одобрио.» Одмах после устанка Романова, цар Василије пресели Јермене у Адријанопољ, да се боре противу Блгара (Асохих, Историја стр. 142). Тек *доцније* дато је главно заповедништво магистру Григорију таронскоме и војсци солунској да се бори противу Самуила (Cedr. II, 447). Син кнеза таронскога, *Ашот*, учествовао је у другоме походу противу цара Романа 991 г. када је Роман заробљен. Чак је доцније Самуило заробио Ашота, у ког се заљубила његова кћер и он ју је за њ га удао (ib. 451). Властелин византијски овако наставља своје казивање: «*После три године* цар Василпје постави другог стратига у Јелади.... Нови стратиг није био способан да измисли ма какво војно лукавство, па им зато Самуило и не дадне да прикупе жетву. Самуило им дозволио да сеју, али им лети није дао маћи се из града. Тако је он радио кроз *три* године, па како им недостане хране, они почну да једу пашчад, магарце и другу нечисту животињу, па кад је и тога нестало, отпочну прикупљати коже, бивше у средини нечистоће, па их јести само да утоле глад. Једна жена, кад јој умро муж, појела му слабину. Нагнани нуждом у след несносне глади, Самуило освоји Ларису без пролића крви и све Ларишане преокрене у робове изузев *род Николице.* Неке исели без повреде (губитка њихне) слободе са читавим њиховим имањем, рекав том приликом: «Веома сам захвалан порфироdному кир Василију зато, што је преместио свога пријатеља Кевкаменона из Јеладе и ослободио ме од његовог лукавства.» Самуило је дакле освајао Ларису кроз *девет година.* Кедрин говори о освојењу Ларисе у најопштијим цртама: «Самуило постане самодржац. . . . . (995). То је био храбар човек, који није знао шта је то умор; византијска убојна снага била је заузета борбом противу Склира, те Самуило добије прилику, да опустоши *сав запад,* не само Тракију, Маћедонију и околине Солуна, него и Тесалију, Јеладу и сами Пелепонез. Освојио је много јаких градова, а у том и најглавнији град Ларису. Становнике читавим племеиима и њихним имањем *преселио* у унутрашњост Блгарије и уписав их у ратничке спискове, њима се користио у борби противу Византије. Он је пренео из Ларисе мошти св. Ахилија, који је био епископ у Лариси за време Константина Великог, и који је био члан на првом васиљенском сабору, па је те

тек 1005 године. Скупи велику војску, дође у покрајине Далмације противу државе «краља» Владимира, (*) који се с војском повуче у средину Доње Зенте, пређе

мошти положио у Преспи, где је била његова резиденција (стр. 436). Дакле, селио је становништво *не* у Македонију, *не* у Тракију, него у Блгарију. Није преселио «*род*» (gens = племе т. ј. народ) кнеза солунске Србље, јер је Николица пристао уз Самуила и ратовао противу Аизантије заједно са народом своје насљедне кнежевине. —

До сада се, обично, на основу Кедринових речи, писало, да је Самуило освојио Ларису 981 г. на том основу «што су недавно пре тога Грци потчинили себи Словене (Србе) Пелопонеза» (Иречек, ист. Бол. стр. 249). У ствари, у Блгарији и није било устанка 987 год. «Освојење Ларисе — вели Васиљевски, треба однети у најмању руку на 986 годину», а после Јахије овај догађај треба пренети чак у XI век т. ј. Лариса је освојена између 1004—1006 год. — Према свему овоме пада измишљотина Дриновљева, која се зове «западно царство», а пада и година устанка.

Да оставимо на страну верне податке Јахије, па по оним пређашњим писцима, и опет *пада* измишљотина Дриновљева о «западном царству» и о «години устанка.» Аљ-Мекин (Georgii Elmacini, Historia Saracinica. Lat. redidit Thomas Erpenius, Lugdini Batavorum. 1625. Ireч. 249) вели «да су осме године њихног робовања» синови Петрови побегли из Цариграда. Они су били одведени у Цариград 972 г. Излази да су побегли 980. По избору патријарха Николе излази готово тако исто 980 г. Најпре је требало дићи народ, заузети земљиште у Блгарији и т. д. па тек чак доцније ударати на Ларису. Да тако лако није ишло освајање, показује онај навод г. Васиљевског из Martène et Durand, amplissima Colectio t. VI. pag. 887 г. cap. 49: «Не много времена после, Василије по презимену Apocaucus (Кевкаменос?) недавно обдарен звањем претора, поврати се Коринту и Истму да управља противу *Бугарчића* (Bulgaricos = Bulgarinorum) да одбије њихна насртања. Њему је било теже не само теретни и тежак посао нарави, већ много већи грозан страх и ужас инвазије Bulgaricae. ширећа се глад, разбојничко арање племена читавога Епира, у Јелади и Пелопонезу од *непознатих* чета. Зато су посланици ишли у Спарту

(*) Поред онога, што говори о Владимиру Кедрин, најопширније и најтачније његово житије написао је Дукљанин — свештеник.

преко р. Бојане и затвори се у граду Облику, на брду не далеко од Скадра, са својим «родом». Самуило опколи Облик, те да опсадом освоји град, а једно

и позвали Никона Апокавка . . . , који ништа знатније није имао, него ли да похита славноме Коринту. Они, који су га позивали, несу хтели његовим присуством мршаве смрти ослободити се, него су се (хтели ослободити) од ужаса и страхоте Bulgarorum — Блгара; означавајући и други пут, како би брже дошао.» и т. д. Значи, да је устанак пламуо најбљже 980 (правије 983 год.) да је освајање ишло тешко и лагано, да је требало ослободити Блгарију, па тек после помишљати о нападању на Тракију, Маћедонију, Јеладу и Пелопонез. Самуило је сам продужио устанак после 991, а објавио се царем тек 995 год. Изван Блгарије Самуило је тлачио, пљачкао, палио, робио, пресељавао in Bulgariam и пресељене у војску «*уписивао.*« Тада је тек император Василије послао војску in Bulgariam. Та војска оде «per Rhodopae ac Euro (Марице) flumini regiones propinquas Bulgariam и дође у Triaditzam, у место Stoponio, ту је и тада та војска византијска била разбијена 17 августа 986 год. То је и био први покушај усташа цара Романа, да се бори с Византинцима *изван Блгарије.* Од 986—991 г. цар Василије није ударао на Блгаре, јер је ратовао на другим местима. Начелник војске цара Романа, Самуило, тада је продро у Маћедонију и допирао до Солуна. Други поход цара Василија био је 991 г. кад је заробио цара блгарског Романа. Године 995 умре цар Роман у тавници, Самуило се *прогласи царем,* и умре патријарх Никола, и тада се тек покрене од Солуна у Тесалију, Беотију, Атику и преко Истма у Пелопонез, и после овога била је поражена (исте године) његова војска и Самуило се поврати и уда кћер за Ашота (Kedr. II, 451), ког је поставио за кнеза у Драчу, те је разумљиво извешће Јахије, да кад је Нићифор три месеца пленио по Блгарији, није нигде наишао на отпор (997 г.). Од 997—1001 г. Самуило напада на тракијске градове. Од 1001—1004 „цар Василије борио се у Блгарији са Самуилом, који је бегао испред цара Василија.» Како је после 1004 г. Василије имао посла у другим деловима опширне царевине, Самуило удари на архонтије: Зенту, Травунију и Расу, па оснује своју столицу у Преспи, па је освајао Ларису и друге покрајине на западу. Наш Дукљанин вели за Самуила, да је удао Косару за Владимира, па казујући како је Владимир

оделење војске пошље противу Дуљчина. Владимир се није хтео предати, али жупан жупаније обличке (ejusdem loci) «као издајник» пошље Самуилу посланика говорећи: «Господине, ако ћу придобити милост твоју, предаћу ти краља.»

— «Ако то урадиш, — одговори му Самуило: даћу ти блага и врло велику сјајност» т. ј. велики положај. Жупан изневери Владимира, т. ј. учини, да се више није могао бранити, што кад Владимир дозна, искупи све, који су с њиме у граду били, а несу га изневерили као издајник жупан, па им изговори неколико речи, из којих се јасно види, да им је Самуило предложио, или да се предаду или им неће бити поштеде: «Боље [1] је, дакле, браћо, да ја положим душу за све вас и да предам тело моје на пролиће крви и убиjство, него ли да пропаднете од *глади* [2] или од оштрица мача» — и преда се Самуилу, који га пошље у заточење у Преспу. Како пак није

живео у побожности додаје: Post non vero multum temporis defunctus est imperator Samuel. Ово и значи, да је Самуило ударао на Зенту између 1005 и 1007 г. Како је Самуило ратовао противу Владимира око реке Бојане, зато смо мњења, да је Петрислав отац Владимиров, ратовао са Самуилом између 995 и 997 год. кад је Самуило освајао Драчку, јер се зентска држава ширила до реке Војуше. У овоме рату Петрислав је изгубио драчку област, јер Дукљанин вели, да је Самуило дао Владимиру terram et regnum patrum и додаје: et totam terram Duracenorum т. ј. и сву земљу драчку. Ову је земљу Самуило отео од Петрислава онда, кад је удао своју кћер за Ашота и дао му драчку земљу = Nuptiis confectis generum cum filia Durrachium mittit et regionis ejus custodiae praeficit. Сада можемо прећи даљем излагању историје потомака Прелимирових и то најпре јуноше Владимира, па после ћемо описати судбину његовог стрица Драгимира.

(1) Melius est ergo, fratres....

(2) Жупан издајник урадио је, да им је пресечена храна.

могао освојити Дуљчин, гњеван и разјарен, крене пљенити, пљачкати и рушити Приморје: спали Котор, оштети Дубровник и сва села и земље тако опустоши, да није остало живе душе чак до Задра, па се преко Загорја врати у Преспу. Таким начином потчини себи Тетрархију и загорске жупаније.

Док је Самуило рушио и палио племенске српске државице, Владимир је чамио у оковима тавнице преспанске. Кад је мислио да је дошао крај његовом животу, њега избави из тамнице и поврати на престо љубав Самуилове кћери *Косаре*. По хришћанском милосрђу, са дозволом свога оца, Косара оде с дворкињама да обиђе заточнике, да их измије и ноге им опере и да их утеши. Том приликом примети међу заточницима младића Владимира, «да је леп у лицу (pulcher in aspectu), уљудан, питом, скроман и да је пун мудрости и уљудности, а да су му речи слађе од «сота и меда.» Она се сажали на његову младост и лепоту, па кад још дозна, да је он «краљ» и краљевске крви, заволи га, поздрави га и оде своме оцу и цару, и павши на колена, рече му: — «Мој оче и господине, знам да ћеш ме удати, као што је то у обичају, па сада ако се допада твојој милости, то нека буде мој муж Владимир, кога држиш у оковима, или знај да ћу пре умрети, него ли другога својим мужем назвати.»

Самуило је много волео своју кћер, па кад то чује, развесели се, испуни молбу своје кћери, ослободи Владимира окова, обуче га у краљевско одело, предусретне га и пољуби у присуству велмужа своје царевине и даде му кћер за жену. Свадба се проведе краљевски «*и даде му земљу и краљевину његових отаца и читаву земљу драчку.*»

Овим је актом Владимир дошао у зависност од Самуила. Он се поврати у своју престолницу *Светиград*, ([1]) који је био у *крајини* његове државе. Кедрин ([2]) вели, доклен год је била под влашћу Владимировом Трималија и *околне Србији покрајине*, где спада и Драч, све су се наслађавале миром и спокојством под његовом управом, јер је био човек праведан миран и преиспуњен добродетелима. И Драгимир архонт требињски и хумски дошао је у исти положај према Самуилу, као и Владимир. Дукљанин, по што је пропричао женидбу и повратак владимиров из Преспе, овако вели: «За *овим* пошље Самуило Драгимиру стрицу Владимировом, да „*сиђе*" и заузме своју земљу Травунију, што је он и урадио. Овај навод доказује, да Самуило није био освојио планинске пределе архонтије травунске, него је само прегазио и опљачкао Приморје, па се и вели, да «сиђе» (ut descenderet), јер се свет био разбегао у брда, за време «нашествија» и рушења Самуиловога. У брдским покрајинама Драгимир је самостално владао, а Приморјем као самуилов пријатељ.

Самуило је раширио свој уплив над Приморјем и Загорјем поглавито почињући од 1004 год. кад су догађаји у Азији приморали императора Василија да прекине успешно ратовање противу Самуила започето 1001 год. јер је овда освојио Видин (1002 године) и Самуило у сукобу код Скопља изгуби битку и град и т. д. Самуилова би «*конгломератна држава*» још тада пропала, да цар Василије није морао пренети своју активну радњу у Азију. Самуило се и користи

([1]) *Елбасан,* То се види из његовог погреба.

([2]) II, 463. т. ј. Трибалија (Србија).

временом од 1004 год. те прегази и опустоши Зенту и Травунију и т. д. и примора бивше независне архонте српске *на савез и пријатељство.*

Кад је Василије II свршио ратове у Азији, крене се противу Самуила, као што је урадио и с Вардом Фоком, јер је Самуило био *узурпатор* блгарске царевине и *бунтовник* према Византији, па после неколико бојева, у битци код Беласице год. 1014 зароби 15.000 војника и заповеди, да их све ослепе оставив на сваку стотину по једног слепчовођу са по једним оком. Кад Самуило угледа такав призор, тако га потресе, да од муке пресвисне 15 сеп. исте 1014 године.

Престо насљеди, самуилов син

Радомир (Роман Гаврило) «снажан и јуначан вођ; многе(¹) битке имао је с Византинцима и одржао све земље тја до Цариграда. Цар Василије бојећи се да не изгуби власт (imperium) потајно пошље посланике Владиславу сину Ароновом, чијег је оца погубио Самуило, говорећи му: «За што не осветиш крв оца свога.» Узми злата и сребра од мене колико ти је воља, а живи с нама у миру, и узми царство Самуилово, који је убио твога оца, а свога рођенога брата». ²) Владислав на ово пристане и једног дана идући у лов с Радомиром, «јашећи коње, Владислав убије Радо-

(¹) Cerd. II 458: patre robustior ille, sed prudentia longe inferior .... Дукљанин ништа не говори о његовој памети.

(²) Да је најверније казивање Дукљаниново, потврђује и Кедрин (II 458 и 462): «Насљеди Самуила његов син Гаврило, који се називље и Романом,“ (а српско му је име Радомир). „Њега је у лову убио Јован, који се Владиславом називље, а он је син Аронов, ког је негда убио Самуило .... *Император Василије послао Владиславу златну повељу*“ и т. д. Ово је доказ, да је Радомир погинуо са знањем и побудом цара Василија II.

мира," ([1]) а завлада убилац Владислав (1016 године) и одмах јави цару Василију, да је Радомира лишио живота и предузео у своје руке власт, обећавајући да ће бити царев потчињеник и васал (δοῦλος), на шта му цар пошље златну повељу. ([2])

Сада су сви савезници, пријатељи и сродници Самуилови и његовога сина Радомира били непријатељи Владиславови чије се освете нови цар плашио. На првом је месту био «краљ» дукљански Владимир, чију је земљу и тежио да приграби Владислав, ког је вели Кедрин, — Владислав лажном заклетвом и вероломством преко Давида архијепископа ухватио и вероломно погубио. ([3]) Дукљанин описује доста опширно читав тај догађај, овако:

([1]) Обично се пише, да је Радомир погинуо 1015 год. Дукљанин вели: По што је Владимир узео Косару ..... non multum vero temporis умре Самуило а наследи га његов син Радомир „снажан и јуначан, много битака имао је с Грцима за времена владе императора Василија и држао obtinuitque totam terram usque Constantinopolim т. ј. и одржао сву земљу тја до Цариграда. Император Василије бојећи се да не изгуби власт (imperium) и т. д. пошље посланике Владиславу Овај пристане и убије Радомира. Према свему овоме, што се све ово није могло посвршавати тако брзо и морамо усвојити годину смрти Радомирове Јахијину, а његова је година 407, а то је (између 10 јуна 1016 и 29 маја 1017) ондашња 1016 год. Према овоме како је Владимир погинуо 22 маја, после Радомира, према означеној години Јахије, то мора доћи година 1017, Кад је тело Владимирово пренешено у Крајину по дозволи Владислава, онда се Владислав крене с војском на Драч (1018 године).

([2]) Cedr. II 462. Јахија вели: пошто је убио Радомира. «И послао он цару Василију и написао му, обећавајући му покорност и пријатељство и *обвезујући* се, да ће управљати државом, коју је заузео, *онако*, како цар (Василије) *жели* и да не ће предузети никакво дело противно царевој вољи. *Владао је једну годину,*"

([3]) ib. 463.

Како је Владислав заузео место Радомирово, пошље посланике краљу Владимиру да му дође. Косара га задржи говорећи:

— Мој господине, немој ићи, да ти се не би догодило нешто као и моме брату, него пусти мене, да ја одем и видим и чујем, како је он. Ако ме хтедне погубити — нека погуби; само да ми ти не погинеш.»

Владимир је пошље њезиноме брату од стрица, који њу с почастима предусретне, али вероломно (fraudeliter). За тим пошље изнова посланике Владимиру са златним крстом и тврдом вером говорећи: «Зашто се сумњаш доћи? Ево, твоја је жена код мене и није јој се никакво зло догодило, него је мном и мојима с почастима примљена. Прими веру крста и дођи да те видим, па с почастима и даровима да се вратиш са својом супругом. Владимир му одговори: «Знамо, да Господ наш Исус Христос, који је за нас пострадао, није био распет на златном или сребрном крсту, но на дрвеном; дакле, ако су истините — твоја вера и твоје речи, преко свештених лица, пошљи ми дрвени крст, па имајући наду у *животворни крст* и скупоцено дрво, у име вере господа нашег Исуса Христа, доћи ћу. Тада Владислав дозове два епископа и једнога пустињика, варајући их злом својом вером, даде им дрвени крст и пошље их Владимиру. Дошавши Владимиру поздраве га, и даду му *веру и крст*. Краљ падне на земљу примајући крст, пољуби га и мете у своја недра, узме мало пратње и оде Владиславу, који је био поставио заседу, да га у путу убије, али краљ срећно приспе владиславовом двору (curiam у Преспу, па како је дошао, оде у цркву да благодари Богу, за сретно путовање. Владислав је био при обеду, па кад чује, да није у путу убијен, страшно се разјари,

пошље џелате да му одсеку главу. Још се Владимир молио Богу, опколе га војници. Тада краљ рече, туна стојећим епископима и пустињику: Шта је ово господо моја? Шта сте урадили? Зашто ме тако преваристе? Зашто, верујући вашим речима и заклетвама, без кривице да умрем?

И они су застиђени стајали несмејући му у лице погледати. Тада се краљ исповеди и причести, и држећи онај крст, у рукама рече: «Молите се за мене Богу, господо моја, и овај свети крст заједно с вама биће ми сведок на дан Господњи да без кривице умирем.» За овим целива крст, даде мир епископима. Сви су плакали. Он изађе из цркве, и одмах на вратима црквеним, опколише га војници и главу му одсекоше 22 маја 1017 г. — Епископи опоју његово тело и сахране у цркви. Његова је супруга непрестано плакала и тужила. На гробу Владимировом почну се јављати чудеса, због чега се поплаши убијца Владислав, и дозволи својој сестри да узме тело Владимирово и да га сарани где она хоће. Она узме тело, па га однесе и сарани у месту Крајини, где је био његов дворац (ubi curia ejus fuit), у цркви св. Марије. Ова је црква код Елбасана, где и дан данашњи леже мошти св. Јована — Владимира. Сваке године долази мноштво света, светом Владимиру 22 маја, — *што траје и до данашњега дана* (in hodiernum diem) вели Дукљанин. Супруга Владимирова ту се покалуђери, ту је живела, умрла и сарањена код његових ногу. Из описа места, где је сарањен св. Владимир и где му је била престолница, јасно се види, да је граница између државе његове и Владиславове била река Девол и охридско језеро, па је ту и била Крајина, где је Владимир озидао цркву и престоницу.

У оно исто време, кад је тело Владимирово било пренешено из Преспе у Крајину, Владислав је купио војску да освоји земљу *Владимирову и град Драч*, што му је било обећано царем Василијем за извршена убијства (1017 г.). Но цар Василије освајајући редом градове, пошље Константина Дијогена противу Владислава. Како је Владислав правио бусије и заседе, император Василије сам похита у помоћ Дијогену, што кад примете они у бусијама, повичу Владиславу: „*Βεξεὺτε ο Τξαῖσαρ!* (бежите ћесаре!") Император Василије оде у Цариград, а Владислав се крене да заузме Владимирове земље (1018 г.) и падне с војском под Драчем. Ту је и погинуо. Јахија вели: «убио га један од његових потчињених.» Кедрин каже, да се незна, од кога је погинуо (incertum a quo); Елмације вели, да га је убио неки његов војник. (¹) Главно је овде, да је он био обманут царем Василијем, да је убио брата и зета, па га обмануо цар Василије и ударио на њега с војском. Мртво Владимирово тело почело је «стварати чудеса»; он дозволи сестри да га носи, а кренуо се с војском да заузме Владимирову земљу. Кад се, дакле, узму у обзир све ове прилике и кад се помисли, да је преварен, тек сада сâм остао, да се рачуна са својом савешћу, па кад се опоменемо смрти н. пр. Теодориха Великог, који је угледао главу убијеног пао и издануо: онда морамо веровати, да је Владислав погинуо онако, како казује Дукљанин. Он вели: Бавећи се пред Драчем; једног дана, кад је вечерао и пировао, појави му се наоружан војник у обличју св. Владимира. Пренеражен страхотним ужасом почне викати: «Потеците моји војници, потеците

(¹) Иреч. Б. И. стр. 260.

и одбраните ме, хоће Владимир да ме убије. И говорећи то скочи (са своје столице) да бега. У тај мах ([1]) падне на земљу и умре телом и душом.» Тада ([2]) су «и написале вође цару Василију, понижавајући се пред њим и исказујући своју жељу, да цар прими из њихних руку градове и области, и молећи га, да им дозволи изаћи пред њега и радити онако како он буде заповедао. И крене се цар у Блгарију 20 марта 1018 год.» — «Тада (други писац вели) ([3]) кнежеви и војници (principes et milites) његови и сви *народи* (et omnes populi) обузети највећим страхом и ужасом, огњем спале стан, и исте ноћи разбегну се сваки у своје место ([4])» — (1018 г.). —

Из Цариграда се крене император Василије да заузме Блгарију и све побуњене провинције византијске царевине, Маћедоније, Тесалије и западних земаља у намери да васпостави византијску империју у првобитним њеним границама. а Драгимир архонт травунски опет крене војску, да заузме државу Владимирову.

Да изложимо најпре историју Драгимирову, па онда историју пада српских архонтија.

Драгимир (995—1018) није ништа предузимао за живота Владиславова. Тек после његове смрти, кад

([1]) Писац вели: «поражен анђелом» (у обличју Владимира).

([2]) Вели Јахија стр. 140.

([3]) Дукљ. стр. 45.

([4]) Даље вели: И тако се изврши, да најгрознији човекоубијца, који је седећи за обедом заповедио одсећи главу св Владимиру и учинио га мучеником, истога времена при вечери био поражен. Ко жели знати дела св. Владимира, нека прочита књигу дела његових т. ј. librum gestorum ejus, quo acta ejus per ordinem scripta sunt т. ј. књигу дела његових, где су дела његова по реду описана.» На жалост још није нађена, нити печатана ова књига, којом се служио Дукљанин.

се «кнежеви и војници разбегли» испод Драча, Драгимир, као архонт приморске тетрархије искупи «народ и војску» (populum et exercitum) и крене се да «земљу и краљевину својих отаца освети» (и заузме), т. ј. Зенту. Дошавши до Превлаке код града Котора заповеди, да се војска превози преко затона. Српски народ предусретне његову војску с највећим одушевљењем и износе јој и хлеба, и вина, и свега, али Которци (Власи = Латини) као приврженици византијски скроје план, да Драгимира издајнички убију. Флота византијска је већ крстарила по мору, а византијски агенти и присталице спремали су земљиште за византијско освојење. Они се најпре поплаше Драгимирове војске, али неимајући куд ни камо, негледећи на њихову мржњу противу словенскога архонта, изјаве Драгимиру покорност, у знак чега, даду своје лађе да се војска превози преко затона, и саставе план, да га издвоје од војске и да га убију. Они спреме сјајну гостбу на острву св. Гаврила и на исту позову «краља» Драгимира. Драгимир пак, ништа неподозревајући, седне на мелену лађицу с неколицином од своје околине и дође на речено острво. И док се ручак спремао Латини — Которци примете, да њих има много, а Драгимир дошао с неколицином, и да му с копна у помоћ не може нико притећи, отпочну се договарати, да убију потоњег «Словенина» краља, па онда неће остати никога од словенскога рода, коме би се они морали потчињавати, него ће вазда зависити од византијскога цара. То су они исказали овим речма: «Умр'о је император бугарински, [1] а помрли су и краљеви *ове земље*; само је овај један *преостао* од *њихнога* (сло-

[1] Bulgarinorum т. ј. словенски, а не *блгарски*. То је Владислав.

венскога) порекла; ако он узаживи и заузме земљу, неће нама (Латинима) бити добро, јер ће он нас угњетавати, као што су угњетавали други краљеви, који су били његова браћа и очеви. ([1]) Зато убијмо њега, и већ неће, од *његовог порекла* нико *преостати*, који би угњетавао или мучио нас или нашу децу.» Ово је и био договор. Кад су седели за обедом опет су о томе говорили. И кад се угрејали вином, устану да га убију. Драгимир то спази, дограби свој мач, утекне у цркву и почне се обнаженим мачем бранити. Завереници несу смели с поља унићи у цркву. Тада се неки попну на црквени кров, провале га и бацајући дрвље и камење убију краља. Тада поседају на лађице и разбегну се. Кад су «народи» дознали, шта се догодило, разиђу се својим кућама. «Которани ([2]) су, вели Лукари, издајнички убили краља Драгимира», а Византинци, у друштву с Љутовитом сином Семидрага освоје Травунију. Супруга Драгимирова, по смрти мужа, врати се у свој род.

Цар Василије II осваја све племенске српске државе (1018 г.). Јахија каже, да су се све војне старешине, по смрти Владислава, предали цару Василију. Дукљанин вели, да су се *кнежеви*, *војници* и *народи* разишли кућама по смрти Владислава, па су тако урадили и по смрти Драгимира, а у глави 38 вели: «После смрти императора бугаринског Владислава, цар Василије искупи велику војску и мноштво лађи, па отпочне освајати земље: и заузме читаву Бугарију, Расију и Босну, и читаву Далмацију и све

([1]) Као што су гонили њихне предке Латине, Драгимирови предци — Словени.

([2]) An. di Raus. pag. 10.

приморске земље(1) чак до граница Доње Далмације.»(2) Кедрин вели (II 476), да је император Василије освојио Бугарију и све земље до Хрватске и потчинио хрватски «*род*», и потчинили му се хрватски кнежеви — два брата (*δύο ἀδελφοὺς* (3) = *Крешимир* и *Гојислав*).

Све, дакле, земље до Хрватске непосредно потпадну под Византију, па и Срем, чијег је господара Серма домамио и на превару вероломно погубио царев војсковођа Константин Диоген. Та је ствар овако текла:

(1) Јасно је, да је византијска рука убила у цркви камењем Драгимира, као што је византијска политика убила Радомира и Владислава.

(2) Иречек, у Историји Блгарије, заборавио шта је рекао на страни 246, на име, да је Самуилова држава била «конгломерат насљедствених кнежева», чији су предци дошли на римску територију за време Ираклија, па на стр. 261 вели: «После двајесосмогодишње борбе (991—1018) Блгарија је била освојена и император Василије потврдио привилегије *блгарског племства*;“ па даље вели: «да се *српски* и хрватски кнежеви морали потчинити врховној византијској власти.“

У сувремених писаца нема ни речи «о *блгарском племству*», нити «о *Србији*“, него има, да је Василије освојио «*приморске земље до Хрватске*» т. ј. до Доње Далмације, и да је све остале земље освојио па и Срем. Иречек тако пише, као да је то све била Блгарија, а тога нити је било, нити је могло бити. Зато ћу навести све по реду, како је та ствар текла.

(3) 1018 год. Крешимир почео је да ратује с Мљеткама, али престане бојећи се Византије. Он је владао заједно са својим братом Гојиславом. Њих је Василије цар обасуо почастима и даровима (Strit. op. cit. 399). Год 1024 Бугијан зароби у Биограду жену Крешимирову и сина. Цар Василије није ратовао с Хрватима. Све су земље биле непосредно потчињене Византији. Само се није хтео потчинити Византији (Кедр. 476) Dominus = **Κρατῶν** т. ј. самостални владаоц Срема, брат Нестонгов, *Сермо*. Њега заклетвом превари и вероломно убије Константин Диоген, потчини Срем цару и постане старешина у Срему.

1014 г. појавила се опашата звезда, месеца фебруара и цар Самуило премине (у почетку идуће године). Отпочне да влада његов син Радомир и продужи рат противу Византије. Цар Василије с војском из Солуна дође у Пелагонију, спали дворац у Битољу, освоји Прилип и Штип, и врати се натраг.

1015 г. цар Василије опседне и освоји Водену и озида два градића Кардију и Илију; врати се у Солун и добије писмо од Гаврила (Радомира), да ће бити царев «слуга и подајник.(¹) Исте године освоји цар град М'глену, коју је бранио *ὁ ἄρχων Илица*.

1016 г. Цар Василије добије писмо од Владислава сина Ароновог, да је убио rex-а Радомира сина Самуилова у Петрису; (²) да сада њему припада власт, па ће бити «слуга и подајник царев.» Убио је Радомирову жену и сина.

1017 године Владислав убио краља дукљанског Владимира.

1017 год. Цар Василије освоји Охрид. Нићифор Ксифија удари на Средац. Освоји Термицу. Заповеди Давиду Арианиту да освоји струмске градове. Цар се врати у Цариград и отвори рат с Козарима.

За овим цар освоји Костур, *Србљију*, Бучин-град, Сетену (М'глении). Противу Владислава у Пелагонији борио се Константин Диоген. Овом су приликом Владиславу викали његови војници: „*Βεξεῦτε ο τξαῖσαρ!* т. ј. бежите ћесаре!“ Цар се врати у Цариград.

1018 г. Владислав дозволи Косари, да пренесе мошти св. Владимира у Крајину код Елбасана и положи у цркви св. Марије. Он се крене на Драч и ту

(¹) Кедр. II 461, ... Gabrielus ... promittit se ipsi servum atque subjectum fore. ...

(²) ... *ἐν τῷ Πετρίσῳ* ... село близу Острва. Кедр. II, 462.

погине, оставив по себи 6 синова и 6 кћери.([1]) «*Кнежеви, војници* и *народи* разиђу се сваки на своју страну.

Већина топарха т. ј. насљедних кнежева, затражи од цара мир. На глас, да је Владислав погинуо, 20 марта 1018 г. цар Василије крене се из Цариграда, дође у Адријанопољ, где га предусретну брат и син Кракрасов, и предаду му Перник и других 35 замака. Цар даде Кракрасу титулу «патрикија» (Кедр. II 467).

Из Адријанопоља цар дође у Мосинополис (**Μοσυνύπολιν**) где га предусретну посланици:

1) из *Пелагоније*;

2) из *Моровизда* (**Μωροβισδου**) престолнице архонтије моравске;

3) из *Липенија* (**Λιπενιου**) с Косова и предаду цару своје државице и градове као «*владаоци.*»

Из Мосинопоља цар дође у *Серез*, где му се преда Кракрас са свима својим градовима.

Драгомуж му преда град Струмицу и добије звање «патрикија.» Са Драгомужом је цару доведен и Јован **τὸν Χαλδιας**, ([2]) ког је Самуило дуго држао у затвору. При уласку цара у Струмицу, предусретне га охридски архијепископ Давид, преко ког је Владислав преварио св. Владимира. Он преда цару писмо удовице Владиславове, којим она уступа цару *Бугарију* онако исто, како се предавали цару и уступали му своје државе и остали: *архонти* = *топарси* = *доминуси или насљедни кнежеви.*

Ту предусретне цара и потчини му се топарх = Dominus([3]) interiorum castellorum Bogdanus = **Βογ-**

([1]) Кедр. II, 466,

([2]) Caldanae?

([3]) Dominus је самостални насљедни владалац и династа у својој земљи, па у каквом је положају пре био према Самуилу, у такав сада дође према Византији.

δάνος), који је изодавна «благопријатељствовао» радњи цара Василија, па је и свога *„таста* (1) *погубио»* и добио у награду титулу «патрикија.»

Из Струмице дође император у *Скопље*. За градоначелника постави Давида Аријаниту.

Из *Скопља*, преко *Штипа* и *Просјека* окрене у *Охрид*, где постави логор. *Народи га предусретали, дочекивали и испраћали са усклицима и песмама.*

Из Охрида крене се цар на *Запад* — у *Јонију*, и дође у град ***Илисум*** (***Ἔιλσσον***, Illisum, Еласон), где је била Самуилова благајна, царске круне и одело Самуилово, Радомирово и Владиславово; ту разда ратницима 100 центијарија новаца. Ту му се преда Владиславова удовица са три сина и шест кћери; предаду му се: незаконити син Самуилов и две кћери Радомирове и пет синова, међу којима је једног био ослепио Владислав. Осим других предали му се још Несторица (***Νεστορίτξης ὁ Ζαρίτξης***) (2) (т. ј. Жарко) и млађи Добромир са још три сина Владиславова.

Евстатије Дафномела ухвати и ослепи *Ивацa*, који је тежио да постане царем, и за то добије звање *Стратиг* (3) *Драча*.

Николица, кнез солунске Србије преда се и буде послан у заточење у Солун ....

Император Василије дође у *Костур*. Из Костура у град Стаг, па у *околини Србије* и Соска (Sosco) поруши све градове. У Стагу прими Елемага (***ἀρχῶν Βελογράδων***) кнеза Белградског (Pulcheliopolis = Арнаут — Београд) Самуиловога зета. У Преспи цар

(1) .... Quod jampridem rebus imperatoris favisset suum que socerum interfecisset... Cedr. pag. II. 467.

(2) *Жарко* — то је била династија српског племена од VII века.

(3) Кедр. II 470, 471, 472, 473, 474.

озида два замка: један на једном хуму, а други у језеру на острву. Преко Атине цар се врати и уђе у Цариград с највећим триумфом. Његов војсковођа Константин Диоген заузме Рашку, убије кнеза сремског Серма, и заузме Срем. У Приморју царева флота заузме све земље до Бело-Хрватске и византијска партија, на превару, убије Драгимира. Зато и вели наш Дукљанин веома кратко и веома јасно: «По смрти Владислава императора Бугаринског, цар Василије искупи велику *војску* и мноштво галија и почне освајати земље, па заузме читаву Доњу Србију (Бугарију), Рашку, Босну и читаву *Далмацију* (Приморје) и све приморске земље (regiones), чак до *Доње* Далмације» (т. ј. до Бело Хрватске).

Византијска се империја ширила од Ефрата до Драве и од Јадрије до Кавказа. Све српске племенске државице потпадну под непосредну византијску власт, па је умесно овде питање: Шта су били они доминуси, *топарси*, *архонти*, *који се предали императору?* ([1])

Један потомак из рода кнежева *солунске Србије* ([2]) поучавајући сина овако одговара на предложено питање:

«Ако имаш власти́ту државу ([3]) (земљу), град или села, и у њима си топарх или владаоц (*ἐξουσιάστης*), немој да те саблазни богатство ([4]) или титуле (*ἀξιώ-*

([1]) Јесу ли ово били «*племићи блгарски?*» како их називље Иречек. Јесу ли они «племство *блгарско?*» *Несу.*

([2]) Век XI жур. мин. нар. пр. 1881 године јули, стр 158 § 218 и. т. д.

([3]) а то је насљедну *баштину* patrum suorum; имање је нешто сасвим друго.

([4]) Да те цар ванцира и дати даде на пр. звање деспота, кесара и т. д.

ματα) или велика царева обећања; не узимљи *за твоју државу* ни *новаца*, ни *спахилука*, па ма да би за твоју државу могао добити четири пута више, неголи она вреди, већ се држи своје државице, па ма она била малена и ништавна, јер ти је боље бити самосталан драге вође (*αὐτεξούσιον*). Док имаш своју државу, ти ћеш бити племенит и поштован и похвалан и славан у очима цара и свију: доклен си на својој земљи и доклен се ти сам и твоја деца, и деца твоје деце, налазите на својој земљи, у својој власти. Али кад ти изгубиш своју државу, кад се лишиш своје самосталности, цар ће те изнајпре волети, па ћете брзо пренебрегнути и за *нитта* држати, и познаћеш тада, да си *роб* (подајник), а не *друг* (брат). Тада ће ти твој (пређашњи) подајник постати страшан, јер ако му постанеш досадан, он ће отићи цару, па те тужити, да смишљаш некакво зло противу цара, да хоћеш да бегаш или да идеш у пређашњу твоју државу, и ако ти од свега тога ништа ни на памет није било пало. — Тада ћете (цар) ставити под суд и испитивати као лукавог и злонамернога роба. Ти ћеш говорити *истину*, теби *неће* веровати, а твој пређашњи подајник, — биће у части код цара. Биће разглашено, да неси умео ништа да одговараш и пресудиће, да те ослепе или налик на то, па ће после изаћи: «Царство ми чини милост .... (томе и томе).» Тада ћеш изгубити имање (спахилук), па ћете протнати или ставити у заточење. И тада ће ти пасти на памет твоја малена држава и опоменућеш се, како си се драговољно преокренуо (из владаоца) у роба, па како си ти сам некада правично судио другима и казнио их, а како сада с тобом неправично поступају ... «*Најбоље ти је остати самосталним у својој држави.*»

За овим приповеда како су *насљедни династи поиспродавали* цару своје државице и постали «робови», па наводи примир, зашто мален владаоц не треба да иде цару, нити да прима дарове од цара. Пример је врло занимљив, па ћу га овде навести:

— *Задар* и *Солин*, то су далматински градови; над њима је управљао *топарх Доброња*. Једном зажели да се види са царем Романом Аргиром (1028—1034). Овај га срдачно предусретне, обаспе даровима и почастима и испрати са огромним благом. Очаран таквим дочеком, он дође цару и други пут, али се врати кући много *мршавије* дочекан. По смрти Романа, зацари се господин (dominus) Михаил Пафлагон (1034 до 1041). Топарх Доброња и опет оде у Цариград, но како је већ постао *обичан гост*, њега с пренебрежењем дочекају, и кад је хтео да се врати — њега задрже; он почне роптати, за што јаве цару, и буде решено: Како је он у нашим рукама, ми лако можемо освојити његову државу. Њега баце у тамницу (Преторију) а његову државу освоје и његовог сина доведу и затворе. За владе Мономаха, умро је Доброња ([1]) у Преторију, а његов син презрен и држан ни зашто, премда с муком, ипак умакне.

Врховна власт византијских императора огледала се у државама топарха или архонта у томе, што се царево име спомињало у цркви на првом месту, а у државним стварима тиме што се у свима званичним документима у почетку писало име императора. Топарх суди и управља својом *државом* у име импера-

([1]) Овај Доброња, који је за титулу и дарове упропастио себе и своју државу јесте: imperialis patrikyus ac totius Dalmatiae Stratigus Georgius ib. стр. 164.

тора; по титули је стратиг (војвода), а у ствари је *топарх* — васал али *самосталан владаоц своје државе*. [1]

Оваквима су, дакле, били сви они топарси и архонти, који се предали императору Василију на име:

1) кнез солунске Србије — *Николица*;

2) кнез струмски — *Кракрас*;

3) кнез халдијски — *Јован*;

4) кнез Струме (средње) *Драгомуж*;

5) кнез (dominus, господин или кир) Богдан топарх унутрашњих градова;

6) кнез сремски *Сермо*.

Немамо имена кнежева:

Пелагоније, *моравског и липенијског*.

7) велики жупан рашки;

8) кнез (бан) Босне; и

9) кнез травунски — *Војислав*.

Немамо имена кнеза моравског, липенијског и пелагонијског, али су и они добили титуле „патрицијанске" *(властелинске)* и цар их тиме довео у потчињеност. Многи су поиспродавали своје државе и своју владалачку власт за дворска звања и титуле, а други су одведени у заточење као што је отац Петра Долеана и др.

Они се преселили у Цариград, напустивши своје „*племенске државице*." За владе Самуилове они су били оно, што је био Владимир I кнез Дукљански, а држава Самуилова била је *савез федеративних државица*.

Морска флота заузме далматинско Приморје и приморске градове, па кад је хтео Драгимир заузети Котор, њега присталице византијске као словенског владаоца издајнички убију, јер као романци несу тр-

[1]) ib. стр. 166.

пели словенске владаре. Њихне речи, да је умр'о Владислав и да су *помрли потомци Беле-Уроша са свим* јасно упућују на тежњу византијског цара, — да *искорени словенске династије и автономне поглаваре*, па су и употребили сва средства да цел постигну т. ј. да се створи једноставна византијска царевина, а да се униште сви зависни и независни топарси т. ј. владаоци. За одржање тога јединства употребљена је црква и администрација.

Још само да видимо како су стајали племенски кнежеви према византијској империји *пре 1018*, а у какво су стање дошли *после 1019 г.?*

Византијска је царевина била средиште федерације малих *државица, земаља и општина*. Свеза између цара и тих кнежева, по мњењу Рамбо, (1) била је оваква:

Сваки дотични владаоц, дошао он на власт по *избору* или по *наслеђству*, примао је од цара инвеституру (напр. *језерски* и милингски српски кнежеви) као потврду свога звања; добијао је дворски или државни чин (напр. патриције и друг империје); царска писма за њега су била заповести (**κελευσεις**); на челу државних писмених акта наводило се име царево (на пр. regnante piissimo ac perpetuo Augusto Romano 2) и т. д.) и спомињало се царево име у јавним молитвама при богослужењу. Сваки нови цар јављао им је за своје ступање на престо и слао им своју слику — окрућену главу (царев лик); на новцима се лио царев лик, и новци се звали по лику на њима (н. пр.

(1) Ово мњење Рамбовљево усвојио је и Рачки.

(2) О томе је очуван спомен у грађењу Вољавче, где се вели да је за владе Мономаха и пределног кнеза Воденичаровића саграђена Вољавча.

Michalatos); од ових држава неке несу цару ништа плаћале, а неке су по нешто плаћале (н. пр. Језерци су плаћали 60 хиперпера а Милинзи 300); неке су давале цару *спомоћну војску* и добијале *спољну заштиту и трговачке повластице.* Унутра су биле независне и самосталне. Цар се у њихне унутрашње послове није мешао, кад се завађали око власти између себе, то је цару ишло у рачун. Тома архиђакон (гл. XIII) вели: „*владаоци* Далмације и *Хрватске примају знаке свога звања од цариградског империатора и зову се њихови еиархи или патрицији.*" Примају од цара insignia (знаке) свога звања.

Ови се владаоци звали *архонти*, а то је значило, да су њихне државе на *земљишту византијске империје*, којим су земљиштем некада владали царски стратизи и епарси.

После освојења цара Василија II 1019 године, сви су ови архонти или царски антипати, патрицији (властелини) били цареви «робови» = васали (*δουλί*). — Све су ове земље морале непосредно плаћати цару дације. Па и Травунија потпадне под царску власт византијску и њезин архонт Доброслав . . . као «мудар и увиђаван покори се Византинцима и постане њихов помоћник и другар.»

Доброслав (1018—1045) се иначе зове Војислав а календарски Стефан био узео за жену унуку цара Самуила *Неду.* Он је освојио опет Дукљанску и ми ћемо његову историју описати у излагању историје дукљанске. После смрти Доброславове, завладају Травунијом његови синови најстарији и најмлађи т. ј. Гојислав и Предимир, али се у Травунији дигне буна и обојица погину. Остала браћа надбију бунтовнике и жестоко их казне, па оставе Саганца да управља

Травунијом. Саганац се поплаши бунтовника и поврати се на своју очевину у Дукљу. Тада Михала искупи збор земље дукљанске, учини уговор с братом Радославом и закуне му се, да му неће дирати у насљеђену очевину *у Дукљи*, јер су по деоби биле у Дукљи његове ове жупаније као «*очевина*»: Лука, Подлугје, Кучево и у Будви једна жупа, а све што *освоји* да је његово и његових потомака «у насљедство и да је држе без да им ко на супрот стаје или их истражује од њих или њихно насљедство у Дукљи, које да се нигда од њих или ти од њихних насљедника не одузме.» Тада Радослав завојује Травунију и она постане његова и његове деце, а Дукља је била заједначка с браћом.

Радослав (1047—1082) искупи војску из својих жупанија наслеђене очевине у Зенти и освоји Травунију и Хум. Травунија је «вазда била потчињена Србији» до Чеслава, а по смрти Драгимира она је опет потпала под велику рашку жупанију као и Хум. Овим освојењем Радослав је дошао у сукоб с рашком великом жупанијом. Михала опет «краљ словенски», погази своју заклетву, отме све жупаније свога брата Радослава у Зенти. Због тога Радослав дође у сукоб с насљедником Михаловим Бодином, који и ступи у рат с насљедником Радослављевим

Браниславом (1082—1097). Храбри, јуначни и великодушни велики кнез травунски Бранислав, са седморицом своје браће: Градиславом, Хвалимиром, Стањехном, Кочопаром, Гојиславом, Доброславом и Пецинеком[1]) ступи у борбу с Бодином за своју очевину у Зенти. Њих измири архијепископ антибарски Петар. И Бранислав имао је шест синова: Берињу, Градињу, Тврдислава,

([1]) и са четири сестре.

Драгихњу, Драгојла и Грубешу. Кад се Бранислав, његова браћа и синови помирили с Бодином и уговор учинили, заједно с њима Бодин освоји Рашку и потчини себи Вукана и Мирослава, затим освоје Босну. Тада 1085 год. Бодин *добије читаву драчку област и град Драч*, па се оснажи са својим васелима рашким и босанским и смисли, да освоји од стричевића Бранислава и његове браће Хум и Травунију. На превари ухвати и затвори у Скадру великог травунског кнеза Бранислава, кнеза Градислава и сина Бранислављевог — Берињу. Између њих плане рат. Бодин их победи. Они умакну у Дубровник. Бодин пред Дубровником погуби сву тројицу т. ј. великог кнеза травунског и хумског Бранислава, његовог брата кнеза Градислава и кнеза Берињу. Остала браћа Браниславова, синови, синовци и т. д. оду у Цариград.

По смрти Бодина (1001 г.), Браниславова браћа и синови са знањем императора (јер су они и отишли у Цариград да се с византијском војском поврате у своје «очевине»), а под главарством Гојислава, дођу у Драч и ту се Гојислав заустави са синовцима. Брат Гојиславов Кочопар оде у Рашку Вукану. Тада се Вукан удружи с Кочопаром, удари на Дукљу и збаци брата Бодиновог Доброслава, а постави за краља дукљанског свога зета Владимира II (1002 год.) Кочопар се задржи неко време на својој очевини у Зенти, али је морао умаћи, јер га хтео Вукан погубити. Кочопар утекне у Босну и тамо се ожени.

Кочопаровој браћи и синовцима опрости краљ Владимир II увреде и они се поврате у своје жупаније. Овда је Кочопар завладао Хумом, а Градиња Травунијом. Кочопар погине, а Градиња са браћом завлада и Хумом. Како су мрзили Радославићи на

Вукана и на његовог зета, они и израде, те Јаквинта направи отровно пиће, којим отрују Вукана и краља Владимира II. Но им *Јаквинта* истргне из руку Дукљанску, и закраљи се њезин син Ђорђе. Браниславови синови због учињеног злочинства сви утекну у Драч своме стрицу Гојиславу између 1114 и 1115 г. Гојислав са византијском војском и синовцима победи Ђорђа; у Дукљанској постане владаоцем *Грубеша* (1116 г.), а Драгиња и Драгојло завладају Хумом и Травунијом.

Кад Ђорђе с Рашанима 1123 год. опет освоји Дукљанску, где погине Грубеша, Ђорђе ступи у преговоре са Драгојлом и Драгињом и уступи им њихне жупаније у *Зенти*, да би их задобио на своју страну. Трећи њихов брат Градиња имао је део Хумá и живио у Рашкој бацивши Уроша у тавницу. Њега из Рашке прогна Ђорђе иваспостави Уроша. За овим Ђорђе прогна и Драгињу у Драч, а Драгила баци у тавницу. Градиња ступи у савез с Византинцима. Цар византијски пошље војску, која надбије Уроша великог рашког жупана, а драчка византијска војска у друштву с Градињом победи Ђорђа, зароби и пошље у оковима у Драч. Градиња као византијски васал седне на сто дукљански, а остали заузму друге жупаније.

По смрти цара византијског Јована (1143 год.) рашки жупани освоје Хум и *Травунију*. Овда је (1144 г.) Травунија потпала под Рашку и као њезин први жупан спомиње се старији брат Немањин *Мирослав* (1146 г.). Од овога времена Травунија је била вазална земља српске краљевине.

V.

Архонтија Захлумље.

(од 600—1159).

Над Захлумљем најпре су владали Римљани, вели Порфирогенит, које је ту населио император Диоклитијан. Но после Авари освоје Захлумље и Римљане поробе, а земља опусти. Захлумљани, који «сада» — вели Порфирогенит — ту живе, јесу Србљи (**Σέρβλοι**). Захлумљанима се називљу од планине (**Χλούμου** = Хлума = Chlumo т. ј.) Хума. Словенским језиком тако се зову они, који живе иза брда, јер тамо има велико брдо и на вршини његовој два замка (*δύο κάστρα τό **Βόνα** καὶ το **Χλοῦμ***) *Бона* и *Хлум*.

За свога сувременика великог хумског кнеза Михаила, Порфирогенит, као сувременик његов, вели ово: Племе [1] антипата и патриција Михаила сина (**τοῦ Βουσεβούτξη**) архонта захлумског произлази од некрштених становника реке Висле (**Βισλας**) (т. ј. из предела Хелма, који се налази у стецишту р. Висле). Значи, да су Захлумљани имали своје архонте, који су владали у Хуму *пре* Порфирогенитовог сувременика антипата и патриција Михаила. И Захлумљани су били потчињени (од Ираклија) византијском императору, но кад византијска империја умало што није

[1] pag. 160: ἡ γενε-ᾶς значи: *род, племе*, онај свет што се изродио и намножио од једнога предка.

зачамила и увенула, у почетку деветога века и Захлумљани су постали независни. Као сви остали Словени, тако и Захлумљани, вели Порфирогенит, несу имали *архонте* (**ἄρχοντες** ([1]) = владаоце), него старце жупане (по обичају осталих Словена), који су управљали. То је тако било до *Василија Маћедонца.* Пошто се не «крштени — покрстили», император Василије утврдио је и захлумског архонта, кога су Захлумљани изабрали из најомиљенијега рода (династије) и «до данас»([2]) (до Порфирогенита) они бирају кнежеве из тога истога рода.

([1]) . . . ***Ἄρχοντας δὲ ὥς φασί, ταῦτα τὰ ἔθνη*** (од племе gens) ***μὴ ἔχει, πλὴν ζουπάνους γέροντας καθὼς καὶ αἱ λοιπαὶ Σκλαβίνιαι ἔχουσι τύπον. . . .***

([2]) Из свега наведенога излази, да су Захумљани имали по реду своје архонте од времена, кад се зацарио император Василије Маћедонац, па до Порфирогенита, који два пут спомиње кнеза захумског Михаила. Најпре га спомиње као кнеза хумског, који се био поплашио договарања српског архонта Петра Гојниковога с Радбухом, у Неретванској, и јавио цару блгарском Симеуну, да Византија подмићује Петра, да с Угрима нападне на Блгарију. За овим га спомиње као „антипата и патриција" византијске царевине. Ово значи, да је њега Византија умела задобити на своју страну, противу цара Симеуна, и он није тако лако могао задобити овакве две велике титуле. Морао је он учинити некакву велику услугу Вазантији, зашто му она дала звање патриција. Штета што Порфирогенит није споменуо још и трећег хумскога архонта, па би могли извести и хумске архонте по реду, како смо то урадили са архонтима травунским. Остали византијски писци због тога, што Византија није долазила нигде у непосредне везе с Хумљанима, несу ништа ни оставили нити могли оставити о Хуму. Но ипак, доста ће бити и ова два имена, која је споменуо Порфирогенит, да уђемо у траг архонтима хумским. Порфирогенит изриком каже о антипату и патрицију, своме сувременику и великом кнезу хумском Михаилу **Μιχαὴλ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βουσεβούτζη** т. ј. да је он *син* Висевиц. Овај Висевиц био је рођени отац патриција Михаила. Какво је то име?

1. Светолик (између 861—873) син Будимиров. Живио по закону божју и са свима био у миру. Пошто је изродио синове и кћери, дванајесте године

У Мљеткама у музеју Correrovom има једна крстијоница, (која је, како нагађа Кукуљевић саграђена између 870 и 900 године); на њој између осталога стоји ово: Hoc Ioannes presbiter sub tempore Wisasclavo duci opus bene conpposuit devote. Ко неће видети у овоме Вишаславу рођенога оца великога хумскога кнеза Михаила? Овај дакле Вишаслав био је отац Михаилов. Ми дакле познајемо два архонта хумска: Вишаслава и Михаила.

Какво је српско име овоме Михаилу, антипату и патрицију, сувременику Порфирогенитовом? За што је он добио византијске титуле?

Ја сам напоменуо за што немамо код Византинаца никаквих извешћа о хумским великим кнежевима. Михаила спомиње Порфирогенит; спомиње се он на спљетским саборима (925 и 929 г.); спомиње га Лупус, да је ухватио сина дужда мљетачкога Још се спомиње Вишаслав на два места, али где су остали?

Рачки (у оцени извора и у „Бјел. Хрв. и Б. Срб."). и Дринов (у Слов. и В. X в.) из шовинизма Велике Хрватске и Велике Блгарије, неразложно су напали на Порфирогенита и поткопавали га колико им год могла досећи њихна енергија, а Дукљанина су прогласили и разнели по свету његово часно име, као нечега, о чему не може бити ни речи. На жалост, са свим неправично на њихна мњења још се осврћу по који писци. Међу тим, поред неколиких погрешака, каквих има код свију његових сувременика, Дукљанин је *најпоузданији извор за повесницу оних јужнословенских племена која говоре српским језиком. Специјално, у њега се налазе најтачнија извешћа о српским племенским владарима, оних архонтија, чије су државице спадале под архијепископију дукљанску или барску.* О владаоцима архијепископије спљетске, ако је коју рекао, то је са свим случајно, јер је *он писао само о владаоцима земаља архијепископије барске.*

У главама: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, — Дукљанин говори о досељењу српских племена; о *борби* тих племена с „*Римљанима*" и о освајању Доње Мизије Блгарима под Хаганом.

У глави 8 говори о крштењу српских племена Ћирилом и Методијем.

владавине, он је умро. Од његова два сина старији Владислав отступи од вере свога оца, и у лову (*) се скрха и умре, а место њега завлада брат му

У глави 9 говори о подели земаља и *архијепископија* (спљетска и дукљанска).

Даље: *Одмах* пише историју сваке *засебне* архонтије или како он каже, «*краљевине*», и то само оних краљевина, које су спадале под *барску архијепископију*. Он почиње са хумском архонтијом и о хумским владаоцима говори у главама: 10, 11, 12, 13, 14. 15, 16, 17, 18, 19, 20 и 21.

Како је Травунија била зависна од Србије, а догађаји Србије увукли и Хум у ток историјских догађаја, он, Дукљанин случајно спомиње *Радослава*, *Чеслава и Тихомиља* из хумске династије.

Даље иде, историја Травуније (у главама): 25, 26. 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36 и 37.

Даље: Историја Зенте у главама: 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46 и 47.

То је његово читаво дело.

Његова историја *Травуније* јесте *истинита*, јер имамо чиме да је оверимо. Његова историја Зенте још више налази потврде код византијских и других писаца. Она је такође истинита.

Тако исто његова историја Хума мора имати смисла и потврде. *Лупус, крстијоница, Порфирогенит, спљетски сабори и папа* наводе имена два хумска архонта. Остаје, да потражимо у Дукљанина, како ову двојицу, тако и остале хумске архонте.

Једна је само Дукљанинова особина: он наводи готово искључно *српска* имена архонта. Он је по убеђењу на страни жупанијскога стања ствари; он то стање брани. Он је браниоц барске архијепископије, он је велики *хришћанин*.

Код њега нема жупана Беле Хрватске. Они су спадали под спљетску архијепископију.

Он је хроничар српскога Приморја *без* Беле Хрватске, која је спадала под архијепископију спљетску.

(*) Имао је обичај ловити. И тако ловећи, крете се звер, за којим отиде и нанесе га коњ на једну јаму, у коју упаде, уби се и из ње изнеше га мртва (Папалић).

2. *Толислав* (Томислав између 873—886 г.) је био храбар и јуначина. За његове владе ударе Угри (*) на Панонију, а из Паноније преко Босне, на његове по-

Из историје архонтије Травуније зна се, да је *Прелимир* син Тјешимиров створио *тетрархију* око 965 год. Кад то знамо, а знамо два хумска архонта Вишаслава и Михаила, логички је закључак, да су Хумљани имали своје архонте од времена цара Василија Мећедонца па до постанка *тетрархије*.

Овде морамо напоменути, да су Ћирило и Методије покрстили српска племена «*средње*» (Порфирогенитове) Далмације као што то сведочи Andreas Dandulus (Muratori, rer. 1 Ial. t. XII in chron. или у Muratori: Gesch. von Ital. Leipsig. 1747, t. V. pag. 79), говорећи, да су земље *средње Далмације* под краљем Suetopolum, словенски апостоли и покрстили народе у њој живеће *866* године. Наш Дукљанин у глави VIII говори о покршћењу српских племена и тврди то говорећи, да се деоба земаља и архијепископија извршила под краљем Svetopelkom (ово описује у гл. IX-ој). Порфирогенит вели, да је цар Василије утврдио српским племенима архонте. Овде је она иста сагласност каква је у погодби Словена с Латинима. Порфирогенит казује, како је цар Василије наредио, колико ће који латински град плаћати Словенима данка за земље, а Дукљани вели, да су се *Словени и Латини погодили,* колико ће Латини плаћати Словенима за земље, и тада пусте заробљене Латине, а друге да не робе, и учине према томе уговор; (tali pacto, ut omni tempore tributa eis redderent et servitia exercerent cap. XXVI стр. 32). Дакле се у овоме оправдавају извешћа Дукљанинова т. ј. Андрија каже, да су *средње далматинске* земље биле под врховним упливом Светоплука, а по Папалићу, овда је био месни хумски кнез *Будимир*.

Како је Дукљанин описао кнежеве и кнежевине архијепископије дукљанске, а на *првоме* месту у њега су описани хумски велики кнежеви, онда Дукљанинов Светоликус и биће Папалићев Будимир. Али да би било јасно наше излагање историје архонтије хумске, морамо најпре говорити о ономе што је *познато,* па ћемо тек онда дознати и оно непознато. Дукљанинов је Светопелек оно, што је Дандулов Светополум т. ј. Светоплук кнез моравски, јер су *словенски апостоли и дошли из Моравске у Панонију и Далмацију.*

(*) Pertz, Mon. Germ. III. Bellum inter Ungaros et Christianos.

крајине. Толислав у више сукоба свагда их надбио. Имао је више синова и кћери. Његов престо насљеди син му

Порфирогенит знаде за Михаила сина *Вишева*, Крстијоница наводи Dux-a Wisa-sclava т. j. Wiša sclava. У Muratori, rer. Ital. t. XII, pag. 198: Anno Domini DCCCCXII (*912* г.). Pars 1.

Hic pronomine dictus Paureta, mox ut dux effectus est, filium suum Petrum Constantinopolim destinavit, qui cum honore susceptus ex Imperiali munificenta Protospatarius factus, aliisque receptis donis, repatriare disposuit; at in itinere fraude Sclavorum ducis Mihaelis circa fines Croatorum captus, et bonis omnibus spoliatus est, atque missus in custodiam Simeonis Regis Bulgarorum, pro cujus redemptione Dux genitor misit Dominicum archidiaconum Mathemaucensem, qui maximis exhibitis donis Ducis filium recuperavit, et propterea Suasione Ducis suae Eclesiae episcopus postea factus est.

Ово место има за нас врло *много важности зато*, 1) што је на њему стављена година; 2) међе Михаилове државе граниче с Хрватском; 3) он стоји у дослуху са царем Симеуном бугарским. О њему наводи Порфирогенит, да је 914 г. јавио цару Симеуну, да се архонт српски Петар договара с Радбухом. да нападне на Бугарију. Михаилова дружба са Симеуном и шиљање луждевога сина у Бугарију доказ је, да су Млечићи помагали Византији, онако исто као што је прешао на византијску страну и кум Симеунов, архонт Петар (Крепимир).

Да је било два хумска архонта између 890 и 930 год. о томе не може бити сумње. Цар Василије утврдио је српске архонте, у свима архонтијама: *Белој Хрватској, Хуму, Травунији, Дукљи и Србији*. Значи, да су они владали у Хуму пре Михаила, па и после Михаила, јер Порфирогенит вели, да су им архонти у тим *архонтијама* из најомиљеније куће. *Пре* Михаила и његовог оца и *после* Михаила, Хум је имао своје архонте. Како је Дукљанин описао најпре историју Хума, па онда Травуније и најпосле Зенте, то речи изречене по смрти првог покрштеног хумског владаоца, имају врло велики смисао и значај а у једно доказују, да су Хумљани имали *више* својих владаоца. Он каже, да је умро тај први покрстивши се краљ хумски и био сарањен in Ecclesia Sanctae Mariae (т. ј. у цркви св. Марије). а у Љетопису (Pam. Иреч. стр. 59) се вели, да је св. Сава сместио епископа **хльмскои ꙁємли оу столиѣ, кь храмѣ прѣсвєтыє Богоро-**

3. *Вишеслав* (Sebeslaus између 886—910) је кроз сво време своје владе ратовао или с Византинцима, или с Угрима, који су (г. 889) освајали Панонију и ни с

дици, а ово и јесте храм sanctae Mariae. Према овоме, Дукљанинове речи in civitate Dioclitana значе, да је сарањен у граду, који припада дукљанској архијепископији. Тада додаје оне речи, које сведоче, да је у Хуму владало један за другим више владаоца: Ex illa denique die mos adolevit, ut in eadem Ecclesia eligerentur et ordinarentur omnes reges hujus terae т. ј. тога дана заведе се *обичај* да се у истој цркви избирају и постављају *сви краљеви ове хумске земље*», а то значи, да их је било *више*.

Дукљанин је изложио историју Хума почињући главом десетом (X) а завршио главом XVIII. Хумска је архонтија протрајала од покрштенога «крал а», до постанка тетрахије т. ј. до освојења Хума Прелимиром травунским око 965 г. Зато, ако се *подударе означене године владавине хумских архонта*, са временом хумске самосталности до тетрахије: онда смо ми решили питање о *хумској историји и њеним архонтима*. Овде ће, дакле, бити изложена историји не стараца — родоначелника — жупана, него архонта. И тако:

	владао
Гл. IX. Оңај хумски «краљ» који се покрстио, на брзо је и умро и био сарањен у цркви свете Богородице одмах по крштењу, па је дошао	
Гл. X. син му *Светолик*. Изродио синове и кћери и у дванајестој години владавине умро	12.
Гл. XI. Син Светоликов, Владислав почео да влада, отступио с пута свога оца т. ј. ваљда се одрекао хришћанске вере, у лову се скрхао и умро. Није владао ни годину, па зато и није речено колико је владао. За њим дође	
Гл. XII. Владиславов брат (frater ejus pro eo) *Томислав* или Толислав. Изродио синове и кћери и у 13 години умро	13.
Гл. XIII. За њим владао Себеслав син Томиславов.	24.
Гл. XIV. Једноутробна браћа, а синови Себеславови, поделили земљу, па за седам година млађи Владимир владао Загорјем а старији Разбивој	

једним народом несу имали границе. (*) Они су упали у *Илирик*, па су многе градове порушили и опљачкали читаве покрајине. (**)

Maritimam — Приморјем. Седме године умре, а Владимир узео читаву краљевину и владао. — владао 20.

Гл. XV. За њим завлада *Хранимир* и погине у боју, а и син његов умре, па завлада nepos ejus т. ј. унук Остривоје и пошто је изродио синове и кћери, умре . . . . 22.

91 година. *Ово се подудара са трајањем хумске архонтије.*

Гл. XVIII. После њега јавља се неки Толимир, чије године владе несу означене, јасно је, да, или није дуто владао или није био самосталан. После овога Дукљанин говори о *Прибиславу, о Петру, Радославу и Чеславу*, јер се тада догодили разни преврати, али су ово *владаоци архонтије српске.* Више није било архонта у Хуму. Јер је Прелимир завојевао Приморје и створио *тетрархију.*

Кад ове године разредимо на хумске владаре од времена покршћења, што је било између 864—868, онда су они овако владали:

(*) Pertz, mon. ger. T. I p. 559.

(**) ib. 600 .... hoc ubique Urbes erutae per totam illiricum ... ad Vulgarum fines crebris incursionum infestationibus irrumpunt .... Pugnam autem procurrentus equis, aut terga dantibus, caepe etiam fugam simulant; nec pugnare diu possunt.

Год. 895 (pag. 410) Ungari in his temporibus пређу Дунаво и заузму читаву Панонију и опусте је.

Ове исте год. (ib. pag. 411) нападну на Блгаре, па како су од ових били предусретнути et magna parseorum exercitus побијена, ibi de Sclavonia etc. почине чуда.

Год. 896 (pag. 412) учине мир с Грцима (Graeci) па су ратовали с Блгарима и после тога — Stipantibus vero isdem in partibus inter se conflictibus, imperator Pannoniam cum Urbe Paludarum tuendam Brazlavoni, duci suo, in id tempus comendavit etc. Тако су исто ратовали и године 900 ... Ungari ... Pannoniam ex maxime parte devastantes...

Како су се помирили Унгари с Византијом год. 896, (*) онда су Византинци ударили на српско Приморје, па су сви српски архонти Приморја морали ратовати противу те византијске навале, а Унгри су

(pag. 415) etc. И ових је навода доста, да се види *истинитост* казивања Дукљанина.

Светолик од 861—873.

Толислав (Томислав) 873—886.

Себеслав од 886—910.

Разбивој од 910—917.

Владимир од 910—930 + 7 = 937.

Остривој (nepos) од 937—959.

Сумњамо да је Хум био самосталан око 966 године. Нека отпадне по која година на Владислава, Хранимира, то ће бити Хум био самосталан до 964 године. Влада Толимирова in diebus illis laetata est omnis terra т. ј. за чије време била је мирна и весела сва земља, јасно тврди, да он није био самосталан архонт, него се мора сматрати травунским жупаном, а нечијим васалом, и у томе времену Прелимир је и створио *тетрархију у Приморју*.

Сада је на реду питање: Који су међу овима архонтима Wisas (sclavus), а који Михаило?

Ми смо напоменули, да је Михаило хумски опљачкао дуждевога сина 912 године. Под годином 925 папа називље хумског архонта Михаила: „Michael excelentissimus dux Chulmorum“ (Cod. Dipl. I, 76); Он је био на спљетским саборима. Значи, да је Михаилу српско име — *Владимир*. Дакле је Wisas Крстијонице, Порфирогенитов *Βουσε* (јер онај остали слог *βουτζη* = значи — *вић* т. ј. Вишевић) и јесте Дукљанинов Sebe — Slaus т. ј. Wisas — Словенин). Крстијоница је грађена између 890—910.

У Дукљанина долази на првом месту, *после* покрштења: историја *Хума*, па онда историја *Травуније* и најпосле историја *Зенте* а све су три у границама *архијепископије дукљанске*.

Није Дукљанин писао ни историју Беле Хрватске, која је спадала под архијепископију *спљетску;* ни историју архонтије Србије, која је спадала под епископију рашку, а ова под архијепископију Приме Јустинијаније.

(*) Pertz, I. 413.

упали преко р. Саве у земље Вишеславове на р. Дрини, па их опљачкали, попалили, ([1]) и на *брзим коњима умакли пре, него ли је приспео Вишеслав да их достигне.* Од овога времена, отпочињу се угарска упадања у земље *западне.* ([2])

За време владе Вишеслава хумског, у архонтији Србији отпочну се унутрашњи ратови Мунтимира с његовом браћом, а после његове смрти иду међусобни ратови између његових синова и њихне браће од стричева. Ову је прилику и употребио Вишеслав те је освојио Подриње т. ј. Semberu, или Sumbru. ([3]) Вишеслав је помагао Петру Гојниковом сести на престо архонтије Србије, па се за ту помоћ и наплатио српским босанским жупанијама и тиме дошао у додир с Угрима. У савезу с Петром, Вишеслав је и надбио Грке код Скадра, а тако исто и Брана сина Мунтимировога. Вишеслав и Петар ступе у савез с Блгарима противу Византије и њених савезника Унгара. Зато је цар Симеун и могао да има безбедна леђа у рату са Византијом.

Како је Вишеслав имао два сина ([4]) ***Разбивоја и Владимира,*** они поделе очину државу. ([5]) Разбивоје добије Приморје, а Владимир добије Загорје и Србију

([1]) Дукљ. V. и XIII. рад. 23 . . . in cendit maximam patrem terrae illius.

([2]) Pertz, Mon. Ger. I. непрекидно иду та упалања од 900 до краја истога века, а нарочито су страшни упади године 905, 915, 919, и т. д.

([3]) Под годином 789 приповеда се у Mon. German. Pertza, T. I, pag. 174 да су Срби ратовали противу Франкије, па их пишу „Suurbi" . . . Дакле и овде реч Sumbram значи Србију.

([4]) Nati sunt ei duo filii gemini т. ј. родила му се два сина.

([5]) . . . . diviseruntque sibi regnum, eo quod g e m i n i essent.

т. ј. Подриње или жупаније босанске. ([1]) Како после *седам* (917) година умре Разбивој, Владимир завлада и над приморјем.

4. *Владимир* (црквенско му име Михаило, владао између 910—937) је насљедио политику свога оца и држао се у љубави и пријатељству с Петром Гојниковим и са блгарским царем Симеуном. Над Травунијом владао је мирни и тихи архонт Хвалимир. Овај српско-блгарски савез био је управљен противу Унгара и Византије. Зато је могао цар Симеун, (спокојан за своја леђа) да напада на византијске покрајине. Унгри су имали и сувише посла на Западу, јер су још за време владе оца Владимировог, оставили на миру српска племена и окренули оружје contra occidentalem plâgam т. ј. на западну страну противу Баварије, Саксоније, Франкије и т. д. Њима је такође било потребно, да имају сигурна леђа од овога савеза српско-блгарскога. Па као што је цар Симеун окумио Петра архонта српског за своју сигурност: тако су Унгари ступили у пријатељске везе са хумским и «семберијским» кнезом Владимиром. Кад је Владимир управљао Загорјем (Sumbram), он се ожени ћерком владаоца унгарског, која му родила више синова и кћери, и том приликом утврди се мир између «Словена и Унгара». ([2]) Кад је Византија, налазећи се на ивици своје пропасти, преко драчког војводе Радбуха, задобила на своју страну архонта српског Петра, па кад је Петар почео позивати Унгре, да зарате про-

([1]) Rasbivoii — Maritimam; Vladimirus — Sumbram т. ј. оно што је познато под именом *Семберија*.

([2]) Дукљ. гл. XIV. Et pacta est pax firma између Унгара и Словена. После ове женидбе умре му брат Разбивоје, а Владимир заузме читаву земљу свога оца.

тиву Блгарије, Владимир је од Унгара као од својих рођака и дознао за преговоре Петра и Радбуха па и јавио цару Симеуну. Симеун преваром кумства ухвати Петра, а припомогне, те се попне на његово место т. ј. на српски престо Павле син Боренов, који продужи пређашњу политику према Византији. Сада Византија пошље Захарију (Радослава) да прогна Павла, али га Павле надбије и пошље у заточење цару Симеуну. Како је Разбивоје умро 917 године, а по смрти његовој Владимир завлада и Приморјем, и ту дође у тешње везе и додире са Византијом. Симеун није могао израдити, да Владимир уступи Павлу жупаније Подриња. Томиславу хрватском Византија уступи Далмацију т. ј. градове и острве византијске. Она се зближи с Римом. Ову прилику Византија употреби, те задобије на своју страну Владимира, давши му титулу антипата и патриција са *градовима Приморја*, као што је дала градове и Томиславу хрватском. Павле не само да не добије ништа од Симеуна, него се сада нађе у теснацу, опкољен непријатељима: Византијом, Угрима и државом Владимира. С тога је и морао мењати своју политику и тиме «дошао у непријатељске односе према цару Симеуну.» Сада се Павле нађе усамљен. Њега лако и победи Захарија. Кад пак Захарија ступи у пријатељство с византијским пријатељем Владимиром, то примора Симеуна, те дигне опсаду Цариграда, па пошље своје војводе, које Захарије разбије 925 године. Тада цар Симеун поведе своју војску противу Захарије и његових савезника: хрватскога Томислава и хумског Владимира. Њега предусретну савезници у хумским брдским кланцима, где не само да поразе његову војску, него ту изгуби главу и сам цар Симеун (маја 927 г.). Зато је и добио

Владимир од Византије титулу патриција. Због тога што се тада били опет изравнали Рим и Цариград, разумљиво је, да је Владимир био на оба спљетска сабора.

Промена политике према Унгрима осигурала је Унгрима леђа, да могу насртати на Запад и сузбијајући немачку инвазију на исток, у исто су доба Унгри утврдили своје господство над српским племенима Панопије и над свима осталим словенским племенима Унгрије. Поразом цара Симеуна, Владимир је спасао византијску царевину, зато је и добио титулу протоспатарија. Учешће његово на спљетским саборима учинило је то, да његови синови несу могли задржати власт у својим рукама над Хумском, а његов је пријатељ архонт хрватски Томислав изгубио и главу.

По смрти Владимира насљеди га његов син Хранимир. На њега нападне «краљ» хрватски Томислав и одржи победу. На то Хранимир побегне у Загорје, па у Рашкој и Босни прикупи војску и сукоби се с Томиславом на пољу левљанском (Chelno). У тој битци погине Хранимир, па не завлада ни његов син, него се прогласи хумским архонтом, синовац Владимиров син Разбивојев

5. *Остривој* (937—959 г.) За време ових побуна, архонтија хумска изгуби своје покрајине и жупаније дринске, јер се од њих одметне један члан дома Владимирова, *Тихомиљ*, помогне Чеславу, да прогна Захарију и да постане архонтом српским. Унутрашњи ратови тако ослабе Хумску, да њу по смрти Остривоја потчине архонти травунски и створе у Приморју тетрархију.

Толимир син Остривојев био је само жупан Хума, потчињен великом творцу приморске тетрархије Пре-

лимиру. Земља се умири. Зато и каже Дукљанин, да је «у данима владе Толимирове била весела сва земља».

Потомци Тихомиљови доцније су и насљедили Хум и сматрали исту земљу, као своју насљедну очевину и дедовину.

Од Прелимира судбина је Хума везана са судбином Травуније. Те две покрајине постану једна земља и држава.

VI.

Архонтија дукљанска (зентска).

(600—1159 год.).

Дукљанска, *десетога* века, била је онако исто самостална племенска државица као и Србија, јер Порфирогенит вели, да се она, у планинском (брдском) простору ([1]) наслања на Србију т. ј. граничи са Србијом .... «Од времена цара Ираклија .... Дукљани су били подвласни византијском императору, али кад, византијска империја усљед нерадње и бездејства у то доба цароваваших (царева), умал' што није увенула, нарочито за владе Михаила II (820-829) Дукљани су отпали од империје и постали самостални и независни». (гл. 29).

Порфирогенит напомиње, да у брдима дукљанска «прилежи» Србији. Поред овога, спомиње хумскога великог кнеза Владимира (Михаила); спомиње травунске велике кнежеве: Белу, Крајину, Хвалимира и Тјешимира, а нигде не спомиње архонте дукљанске. Пошто је казао да су српске архонтије постале независне између 820 и 830 год. он наводи имена великих кнежева Травуније, спомиње хумског Владимира (Михаила) и наводи имена архонта Србије. Говори, да су *пре* независности, над српским покрајинама управ-

([1]) .... *πρὸς τὰ ὀρεινὰ δὲ πλησιάζει τῇ Σερβλίᾳ* cap. 30 pag. 145.

љали жупани — старци, о чему је учинио један изузетак, на име, кад је говорио о *Србији*. За њу је рекао, да је *пре* доласка Блгара умро онај српски кнез, који се обратио Ираклију и населио Србе на земљишту Дака и Веса; да је његов брат добио земљиште у теми солунској и свој део Срба населио тамо у солунској Србији. Од ових се један део повратио и покрај осталих Срба населио. Тај део повратио се преко Београда (Pulcheriopolis). Да је после првих српских владаоца произашао од њихног колена *Родослав*, Просигој и «после» Властимир. Па су српски владаоци владали *Загорјем* и *Приморјем* и закључили мир с Блгарима и с њима живели у љубави до Пресјама. Зато и изводимо, да су први српски владаоци владали Србијом и Дукљом, и то ови: Свевлад, (1) Селимир, Владин, Ратимир, Вишеслав, Родослав, Просегој и Властимир. За време овога последњег, кад је Србија постала независна, и Властмир ратовао три године с Пресјамом, отпала је Дукља од Србије, па зато и вели Дукљанин, да се лоза српских владаоца пресекла. Дакле јединство с Дукљанском престало је у почетку деветога века.

И заиста налазимо под год. 840, (2) да је дужд мљетачки допловио обали «далматинској», искрцао се на сухо и ступио у рат и борбу са неким «*Дуклианом*» (т. ј. дукљанским поглаваром) због сукоба лађа мљетачких и дукљанских на мору, али дукљански кнез тако га порази, да је једва жив утекао из Дукљанске. Како је Мљетачка била слаба да ратује с новим непријатељом, она 840 г. и закључи савез са

(1) При освајању земљишта погинуо.

(2) Murator. Script. rer. ital. t. XII. pag. 175 у хроници Андрије Дандула) У Pertza. Mon. Ger. VII, pag. 17.

ситним околним суседима на пет година. Тај савез потврди император *Лотарије.* По томе уговору савезници морали су дати помоћ Млечићима на мору. Поглавар дукљански већ је 842 г. нападао на мљетачку област и спалио једну читаву варош. ([1]) Мало пре овога времена борио се српски архонт Властимир с Пресјамом блгарским. Тада је и постао овај кнез «Дуклијан» независан од Србије.

Ко је он био и како му било име?

Дандуло у својој хроници приповеда, да су Сарацени (између 840—842 г.) разбили мљетачку војску и попалили земљу до Рима. Предводио је Сарацене Калфа и освојио Бар и Капуу. Због овога император византијски Теофило, (преко патриција Теодосија) даде дужду Петру ([2]) звање спатарија, да га задобије за рат противу Сабе, начелника сараценскога од Тарента. Сарацени униште 60 мљетачких лађи и допру до Абсаре и до ушћа р. По, пошто су спалили Анкону. 843 г. Сарацени освоје Месину. Због тога Мљетачка закључи мир с Мијиславом *словенским* кнезом и са Дрошаком (Drosaic juge des Mariens). Идуће 844 г. дужда Петра надбије Људит (Ljudit esclavon) ([3]) Словеније.

([1]) ib. pag. 177. Рачки и други хрватски писци приписују овај напад на Мљетачку Хрватима, који су тада страдали под игом туђинским, па већ због тога, овај факт не припада Хрватима, а да и не говоримо о томе, што Дандуло вазда, кад је реч о Хрватима, он их именује «*Хрватима*», а ове нападаче (842 г.) он зове «*Словенима*». Због тога правично Смирнов (стр. 24) сумња, да се овде могу разумети Хрвати и вели: «Дандуло у пређашњим случајима именује Хрвате, а овде вели «gens Slavorum». И сви главни писци западни, кад је реч о Хрватима, тако их и називљу, али кад је реч о другим српским племенима, називљу их општим именом «*Словени.*»

([2]) .... au duc Pierre la dignite de spathaire ....

([3]) .... avec Muisclaf prince d' Esclavonie .... Marquar pag. 733.

Године 842 император је слао посланство Лотару, а год. 846 размењају заробљенике Византија и Сарацени. Значи, да су између себе ратовали *после* 842, а *пре* 846 год. И тако можемо мислити да је било име дукљанскоме знезу, Мојислав, а месном опет жупану Људит т. ј. Људевит.

Дукљанска је дакле, постала независна онда, кад су Сарацени освојили византијске земље. Доцније дукљанска потпадне под Чеслава. По Чеславу њу освоји између 965 и 970 г. травунски архонт Прелимир и по освојењу Хума уступио је своме сину Хвалимиру. Кад Лежо са својим синовима и с «народима» истреби и упропасти Прелимировиће, травунски архонт освоји опет Дукљу и преда је своме сину Петриславу, а Петрислав опет своме сину Владимиру, који је владао не само над Дукљанском, него и над читавом данашњом Албанијом до града Расона. [1] По смрти Владимира, његов убица, император Владислав, крене војску да освоји Драч, где и погине 1018 год. Травунски жупан Драгимир тада крене војску да заузме Дукљанску. Народ га дочека са раширеним рукама, али га издајнички убију византијске присталице и разбегну се, а војска се поврати у Травунију. Император византијски Василије II освоји све земље до р. Драве, и Приморје до граница Беле Хрватске. Српски жупани потчине му се и остану на својим местима, као византијски званичници. У броју тих архонта потчињени Византинцима био је и «мудри и увиђавни» Доброслав син Драгимиров, требињски архонт, који и постане «као њихов помоћник и другар», а тако се исто

[1] Данашња Resnia.

потчине императору велики жупани: *рашки* и *хумски* и бан *босански.*

Освојење свију племенских српских државица и тежња за одржањем истих у тој потчињености, као и тежња да се искорене племенске тежње за независношћу, и да се племенски поглавари замену византијским званичницима, побуди императора, да васпостави *оно стање, какво је било у пређашња времена, те да спречи свако одступање од империје.* Зато цар и васпостави архијепископију *првојустинианијску* и предузме сходне томе политичке реформе. Ово је све извршено мало доцније, али ћу ја овде навести те измене ради тачнијега разумевања тока историје архонтије дукљанске.

а) *Васпостављење првојустинианијске архијепископије.* — Император Василије II изда 1019 године три повеље: једна се тиче цркве *блгарске*, друга *цариградске*, а трећа *јустинианске архијепископије.* Ради бољег разумевања значајности ове архијепископије, најпре ћемо рећи неколико речи о хришћанству на трачко-илирском полуострву:

Становницима илирског полуострва проповедао је хришћанство апостол Павле ([1]) у Филипи и Солуну. У Патрама проповедао је св. ап. Андреја, где је и пострадао. После сеобе некрштених народа, хришћанство у рукама Византије постане средство за асимилирање варвара. Тако је рађено и са словенским племенима. Каменијата вели, да су Словени, који су неколико векова нападали на Солун, чим се покрстили, престали од нападања. У овоме случају народи са *већом* политичком самосталношћу, добили су и *већу*

([1]) Дела апос. гл. 16, 17.

црквену самосталност. Траки, Веси и Тривали римском колонизацијом и хришћанством били су поромањени и створили нову народност — *румунску*; Словени пак, *азбуком* и *вером* на *своме језику*, развију своју самосвест и своју народност. (¹)

Деоба црквене управе извршена је у IV в. *Црквена средишта подударе се са средиштима грађанским.*

Дијецезе су подељене као и *префектуре*. *Источној* префектури припадне Тракија. У њој био је главни град *Хераклеја*, под коју је потпадала и Византија. Кад пак Византија постане престолница царства, онда и њен епископ добије *већи* значај. По чл. 2 васиљенског сабора, — да се црквене области подударају са грађанским областима, — како се почеле мењати политичке границе, природно се изроде спорови, јер је по томе чл. 2 створена мисао «*непромењивости*» *духовних (црквених) граница*. Овакав спор о границама деси се између Рима и Византије због *Илирика*, (²)

(¹) Да су били покрштени Даки, Тривали и Веси *пре* навале словенских племена, види се из потписа владика на сардикијском сабору 347 год. Ту су потписали епископи из Маћедоније: из Дија — Paladius; из Berhoe — Gerontius; из Диоклеанополиса — Basis; из Хераклеје — Evagrius; из Солуна — Aetius; из Филипа — Porphirius.

Из Дарданије: скопљански — Poregorius; уљпијански — Macedonius.

Из Медитеранеје; из Средца — Protopenos: нишки — Gaudentius.

Из Дакије Прибрежне: из Аквиса — Vitalis; из Кастрамартиса — Calvus; из Сција — Walens. и т. д. (b. Hardvin, Concis. Coll. t. I. p. 651.

(²) Између 808—815 год. Блгари заузму Софију (метрополију Трибалије т. ј. Србије). Због тога папе затраже, да се те земље у црквеном смислу не смеду одвајати од Илирика. Због овога и изроди се свађа између Рима и Византије.

јер је, по деоби царевине, Илирик припао западној римској империји, па је и био папа црквени поглавар над Илириком у црквеном смислу. Кад Теодосије изврши поделу царства између своја два сина, онај део Илирика, који је спадао под западну римску империју, уђе у склоп *талијанске* префектуре, и склопи се *илиричка дијецеза*, са шест области (провинција): Панонија прима, Панонија секунда, Савија, Далмација, Норик и Норикум прибрежни.

Од онога дела Илирика, који је *припадао источној римској империји*, склопи се засебна префектура, подељена на две дијецезе:

а) *Дијецеза Дакија:* 1) Дакија Медитеранеја; 2) Прибрежна Дакија, 3) Мезија Горња, 4) Дарданија, 5) Превалитанија и 6) део Маћедоније Салутарис.

б) *Дијецеза Маћедонија:* 1) Маћедонија, 2) Ахаја, 3) Тесалија, 4) Крета, 5) Епир Vetus, Епир Nova и 7) део Маћедоније Салутарис.

Пре деобе Илирика, његово је средиште био *Сирмијум*; *после* деобе — средиште источног Илирика постане — *Солун.*

Између 424 и 426 г. средиштем Илирика опет постане *Сирмијум.* Но после хунске поплаве (447 г.) средиштем постане опет *Солун.*

Викарије римског папе, који је управљао Илириком у црквеном смислу, живео је у Солуну. Овоме је била противна грађанска власт и свештенство, које на место Рима затражи да се потчини Византији. Из овога се изроди *спор*, који је трајао до *Јустинијана.* Да би уништио овај спор између епископа римског и византијског, Јустинијан се реши, да даде Илирику сталну како грађанску, тако и црквену организацију. Како место његовог рођења није било

много удаљено од Сирмијума, он га и учини резиденцијом светске и духовне власти и створи у њему *архијепископију првојустинијанијску.* ([1]) Првојустинијанија постане автокефална *архијепископија*, под чију управу потпадну сви митрополити и епископи ових земаља: Дакије Прибрежне, Медитеранеје (главни град Софија), Горње Мезије (данашња Србија), Дарданије (глав. град Скопље), Превалитаније (Скадар) и Панопије. Архијепископ добије «*прво достојанство,*» «*врховно свештеноначалије*» и «*највиши ступањ.*» Нема никакве везе са солунским митрополитом. Архијепископа бира сабор митрополита и епископа архијепископије првојустинијанијске. Ово је урађено 535 г. Ово је највеће право првојустинијанске архијепископије: он има онаква иста права над својим епископима, каква има папа ([2]) над себи потчињеним епископима.

Првојустијанијска архијепископија организирана је у Загорју над оним земљама, *које су заузела српска племена*, осим Србије у теми солунској.

Питање, где је била Првојустинијанија, у којој се родио Јустинијан и ту основао автокефалну архи-

([1]) Cap. III. De archiepiscopo primae Justinianiae. Per tempus autem beatisimum Primae Justinianiae Nostre Partiae archiepiscopum habere semper sub sua jurisdictione episcopos provinciarum: Daciae Mediterraneae et Daciae ripensis, et Prevalis, et Dardaniae, et Maesiae superioris, atque Pannoniae, et ab eo hos ordinari; ipsum vero a proprio ordinari consilio et in subjectis sibi provinciis locum obtinere cum sedis apostolicae Romae secundum ea, quae definita sunt a sanctissimo papa Vigilio etc. (в. Cod. Dipl. t. I. p. 4).

([2]) .... Eadem jura super eos habet, quad papa Romae habet super episcopos sibi suppositos.

јепископију, разни писци различно решавају.([1]) Њу обично замишљају негде у близини Призрена, Приштине, Ђустендилбање и Скопља. У самој ствари Прима јустинијанија је старински град *Скопље*, јер је ту *Таор* и Ведериана. Римски епископи оспоравали су самосталност јустинијанске архијепископије и држали се себе поглаварима над свима епископима, митрополитима и патријарсима, на том основу, што је негда Рим био престоница читавога света, а нарочито над архијепископом јустинијанијским на основу своје пређашње власти над *Илириком*.

Кад се покрстио блгарски кнез Борис (Михаило) 865 г. под његовом је влашћу био један део Медитеранеје. Папа затражи, да тај део остане под духовном влашћу архијепископије јустинијанске. Фотије почне да брани права *грађанског* потчињавања, а збачени Игњатије, желећи изнова попети се на патријарши престо у Византији, пристане уз папу. Да би ту ствар прекинуо и задобио за Византију српска племена Маћедоније, Медитеранеје и Далмације и сав словенски свет, Фотије преко Ћирила и Методија створи словенску азбуку (ћирилицу, јер су пре ње Словени имали своју азбуку глаголицу и превод светих књига) и књижевност, те придобије словенске народе за

([1]) Шафарик, Рачки, Дринов, Голубински и др. мисле, да је то Констинтинова (Драгаша) бања, али то не може бити просто зато, што се то место до Константина Драгаша звало Бања. Константин је сазидао цркву св. Јована у Доброшеву: **„Господинь Константин и госпогꙗ Ѥлена.“** Писац А. мисли, да је Прима Јустинијанија негде око Гилана, где је био град Морава, судећи по потпису, на актима цариградског сабора од 879 год.: «Архијепископ Агатон моравски.» Хергеретерер мисли, да је Прима Јустинијанија град *Охрид*. Други мисле, да је то био Призрен или град Морава и т. д. *Највернније* је мњење Ивана Степановича Јастребова, да је то *Скопље*.

источну цркву, па та словенска служба и азбука изагна немачко (римско) свештенство из Моравије и Пафоније, а латинско из свију српскихземаља, и из Блгарије. (1)

По смрти архијепископа моравског Методија 885 год.. латинско свештенство протера све његове ученике из Моравије и Паноније, па неки оду у Блгарију, други у византијску царевину т. ј. у Маћедонију, где Климент постане епископ велицки и охридски, а Наум подигне код охридског језера манастир, у коме почивају његове свете мошти. За Ћирила, Методија и Наума у старинском (2) рукопису, вели се: **„Проходѣще и оучеще родь мусїнскы и далматїнскыи** итд.(3) па се казује, како је у Моравији настало гонење на ученике Методијеве и њих **„нждензше“** преко Дунава. Они дођу у Београд, и **тоу ѿ кьнѣза** *Радислава* **чьсть вьсприемають. Таже расеашесе овы по Мисїю, а овы по Далматїю и Дакїз(4) и слово божїе оумножише. Наумже и Климен'ть прїндоше вь странахь илирїскыхь(5) и ми(р)миндон'скынхь, и вь Ливанїе дѣволское прї краи езера охрїдскаго града, междуречїе,** где подигне велику обитељ, — храм (6) архангела Михаила. Кад

(1) С тешком муком одржало се латинство само у Белој Хрватији.

(2) **Месеца декемврїа 23 (кг.) памеѣть преподобнаго и богоносннаго отца нашего Наума, великаго чудотворьца иже вь Ликаніе дѣволско, близь града Охрїда.**

Рукопис припада мени, а добио сам га од Јордана Х. Константиновића.

(3) Приповеда се како су ишли у Рим и т. д. ово и јесу српска племена.

(4) . . . ripensis . . .

(5) Где су опет српска племена.

(6) Умро 23 дек. ѕ.у.кі.

је Наум умро, њега ту сахрани на десној страни храма „*архијереј охридски*" Климент. Дакле ученици Методијеви повратили се у *покрајине архијепископије јустинијанијске*. Они се поглавито разместили и разишли по *српским племенима и по племенским српским државама*, па је и могла да се организира црквена словенска управа и свештенство у Далмацији и јустинијанијској архијепископији.

Год. 971 Цимисхије освоји Блгарију и њену патријаршију преокрене у митрополију и потчини цариградској патријаршији. Првојустинијанијска архијепископија остане читава, све до 1018 год. Преврати, који се десили за време Самуиловог устанка побуде Василија II, да опет утврди првојустинијанијску архијепископију. Он је освојио Блгарију, Маћедонију, Дарданију, Медитеранеју, т. ј. обе Дакије, Горњу Мезију, Превалитанију, Панонију (Срем) и у Приморју све земље до граница Беле Хрватије, па збаци архијепископа охридског Давида, као неверника и кривоклетника, а васпостави архијепископију првојустинијанијску у оним границама, какве јој одредио Јустинијан 535 г. са додатком предела около Охрида. За архијепископа Јустинијанијског постави Јована Комнена, који се на сабору 1056 год. овако потписује: **„Смиреныи монахъ Їоаннъ и милостїю божїею архиепископ первыя Юстинианїи."**[1]

(1) Читаво разлагање Голубинског у књизи: „краткій оч. Ист. прав. цер. Бол. и т. д. Москва 1871 г. *апсолутно је неверно*. То тврди сам г. Голубински говорећи: (на стр. 16) „Колико је било најпре установљено епископских катедара за владе Бориса, *позитивних дата за сада* о томе *немамо*." За овим, као да је податке исисао из прстију, (на стр. 17 вели:) да их је било „*десет*", а наводи *пет*, од којих су верне само *две*: „Провадска и Дебељтска". Ми *позитивно*

Под архијепископију јустинијанску, по хрисовуљи цара Василија 1019 г., дошле су ове епископске катедре са градовима и границама истих:

тврдимо, да су за Борисове владе у Блгарији, најпре биле ове митрополије, а да их више није било: *преславска*, *доростељска*, *провадска*, *дебељтска* и *трновска*. Ово се види из Петанчићевог описа Блгарије (в. Периjод. списан. 1883 г. књ. IV стр. 70: *Блгарија се шири од Чибре до Црнога Мора и од Дунава до Балкана* — Sagoria), који Софију назива metropolis Triballorum, а Тривали су Срби, *но никада и нигде* „сирѣчь Българетѣ“ (стр. 70).

Голубински, на стр 17 вели: «колико је било епархија за владе Симеунове и Петрове .... то такође нама за сада није познато (т. ј. „ето также остается намъ пока неизвѣстнымъ“), а даље наставља овако: «но ми имамо готово потпуно дата, *колико је било* епархија на болгарской (?) *државној* (?) територији (?) *за време Петра*, и то су ови податци *на 50 година после Петра*.« Више казао да «*нема*», а овде вели да «*има*», и они су из времена на 50 година *после* Петра.» Ови се податци налазе у хрисовуљи византијског цара Василија II, по што је освојио читаво трачко-илирско полуострво (кад није било ни Блгарије), коју је *дао* архијепископу првојустинијанском, а не «охридском«, о чему сведочи и потпис архијепископов. Па из те повеље Василија II, дате архијепископу првојустинијанском Јовану Комнену, Голубински вади епархије блгарске!?

Голубински (стр. 17) вели: «Император Василије II год. 1019 дао повељу тадашњему *блгарскоме* (?) архијепископу», коју је (патријаршију блгарску) уништио цар Цимисхије по освојењу Блгарије 971 год., а архијепископију првојустинијанску *није* уништавао. На стр. 126 Голубински тек напомиње, да је повеља цара Василија изгубљена и да је њиме навођени текст, у препису цара Михаила Палеолога од год. 1272, па вели, да је цар Михаило Палеолог дао ову повељу (1272 г.) „неизвѣстному по имену архијепископу *охридском*», а где је блгарски?

Како је и шта је то било?

Ево како прича Голубински: „Архијепископ (охридски? =) првојустинијански поднео је цару Михаилу *три* хрисовуље императора Василија блгароубијца, које је *био* подарио цар Василије *блгарскоме* (sic!?) архијепископу Јовану, одмах после освојења *блгар-*

1. Охрид (*Ἀχρίδα*) престолница Примејустинијанске архијепископије, под коју су спадала ова места: *а)* Преспа (*τὴν Πρέσπαν*), *б)* Мокро (*τὸν Μοκρόν*) и *в)* Кичава (*τὴν Κίτζαβιν*).

скаго (?) *царства*. И у њима не само да се потврђује право архијепископа охридског (= првојустинијанског) на све епархије, које су му припадале у минуту освојења, па му се повраћају права на све епархије, које су спадале под архијепископију (ваљда блгарску, што није истина) за владе цара Петра, и које су отпале (?) од ње (?) *после* (?) 1019 г. (?), па моли императора, да се изврше повеље Василија II односно последњих од споменутих епархија т. ј. да се исте придруже његовој дијецези. У својој (цара Михаила 1272 г.) хрисовуљи датој усљед ове представке, архијепископу, император је решио: „да архијепископ има право и може изналазити (?) под своју власт оне, између тих епархија, **которыми митрополити ихъ присвоившіе, владѣютъ самовольно**, но что онъ уже не можетъ болѣе (више) изъявлять притязаній на тѣ изъ нихъ, которыя утверждены были за митрополитами грамотами послѣдующихъ (послѣ) Василія) государей."

Овом вавилонском збрком појмова Голубински је хтео рећи ово: Цар Василије дао је повељу *првојустинијанскоме* архијепископу 1019 год. Но та повеља није *извршена*. Зато (после 253 године — 1272 — кад је над Блгаријом владао Константин син Тихов, а над Србијом велики краљ Урош I) архијепископ првојустинијански замоли цара Михаила византијског, да се изврши повеља цара Вазилија од 1019 г. Цар Михаило даје му повељу 1272 г. да може истраживати епископије, па ако су коју од њих византијски владаоци коме дали, архијепископ охридски на такву *нема права*; владају ли над којом *својевољно* митрополити — на такву *има право*.

Овде Голубински брка мисли и *хотимично* неће да каже у чему је ствар, а ствар је са свим проста: Тај цар Михаило Палеолог (који је од Латина освојио Цариград) био је *узурпатор*, јер је смакао законитог наследника престола, па се на његово место зацарио. Он је био грозан тиран и безаконик, па је отступио од православља и примио латинску веру, и позбациво све законите и православне архијереје, а испостављао јеретике и унијате. Умр'о је код Пахомије и закопан у земљу као јеретик. Овај, дакле Михаило погађајући се с папом о

2. Костурска катедра (*τὴν Καστοριάν*) и њој потчињени градови: *а)* Киреон (*Κουρέον*); *б)* Колоња (*Κολώνην*), *в)* Девол (*Δέβολιν*), *г)* Босан (*) (*Βοῶσαν*), *д)* Моро (*τὸν Μώρον*).

своме преласку у латинску јерес, и изда у препису повељу, да је у најстаријем времену Илирик потпадао под јурисдикцију римског папе, па је ишао на то, да га опет потчини папи, зато изузима од Јустинијаније оне епископије, које су византијски цареви коме подарили, а оне друге које су „*својевољно*“ заузете т. ј. оне епископије, које су некада припадале, по повељи цара Василија од 1019 г., архијепископији Првојустинијаније, а сада т. ј. 1272 год. њих својевољно држи или архијепископ блгарски, или архијепископ пећски српски — какве су све српске епископије, јер су оне пре припадале архијепископији Превејустинијаније, — такве да се поврате архијепископу Превејустинијаније. Овом повељом цар Михаило иде на то, да нанесе штету *блгарској трновској* и *српској пећској* архијепископији. Зато и каже за њ га архијепископ Данило у Цароставнику (живот кр. и арх. стр. 110): **„сь хоульноименитыи царь дияколомь наваждень и оуподобљень ономоу лоукавомоу прѣдателю, иже отьстоупи оть свѣта вь тьмоу, ѩкоже и сь (царь Михаиль) Палеологь разлоучивь се вѣры христиѩньскыѥ и приѥть вѣроу латиньскоу . . .“** Его тај римпаповац, да би довео у сукоб са папом и западом Уроша и Константина, и напише своју хрисовуљу. Тој његовој хрисовуљи било је супротно савремено стање, а да би се још више додворио папи, он и препише у своју хрисовуљу ону повељу цара Василија од 1019 год. којом је овај, освојивши читав Илирик и васпоставио у првобитним њеним границама — архијепископију првојустинијанску. Друга повеља тиче се цариградске патријаршије, коју је подвргао папи, а трећа говори о блгарској патријаршији. То је суштина ствари. Сада да се повратимо времену цара Василија II (1019 г.).

Пошто је цар Василије освојио све земље трачко-илирског полуострва, он васпостави архијепископију Приме Јустинијаније. Њена је овда катедра била у Охриду. На то он и изда повељу. Та је повеља изгубљена. Њену садржину дознајемо из повеље цара Михаила Палеолога, који је исту уписао у своју повељу дату архијепископу Приме Јустинијаније. Један одломак ове повеље печатан је „у Рали

(*) Од речи: Босна.

3. Тешко је поверовати, да је под Охрид спала и главиничка митрополија, али како се налази у списку, морамо је споменути, са столицом у *Главиници* (**Γλαβίνιτξαν**) и градови: *а)* Кањина (**Κανίνα**) и *б)* Неаниинск (**Νεανίσκαν**).

и Потли V, 266» sqq, а у «целини ова повеља налази се у једноме синајскоме рукопису, отклен је све три преписао владика Порфирије Успенски.» — «Ја сам преписао, благодарећи доброти преосвешт. Порфирија, — вели Голубински (стр. 258) *за себе из тога преписа* и наводим овде из хрисовуље *онај део*, где су (три) повеље императора Василија, а *прва* хрисовуља и половина друге, напечатане су у Рали.» — Да је Голубински објективни писац, он би напечатао у целини *све три повеље*, па би се јасно видло, што се и иначе види, да се у те три повеље говори *а)* о патријаршији цариградској, *б)* о патријаршији Блгарској и *в)* о архијепископији јустинијанијској (у чијим је границама постала пећска архијепископија). Али Голубинскоме није стало до *истине*, него до *цели*, коју хоће да постигне, на име: *он хоће пошто по то, да докаже, да је архијепископија Приме Јустинијаније блгарска,* ма да није било ни спомена о Блгарима кад је она установљена, па ни после, јер је вазда постојала блгарска патријаршија, најпре *Преславска,* доцније *Трновска,* а у исто доба постојала је и архијепископија Приме јустинијанијска као засебна архијепископија и у потоње доба (16, 17, 18 век) носили су титулу пећски патријарси и «јустинијанијски», па су обе у једно време уништене (1767 г.). Блгарска је куд и камо *пре* уништена.

Голубински, дакле, без *икаквих доказа*, назива јустинијанијску или охридску архијепископију «блгарском», али у исто доба тако верно и тачно *сам побија ту своју изреку,* да мени и не треба других утука, већ да наведем његове властите речи. На страни 107 Голубински пита: «зашто архијепископија охридска = јустинијанијска остаје *недарнута* и после 1019 г. кад она није ништа друго, него грчка црква?» На овакво питање ми стављамо опет овако питање: *кад је — по Голубинском — јустинијанијска црква блгарска, за што њу није уништио Цимисхије, кад је уништио преславску архијепископију? Зато што архијепископија јустинијанијска није «блгарска.»* Ето зато цар Василије и није уништио ту архијепископију, што она *није ни грчка, ни блгарска.* Голубински даље пита:

4. *Могленска* са седиштем у *М'глени* (*τὰ Μόγλαινα*) са градовима: *а)* Просјек (*τον Πρόσακον*), *б)* Мерихово (*τὴν Μερίχοβαν*), *в)* Сецина (*τὴν Σετίνην*), *г)* Острово (*τὸν Ὀστροβόν*) и *д)* Заодрија (*Ζαόδρυα*).

«Зашто охридска архијепископија *остаје* и после *обновлења блгарског царства и блгарске патријаршије*. (трновске) после 1185 г.?» ... Ако је она била de jure *блгарска* до 1185 г. онда после установлења блгарског трновског патријархата, њено биће губи сваки смисао.“ Али кад она постоји још од времена Јустинијана, па траје кроз сво време владе и Симеуна, и Петра, и Милутина, и Кало-Јована, и Дечанског, и Душана, и Вукашина и за време Турака до 1767 г. *по томе* није она, како вели Голубински „мнимая“ архијепископија јустинијанијска», него је она *истинита архијепископија јустинијанијска*, а «*мним*» (лажан) је назив, који се њој придаје — «*блгарска*», и није истина «да су стварнија права измишљена», него су њена *права истинита* (в. стр. 106 и 109), јер сам Голубински признаје, да су њена *права истинита*, говорећи на стр. 108 ово: «*истина је, да се границе* (предели) *архијепископије прве јустинијаније заиста подударају са пределима архијепископије охридске.*» И овога је доста; али ја хоћу овом приликом да искажем смисао архијепископије јустинијанијске остављајући времену, да о истоме, ако Бог хоће, и расправу печатам.

Јустинијанијска архијепископија има огроман смисао и велико значење за сав православни *свет словенски*, а и за *Византију*. Словенска племена почела се насељавати на трачко-илирском полуострву с почетком VI века. Доња Мезија била је *чисто византијска провинција по етнографском становништву*, а *словенска* се племена т. ј. српска отпочела насељавати на земљишту Илирика, Горње Мезије, Дарданије и Маћедоније. Јустинијан и створи архијепископију Прве Јустинијаније. У њеним границама *населе се словенска племена* изузимајући из њених граница Драч и Приморје. Она је *Грчка*, у колико је радила на асимилацији Словена у Грке; она је *словенска* — јер се ту отпочела *словенска књига* «*глаголицом*», што се потврђује Јагићевим «глаголским тетрајевангелијом» (1883 год.) Ту су *глаголицом, много пре Ћирила и Методија, биле преведене свете књиге на словенски језик*. Отален су произашли *првобитни словенски учитељи*. Још није био покрштен ни Борис, ни његови Блгари, нити оних 7 племена словенских, које су Блгари превели на десну

5. У Пелагонији *битољска* са седиштем у *Битољу* (*Βουτέλ*) и градови: *а)* Прилеп (*τόν Πρίλαπον*), *б)* Девретин (*Δευρέτιν* = Деборац) *в)* Велес (*Βελεσσον*).

6. *Струмичка* са градовима: *а) Струмица* (*τὴν Στρούμιτξαν*), *б)* Радовић (*Ῥαδοβίςον*).

обалу дунавску и населили по крајиштима од Брегавске Клисуре до Чибре, да бране Блгарију од Византије и Аварије (Словеније), а *словенска племена архијепископије охридске већ су имала своју глаголску азбуку и на своме језику, истом азбуком, преведене свете књиге.* На престо византијски ступи *словенска* династија у лицу Василија Маћедонца. Та *словенска династија потпомогне развиће словенске књиге.* Монах Храбар — хришћанин — и називље глаголска писмена „**чрътами и рѣзами**“ и „**словѣньска рѣчь безъоустроенна.**“ Па је Константан философ и преобразио словенска писмена, и 23 писмена „подобна су **грьчьскымъ: а, в, г, д, є, ζ, и, ѳ, г, к, л. м, н, ѯ, о, п, р, с, т, ѵ, ф, х, ѱ, ω**; а 14 по **словѣньскоу азыкоу, иже сѫть сиа: б, ж, ѕ, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, ѫ, ѧ.**“ — *Носни* звуци, то су *гласови речи* онога словенског племена у близини Охрида, које називљу „*Бондарцима*“, а то су *Велогезите солунске Србљије* С тога старословенска књижевност т. ј. *најстарија,* и нема никакве свезе с Блгарима, нити са Блгаријом, него са „*Словенијом* у Македонији“ у границама архијепископије Приме Јустинијанијске. — У својим је недрима архијепископија јустинијанијска или охридска одгајила словенску азбуку и словенску књигу, а као *Грчка* — она је унела у словенску азбуку грчка пословљењена писмена, па их усвојила и она остала — *словенска,* дотерана *према грчкима* (писменима).

Од три повеље *а)* се тиче цркве блгарске, *б)* се тиче архијепископије Приме Јустинијаније и *в)* се тиче цркве Цариградске.

Што Голубински на стр. 263, под именом: „трећа повеља императора Василија,“ наводи .... *τάς ἐπισκοπὰς ταύτας τῶν δε Σερβιῶν καὶ Στάγων καὶ Βερροίας τοῖς Βουλγαρικοῖς* ... и на овоме зида *по облацима некакву блгарску архијепископију.* Ту излази на видик двоје: 1) не познаје и не разликује две различне речи Блгарин и Бугарин (вид. у прим. у Чеславу) и 2) изврће, прећутује и муком прелази преко казивања Nicephor-ова, који казује, да су по смрти Кубрата, његових пет синова *поделили народ,* па се један одсели у Италију и настани у околини Равене, а други се покори

7. *Моравска* са градовима: *а)* Моровиздон (*τόν Μορόβισδον*), *б)* Козјак (*τὸν Κοξιάκον*), *в)* Славишин (*Σλάβισην*), *г)* Злетово (*Σθλετοβάν*), *д)* Лукавац (*Λουκόβιτξον*), Пијанац (*τὴν Πιάνιτξαν*), *е)* Малешован (*Μαλέσοβαν*).

8. *Велблуждска* са градовима: *а)* (*τὴν Βελεβούσδαν*) Велблужд *б)* Сундинск (*Σουνδίασκον*), *в)* Гер-

аварском хагану у Панионији као васал, па је један потомак *овога хагановог* васала сина Кубратовог, по имену *Кубер*, около 740 год. дигао буну противу аварског хагана, био надбијен, па са *маленом гомилицом* својих Блгара утекао преко *Браничева* у византијску царевину и населио се у области *керамијској* иза Охрида, и ту се та гомилица растворила у тамошњем становништву, и нестало је, али се о њој очувао спомен само у титули *месног* керамијског владике, где се између осталих места његове епископије спомиње да је он владика и *αρχαῖον βουλγαρίας*. Ако према овоме факту може постати блгарском, лихнидска или охридска т. ј. јустинијанијска архијепископија: онда може постати и *равенски екзархат — блгариом*. За Блгарију су изгубљени како Аљцехови, тако и Куберови Блгари. Ништа се на ничим подићи не може.

Што се тиче онога првога, ја ћу навести сведочбе, које ће обелоданити смисао речи „*бугарин.*" „У Phranz-е стр. 54, вели се: ut est vulgare proverbium ... У Пуцића: Срп. Сп. II стр. 19 казује се талијанским језиком садржира повеље Душанове, па се хоће да каже, како је повеља написана на обичном српском језику, оваквим речма: a povolje tracta in vulgare" и т. д. Па овог су истог смисла и ове речи наведене у Голубинскога на страни 263: „ *αἱ τῶν ἀνα πᾶσαν Βουκγαρίαν Βκάχων*, јер значе, да су ови *простаци* од Влаха и т. д.

Тако исто рђаво је преведен одговор Димитрија Хоматенског, у Гласнику XXXIII стр. 4, на питања краља Првовенчанога, где Хоматенски вели: „да неумесно знање, а нарочито *Βουλγαρικὴ* лишено логичке вештине, или на стр. 30: *ἡ γλωσσα δέ τῶν Βουλγάρων* који нема речи: *οὐσια, καὶ φυσίς* etc. Овде не сме доћи блгарски, него простачки — српски језик.

У овоме моме прегледу ја обраћам пажњу на *прву* и другу хрисовуљу.

манија (*Γερμάνειαν*), *г)* Теример (*Τερίμερον*), *д)* Стоб (*Στοβόν*) и *е)* Разлог (*τὰ 'Ράσλογα*).

9. *Триадичка* са градовима: *а)* Триадица (Средац, Софија *τήν Τριαδιτζαν*), *б)* Перник (*τόν Πέρνικον*), *в)* Сиково (*Σύκοβον*) и *г)* Снепоље (*Σβενέαπος*).

10. *Нишка* и градови: *а)* Ниш (*Νίσον*), *б)* Мокро (*τόν Μόκρον*), *в)* Комплон (*Κομπλον*), *г)* Топлица (*Τόπλιτξαν*) и *д)* Сврљик (*Σφελίγοβον*).

11. *Браничевска*, под коју спадају: *а)* Браничево (*Βράνιτξαν*), *б)* Моровишко (*τόν Μορόβισκον*), *в)* Светироман (*Σφεντέρομον*), *г)* Гронтсо (*τόν Γρόντσον*), *д)* Дибишко (*τόν Διβισισκον*), *е)* Сталаћ (*'Ισταα-γλαγγαν*) и *ж)* Бродарск (*Βροδάρισκον*).

12. *Београдска*, под коју спадају: *а)* Белиград (*Βέλαγραδα*), *б)* Градац (*Γραδέτξην* = на Колубари) *в)* Омцин (*τόν 'Ομτξον*), *г)* Главетин (*τον Γλαβεντῖνον* = Глава или Дрвенглава код Међулужја, где је умро Високи Стеван), *д)* Асприн (*τήν Ἄσπρην*).

13. *Скопљанска*, куда спадају: *а)* Скопље (*Σκόπια*), *б)* Винац (*τόν Βινέτξην*), *в)* Преамор (*Πρεάμορον*), *г)* Дикован (*Δύκοβαν*) и *д)* Принип (*τόν Πρίνιπον*).

14. *Призренска*. *а)* Призрен (*τα Πριξδρίανα*), *б)* Хвостно (*Χοσονόν*), *в)* Даскумица (*Δεασκουμιτξον*), *г)* Братна (*Βραίτον* т. ј. сада Брод).

Под исту архијепископију спадале су и ове катедре:

15. *Липенијска* (*Λιπαινίου*).

16. *Српска* (*Σερβίων*).

17. *Расонска* (*'Ράσον* од *'Ρασων* сада Ресња).

18. *Орашка* (*Ωραίας*).

Још се спомиње: видинска, черничка, козиљска и петрска, као и стаговска, српска (солунске теме) и

верејски, па се онда наводи митрополија драчка, епископија химерска и ботронска (*βοϑρώτου*), но су оне спадале под Цариградску патријаршију, па их је Голубински измешао, како би могао да докаже цел, којој је тежио. ([1])

Сасвим је природно што у Хрисовуљи цара Василија нема *српских епархија Приморја*, јер оне, ни *пре* под Јустинијаном несу спадале под архијепископију прве јустинијаније, па зато ни сада несу дошле под архијепископију приме јустинијаније.

По сили ове хрисовуље, све су митрополије и епископије као и цркве добиле велика непокретна добра, и како *парике*, тако и *клирике*, па како су сви епископи, митрополити и архијепископ судили и наређивали, отпочне се ширење грчкога језика међу словенским племенима с једне стране, а с друге, унапреди се и словенска књижевност.

Приморске српске епископије зависиле су од Рима, па зато је и дошло, да је припознат за свеца св. Владимир, како православном тако и римском црквом.

Поглавар црквени, у Доњој Далмацији, био је архијепископ спљетски, а поглавар црквени Горње Далмације био је најпре дукљански, а доцније барски архијепископ. У почетку XI века папа Бенедикт VII створи дубровачку митрополију, да би се јаче одупро ширењу православља у Приморју и потчини јој Хум, Травунију, Србију (?) а тако исто Антибар и Дуљчин

([1]) У првој повељи спомињу се блгарске митрополије трновске патријаршије, а то су биле ове: 1) преславска, 2) доростељска, 3) проватска (*πρόβατον*) 4) дебељтска, и 5) трновска, а 6) *доцније* видинска.

са њихним суфраганијама. ([1]) У политичком смислу све су српске покрајине потпадале под византијску власт а Србија је била под влашћу царског стратига и ипата Љутовита. Над читавим Приморјем био је главни заповедник царски протоспатарије; а тако су исто вршили дужности царевих чиновника: бан босански, кнез хумски, жупан рашки и жупан требињски и зетски Доброслав. Људевит је заповедао као војни старешина у Рашкој, у Хуму и био стратиг Србије и Захумља. Он је поклонио цркву Панкратија у Бабином пољу, манастиру св. Бенедикта за спомен душе свију његових предходника, па наређује, да нико не узнемирује цркву у владању тим земљиштем, па био то Латинин или Словенин (vel Latinis vel Sclavis). ([2])

б) *Политичке последице освојења цара Василија II.* Сви кнежеви, жупани, топарси, ипати, и т. д. заузетих земаља постану, поред насљедствене своје власти, још византијски чиновници и добију титуле, као што је велики жупан српски и хумски постао ипат и протоспатарије византијске царевине. Влада византијска непосредно је наплаћивала даџије, а нагло се мешала у унутрашње послове. За време потчињености српских архонта Византији, царовали су, (после Василија II; умро 15 дек. 1025 године):

Константин VIII (1025—1028). Он је проводио време у позоришту и пијанчењу. Како се зацарио, позбацује знатне пореклом и опробане државнике, а на њихна места изпоставља робове и ушкопљенике, другаре својих забава, па је према њима био тако издашан, да му није дотицало новаца на најпрече

([1]) Cod. Dipl. I, 104.

([2]) Cod. Dipl. I, 105.

државне потребе. Константину Бурцову извади очи зато што је жалио покојнога цара. Навпактице, који су убили грозног зулумћара Ђорђа Лудог, жестоко казни а епископу очи ископа. Тако исто ослепи Романа Куркуа, Богдана, Глабу и Кудељу, а калуђеру Захарији одсече језик. На империју навале непријатељи са свију страна; њих надбију Роман Диоген и Орест (1028 године). Безумно арчење и безразложан раскошлук, поред суше и других елементарних несрећа доведу царевину до пропасти, а он истера свё дације за три год. унапред, и за две год. владе свога предходника. Њега удави у кревету магистер Симеун и примора Романа Аргира, да се разведе са женом, да се венча са Зојом, млађом ћерком цара Василија.

Роман III Аргир (1028—1034) отвори широм тамнице и ослободи све, који су трунули у њима само зато, што несу имали да плате дације; издашно обдари цркве и манастире. Негледећи на његова доброчинства 1030 г. падне тако много дажда, да проузрокује поред других несрећа — општу гладну годину, а његова војска прикупљена од *Словена* на броју око 100.000 утекне испред 100 коњаника и 10.000 пешака Арапа. Тако се исто сврши несрећно ратовање у Италији. У Цариграду пронађу заверу Пружина и Теодоре (старије сестре Зојине) Пружину изваде очи, његову мајку протерају у Тракију; Диогена заточе у Солуну; Јована Синкела, Евстатија Дафномелу и два члана породице Самуилове, најпре избили тољагама, за тим их прогнали. Теодору отерају и покалуђере, па кад су мислили, да је све уређено благополучно, солунски митрополит Теофан јави цару, да су склопили нову заверу Диоген и Теодора, да ће да избегну у *Илирик*, и да ће, потпомогнути из Драча, ударити на Ца-

риград, а уз то, (1034 г.) фебр. 17 догоди се тако јак земљотрес, да мноштво градова пропадне. Цар се сушио и венуо од отрова, који му, по заповести Зоје, дао Јован Орфанотроф, чији брат Михаило и удави шестдесетогодишњег Романа у бањи, 11 априла. Ноћу (12) царица Зоја — (између четвртка и петка) — дозове у дворац патријарха Алексија, подмити га с 50 литара злата, да је венча с убијцом цара Романа Михаилом, што и буде извршено. Михаило се прогласи царем 14 априла, а 21 априла појави се на небу изванредно сјајна звезда те осветли све те дворске гнусности.

Михаило Пафлагон (1034—1041). Некакав човек желећи погибељи цару Василију саветовао му: «држи народ у сиромаштву», што је наравно овај одбио, али је ту мисао усвојио Михаило Пафлагон. Кад је попрскан крвљу Романовом, сео на царски престо, хусари су били прекрилили мора, а непријатељи насртали на империју са свију страна. Он постави чувеног норманског јунака Гаралда (брата норвешког краља Олава) командантом над Варангима и пошље га, да истреби хусаре, а Печењези пређу Дунаво, поплене и опусте Блгарију и Тракију. У Сицилију пошље Ђорђа Провата, а за помоћника му даде славног Ђорђа Мањака. Г. 1036 Печењези понове своје грабеже, а Кедрин([1]) вели: «И Србија, која је по смрти Романа била збацила (византински) јарам, буде империји придружена.» «После скакаваца, који су узастопце три године опустошавали земљу, завлада шестомесечна суша. Земљотреси су трајали од 2 нов. до јануара 1038 г. Са природним несрећама удружи се људска грабеж и пљачкање: Дације су биле ударане на све и на свашта, па чак и за најситније парнице

([1]) Ced. II, 515.

па и на проституцију. Михаило води своје порекло од незнатних родитеља. Имао је мноштво сиромашних сродника, па их издржавао Орфанотроф (поглавар добротворних завода), а тај, био је брат царев Јован. Он је био и управитељ царског двора. Он је хтео да се цареви сродници обогате, па им дозволи да грабе туђа добра. Тако су исто поступали цареви пристави по народу: ма где срели коњаника, отимали су мукоња. Нешто због дација, нешто због сродника и пристава, народима постане цар мрзак и јавно се заори од једног краја царевине до другог, народње проклетство: «Да Бог да му се кућа угасила.» Грабеж је владао на све стране: цар је збацио митрополита солунског, због грабежи, а овај се правдао да нема више од 50 литара злата, међутим у њега нађу награбљеног злата 3300 литара. Цара потресе општа мржња, почне га гристи савест. Како је имао водену болест, тражио је олакшања у раздавању милостиње калуђерима и сиротињи, међутим се тресла земља и дажд даждио. У почетку 1040 г. цар Михаило преда управу царства своме брату Јовану, па оде у Солун и припадне раци св. Димитрија, да га избави од демономаније и водене болести. Како је Јован управљао царством, доста је навести овај факт: 1040 г. маја месеца, царева сестра Марија ишла на богомољу у Ефес, па се успут нагледала свакојаких мука и несрећа, какве је свет подносио, и вратив се у Цариград, рекне брату Јовану: да стане на пут таквим поступцима, а он јој с подсмехом одговори, да она гледа женски рад, и да се не меша у државне послове, које не разуме, јер је подмитљиви Јован био наклоњен властима, и попуштајући њихној самовољи, која је испунила свет хиљадама несрећа, па су исте

власти страшно ударале намете на пределе, а Јован није показивао никаквог знака поправке. Насиља и зулуми преврше сваку меру. Ко год је осећао у себи снаге и мужанства, тај је већ помишљао на самоодбрану.

Маја 7, год. 1040 управитељ царства Јован пошље цару Михаилу у Солун 1000 литара злата, а то је у ондашњем новцу, 100.000 дуката, што би према данашњој цени новаца износило на милијун дуката. На мору се дигне бура и морски таласи докопају лађу с новцима, па је избаце и скрхају на обали илиричкој, у држави српског кнеза Војислава (Доброслава Стефана).

Дукљански (Кедр. вели српски) кнез Војислав, који је мало пре тога из Цариграда утекао и Дукљанску заузео изагнавши отуда Теофила Еротика, (1) прихвати избачене новце као дар божи, да спасе српска племена од византијске напасти. И тако први Срби устану и збаце зулумћарску владу византијску. Њих поведе у бој син Драгимира великога кнеза травунскога, ког су Византинци издајнички преко својих присталица, у Котору убили (1018 год.)

(1) Cedr. II, 526 ... *πρὸ μικροῦ τῆς πόλεως ἀποδρὰς καὶ τὸν τόπον τῶν Σέρβον....*

VII.

Архонтија дукљаксна

(од 1018—1186.

Војислав (1) *Требињац* (1018—1045) је рођен око 1003 г. кад је Самуило ударио на Приморје, и Драгимир побегао своме тасту у Рашку. Како је те исте године преминуо велики жупан рашки, таст Драгимиров, (*) они се склоне у Босну, где Војислав одра-

(1) Дукљанин приповеда о бојевима Војислављевим с Византинцима, који су се догађали између 1040 и 1042 г. и тврди, да је он имао 5 синова, да су се сви петорица у тим бојевима борили и показали много храбрости и смелости. Кад су се они борили у рату 1042 год., најмлађем је морало бити најмање 14 година. Значи, да се морао родити 1028 г. а старији су рођени пре. Нека је сваки био старији један од другог, не више, него по једну годину: онда је најстарији морао бити рођен 1024 г. Његов отац, од њега је морао бити старији најмање 16—18 година. Заачи, да је Војислав рођен између 1003—4 и 1005—6 а то је онда кад је бегао Драгимир од Самуила и кад је био заробљен Владимир. Да ее он заиста овда родио потврђује Дукљанин овим речма (у гл. XXXVII): Post a parentibus educatus est Ragusii т. ј. после васпитали га *родитељи* у Дубровнику. У овој глави најпре је описана судбина његовога оца Драгимира, па онда у кратко о Војиславу речено, да се родио у путу, кад су бегали. Како је Самуило ударио и на Рашку, они утекну у Босну а из Босне у Дубровник. Кад се Војислав родио 1005 г. њему је било 1040 равно 35 година. — Ово наше тврђење налази потврде у самоме Дукљанину, у истој глави 38, јер он вели: „По смрти императора Вла-

(*) Према овоме, мати Војислављева била је рођена унука Тихомиљова.

сте, па га родитељи даду на васпитање у Дубровник. Ту узме за жену изображену девојку, Неду, (*) унуку цара Самуила. По смрти свога оца Драгимира постане велики кнез травунски. Кад византијска флота

дислава (1018 г.), император Василије искупи велику војску и много лађи и отпочне освајати земље, и освоји читаву Бугарију, Рашку и Босну и *сву Далмацију* и све земље Приморја чак до граница доње Далмације. *Војислав* (Доброслав) при овоме, како је био мудар и оштроуман *потчини се Грцима* ....« (Тако су се исто потчинили Грцима српски и хумски протоспатар и ипат Љутовит и бан босански). Ово казивање Дукљаниново, да се Војислав *потчинио* Грцима, налази сјајну потврду у спису, готово савременика Војиславовог, византијскога бољарина, сина или унука кнеза солунске Србије Николице, који је оставио »наставлење« своме сину, па у § 69: »*о суседним топархима*« (владаоцима) овако упућује свога сина: »Ако би погранични (суседни) с тобом топарх смислио да ти прави пакости, немој с њиме поступати *оштро,* но му показуј притворно мирољубље и простодушност. Али чувај своју област, и ако можеш, *нађи себи пријатеља у његовој земљи,* те да преко њих сазнајеш његове намере. *Тајно* им шаљи *поклоне,* а *јавно* шаљи *поклоне* самоме *топарху,* и тиме га варај. Кад он због твоје љубави и поклона *омекша,* тада *тајно* прикупи своје људе и *изненадно* али јуначки нападни на њега и на његов народ, па ти нећеш пожњети пораз, него ћеш њега поразити. Због тога ћеш добити похвалу како од пријатеља, тако и од непријатеља, јер неси био узрок. него си се само бранио: цар ћете похвалити и наградити. А он, и ако би успео да побегне, неће имати образа, биће посрамљен у очима суседних топарха, јер је сам проузроковао своју несрећу. Њему ће рећи: »Ти си пострадао по заслузи. Кад те није нико дирао, шта те натентало да пакостиш туђој земљи. да непријатељујеш и да дижеш противу себе онога, ко ти није никакво зло учинио.« И не само да му неће помоћи, него ћете уважавати и бојати се тебе као правога стратига.« У § 71 учи сина »*о нападању и о брдским клисурама*«, (па ту спомиње Војислава) овако: »Кад ти уђеш у његову (непријатеља топарха) земљу и разориш је, ако има клисура тамо, где си ушао, немој се враћати истим путем. Јер, познавајући тешкоће

(*) Лукари у Degli Annali di Rausa, стр. 11 доста смршено говори, као да му је била Неда, божем, друга жена.

освоји читаво приморје до граница Беле Хрватске, и све јој се земље предаду и потчине, и Војислав као «мудар и лукав» потчини се Византинцима и пристане

пролажења клисурама, непријатељ ће их заузети *раније*, и у твоме повратку, нанеће ти огромну штету. *Тако је урадио Требињац Србин* са катапаном драчким Михаилом, сином логотета, у Дукљи, и уништио му војске више од 40 хиљада. Поменути стратиг (Михаило), уђе у Дукљанску, опустоши је, и у повратку нађе на *заузете* клисуре (кроз које је ушао) и *допадне пљена*. Премда је, чини ми се, он имао и други пут за безопасно отступање, али због несмислености, а још више због невештине, падне у ропство.»

Војислав: I, Најпре истерао Еротика; II. 1040 г. победио Пробата; III. 1042 г. победио и ухватио сина Анастасија логотетова, патриција Михаила — **τῷ ἄρχοντι τοῦ Δυρραχίου — ἦν δὲ Μιχαὴλ πατρίκιος, ο Αναστασίου τοῦ λογοθέτου υιος.**

Сад долази на ред потврда нашега Дукљанина, да се Војислав покорио Грцима 1018 г. —, § 74: *Не треба ступати у дружење са суседним топархом.* Проприча ћу ти лукавство једног иноплеменика. *Катакалон* Клазоменски био је стратиг у *Дубровнику*. Он смисли да се прослави лукавством.

«У далматинским градовима *Зенти* и *Стамни* био је *топарх Војислав* Диоклејац (т. ј. Дукљанин). Стратиг Катакалон хтео га ухватити, па шта је урадио? Он се почне с њиме да дружи, отпочне му слати почешће *поклоне,* мислећи, да га тиме превари. Али Војислав и ако је био *варварин,* опет је био природно разуман и мудар (вешт). Он је примао поклоне и *утворио се,* да је услед благонаклоности и доброте стратигове, *постао покоран слуга царев.* Како је *топарх* (Војислав) имао *новорођеног сина,* стратиг му се наметне за кума новорођеном детету. Топарх одговори, да са задовољством прима понуду, кад је то стратигу угодно, и позове га да му (као кум) дође кући. Стратиг то није хтео, због чега се договоре, да се окуме на средини између округа стратигова и области топархове (т. ј. на граници). За тај случај, стратиг припреми и брзоходне лађе на мору (јер је то место крај мора), како *би*, кад он дадне знак, ухватили топарха и на лађу одвели. Али је и топарх био тако исто лукав: он је припремио, у потајном месту (заседи) храбре људе, који би, како он дадне знак, о коме се договорили, излетели из заседе и ухватили стратига заједно

уз њих као њихов помоћник и савезник, па јездећи с њима по архонтијама (per provincias), *на само* саветовао Византинцима, да с народом поступају сурово и да се не осврћу на право и на закон. *Потајно* је опет Србима говорио: Зашто трпите толика велика зла од Грка? Неправо вам суде, ваша добра отимљу, ваше жене бесчасте, ваше кћери погане и скрнаве. Никада вама моји претци, који су пре мене били владаоци, таква зла чинили несу. То је велико и тешко зло, што се ради.» Како је он тако радио свуда где год је пролазио, отпочну племена у њега очи упирати и веома га волети, а на Византинце страхотно мрзити. Зато се племена отпочну чешће о овоме међу собом саветовати преко посланика и писама, па

с његовим сапутницима. Тако се и догодило. Они се, дакле, састану на уреченом месту, поздраве и седну. Док су седели, дат је био знак; стратига су опколили, везали му руке и ноге и одвели га у оковима, а тако исто и сина му и сву његову пратњу а најпосле и његове брзоходне лађе (дромоне) у град *Стамн*. Стратиг падне у ону клопку, у коју је мислио другога да ухвати, на велику срамоту Византинаца. Пашти се, дакле, да се лукавство тобом смишљено, не преокрене у победу за друге, јер *превећ велико лукавство,* преокреће се у корист других. Зато мораш поступати мудро. Наводим ти ове примере, који се десили *мало пре наших дана.* Најчешће страдају стратизи од лажних пријатеља.«

Вид. Жур. мин. нар. просв. јун. 1883 год. стр. 264: «Савети и казивања византијског бољара» XI в.

Г. Васиљевски мисли, да се ово десило у времену, кад је Војислав утекао из Цариграда и притворно се дружио с Грцима, а спремао устанак (стр. 272). Мени се чини, да ово мњење не може опстати, јер кад је Војислав утекао из Цариграда, одмах је прогнао Еротика и отпочео рат, па је *имао 5 великих синова,* него ће ово бити много пре, усљед чега су Срби устали и збацили грчки јарам, па су после били опет подјармљени и Војислав одведен у Цариград. У Кедр. II, 526 и Дукљ. 32 глава.

једног дана сви слошки устану и све великаше (старешине magnates) Грке побију, који су били у читавој *Далмацији* т. ј. у Травунији и Дукљанској. То је било око 1028 год. Тада је Војислав и заузео читаву Травунију и Дукљанску, јер су над тим земљама владали његови предци, о којима он говори племенима. Тада и скроји план византијски стратиг Дубровника, Катакалон, како ће да ухвати Војислава. Како се Војиславу родио најмлађи син Предимир, Катакалон му се понуди за кума а спреми брзоходне лађе, да га ухвати и зароби. Но је Војислав надмудрио лукавога Грка, заробио га, па је тада (1028 г.) и збацио византијски јарам. ([1]) Дакле тек после осам година Византија изнова освоји и придружи империји Травунију и Дукљанску, а Војислава одведе у заточење у Цариград (1036). Тада се отпочне вршити још црње и горе насиље свуда по империји, па и у држави Војислављевој. Јован, царев брат вели Кедрин, држао је у својим рукама узде неправде, пљачкања и арања па је испунио страдањем цео свет и 1039 г. удари порез чак и на поквареност и непоштење. Наравно, да такво насиље несу могли подносити недавно освојени Срби Дукље и Травуније, где је био стратигом Теофило Еротик. То насиље изнова зближи и удружи сва племена Травуније и Дукље, која устану противу византијске владавине и пошљу позив Војиславу и његовим синовима, да дођу и да заузму државу својих отаца.

Устанак је покренут у *пролеће* 1040 г. Војислав је утекао из Цариграда марта мес., јер Кедрин вели,

([1]) Cedr. II p. 515 ... ***Σερβία ἀφηνιάσασα μετὰ θάνατον ῥωμανοῦ τοῦ βασιλέως αὖθις ἐσπείσατο.*** т. ј. Србија, (која је била) свргла византијски јарам по смрти Романа, изнова је придружена империји (1036 год.)

да је Јован цару послао злато у почетку маја, па је лађу с новцима бура занела границама државе Војиславове и то благо Војислав узео *«а мало пре* тога био утекао из Цариграда и заузео Србију» (т. ј. Дукљу и Травунију) и отален прогнао стратига Теофила Еротика.

Војислав је имао пет синова: *Гојислава*, *Михалу*, *Саганца*, *Радослава* и *Предимира*. Заједао с њима, који су већ били младићи (juvenes) и храбри војници (milites strenui) по доласку из Цариграда, заузме «краљевину (¹) *својих* отаца.» Дукљанин вели: И отпочне борити се с Грцима и заузео земљу чак до Аплице. «Цар је — вели Кедрин — слао писма Војиславу захтевајући да му пошље новце, што ако не учини рат ће му објавити.» Како Војислав није хтео ни мислити на повраћај новаца, император пошље противу њега војску, под командом Георгија Провата, који нерасудно упадне у места врлетна, западне у дубодолине, сву војску изгуби и једва жив умакне *месеца јуна* 1040 год. — Ово прво ратовање много боље и опширније описује наш Дукљанин. Он назиље византијског војсковођу Арменополос (Armenopolos) а Кедрин га именује — Георгије Прова̂т. Разуме се, да је Кедрин боље знао право име византијског војсковође, па је знао и то, да је тај восковођа био евнук. Реч armenopolos вероватно ће означавати човека јерменске црнпурасте боје. И тако, пошто су Травуњани и Дукљани подигли се и побили византијске старешине и прогнали Еротика, у њихну средину, на њи-

(¹) Дукл. гл. 38 . . . . Regnum patrum suorum т. ј. заузме ону земљу, коју су држали његови предци. Cedr. II, 526 вели: „Утекао из Цариграда и Србију заузео = Serbiam occupavit. Ово је погрешно. Није читаву Србију, него „земљу својих отаца“ = Травунију и Дукљу.

хов позив, дође кнез Војислав, умакнувши из Цариграда, па продужи ратовање и борбу с Византинцима и заузме сву земљу до Аплице или Коплице, а то су места данашњег племена Риоли. Тада му сам Бог притече у помоћ: он добије 100.000 дуката, што су морски таласи избацили на обалу његове државе. Тада он не само да искупи и подигне у рат сав народ, него се у њега још јавља војска (exrcitus) од ондашњих најамника. Како на захтевање цара Михаила IV, он није хтео повратити новце, «тада цар раздражен позове једнога од својих војсковођа Георгија Провата (Арменопулоса) евнука и заповеди му, да иде с војском и да ратује противу Војислава и његових синова. Прoват искупи велику војску — коњанике и пешаке и допре до зентске равнице», т. ј. дође на широко поље сниже Подгорице, према Вељем-Брду, у равницу — Љешкопоље.

Кад је Војислав прикупио војску (exercitum), један део исте даде четворици својих синова и пошље их у место, које се називље Врање, на источној страни, према превлаци онога маленога блата, сниже Хума и сниже Самобора, према острву у истоме блату, куда је морала у повратку проћи византијска војска, јер је стајала у свези са Скадром, па јој тим путем ишла комора и снабдевање, — да пазе на исход битке. Сам Војислав са сином Радославом од западне стране, јурне на Византинце и отпочне их жестоко убијати. У тој сечи, Радослав, пун младићске снаге и храброг владања оружјем, обарајући непријатеље допре до војводе, кога кад позна, млатне га мачем и свали с коња на земљу. Кад то виде Византинци, окрену плећа и нагну бегати. Њих погине тако много да их несу могли пребројити. Ово се подудара са ка-

зивањем Кедрина, који каже, да је Прόват једва жив главу изнео. «Многи од ових, кад су мислили да су се већ избавили, наиђу на краљеве синове, који су на источној страни и изгину. И овај догађај, био је дан жалости и пораза за Византинце». Ово значи, да они, који су изнели главе из боја љешкопољског и побегли, прешли су преко Мораче, Цјевне и још једне безимене речице, па кад су мислили, да су се спасли и дођу до најужег места хумског језера више *Врање*, па их ту и поразили краљеви синови, (јуна 1040 г.) Војиславова је држава расла и множила се из дана у дан.

Војислав даде сину Радославу Речку (Rczca) жупанију за то, што се показао у битци јуначан и победоносан.

Посљедице дукљанскога устанка. — Дукљански устанак, прогнање Теофила Еротика и пораз Георгија Провата на Љешкопољу што је извршио зет Самуилов кнез Војислав, имао је огроман уплив на сва околна српска племена (византијске царевине). Овим покретом смисле да се користе сви они, који се надали да могу овом приликом или своје државице повратити или још више нешто придобити, па неки Петар Долеановић избегне из Цариграда, и веругајући преко Блгарије и Србије, приспе до Бинче-Мораве и Београда, где су на десној обали Дунава сви кастели и градови припадали угарскоме краљу. Отален се крене уз Мораву. Ту се «*изда*», да је он син Романов, а унук Самуилов, и позове народ, да збаци византијски јарам, и да се ослободи. Петар је био син некаквог бившег васала (¹) византијског. Њему

(¹) Петар се угледао на Војислава, па утекао из Цариграда и дигао буну (.... *ταὖτον τον τροπον*). Cedr. II. 527. Кедрин на-

срйска племена поверују и прогласе га краљем (ов. 1040 год.), па преко Ниша крену се ближе држави Војислављевој. У путу га племена с одушевљењем предусретала, а Византинце убијала. Та војска, под предвођењем Петра, упути се Скопљу. Стратиг драчки Синадин похита да ту побуну угуши. У Дибри се завади са ипостратигом Михаилом Дермокатом. Цар збаци Синадина и затвори у Скопљу, а на његово место за стратига драчког, постави Михаила Дермокату, који дошав у Драч *«почне огимати од људи коње и кола и друге ствари»*, због чега се побуни драчка област. Михаило утекне, а устаници прогласе својим поглаваром храброга јунака *Тихомира.* Сада су се ослањали на државу Војислављеву како Тихомир, тако и Петар Долеан. Тихомир је био «на гласу са своје мудрости и храбрости»,([1]) а драчка је област била како под владом св. Владимира, тако је и сада била у непосредној вези са Дукљанском, па је Тихомир веома брзо заузео све покрајине до Црнога

зивље нетачно тај устанак бугарским, онако, као што Румуни било Бугарина било Србина у Румунији називљу Србином.

Рачки (Rad 23. стр. 223) *мисли,* да је Петар истинити син Романов (Гаврилов), па се тога мњења држи и Пречек (стр. 267), али да истину говори Кедрин, види се, по поступању Фружина. Што Пречек каже, да је Кедрин то рекао *из мржње,* на то морам рећи, да Пречек греши у тумачењу речи Кедринових. Кедрин вели, да је његов отац **δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρὸς** и т. д. Овде реч **δοῦλος** не значи роб (seruus), него значи *васал* Византије. Како је Војислав био зет Самуилов, овај Петар, да би надмашио зета, заиста се *изда* за унука Самуиловог. Што је он бегао на Мораву и кретао се уз Мораву, то је знак, да је био син топарха или моровиског или липенијског, или из породице Жарка и прапраотац доцнијих Дејановића (његов отац био је заробљен *1018 г.)*

([1]) Кедр. II 528. Име му показује да је био Србин.

Дрима. Петар Долеановић, који се издао за оно што није био, јасно показује, да је мислио, да се користи борбом дукљанском и Тихомировом, али у исто време и све да омане, па смисли план, да уништи Тихомира, чији устанак није имао никакве везе са устанком лажнога унука Самуиловог. Петар позове Тихомира на састанак. Храбри и часни јунак Тихомир није ништа зло смишљао, па дође на састанак. Петар Долеан тада изговори војсци беседу у којој искаже мисао, да нема места за два владаоца: «како једно дрво не може изранити две тице, тако и једна земља не може имати два цара», но како је, он — рече за себе — *унук* цара Самуила, требало би Тихомир да му се уклони, али се он ослања на народ т. ј. скупљену светину, па нека изабере себи за владара једнога између њих двојице. «Светина извиче, да Петру предаје царство», а храброг Тихомира мете под гомилу и заспе камењем. Сада се Петар окуражи, и наслањајући се на Дукљу и драчку област, смисли да освоји Солун, из кога побегне у Цариград император Михаило. Долеан подели војску: Једну, под командом Кавкана пошље да освоји драчку област Тихомирову, а другу под командом Антимона упути на Грчку. Кавкан заузме Тихомирову област и допре чак до Тиве. Никопољска се област побуни противу скупљача пореза Јована Куцонита и стресе византијско ропство, (¹) а Петар се тек јаком појави код Охрида, јер је «*лењо,*» вршио свој предузетак. Туна му дође истински члан царске породице, брат Владиславов, Алусијан, на острово, где обојицу прогласе царевима. За овим тек Алусијан поведе војску противу Солуна, «али он није поставио

(¹) ib. стр. 520.

стан, није разредио војску на згодном месту, већ како је приспео примакне се бедемима и почне нападати град. Његова је војска била уморна од путовања и тешког похода. Како није био постављен стан, људи се и разиђу: један да се напије воде, други да напасе коња, трећи да се одмори од умора и т. д. Кад су Солуњани приметили, да се они разишли, излете из града, изненада на њих нападну и обрате у бегство. Једне поубијају, други су изданули од жеђи и умора, а остали сјурени као овце у тор, бише заробљени. Сам Алусијан збаци оклоп и утекне» (¹) Петру Долејану. Они се међу собом заваде и гледаху један другога да смакну са света. Алусијан домами Петра на част, и кад га опије, он га ухвати, ископа му очи, па оде цару у Мосинопољ и добије велику награду. Император Михаило IV зароби Петра Долејана код Острова и пошље у Солун. Пошто је био заробљен и Ивац, устанак пропадне; устаници се разбегну или у Дукљу или у друга места, а цар уђе са триумфом у Цариград, водећи Долејана и Иваца. Идуће 1041 г. дек. 10 умре цар Михаило IV назначивши након себе наследником свога синовца Михаила V Калафата, кога је посинила Зоја. Овај цар

(¹) Ово је било под јесен 1040 г. Кедрин приповеда за Петра ово: «Деметријада је приморски град Јеладе заштићен морем и баруштинама. Њега освоји лукавством Долеан топарх *бугарски*. Он пошље старог и искусног *челника* (на бугарском т. ј. *чисто српском* језику *челник;* у Блгара није никад било овога звања, него у Срба) Литобоја Дијаволита. Дошавши овај, сагради зидове и наоружа град. Затим се баци у небригу небојећи се с поља, нити изнутра, па се преда раскоши и разврату. Туземци за ово јаве Дуки солунском. Дука пошље Зепу, који дође до града. Становници ухвате „*челника*“, вежу и предаду како њега, тако и град Византинцима.»

Михаило V Калафат владао је свега четири месеца и пет дана. Он прогна из Цариграда своју помајку Зоју, на што се побуни светина, поврати натраг Зоју и њену сестру калуђерицу Теодору и обе их прогласи царицама 21 апр. 1042 год. Док је Зоја тражила од гомиле милости за Михаила V, Теодора пошље своје људе, те му изваде очи и заточе га у манастир. Обе царице поставе доместиком источне војске евнука Николу, а доместиком запада — Кавасилу. Мањака као магистра и доместика пошљу у Италију да ратује противу Сицилијанаца. Тада Зоја по трећи пут изабере себи за мужа старог развратника Константина IX Дуку Мономака, 11 јуна 1042 г. венча се с њиме и прогласи га царем (1042—1055). Јуна 12 пострадали су многи великаши, али су били награђени сенатори почастима, а светина новцима. «Мономах је — вели савременик: разорио и погубио византијско царство.»(1)

Мањак се још није добро ни сместио у Италији кад га нови цар позове натраг. Како су Мањакови непријатељи завладали у Цариграду, он се поплаши за свој живот, дође с војском Србима, који су ратовали противу Византије, порази до ноге царску војску, прогласи се императором, дође у град Стоби, где изненадно падне с коња и на месту остане мртав, а војска се разпршти.

Рат противу Војислава. (1042 г.) Сви ови догађаји били су узрок, што империја није могла ништа предузети противу Војислава, победиоца царске војске код Вранеје и на Љешкопољу, који, вели Кедрин,(2)

(1) Жур. мин. нар. пр. год. 1881 јули. стр. 148—150.

(2) II 543.

није ни престајао од ратовања, већ је с брда и планина нападао на «ближње византијске» земље и једну по једну освајао. Нови император, пошто су биле савладане све побуне и сви бунтовници, који су се угледали на Војислава, сада је имао добру војску, па се реши, да са истом уништи Војислава. Но знајући из искуства, да се малена српска државица неда тако лако освојити, ако пристану уз Војислава и остали српски «топарси», да се боре противу Византије, цар предходно смисли план, да их завади, да се они између себе закрве, па ће онда и моћи успети. С том намером «пошље посланике са *много злата и сребра*» великом жупану *рашком*, бану *босанском* и великом кнезу *хумском*, па их тим златом и сребром подмити и поткупи, да «*војску* и своја племена пошљу противу краља Војислава.» И заиста «бан и жупан» прикупе множину *народа* и пошљу кнезу хумском Љутовиту протоспатарију и ипату, да удружи ту «множину» са својом војском и да буде врховни заповедник читаве покренуте множине свију племена (totius populi). У исто доба, ([1]) 1042 ([2]) године, 6 октобра појави се опашата звезда, идући од истока на запад, па се јављала читав месец дана. Она је предказивала свету страдање, јер Војислав, о коме је говорено, и који је утекао из Цариграда и заузео кланце и планине и подигао суседне му *Тривале* и Србе, који су били потчињени империји, с тога је Мономах и издао заповедну хрисовуљу (повељу) Михаилу ([3]) патрицију,

([1]) Кедр. 544.

([2]) Ондашње 1043 г.

([3]) Кедрин назиље (стр. 543) војсковођу византијске војске 1042 г. **Μιχαήλ πατρίκιος ὁ Ἀναστασίου τοῦ λογοθέτου υἱὸς.** Ово је веома дугачка титула. Кедрин приповеда, да му је цар наро-

сину логотета Анастасија, архонту у Драчу, да прикупи и своје и *друге* војнике, колико год може више и у *суседним Византији потчињеним земљама* и да с њима удари на Војислава. И Михаило прикупи шесет хиљада па их поведе противу Тривалије ([1]) (т. ј. Дукљанске).

Кедрин у главноме окривљује патриција Махаила што је византијска војска претрпила пораз, а то исто каже и савремени византијски бољар. Први вели за Михаила, да је био незналица у ратним пословима, да је био васпитан у хладовини и низи, јер вели, да Михаило није разумевао шта је ратовање, него мислећи, да се снага налази у множини, прикупи шесет хиљада, и ту војску поведе у Дукљанску путевима незгодним, теретним и тако тескобним, да по њима ни два коњаника упоредо несу могла јахати. Срби, на место да изађу и ступе у борбу, повлачили су Михаилову војску у унутрашњост земље, а Михаило није ни мислио на повратак, нити је клисуре заузео. Ушав у земљу, Михаило је опустоши, поплени и попали. Пошто је награбио доста плена и робља, тада тек помисли на повратак и крене се натраг оним истим клисурама, којима је и ушао, где га Срби отпочну туђи са узвишених места камењем и стрелама. Византинци се несу могли бранити ни оружјем, ни

чито златном хрисовуљом заповедио, да искупи et suis et aliis militibus колико год може in vicinis, и да удари на Војислава. Ту су цареву повељу раструбили у свету ондашњем као н. пр. ферман царев, па како се у тој повељи чешће говорило *κυριος* или просто *κύρ* и *βασιλεύς* или *βασιλικὸς* = царски, то су Срби од *κύριος* и од *βασιλικός* и направили једну реч: *κύρ(ιος βα)σιλικος* т. ј. *κύρσιλικος*, па је Дукљанин на место *κυρ* и ставио cur-silius.

([1]) Ово најбоље сведочи, да се Србијом звао предео Шаре планине са њеним огранцима.

рукама, нити икојим другим начином. И тако су једни пали устрељени, други са стрмени обарани, и претрпе тако грозан пораз, да су мртвим лешевима испунили вртаче по клисурама. Погинуло их је 40.000 и 7 војвода; остали су избегли преко шума и брдских хланаца, расути и невиђени непријатељима и врате се својима у жалосном и плачевном изгледу, међу којима је био и Михаило.

Други опет писац Византинац упућујући свога сина како треба ратовати у брдским клисурама, вели ово: «ако имају клисуре тамо где си ушао (у туђу земљу) немој се истим путем враћати, јер знајући за тешкоће пролажења клисурама, непријатељ ће их презаузети и у твоме повратку учиниће ти велику штету. Тако је урадио требињски Србин (Војислав) с катапаном драчким Михаилом, сином логотетовим и уништио му војске преко 40 хиљада. Стратиг Михаило, ушав у Дукљанску, опустоши ју и у повратку нађе клисуре *заузете*, кроз које је ушао и допадне пљена. Чини ми се да је он имао за повратак и други пут, али због несмишљености, а још више због невештине западне у ропство.» Кедрин каже, да је својима избегао у плачевном стању, а овај вели, да је запао у ропство. У ствари ([1]) он је избегао својима рањен и од рана умро, па зато Кевкамен вели да је заробљен, т. ј. оставио кости у Дукљанској.

Византијска је војска поражена због «несмишљености и ратне невештине» њезинога вође, али како је у ствари било, о томе најбоље приповеда Дукља-

([1]) Cedr. II, 543, 527 и 543, 544 и 562. — О логотету Анастасију Cedr. 583, 634. — Рачки у «Borba« јужн. Сл. од стр. 124 до 126. Рачки устанак Долеанов и Војислагов не представља онако, како је било већ стаља Војислава у присенак.

нин, па ћемо по њему и да опишемо ову знамениту битку. После пораза војске Проватове, император византијски увиди, да империја није у стању сатрти Војислава Требињца, зато смисли план, да покрене против њега остале српске архонте са запада и севера, и да крене огромну византијску војску, да би, напавши га са свију страна, са свим га уништио. С том намером и пошље посланике са силним благом, те придобије на своју страну великог жупана рашког, бана босанског и великога кнеза хумског Љутовита протоспатарија империје. С друге стране, изда најстрожију заповест катапану драчком Михаилу, да искупи све народе драчке теме и околних земаља, и да с том војском удари на Војислава, и да га ухвати заједно с његовим синовима. Репата звезда шетајући се по небесима од истока на запад уливала му наду, да ће се излити божја каштига на Војислава. Српски поглавари, који су прихватили царево благо као што су жупан рашки и бан босански, искупе «множину *народа*», пошљу Љутовиту кнезу хумском, да он прикупи уједно сву ту множину и да сам буде поглавар и војсковођа свију народа (племена), што је и извршено. И Љутовит с том војском уђе у Травунију и заузме је.

Драчки стратиг Михаило опет са својом војском дође и расположи се на равници града Скадра, где се сви искупе. Ту се толика множина војске слегла, да су једва нашли места на земљи. Отален та војска пређе реку Бојану и расположи се на равници града Бара.

Ова кретања непријатеља са истока и запада и непријатељство рашког жупана, примора краља Војислава, да избере за борбу такво земљиште, где би

имао природнога заклона од навале непријатеља са свију страна. Зато он и избере ону просторију земље између јадранскога мора и скадарског језера, где га од Љутовита заклања залив которски и високе планине од западне и јужне стране, те тако да ступи најпре у борбу с византијском војском од јужне стране, где је византијска војска морала продирати кроз планинске клисуре да допре до Црмнице. «Краљ Војислав са синовима и својим племеном (gente sua) налазио се у Црмници» (Cermoniza) заокружен множином византијске војске, и бојећи се, да се Љутовит не превезе с војском преко которскога залива, па да се не нађе у средини непријатеља, и смисли план, да најпре удари и победи једног непријатеља и тиме да уништи ратни план својих противника, што га карактерише, као увиђавног и гениалног војводу, а напад ноћу, издаје га као изванредно храброг ратника; он позове своје синове и каже им ово:

— «Видите, драга децо, како је велика византијска војска, а нас је врло мало у сравнењу с њима; мени се чини, да им се неможемо одупрети, нити их у отвореном боју, победити. Урадимо дакле овако: останите двојица — Радослав и Гојислав овде, а остали тројица, узмите сваки по десет храбрих јунака са трубама и розима, па се попните на планине и разредите се по главицама брдским тако, како би се Византинцима учинило, да су опкољени са свију страна. Ја ћу с овима, који су са мном, у полак ноћи грунути на њихов логор. Кад ви чујете глас труба и рогова (buccinae), и ви тако исто затрубите у трубе и рогове и што већу вику огласите. За тим лагано силазећи примичите се византијскоме логору, а кад на близу приспете, немојте се плашити, већ будите

јунаци и храбро их ударите, па ће их свемогући предати у наше руке."

По томе, кад је вечерњи сумрак на земљу пао, три краљева сина попну се на брда и ураде све онако, како им краљ заповедио. У исто време, некакав баранин, краљев пријатељ, хотећи задати страх Византинцима, оде стратигу Михаилу и каже му: «Пази Господине, буди предосторожан и гледај како ћеш (одавде) изаћи с овом множином (војске). Знај, да си са свију страна опкољен огромном множином« (непријатељске војске). Кад су ове речи прохујале по византијском логору, сви су били поражени највећим ужасом. И одмах војсковођа Михаило заповеди, да буду сви под оружјем и да се страже и патроле далеко од логора истакну.

Међу тим краљ се са својом војском (exercitu) по ноћном мраку лагано и опрезно примицао византијскоме логору. У поноћно глуво доба, краљ присне до патроле и стражара и груне на њих, па једне поубија, а друге обрати у бегство. То направи у логору византијском највећу забуну. Одмах се зачу краљева труба и затрешташе рогови оних, који су с њиме били и што већу вику нададоше. На то краљеви синови, који бејаху на брдима, исто тако почеше овде онде у рогове и трубе свирати и викати. Па онда полагано низ крше и стрмени силазећи, непријатељима се примицаху. То је исто и краљ урадио, а Византинце поче велика страва хватати, па слушајући њихно лагано силажење, а како је ноћ била, несу могли видети (колико их има) помисле, да је огромна множина како су чули од оног баранина. И тако слушајући трештање труба и рогова и вику у брдима, где се гласи преламали, и десет пута били ужаснији, помисле, да су већ ту и

противу њих јуришају, обузети страхом и ужасом Грци нагну у дивље бегство. Кад краљ и они, који с њиме беху сазнадоше, да су непријатељи окренули леђа и да бегају, како се јутрења звезда даница помоли, груне на њихов логор и почне их убијати, рањавити, обарати, гонећи их узастопце, јер су бегали. Исто тако и краљеви синови одовуд и одонуд жестоко су их гонили и убијали. Гонећи их тако и убијајући краљ са својим синовима и с племеном (gente) својим, прегазе поток, који преко Папратне тече и зађу у шуму. Гојислав непознавајући свога оца, јер су прашином и крвљу умрљани били, груне на њ и избаци га из седла на земљу, но га није ранио и зачује глас свога оца: «Господе помилуј, Господе помилуј.» Он позна глас, сјаше с коња, долети до ногу очиних говорећи: «Смилуј се на ме оче, јер те несам познао.»

— Небој се сине, одговори краљ, јер је с нама милост божја. Неси ме ни ранио, ни убио.

Краљ устане и назове исто место: «Милост божја.» «То место зове се тако — вели Дукљанин и дан-дањи, што је Бог своју милост краљу указао те га син није убио, и што је толику множину непријатеља предао у руке немногих.»

Краљеви синови гонили су непријатеље чак до р. Дрина (или Дрима) и не само да су многе ранили и побили, већ су их многе заробили, повезали па довели своме оцу у место Милост божју. Курсилије (т. ј. Михаило) задобије тешке ране, у бегању заостане и допадне ропства, па на равници скадарској умре, где буде постављен крст. То се место, вели Дукљанин и до данашњег дана називље «*Курсилијев* крст.»

Тако је византијска војска била уништена. Изгинуло је преко 40 хиљада, па није било никакве плашње, да ће скоро с те стране загрозити опасност. Али су остали византијски савезници, под предвођењем великога хумског кнеза Љутовита, који су — као браћа — познавали боље како Војислава, тако и његову снагу. Љутовит се није надао таком брзом поразу византијске војске, па се задржао дуже у заузетој Травунији. С тога Војислав одмах пошље војску под командом свога најстаријега сина Гојислава и даде му 50 заробљених и рањених Византинаца, па и овом приликом познавајући добро српски народ, смисли такав план борбе, да Љутовита остави војска. Он заповеди Гојиславу, да, кад се приближи непријатељској војсци, да пошље у Љутовитов логор оних 50 рањених и огрезлих у крви заробљеника, који би тамо проприčали, шта се догодило с византијском војском, што ако не хтедну урадити, да их побије. «То је краљ зато урадио, вели Дукљанин, да у кнеза и његову војску уђе страх, кад их угледају тако изубијане. Гојислав је урадио све како му отац заповедио: Крене војску, превезе је преко канала которског, и изађе на брдо, које се зове Клобук. Тада, како је ту близу била Љутовитова војска, пошље оне крваве и рањаве заробљенике у његов логор. Кад их виде они, који су били с Љутовитом, и кад чују шта се догодило, веома се поплаше. Кнез пак Љутовит, како је био човек ратоборан и јуначан у оружју, ни најмање се не поплаши, већ да би охрабрио војску, пошље посланика Гојиславу, да му рекне: Твоје лукавство није ме ни најмање узнемирило. Него, ако си муж и јунак, узми са собом два коњаника, а и ја ћу тако исто, па сиђи доле у поље да се огледамо, да

ме познаш ко сам ја.» Гојиславу се допадне такав позив. Одмах узме са собом два храбра војника и сиђе у поље, а и кнез Љутовит дође с двојицом. И кад ступе у борбу, један од Гојиславових војника, Удобић, изненадно нападне на кнеза Љутовита, груне га и обори с коња на земљу, на што други повиче: «бежите другови и браћо, бежите, јер Љутовит погибе и мртав је.» На тај глас нагну сви бегати. Љутовит рањен, скочи на коња и нагне бежати. Они пак, који су с њиме били видевши, да је пао и добио ране, сви окрену леђа и разбегну се. Гојислав пак са својом војском читав дан гонио их, поврати од њих пљачку и врати се натраг као победиоц. Од тога дана завлада у земљи мир пред краљем и његовим синовима и нико им се није смео противити, већ су сви били мирни.

То је била најславнија победа српског оружја у жупанијском времену. Она је постала онај станац камен, на ком се отпочела развијати мисао српске државе. До овога времена српска се племена борила за одржање племенскога склопа и живљења, а од овога времена, сваки је онај био непријатељ, ко је сметао развићу српске државе, па био то свој или странац. С тога Византија и преокрене своју политику према српским племенима: она почиње да брани племенски лабави склоп, како се не би развила државна мисао, и код ње налазе закриља и заштите сви они, који бране жупанијску поцепаност и многобројне династичке интересе многобројних српских племенских династа.

Војислав награди свога пријатеља баранина и нареди, да му услуге његови синови нигда не забораве.([1])

([1]) Michael Glycas. Bonnae. 1836 г. pag. 594: прича о победи српској код Папратне, где је погинуло 40.000 са седам војвода, па до-

Како је покрет, предузети Војиславом налазио свога основа у злом стању читаве византијске империје, Војислав је и нашао општи одзив и већ га није била кадра уништити целокупна снага царевине. Грчки хроничар и славни војвода Вријеније овако карактерише стање царевине: (1) «Цар Михаило био је узнемираван безбројним бригама. Скити су упадали у Тракију и Маћедонију; *Словени* (2) изашли из потчињености византијске и *опустошавали Бугарију* (Доњу Србију); опљачкали су Скопље и Ниш; у жалосном стању налазио се ***Сирмијум.*** Тако исто Посавље и Подунавље до самога Видина. С те стране отпали су Хрвати (Срби) и Дукљани, па су злочинствовали по читавој *Илирији.*» (3)

даје: Praeterea Георгије Мањак, qui degebat in Italia, missus eo jampridem ab imperatore Basilio, defectionem molitus est; ac sumptis in signibus imperrii ad Servios sese contulit . . .

Lucari, у An. di R. на стр. 11 о Војиславу каже, да је Љутовита надбио, а Грке истерао из Кључа, «Кецке (данашње Градцке) и из свију замака и тврђавица *Горње* Далмације и нареди, да Дубровчани у пркос непријатељима слободу уживају. Љутовитова фамимилија промени име и одело па за већу сигурност дође у Дубровник, где наскоро дође и Војислав, и помоћу Већа Љутовитова породица буде *помилована* и дозволи јој да може живети у Хуму, на својим баштинама. Награди сина Радослава од «велике наде» и опрости свима, који су ма из којих узрока ишли на руку Грцима. — Краљ оде у Попово у Травунији и сазида тврђавицу *Мијачијац.* — Он је — вели — подарио Дубровнику регалију, а то су три одсечене златне лавовске главе на плавом пољу.

(1) Cap. III. 94.

(2) а не Блгари.

(3) Ово јасно сведочи, да ондашњи Византинци несу гледали на ондашњи ток ствари онако, како на тај ток ствари гледа и како га описује Рачки у «Borbi» југ. Сл. у XI веку и Иречек, у историји Блгарије.

Победом Црмничком ствар се није свршила, већ на против, Војиславови синови њом се користе и «освоје сву драчку земљу до реке Дајусе([1]) и свуда подигну замке и куле», и поставе у њима као гарнизоне храбре људе, који су нападали на византијске земље, па их пљачкали и робили свакодневно.

У то, «славни краљ Војислав падне у кревет и умре у своме двору у *Папратни*. Ту се искупе његови синови и ожале га, па га сахране у цркви св. Андрије, у капели са великим почастима и славом.»([2])

Михаила (1046—1081) је почео да влада у згодним приликама, јер су непријатељи са свију страна нападали на империју: Руси на Варну и Цариград, Турци на азијске покрајине, Нормани на талијанске-византијске земље, а Печењези опет преко Дунава. То су биле прилике у којима су Војиславови синови раширили своје земље на рачун драчке теме. По смрти Војислава, његови синови заједно са својом мајком Недом *братски* поделе очевину, па сваки почне да управља својим делом: Најстарији син *Гојислав* и најмлађи *Предимир* добију *Травунију* и (у Дукљанској једну жупу) Грбаљ (Грипули); *Михаила* добије жупаније: Обликву, Папратну и Црмницу; *Саганец* добије жупаније — *Горску*, *Купелник* и *Барице*; *Радослав* — поред оне жупе коју му још дао отац, добије — *Луку*, *Подлугје* и *Куче*, и у Будви једну жупу. Сваки

([1]) Usque Dajussiam.

([2]) У исто доба византијска се војска морала борити противу Руса да не освоје Варну и Цариград; у Азији се морала борити противу Турака и бунтовника (1044, 1048 и 1053). У Италији су готово сво византијско земљиште освојили Нормани и дозвали Вилхелма — гвоздену руку: у рату — Лава; у друштву — јагње; у савету — анђела.

је управљао и владао над својим делом, под окриљем матере краљице. Гојислав као најстарији брат био је глава владалачке куће, али се ни један није називао краљем, него су се сви звали «*кнежевима.*» Из ове братске деобе види се, да су биле независне од Дукљанске како Хум, тако и Рашка и Босна. — У Хуму владају синови Љутовитови: ([1]) жупан Мирослав, бан Ратимир и Страшимир и потврђују даровштину Љутовитовој цркви св. Панкратија у Бабином([2]) Пољу. ([3]) Осим Дукљанске и Травуније, остале српске покрајине припознавале су византијско сизеренство. Па и ако је био Војислав пореклом потомак «славног» Прелимира, опет је остало у Травунији трагова од оне мржње, која је заостала после истреблења потомака Прелимирових, а поред овога још је долазио уплив из оних архонтија, чији су архонти приватили били благо византијско и ишли у рат противу Војислава, као и од Љутовита, који је онако срамно изгубио мејдан на бојноме пољу у борби с Гојиславом. Ти непријатељи Гојиславови и побуне незадовољнике — тако називане скробаре (scrobimessi), који га убију болесног у кревету, а његовог брата Предимира ухвате и одсеку му главу, па изберу себи за поглавара некаквог Доманека. ([4])

([1]) За Љутовита вели Дукљанин, да је рањен био у боју, а Лукари каже да је убијен. Значи да је од рана преминуо.

([2]) Cod. Dipl. I. 109. Година је рђаво стављена. У тој се повељи спомињу некакви непријатељи хумски — «omnibus Zachulmiae inimicus hominibus.» —

У Подунављу су овда преоблађивали Угри. Види: Cod. Dipl. I. стр. 116.

([3]) Ову исту даровштину доцније потврђује Деша и други чланови куће Немања.

([4]) Ваљда од домаћих жупана?!

Требало је *«осветити братску крв»* и опет покорити Травунију, Михала, Саганец и Радослав — браћа убијених — прикупе војску (exercitum), уђу у Травунију, похватају убице, па их ударе на разне муке и најгрознијом их смрћу поморе; али им Доманек са некима умакне. (¹) Браћа победиоци оставе Саганца у Травунији, а они се поврате у Зенту. У том се поплаши и Саганец, па се и сам врати у Зенту у «своје жупаније.» (²) Доманек опет поврати се и завлада Травунијом. Доманек је ушао у Травунију по споразуму с нападањем византијским на Дукљанску, јер писац вели, да се Михала плашио од Византинаца и није могао кренути војску у Травунију. (³) Михала као глава куће Војиславове, по смрти Гојислава, заповеди Саганцу да иде у Травунију, али како овај није хтео оставити своју очевину и ићи у Травунију, он позове брата Радослава и рекне му, да *иде* и *да брани архонтију Травунију.*

— Ја нећу ни пошто лишити се свога дела (очевине), који ми припао (по деоби) у Зенти, (⁴) одговори Радослав.

Рат је међу тим трајао с Византинцима, па је и покрет травунски био у свези са Византинцима, који се спремали да упадну у Дукљу из драчке теме.

Михала и Саганац, чије су земље у Зенти граничиле са визнтијским покрајинама, нађу се у она-

(¹) Значи, да је утекао у Хум или у Рашку или у Босну.

(²) . . . . jupanias suas = у *своје* жупаније, а то значи, да је Травунија била отета од законитих *својих* поглавара.

(³) . . . . timens ne Graeci terram invaderent . . . .

(⁴) . . . . nullatenus se velle dimittere partem suam, quae ei accidit in Zenta. Ово значи, да он неће да уступи браћи очевину у Зенти, а за њу да добије Травунију, него хоће у Зенти да задржи свој део очевине, а о новој деоби неће да зна.

квом положају, у каквом је био Војислав, кад су остали српски архонти били у Травунији, а Византија спремала противу њега војску у драчкој теми. Они нађу за неопходно да што *пре* заузму Травунију, и да предусретну Византинце. Да би то извршили, примора их јуначка невоља, да наруше *праотачке законе* и *обичаје* жупанијског времена и свију својих предака, те признаду *изузетно* лично и наследно право брату Радославу не само на делове (алодијуме) очевине, него и на оно, што он освоји, па да му се у његове наследне земље не сме мешати старешина куће Војиславове. Другим речма: до тога времена читава територија њихнога оца припознавата је за *опште имање читаве задруге*, а сада Михала и Саганец наруше то задружно право и признаду на «*отчину*» лично наследство своме брату Радославу. Како је то била капитална промена до тадашњег владања земљом и народом, Михала сазове државни збор племенитих људи и та ствар буде и решена збором земље дукљанске. — «Тада Михала и Саганац, бојећи се навале византијске, јер се ови спремали да упадну у Зенту, ([1]) а он није смео изаћи (из Зенте) на супрот непријатељима (једним и другим, па сазове на збор властелине зентске) и пред властелинима земаљским (жупанима, сатницима и т. д.) *закуну се Радославу оба брата* (Ми-

([1]) Михала и Саганац timentes, ne Graeci terram invaderent, eo quod Graeci praeparabant se venire, et nolebant exire eis obviam coram magnatibus terrae и т. д. закуну се брату Радославу. Ствар стоји овако: Травуњани убили Гојислава и Предимира; браћа осветила браћу, али им умакао главни покретач буне Доманек. Саганац није хтео остати у Травунији. Михала предлаже Радославу да иде у Травунију, јер се он плашио упада грчке војске у Дукљу, а није смео ићи у Травунију.

хала и Саганац) и *привилегију* му напишу: *да Радослав и његови наследници владају делом Зенте* (partem Zentae), *и ако узмогне задобити Травунију или какву год другу земљу* (regionem = државу), *да буде његова и његових наследника у наследство и држање* (possesionem) *без противљења, или* (је) *истражује од њих или наследство њихно* (у Зенти) *и нигда, ни туна* (Травунија) *да се од њих или од њихних наследника не одузме.*

«*Тада Радослав искупи род (кољено* gentem), *оде и уђе у Травунију и победи је и заузме; и после уђе у Хум и освоји га.*» (¹)

Први пут, у жупанијском времену, налазимо да се браћа заклињу брату, да се *отуђи из задруге* братњев део очевине, а што *придобије*, да је *његово* и његових наследника, а то значи, да су браћа *погазила* и прекорачила границе и законе задруге, и ту се јавља мисао, где *задругар постаје владаоц.*

Кад су браћа на збору, пред земаљском властелом, утврдила и одрекла се задругарске очевине Радослав ове — Луке, Подлушке, Куча и једне жупе у Будви, а што придобије, да је *његово* и његових потомака са задругом «*несаобшчено*», Радослав са народом из «*своје*» државе уђе у Травунију, зарати с Доманеком, надбије га и убије; доцније уђе у архонтију Хум (²) и заузме је.

(¹) Дукљ. гл. 39.

(²) Радослав је предао манастиру св. Бенедикта, цркву баленску. Како су пређе хумски кнежеви потврђивали исту даровштину, знак је да је Радослав заиста освојио Хум, па као хумски велики кнез и потврђује исту: Ego Radoslavus rex etc. cum uxore mea julia et filio Branislavo etc. Illgr. Sacr. VI. 46. Cod. Dipl. I, 118.

Око овога времена преминула је краљица Неда ([1]) у Дубровнику. За живота «краљице» — мајке и Гојислава, правац радње према Византији није био мењан. Како су остали српски архонти били с Византинцима противу Војислава: тако су исто и сада били противу његових синова. За време таквог стања погинули су Гојислав и Предимир; Михала био је приморан, да отуђи задружне жупаније брату Радославу противно жупанијском реду ствари, по коме се држава сматрала као општа имаовица читаве задруге. Ово је било око 1050 г. Радослав оде и освоји Травунију, а *доцније Хум.* Због овога дође у крвну заваду са Рашком великожупанијском владалачком кућом, јер су чланови владалачке рашке породице владали над Хумом; Михала опет на место да продужи непријатељство с Византијом, јер се она налазила у врло рђавом стању, он напротив, ступи с њоме у савез и пријатељство. Године 1050 «Михала син Стефанов (Војислављев), који је после очине смрти постао владаоц *тривалски* и српски, закључи савез с императором и добије титулу протоспатарија и буде записан у књигу савезника и пријатеља византијске империје.» ([2]) Као «савезник и пријатељ византијске

([1]) Она је по смрти своја два сина отишла у Дубровник, покалуђерила се и добила име Маргарита, па је и саградила цркву св. Маргарите. Што Рачки каже, да је она отишла у Дубровник одмах по смрти мужа; то не може опстати и противи се очевидној сведочби: Regina cum filio suo Goyslavo primogenito regebat regnum et filios etc. Тек по смрти Гојислава она је отишла у Дубровник.

([2]) Cedr. II, pag. 607. — Дакле на место да што више изради за свој народ, он ступи у свезу с империјом за чин протоспатарија и зато да буде уписан у књигу савезника и пријатеља не своје земље, него византијске. Овако се у најновије време поносили ко је постајао турски *мушир* или у Аустрији — дворски саветник или туђин-

империје», Михала, ослањајући се на тај савез и пријатељство смисли, да се истим користи на штету како свога брата Радослава, тако исто и на штету непријатеља Радослављевих рашких жупана. Тако се Михала завади како са братом Радославом, који је био у завади с рашким жупаном, тако исто завади се и са рашким жупаном, и не само да се с братом завади, него због те свађе, Михала учини *највећи грех пред Богом: погази заклетву* и тврду веру, коју је дао брату Радославу на збору пред властелом дукљансье земље. Радослав је опет отео туђе «очевине и дедовине», па Михалов «*велики грех*» и Радослављева «*отмица*» гоне њихне потомке дотлен, док се нијеископала кућа Војислављева. Година је 1050 од пресудног значаја за потомке Војислављеве: Умре «краљица» Неда и Михала почиње сам да влада; њему су ишли на руку догађаји у византијској царевини, јер 1048 г. отпочне се упадање Печењега у византијску царевину; отвори се рат између хагана Тирака и Кегена. Кеген устане противу Тирака са два племена, но буде надбијен; побегне у Дристар и ступи на службу Мономаху; покрсти се са своја два племена. Тирак га нападне, али га византијска војска надбије, зароби са 140 великаша и пошље цару, а његов народ насели у пределима: *сређском* (софијском), *нишком* и *овчепољском*. Увређени Кеген 1049 г. дигне буну, надбије царску војску у Тракији; Тада се побуни и Тирак и 1050 г. грозно оштете царевину, док их не надбије, (код реке Топлице у Тракији) Нићифор Вријеније; али зато Печењези до ноге надбију царску војску исте године и

ски ђенерал или дука, као да народ само живи зато, да неки његови одрођени синови добијају висока звања у туђинским државама.

отпочну да упадају у Маћедонију. Ово је и приморало императора Мономаха да закључи «*савез и пријетељство*» са Михалом — кнезом дукљанским. Да би га дакле придобио на своју страну, на штету нацијоналне српске политике, даде му титулу протоспатарија и запише га у књигу савезника и пријатеља империје па онда прикупи војску «са запада и истока» 1053, и 1054 г. порази Печењеге.

«Титула и пријатељство» заплете Михалу још у тешње сродство са Византијом, а то тешње сродство и побуди га да учини «највећи грех пред Богом» и да погази своју заклетву и свој потпис.

Овај, дакле Михала архонт дукљански, протоспатарије византијске царевине и њен друг и савезник, имао је седам синова: *Владимира*, *Пријаслава*, *Сергија*, *Дехија*, *Гаврила*, *Мирослава* и *Бодина*. Кад је, по смрти своје матере предузео да влада, «зато — вели Дукљанин — што је имао седам синова», а мало *своје* земље и очевине, «*није хтео да очува заклетву дату брату Радославу, него заузме његове* (Радославове) *жупаније у Зенти и даде их своме сину Владимиру*». Како је у том времену «умрла прва жена краља Михале, он се ожени другом женом Гркињом, сродницом цара Мономаха т. ј. узео за жену сестричину цара Мономаха, која му је родила још четири сина: *Доброслава*, *Петрислава*, *Нићифора* и *Теодора*. Доброслав, Нићифор и Теодор преминули су без потомства.» Пошто се опријатељио с Мономахом, а имао мало својих земаља за толико синова, он се користи византијским пријатељством и „*освоји жупанију*“ рашку (у стецишту Дрима) и преда је своме сину Владимиру, а жупаније Радославове преда другим својим синовима.

Од своје женидбе са «другом женом сродницом императора Мономаха» отпочне да живи на миру са византијском царевином. Границе његове државе сучељавале се са границама софијске области, над којом је управљао вестарх империје Роман Дијоген, који је тада и подигао манастир св. Прохора Пшинскога. Овај Дијоген био је испросио за свога сина кћер дукљанског архонта Михале. Зато је од године 1053 до 1072—3 (Михала архонт српски(¹) и трибалски) живео на миру са империјом, а сву своју снагу употребио на то, да склопи што већу и снажнију своју државу на рачун свога брата и да створи у њој и *црквено* средиште.

Године 1043 фебруара 20 постане цариградским патријархом знаменити Михаило Керуларије. Његова религијозна ревност дође дотле, да цар Мономах г. 1052 закључа све латинске цркве у Цариграду. Папа Лав IX противу тога напише посланицу, а Керуларије одговори «благо.» Тада буде сазван «сабор» у Цариграду. На томе сабору дође ствар и до свађе: «*Латини*» прокуну «*Грке*», а 20 јула «Грци» опет

(¹) Као што Халконкоодило назиље Вукашина (pag. 36) chrales Serviae Triballorumque, тако исто и Кедрин називље овога дукљанског кнеза Михалу архонтом Serviae et Triballiae. Тривалија је пак између Илирика и Охрида. Халкокондило назиље српска племена и Србима и Илирима и Тривалима (стр. 530) Illyricos et illyricorum regem .... genus hoc hominum antiquum est, et regionem versus Jonium spectantem incolens plerumque ad magnam claritatem accessisse perhibetur, vulgo nunc Bosni vocantur, verum Dalmatiae, Mysii, Triballi .... Thraciam prodomuise .... (pag. 34). Triballos autem gentem esse totius orbis antiquissimam et maximam .... ad montem Taugetum et ad Teanarium .... А где је Влгарија? на стр. 36, вели: Bulgaros .... a Bydena ad Euxinum pontum, Trina'um (Трново) urbem regni sui sedem ....

прокуну ([1]) «Латине» због хулења св. Духа (filioque). Како су Латини Керуларијем били одлучени од цркве, римски папа, да би одржао у потчињености Приморје српско, нађе се приморан, да обнови *дукљанску митрополију* са седиштем у Бару, јер је одавно био порушен град Дукља, па истој митрополији потчини све владике Горње Далмације (осим Дубровника) до Доње Далмације; архиепископ барски добије од папе митрополитски *плашт* и право да се пред њим носи крст «*по Далмацији и Славенији.*» ([2]) Тако се понови дукљанска митрополија, а Михала опет употреби ту прилику, да му буде држава самостална и у црквеном обзиру. Папина је намера била, да се из Антибара развије већи уплив по Дукљанској и по драчким земљама, које су (драчке) у црквеном смислу зависиле од цариградске патријаршије. Ту је ишла борба о преобласти између Рима и Византије, као што сведоче писма папе Александра II који потврђује 1061 год. закључке спљетскога сабора од 925 и 1059 г. и у исто доба анатемише оне, који не приме те закључке саборске. У писму «епископима и краљу далматинском» ([3]) наређује: да никакво свештено лице, које би било ожењено, не сме вршити никакву црквену службу, па чак не сме ни на хору певати, нити икакву црквену ствар имати, док се не развенча са својом женом и т. д. Ова два писма најболье сведоче, како је римпапство и дуго и жестоко водило борбу противу словенске азбуке, службе и језика. За митрополита Горње Далмације буде постављен архи-

([1]) Вид. мој чланак у „Летопису Срп. Матице" књ. 129, год. 1882. стр. 22.

([2]) Farlaty: Illyr. Sac. VII 1—7.

([3]) Cod. Dipl. I. 123.

јепископ Петар. Противу васпостављења старинске горње-далматинске митрополије, устане спљетски архијепископ, али је архијепископ Петар достојно бранио вастпостављену митрополију, па папа Александар пресуди 1067 ([1]) год. месеца априла 18, да буду границе између архијепископије спљетске и дукљанске оне, које су биле *у старо време*. У писму ([2]) архијепископу антибарском (т. ј. дукљанскоме) папа заповеда, да се Петар брине о манастирима, па били они «*латински* или *грчки* или *словенски*.»([3]) Према одређеним црквенским границама васпостављене дукљан-

([1]) Baronius annal. ad. an. 1862 г. Тома архиђ. наводи други узрок, на име, што се потонише горњо-далматинске владике, али је у ствари папу приморало на то попуштање удружење Михале са Византијом. Hist. Salon. Thom. Arch. Cap. XV.

([2]) Где долазе цркве: 1) Dicliensem ecclesiam, 2) Antibarensem, 3) Ecaterensem ecclesiam, 4) Palachiensem ecclesiam, 5) Suatinensem ecclesiam, 6) Divastinensem, (7 Polatinensem ecclesiam, 9) Bosoniensem ecclesiam, 10) Tribuniensem ecclesiam. Овде није именован Хум, ни Рашка. Рашка већ није могла никако ни бити именована, као ни Босна, али што није именован Хум, знак је, да се тамо тако утврдила словенска служба, да се није ни покушало да се уништи. Па и све остале покрајине Приморја биле су усвојиле словенску службу и овај покушај није кадар био преокренути Србе у латинство, а Михали је ишло у рачун, да његове владике не зависе од Спљета. Све што се може рећи, то је то, да су се држали латинске службе још прави Латини = Римљани у приморским градовима, иначе је свуда словенска служба тако чврсто нашла одзива у грудима и срцима «Словена» т. ј. Срба, да је сваки папски покушај био узалудан, па је зато на брзо цела радња латинска сведена у Дубровник. Србија је споменута на оном основу, на каквом основу Кедринназивље Михалу архонтом српским и трибалским, а он у ствари био је архонт дукљански.

([3]) Рачки мисли, да се овде разумевају разне вере, а у ствари овде се ствар тиче поглавито *језика*, јер иначе, како би се и чиме би се разликовала вера *грчка* од *словенске*?

ске архијепископије са седиштем у Бару, могу се донекле нагађати границе државе архонта дукљанског Михале, а то је област дукљанска с Приморјем и рашка у стецишту Дрима.

Доклен је Михала био обратио сву своју пажњу на унутрашње ствари, у Цариграду је давно преминуо његов сродник цар Мономах (18 нов. 1055 г.) а царица Теодора пред смрт зацарила (12 ав. 1056 год.) Михаила Стратиотика, који је збачен с престола (19 ав. 1057 г.) а проглашен царем Исак Комнен. После њега (15 нов. 1059 г.), Константин X Дука и владао до маја 1067 г. Након њега завлада царица Евдокија са три своја сина: *Михаилом*, *Андроником* и *Константином*, под закриљем царевога брата Јована. Напредовање Турака у Азији наведе царицу на мисао да преда царску власт јуначном и храбром вестарху софијске области, Роману Дијогену. Кад је он пружио руку да дохвати круну, њега противна партија докопа и пошље у заточење. Дек. 21 год. 1067 њега постави царица магистром и стратилатом, а 1 јан. 1068 год. т. ј. после десет дана, он добије како царичину руку, тако и царску круну. Као вестарх средачки био је испросио за свога сина руку кћери Михалове од другога брака, и пошто је с те стране био обезбеђен и миран, одмах се крене у Азију да ратује противу Турака.

Три године дана сретно је ратовао, али 26 ав. 1071 г. на р. Јефрату буде надбијен и заробљен. Његови противници у Цариграду прогласе царем Михаила VII, који поремети читаво стање у империји, а због својих дечурлијских поступака добије име *Парапинак*. Он је између 1071 и 1073 г. и написао

два писма архонту дукљанскоме Михали ([1]) тражећи руку оне његове кћери за свога брата Константина, која је била испрошена за сина цара Романа Дијогена. Како је пак Парапинак нечовечно поступио са својим поочимом, пријатељем Михаловим, Романом, од те просидбе не само да није ништа било, него се јоши Михала покрене да осваја нове земље т. ј. византијске покрајине, за своје многобројне синове и да освоји «*Доњу* ([2]) *Србију таконазивану Бугарију* т. *ј. Србију* ([3]) *глаголему Бугарију.*»

([1]) Та је писма писао Псел. Вид. мој чл. у «Летоп, Мат. Српске» књ. 129, год. 1882.

([2]) . . . inferior Servia dicta Bulgaria т. ј. Servia ditta Bulgaria... Вид. Чеслава стр. 27. Ето зашто и Дукљанин не називље Бодина царем блгарским, него га зове imperator Bulgarinorum . . . вид. у Црнчића примедбу на стр. 52.

([3]) Michael Glycas, 1836 стр. 614, вели: због веома небрежног и детињског управљања цара Михаила VII устану српске земље *Σερβικαὶ χῶραι* = Serviorum regiones. . . У главноме је *читав покрет чисто српска ствар.* Ту су устали Срби, које називљу Бугарима. Cedr. II pag. 714. 715, 716‘ 717,718 и 719. Јован Куропалата и описује тај рат Србије ditte Bugariae овако: Године 1073, српски народ, ког такође Хрватима зову (*τῶν Σέρβον ἔθνος, οὕς δή καὶ Χρόβατάς καλοῦσι* т. ј. Serborum gens, quos etiam Chrobatas vocant. Тако он пише, па као год што ту греши, тако исто греши и у томе, што «Доњу Србију« називље Бугаријом. То се оснива на освојењу Блгарије царем Василијем 1018 г. и оних васалних држава, које су биле под Словенином Самуилом) *изађу Срби* (т. ј. Serviorum gens т. ј. Дукљани = Срби, да уједине са собом (ditta) Бугарију (т. ј. *Доњу Србију*). Даље приповеда, у каквом је стању оставио управу по освојеним земљама цар Василије 1018 г., па наводи, како народ није могао да подноси чиновнички грабеж и отимање „а цар Михаило VII није ни нашто пазио, него једино одао се био дечурлијским играма. Прваци Бугарије (Доње Србије) замоле архонта Михалу, да им помогне и да им даде сина, да га прогласе царем Доње Србије, те да се од византијске империје и њене нечовечности

Георгије је Маћак показао Војислављевим синовима правац шта треба радити противу Византије, и пут куда треба тежити. Михала је био до срца увре-

(crudelitate) избаве. Михала им радо испуни молбу и изберe од својих (ратника) 300 и преда их своме сину Константину, прозваном Бодину (cui Bodino cognomen erat = *Κωνσταντίνῳ τῷ καὶ Βοδίνῳ-ὀνομαζομένῳ*) и пошље га у Бугарију (inferior — Србију). Потом оду Присдијани (*τά Πρισδιάνα*), где им се придруже прваци, који су били у Скопљу, над којима је био старешина *Γεώργιος ὁ Βοϊτάκος*, пореклом *τῶν κομχάνων* = од Кумана. Прогласе Константина краљем *Βουλγάρων* давши му на место Константина име Петар (како се називао Petar Doleanum). Кад то дочује Нићифор Карантен, он прикупи старешине и крене се Присдијани противу војске бугарске (српске). Док се он туна за борбу спремао, дође постављени на његово место Дамњан Даласински. Како се састану, међу њима плане свађа и раздор и затим одмах ступе «*у битку са Србима*» (cum Servis statim praelium comittit = *τοῖς Σέρβοις*. Јасно је, да су ратовали Срби и византијски подајници, које они зову бугарима т. ј. рајом). Битка је била грозна, а још грознији пораз Византинаца: јер су многи пали од обе страна и мноштво живих заробе Срби, у броју којих је био такође и сам вођ византијске војске Дамњан Даласински и Лонгивардопулос (*Λογγιβαρδόπουλος*) и многи други с њима. Освојен је био сав стан и све је остало разграбљено. Тада јавно прогласе краљем Бодина, како је речено, називајући га промењеним именом, Петар (hinc a p e r t e Bulgari Bodinum regem declarant, ut dictum est, mutato nomine Petrum appellantes. Значи, да пре ове битке није Бодин био јавно проглашен царем, а ово таман одговара приповедању Дукљанина). После те знатне победе, буде подељена српска војска на двоје: једна с Бодином оде Нишу, друга са Петрилом (који је био први код Бодина као саветодавац у ратовању противу Византије) оде Костуру противу Византинаца, који су били у Костуру, јер су тај град били утврдили они, који су били *одани* Византинцима, и претор Охрида Марјан и патриције Дијаволос, и проконсул (*ἀνθύπατος*) Теогност *Βούρτζης*, а с њиме костурски начелник и Борис Давид и многи други, који се плашили угроза *туземаца*, па се склонили у Костур као у азил (склониште). Петрило приспе Костуру с безбројном множином, али Византинци изненадно нападну на његову

ђен поступком са Романом; Парапинак је држао тако речи у затвору брата Константина, за кога је просио руку заручнице Дијогеновића; сродница Монома-

војску и поразе је. Петрило утекне путањама преко планина и брегова своме господину Михали .... *προς τον εαυτοῦ κύριον τόν Μιχαηλαν αφικόμενον.* Од његове војске мноштво изгине а ухвате онога, који је нижег чина од Петрила био и одведу цару у оковима. — Бодин с војском приспре Нишу. Цар византијски кад дозна за пораз своје војске и проглашење Бодина царем, пошље противу њега Сарониту, да тај пламен угуши, а с њиме војску из Маћедоније, Романије и Фруге (*Φράγγον*). Саронита дође до Скопља, зада тврду веру Војитаху, да га неће никакво зло постићи, заузме Скопље, где и стан свој постави. Војитах јави Бодину да што пре похита противу Сароните. Бодин заиста похита Скопљу по снегу и леду, месеца декембра. Саронита дозна за то кретање и изненадно груне на Бодина са свом својом војском код места Пауни (*Ταω*). Ту разбије српску војску и Бодина зароби. — Лонгивардопула Михала придобије на своју страну и уда за њега своју кћер, вероватно ону, која је била испрошена за Романовог сина, па му повери велику војску од Лонгобарда и Срба послав у помоћ Бодину, али се види, да је Бодин био пре заробљен, него ли што му је била приспела та војска.

Саронита опет пошље у оковима Бодина у Цариград, где је био у затвору у манастиру св. Срђа, а мало после предаду га Исаку Комнену дуксу Антиохије, који га тамо и одведе. Кад за то дозна Михала, он за велику суму новаца погоди неког Мљечанина, који је радио с лађама по мору и овај поврати Бодина кући у Дукљанску, где је после смрти очине био краљем.

Војитаха су жестоко мучили и под ударцима је испустио душу. — *Аламани* и *Фруги* ходајући по византијским провинцијама срушили су Самуилов дворац у Преспи и поробили цркву св. Ахилија.

Глика вели, да је ово било *чисто српско ратовање*, па и Куропалата каже, да се тек *јавно* прогласио царем Бодин после сјајне победе над Византинцима (негде око Призрена).

Наш Дукљанин ову ствар представља овако:

После женидбе Михалине са сродницом византијскога цара, «*Владимир* (најстарији син Михалин од прве жене) *са својом браћом*» (значи «рођеном и једноутробном) пређе у Рашку и *држао је*. И даде

хова а жена Михалина, није била задовољна са поступцима парапинаковим и врло је добро познавала *стање ствари у Цариграду*, а *као маћеха желила је*,

њу сину Петриславу да у њој влада. После (браћа) пређу у Бугарију и имали су многе битке са Грцима и Бугарима. И задобију читаву Бугарију. Ту провинцију даде крањ Михала сину Бодину да њом влада (ad regendam. Michala ... fatto ben grosso essercito, lo mando con Vuladimiro et altri figliuoli a occupare la Rassia et la Bulgaria, diede a Priaslavo suo figliuolo la Rassia, et al nipote Bodino figliuolo di detto Priaslavo la Bulgaria .... Оде тамо Bodinus Bulgarinorum imperator и заробе га Грци (captus ešt a graecis) ... Caeteri antem fratres Bodini .... Bodinus.... consulio inito cum noverca (маћеха) sua et cum quatuor filiis ejus....«)

«*Преко овога* (praeterea) натакне Бодин дијадему на своју главу и заповеди да га називљу императором (Онако исто овде говори за Бодина, како је рекао за Самуила. За Бодина вели, да је метуо круну на главу et jussit se vocari imperatorem. За Самуила то исто каже (стр. 40 и 41): surrexit in gente Bulgarinorum (и Бодин је imperator Bulganinorum) Samuel qui se imperatorem vocari jussit). Византиски император чувши за то разјари се, и прикупивши веома много војске, пошље је у рат противу Бодина. И Бодин искупивши множину (народа) изиђе у бој противу византијске војске. И оба народа једног дана отпочну се раздирати и рањавити. Туна буде побеђен Бодин imperator Bulgarinorum, и заробе га Грци, и заповеди император (цариградски), те га пошљу у заточење у град Антиохију. Остала *браћа Бодинова* зато, што се Богу није допадао *грех њихнога оца због кривоклетства* (propter perjurium), *тамо и овамо јездећи по провинцијама* и *многе* ратове водећи (et bella plurima comittentes), сви у рату премину (omnes in bello mortui sunt), за *живота њихнога оца,* али не у један дан, него сваки у своје време.« Даље вели, да је из заточења Бодина повратио његов стриц Радослав. Још је важно ово напоменути:

Car. Du Eresne ad h. I. по *Скилици* каже, да је *Бодин* крањ Србије, Дукње, Травуније, Далмације и захумља био *унук* крања словенског *Михале*.

Наш Дукљанин, у гл. 40 стр. 52 казујући, колико је имао Михала синова од прве жене, а колико од друге, вели, да је од прве жене, поред осталих синова, имао и сина Бодина. Од друге жене пак,

да њени синови насљеде очевину и дедовину у Дукљанској, а не деца од прве жене Михалине, па Михала најпре отме жупаније Радосављеве, и преда их

рођаке византијског цара Мономаха, имао 4 сина: *Доброслава, Петрислава, Нићифора* и *Теодора.* Од Доброслава, Нићифора и Теодора није нико преостао, па додаје ове речи: «nisi ex Petrislavo natus est Bodinus, qui dominavit totum regnum. Ова реч nisi најпре и најпре вазда је *условна* н. пр. nisi me fallit animus т. ј. ако се не варам, а тек је њено другостепено и трећестепено значење «*осим.*» Према овим пак речма Дукљанина: «... sed consilio inito cum noverca (маћеха) sua (а то је друга жена Михалова — Гркиња) et cum quatuor filiis, ejus (са четири њена сина: Доброславом, Нићифором, Теодором и Петриславом), qui ei fratres erant ex parte patris (т. ј. који су му били браћа по оцу а не по матери)», излази, да реч nisi треба превести условно т. ј. ако није Бодин син Петрислављев. Зато се ово може сматрати или као сумљање Дукљаниново, или је неко ове речи у текст уметуо.

Луп протоспат. у Murat. SS. rer. Ital. t. V. 45, под год. 1081 вели, да је Archiritza дошао Михали краљу словенском и дао његовом сину (Бодину) своју кћер: deditque ejus filio ejus filiam in uxorem. И Дукљанин вели: filia Archiritzi. — И тако морамо сматрати Бодина за сина краља Михале.

Што се тиче узрока ратовања 1073 г. и народа, који је тај рат отпочео: Куропалата јасно каже, да је то „gens Servorum", (Cedr. стр. 714) а како је он познавао удаљеније племенске народе (кољена) онако, као што сада чешће о Србима пишу бечке и пештанске новине, то он вели, да су рат отворили Срби, које etiam Chrobatas vocant, а као узрок налази у томе, што цар Василије 1018 г. није ништа мењао и *што није истребио све кнежеве,* него их оставио да се управљају по својим обичајима и наравима (nollet aliquid innovare eorum quae ipsi usitata erant, verum praefinisset ut a suis principibus regeretur suisque moribus degeret etc.). Он каже да су Срби отпочели рат, али како он живи у Цариграду и мисли, да је све Блгарин што није било под владом Михале, као у најновије време, што су Турци и свакојаки пропагандисти говорили: «Србија је преко плота.» Тако исто пише и овај Византинац. — Иреч. у Ист. Бол. стр. 573 и не подозрева, да овај узрок, није никакав узрок. Даље, *несу имали Бл-*

Владимиру; *али кад му сродница Мономахова народи деце, он не само да упути синове од прве жене у Рашку, него им помогне да је освоје*. Но то су биле туђе очевине и дедовине, па су та браћа имала противу себе како Радослава, тако и рашке архонте, зато Михала и смисли, да осваја земље у византијској царевини. Зато се покрену «Срби» у једним земљама да се избаве, а слободни Срби пођу да им помогну и себи задобију државе. Михала најпре пошље синове у Рашку, коју кад је освоје (1072 г.), он њу даде сину од Гркиње — Петриславу, да њом влада,

гари својих кнежева, него су имали Хрвати, Хумљани, Травуњани, Рашани и Дукљани. Рат су отворили Срби; 'они су имали своје кнежеве; тих кнежева био је ἀρχηγός Σαμουήλ, потоме о устанку блгарском овде *не може бити ни спомена* . . . Оно стоји што Куропалата наводи, да су византијски званичници народ пљачкали, зулумћарили, отимали, па је народ и устао под Војиславом и другим знатним људма, па је и 1073 г. то исто радио Нићифор: et nunc quoque ad rebellionem spectavit: neque enim ferebat Nicephori avaritiam, et quae contra omnes ipse machinatus fuerat, nihil curante imperatore sed solis puerilibus ludis occupato etc. Куропалата вели, да су се Срби кренули; да су Грци бој били са Србима и т. д. а тиме јасно обелодањује *спољни* покрет казујући, да је народ и иначе био ускомешан. Ко је њега ускомешао? Одкуд те мисли Петрилу, да удара на Костур? Ту се види јасан план. Овај царедворац свакога другога кривп, а не види прави узрок. Глика наводи прави узрок: Он каже, да је 1042 год. дошао Србима знаменити војвода Мањак и прогласио се као цар и наравно да су Војиславови синови и били бој заједно с њиме чак код Стоби, па је народ био ускомешан. То се комешање неко време притајило, док је Михала био у љубави с Цариградом, али кад се злочинством над Романом поквари брак с његовом ћерком, и како се његови синови од прве жене крену да ослобођавају и придобију себи земље, народ се покрене: Σερβικαὶ χῶραι и рат је био готов. Nicephori avaritiam није имала никаква уплива на Михалу и на његов покрет ратни, него је имала уплива на народ, да се одазове Михали. Prisdiana је заиста — како каже Скилица — Призрен.

а сва браћа, од прве жене с војском ударе на византијске покрајине и издрже многе битке с Грцима и месним народом. Они и заузму све покрајине у стецишту Белог и Црног Дрима, Лаба и Ситнице и Шаре планине, па пређу у пределе скопљанске, и покрену свет на устанак. Михала преда најмлађем сину Бодину покрајине Призрена (Prisdiane) да над њима управља. ([1]) Тада су тек Бојитах и други прваци и окорели у интригама грешници, с једне стране припознали над собом власт краља «словенског» Михале и молили, да им пошље помоћи и сина Бодина, а с друге стране опет су хтели покренути устанак у Морави и Маћедонији. За прво добију војске у помоћ под командом Петрила «саветодавца» Бодинова, кога отпочну титулирати «владаоцем» — како каже Куропалата, али после победе над Византинцима близу Призрена, где су Византинци били до ноге надбијени и поред других заробљеника био ухваћен и Лонгивардопулос, кога и пошљу Михали, — Бојитах Куманин и други ради постигнућа друге цели тада тек «*отворено*» (hiuc aperte.... regem declarant) *прогласе Бодина царем.* Па зато и каже наш хроничар да Бодин «сврх» дате му оцем власти «мете круну на своју главу и заповеди, да га назиљу императором.» Петрила подели војску на двоје: једна под његовом командом удари чак на Костур, јер су сви предели до њега били освојени, али га Византинци под Костуром разбију и он преко брда и планина утекне натраг, а «*проглашени отворено*» император и упути се на Ниш у Подунавље. Зато се у Цариграду и поплаше, па крену противу Бодина војску из Маћедо-

([1]) .... dedid rex Michala (провинције освојене) Бодину filio ad regendam.

није, Романије и њима придруже најамнике Фруге. Ту се обелодани дволично владање Куманина Бојитака. Бодин је успевао, али изненадно буде приморан на повратак по зими, снегу и леду, декембра, да одбрани освојене земље, над којима га поставио отац да влада; али код Пауна буде надбијен, заробљен, послан у Антиохију у заточење, отклен га његов отац Михала преко неког Мљечанина избави и поврати у у домовину. Бојитах за дволично владање на мукама испусти душу. Лонгивардопулос пређе на страну српску и Михала га ожени са оном ћерком, која је била испрошена за Романова сина, па му даде велику војску састављену од Лонгобарда и Срба, и пошље у помоћ Бодину, да ратује противу Византије (repugnat Romanis). Док је та војска спремљена и испраћена, Бодин је већ био у заточењу.

Михалом послата војска са савезницима (¹) под комкндом његовога зета Лонгивардопула, пролазећи преко земаља поруши дворац Самуилов и Владиславов у Преспи, опљачка храм св. Ахилија и однесе све утвари, које је нашла, од којих су неке ствари међу собом поделили војници и за своју приватну употребу задржали. По свима покрајинама починили су много зала и борећи се с царевом војском, што је преостало врати се натраг, од куд су и дошли. (²) Па и Дукљанин каже то исто, само јасније и краће на име, пошто је Бодин запао у ропство, да су остала његова браћа, како се Богу није допадао грех

(¹) Cedr. у Куропалате стр. 718: Михаило пошље војску »e longibardis et servis conflatus, па су *Ἀλαμανοι καὶ Φραγγοι (γένη δέ οὗτοι δυτικά* т. j. sunt nationes occidentis = они су народи запада). Куропалата назиље Гвискара Франком (*Φράγγον*)

(²) Cedr. у Кур. 719.

њихнога оца и гажење заклетве, овамо и онамо по провинцијама јездећи и многе бојеве бијући (plurima bella committentes), сви су у ратовима преминули још за живота свога оца, али не у један дан, већ сваки у своје време. Они су, дакле са својом војском и са најамницима са запада и разорили двор царев у Преспи и опљенили цркву св. Ахилија, а тако исто пљенили, пљачкали и рушили све по империји, док несу сви изгинули, а преоставши живи, вратили се откуд су и дошли.

Ови нереди и пљачкање трајали су готово кроз сво време владе Парапинакове. Кад је Михала напао на империју, онда су Угри такође напали на византијску империју. Овај су рат изазвали Бисени. Тако се звало једно племе печењежко насељено на десној обали Дунава у византијској царевини. Бисени су чешће прелазили Дунаво и онамо пљенили и робили. Владалац угарски Соломон пошље војску противу њих, под командом свога синовца Гејзе, ердељскога кнеза. Гејза освоји Срем, отме Београд, — а главну потпору бисенску, византијски гарнизон београдски пошље у Византију. Цар византијски помири се с Гејзом 1073 г. јер је пламтила борба са Михалом дукљанским, па пошље Гејзи круну са сликама на истој. Спаситеља, арх. Гаврила, св. Димитрија, св. Дамњана, Козме, Георгија, и арх. Михаила, па и лик царев и Гејзин. ([1]) Том круном Гејза се крунисао ступајући на

([1]) Под ликом Гејзиним пише: **Γεωβίτζ Δεςποτης πϊςος κραλης Τυρκίας.** Ово је позната круна св. Стефана, која је тако неразложно названа у XIV в. Гејза ступајући 1074 г. на угарски престо њом се крунише, па од тога доба уђе у обичај, да се њом крунишу угарски краљеви. Schaguna, Geschich. der Griechisch. Orient. Kirche in Oester. 1862. 9—12.

престо угарски 1074 год. Две године после Гејзиног крунисања, добије круну краљевску и бело хрватски Сванимир. Све ово није могло остати без уплива на дукљанскога архонта Михалу. Међу тим се рат продужавао, примицало се време крсташком покрету западњака на исток. Све то скупа побуди византијску владу, да предузме енергичне мере, да уведе нормално стање у империји, па и постави дуксом Блгарија славног и знатног војсковођу и јунака Нићифора Вријенија, побожног, верног друга, увиђавног војсковођу, осторожног и опробаног у државним пословима човека, и јунака у ратовима са непријатељима. Постављен је дуксом Блгарије зато, да «*обузда Словене* (Србе), *који се почели оснажавати и ојачавати.*» И заиста Вријеније «*успе кроз кратко време* тако у Подунављу, да су дрски Словени (Срби) духом клонули и упрегли своје шије у византијски јарам.»

Док је он «подвргавао» у византијски јарам Подунавље, Михалова је војска, како каже Вријеније([1]) «Хрвати и Дукљани», опустошавала Илирију (т. ј. драчку област). Нормани су опет освојили читаву византијску Италију и Сицилију и «смишљали ужасе противу византијске царевине.» Победиоца у Подунављу Вријенија, цар Михаило Парапинак «пошље у *Драч*», престолницу Илирије, «*молећи*» га, да онамо иде. Већ својим доласком Вријеније придобије на своју страну становништво, јер је био веома «*издашан и предусретљив.*» Он припреми и поведе војску противу «*Дукљана*» и против њихног краља Михале. Но је Михала утврдио све богазе и хланце, који воде у Дукљанску, а с војском се утаборио на тешко приступачном месту. «Како су Дукљани правили своје логоре на

([1]) Вријен. стр. 96.

најнеприступачнијим местима", Вријеније «састара се пређе свега да уништи све те препоне. Најпре и најпре наоружа војнике и проведе их кроз клисуре» (теснаце). Но како се још чувао спомен о пропасти Курсилијеве војске, Вријенијева се војска «упрепасти при помислу, да се мора враћати кроз та непроходна места. С тога Вријеније прикупи мноштво туземаца и заповеди им, да иду за његовом војском с алатима, да *прокрче, рашчисте и прошире непроходне путове*"....

И византијска војска допре до војске краља Михалѐ. «*После крваве и жестоке битке*", Вријеније одржи потпуну победу над Дукљанима, — вели сам Вријеније; али из даљег казивања излази, да он није освојио ни педаљ земље дукљанске, него је склопио мир с Михалом и освојио побуњене пограничне имперске градове. «И тако, учинивши подајницима римским све градове, узме таоце, па у свакоме пределу остави достаточну стражу, и врати се» у Драч. У Цариграду су били задовољни Вријенијевим успесима, али Вријеније није био задовољан са стањем ствари у Цариграду, где су дознали за некакву Вријенијеву заверу у «Илирији.» То је и био узрок, што Михала није ништа изгубио од својих земаља. Морамо казати, да је Вријеније ступио у некакву свесу с Михалом, јер кад је он кренуо на Цариград 1076 г. с војском «тракијском и маћедонском", налазимо овај додатак: «*узео са собом и савезнике*", а осим Михале, није било никог с ким би он могао правити савез.([1]) Ова напомена постаје стварним фактом, кад ми налазимо овакву сведочбу о војсци другог бунтовника Василакија — после Вријенија: «Јер се Василаки оснажио, кад се њему придружила сва *илирска* и

([1]) Вријен. књ IV, гл. 2. стр. 123.

бугарска (дукљанска) војска."(1) Истина је Михала био приморан да се повуче у своје границе; он је потрошио много новаца; изгинули му сви синови осим Бодина и завили у црнило његову кућу. Тек сада он, — «протоспатарије, савезник и друг» византијски увиди погрешност своје политике, јер је његов чин и савез био од користи само Византији, но не Дукљанској. Зато није добио круну као Гејза и Сванимир. У осталом, ратовањем ојача народну свест и нацијоналну идеју. Тај рат тако је уздрмао византијску царевину и обелоданио детињску неспособност Михаила VII Парапинака, да побуне ничу као печурке из земље: Најпре се побуни логотет Нићифор. За њим се јавља челови̇ђа побуне вестарх Нестор у савезу с печењешким каханом Татом, допире чак до Цариграда. У побуну херсонску умеша се руски кнез Всеволод, па најпосле Фотанијат се дигне и збаци Михаила VII Парапинака маја 3, године 1078, а сам се зацари.

Ово су биле прилике, да Михала надокнади оно, што је у борби с Вријенијем изгубио, али као што је пређе био *пао* у погрешку због *«женидбе* с Мономаховом сродницом» (т. ј. због личних ствари) и због чина «протоспатарства:» тако сада *опет падне у погрешку,* (опет због личних ствари) што је по примеру Гејзе и Сванимира и *он* хтео добити краљевску титулу, па «одврати своје погледе од истока на запад» и почне радити код папе Григорија VII Хиљдебранда, да добије краљевску круну, а није ни спазио да се већ Роберт Гвискар спремао да изврши оно, од чега је Михала очи одвратио и у самообмани мислио: ако запад нађе на његовој глави круну кра-

(1) Сар. 16.

љевску, да ће му она помоћи да створи јаку државу. Том погрешном политиком Михала пропусти време, да на рачун византијске империје удари тврди станац камен српској држави.

Григорије VII. Григорије VII Хиљдебранд тежио је да сви владаоци постану васали римског папе, и да се окрећу око папе, као планете око сунца, те да се оствари на земљи царство божје, где би био један пастир и једно стадо. Зато је ратовао с Хенриком IV и покретао запад на исток против неверника" и «шизматика.» Он потчини све владике дукљанске, латинском владици. (1) С њиме и ступи у преговоре архонт дукљански Михала, да добије круну.

Из обавеза далматинских градова дужду мљетачкоме, који је био савезник византијске империје 1075 г., види се, да је Михала већ био у некаквом договору и свези с Гвискаром (1) Норманским . . . .

У том Гебизон мете на главу круну Сванимиру 1076 г. који прими и круну и краљевину из папиних руку, да плаћа данак св. Петру. (3) Јуна 22 пак (1076 г.) Хиљдебранд пошље архијепископски плашт Петру архијепископу града Дубровника, Захумља, Србије и Тра-

(1) Само остане православна епископија у Рашкој (у држави Вукановој).

(2) Од византијских и мљетачких градова тражи се: «duci Venetie et Dalmatie et imperiali prothofodro et Seniori . . . . Ut ab hac die in antea, quarum nullus nostrorum civium audeat adducere Nortmannos aut extraneos in Dalmatiam aut per se ipsum vel quovis ingenio etc. Cod. Dipl. t. I pad. 149—150.

(3) Сванимир: Ego inquam Demetrius qui et Svinimir, dei Gratia et Apostolice sedes dono rex, ab hac hora, in antea sancto Petro, et domino meo pape Grigorio, suisque successoribus canonice intrantibus, ero fidelis etc . . . .

вуније и градова: Котора, Антибара, Дуљчина, Дриваста, Пулата и Скадра са свима црквама и парохијама.

Сви ови догађаји наведу Михалу, да пошље посланике у Рим, да се изравна црквена размирица између Дукље и Спљета, и да се припозна српска краљевина, па да му папа пошље *стег и плашт* и наравно краљевску *круну*. Папа одговори на писмо, (9 јан. 1078 г.) Михали «Sclavorum Regi» (словенском краљу) у коме на прво питање каже, да о њему не може изрећи *правицу*, већ нека му — Михала — пошље у Рим или Петра антибарског (antibarensem episcopum atque ragusinum) или другог *способнијег* посланика (idoneos nuntios), преко кога би спор, што постоји између спљетског архијепископа (spaletanum archiepiscopum ac raguensem) и рагузанског, извидио, јер пре тога не може ствар решавати. Међу тим папа је спор већ решио, како називље Петра владиком *антибарским*, противно оној титули, којом га је титулирао, кад му је плашт послао, а спљетског називље — *архијепископом*. Хиљдебранду је врло добро било познато стање ствари, на име, да су решења спљетских сабора била извршена само у Хрватској, а у свима осталим архонтијама «*Словеније*» одржала се словенска служба и књижевност, и било жењено свештенство, и папа концетришући власт тражио је, не само васалне него и духовне потчињености «св. Петру» т. ј. папи. Зато у писму и вели: пошто ствар испитамо, моћи ћемо твоју молбу услишати quasi karissimum filium beati Petri (т ј. као најљубазнијег сина блаженога Петра), па ти послати *стег* и *плашт*. ([1]) О круни нема ни спомена.

([1]) Mansi. XX, 246. Regest. lib. v. ep. 12. — Cod. Dipl. I. ep. 196. стр. 161.

Догађаји на истоку и југу, вероватно и уплив Бодина, који је боље познавао стање ствари и садржина овога писма тако отрезне Михалу, да више нема ни спомена о свези с Римом. Он је пробао да добије краљевску круну, по примеру других; али кад је опазио, да ће архијепископска власт Дукљанске да се преда архијепископу спљетском, па и она увреда у писму, да пошље у Рим способнијег човека, Михала увиде опасност и прекиде свезе с Римом.

Напоменуто је, да је Михала био у свези најпре с Вријенијем, а после с Василакијем. Кад је у Драчу букнуо устанак противу цара Михаила VII Парапинака, дође папски посланик у двор дукљанскога архонта Михале, а на два дана после папског писма, био је збачен Парапинак и проглашен царем Нићифор Фотанијат 3 маја 1078 г. Фотанијат пошље војску противу Вријенија, под командом Алексија Комнена, који га надбије, зароби, а Фотанијат заповеди, те га ослепе. За тим крене војску противу Василакија, савлада и њега и извади му очи.

У томе истоме времену, кад се ови догађаји дешавали у пограничној драчкој теми, побуни се Добромир богумил и освоји Месемврију, а Половци и Печењези пљачкали су области византијске до Цариграда. Алексије Комнен угуши буну и прогна пљачкаше. Цар Фотанијат постави екзархом Блгарије Јована Винопилца. У српским покрајинама скопљанским постави вестархом Александра Кавасилу, а у Драчу Георгија Мономаха. Ови догађаји и спремање Гвискара да осваја византијску царевину и наведу Михалу да се постара и да предупреди догађаје, да га не затеку усамљеног онда, кад Гвискар удари на империју чије су чете већ насртале на Далмацију још 1075 г.

пошто је прогнао лонгобардског кнеза Гизуљфа и освојио већи део Беневента. Као узрок нападања на империју, Гвискар изнесе то, што је Фотанијат не само збацио с престола цара Михаила VII, него и сина му Константина (1) — зета Гвискаровог, и што је држао у затвору не само Јелену супругу Константинову, него и њену сестру доцније удату за Виђома de Grantmesnil-a. Гвискар понуди Фотанијату преко Рауља (Raoula Pelle di Lupo) од двога једно: рат или васпостављење на царском престолу Михаила VII за каквог се издавао некакав Грк калуђер у Салерну под именом Ректора (Rector). У исто доба потражи савезника у византијској империји, где је број незадовољника растио из дана у дан, због самовоље, ситница, насиља и интригирања Борила и Германа — два «варварина» словенскога порекла. У броју незадовољника били су Комнени и драчки стратиг Михаило Мономах. Већ је било све спремљено да се изваде очи Алексију Комнену, (2) кад плане нова побуна, и на чело њено

(1) Анна Комнен. lib. I, cap. 11, pag. 47: «Гвискар се потуцао по Лонгобардији .... Старешина Лонгобардије Маскавела (Malat. називље га: «салернски кнез Hanmar) уда за њ га своју кћер Синхелхаиту» (иначе Хаиту). Маскавела му морао дати у мираз и град и све друго, па му зет Гвискар отме и читаву државу.

За зета Гвискаровог Константина сина Парапинаковог, Анна вели ово: «Тај младић (Константин) је од мене (Анне) старији рођењем толико, да се већ пре него ли сам ја угледала зраке сунчане, рачунао зетом Гвискаровим, а младожењом његове кћери Јелене, младожењом чистим и непорочним. Били су написани и брачни услови о миразу, прем да не по законитој форми, јер младић још није био пунолетан. Са зацарењем Фотанијата тај брак био је растргнут и т. д. — I. гл. 12.

(2) Од Комнена познати су цар Исак (1057—1059 г.) и брат његов Јован. Јованови су синови стекли заслуге за отачбину: Манунло у Азији за владе Романа IV Дијогена (1067—1071); Исак стра-

стави се Алексије Комнен. Ниђифор Фотанијат буде збачен 3 априла 1081 и царем проглашан Алексије I Комнен. На место савезника, сада Гвискар, нађе у њему највећег противника.

Гвискар не клоне духом, него задобије за савезника стратига драчког Михаила Мономаха, који опет од своје стране, врло је добро знао освајачке намере Гвискарове, па потражи начина, да се он користи Гвискаром и да му стави на супрот свога савезника — у случају потребе. Зато се постара да задобије за себе «владаоце далматинске Михалу и Бодина,» па ако не постигне жељену намеру са Гвискаром, а Алексије га отури од себе: онда ће у Михали и Бодину наћи оно, што је негда нашао у Србима и Георгије Мањак. «Кад се Гвискар и Алексије обелодане као његови непријатељи, у њега остаје надање на Михалу и Бодина.»([1]) Михалом и Бодином гледали су да се користе како Гвискар, тако и цар Алексије, а упоредо с њима и пропали византијски великаш Аргирица и претензијаш на византијски престо, драчки стратиг Михаило Мономах. Зато изненадно постане Скадар средиште талијанско-византијске политике. Ово су ретке прилике у животу људи и народа, па се у таквим приликама и огледају *велики* људи, јер употребе суврмене прилике и ураде велика и знатна дела. Да ли ће се умети користити Михала таквим угодним стањем, т. ј. да ли је био *велики* човек, видићемо из његових дела, а само ћемо напоменути, да Михала

тиг Антиохије, под чијом је влашћу био у заточењу Бодин; и најмлађи брат Алексије, који је Фотанијату два пут престо одбранио, толике буне угушио и пљачкаше прогнао. Сада су били сви гоњени и чињена припрема да се ослепи Алексије.

([1]) Анна Ком. I. гл. 16. стр. 76—77.

није показао, да се умео користити прилицама, а Бодин је показао, опет, да је сујетан човек. Они, који су дошли у Скадар, ишли су на то, да се преко њих користе, а јесу ли се они умели користити другима? На то питање нека одговоре дела. Док су текли преговори у Скадру 1080—1081 године, октобра месеца, дође двору Михаловом у Скадар Архирица, пореклом Грк, византијски архонта и сановник напуљског града Бара, ког кад освоји Гвискар, Архирица (¹) умакне из града и дође у *Скадар*. Наравно, да Архирица није могао бити пријатељ Гвискаров, па како је био очевидац огромних успеха Гвискарових и познавао његове намере противу византијске царевине, том приликом морао је доказивати Михали и Бодину, да им прети од Гвискара онаква иста опасност, каква је постигла византијске покрајине у Италији. Роберт Гвискар, опет, сада се отворено удружи са Мономахом, који је већ био свезао пријатељство с Михалом, чији је гост био непријатељ Гвискаров. Император Алексије опет пошље храброг Георгија Палеолога (²) «у Драч град илирички», да «крене из њега Мономаха без насиља и оружја... и да одбија лукаве смерове Гвискарове... да храбри народ... то је цар наредио за Илирик и... добро заштитио земље, које су код ногу и пред очима Гвискара.»

Мономах није сачекао Палеолога.

Палеолог јави цару, да кад је Мономах (³) дознао за његов долазак, «хитно је отишао Бодину и Ми-

(¹) Muratori, script. rer. Ital. V. 45. Lupi prothosp. Chron. «Anno 1081 mense octombris, Archiritzi perrexit ad Michalem regem Sclavorum deditque ejus filio ejus filiam in uxorem.

Дукљанин гл 40: Jaquinta filia Archiriz de civitate Barensi.

(²) Анна Ком. III. 12. стр. 167.

(³) Ан. Комн. стр. 175—176. Доцније му Алексије цар опростио све грехове златном повељом и он се вратио у Цариград.

хали, јер се бојао посљедица» за своје поступке. Он је отишао Михали као пријатељ Гвискаров, и затекао у Скадру највећег непријатеља Гвискарова Архирицу.

Архирица је радио противу Гвискара. Мономах је радио за Гвискара. Први је постао Михалов пријатељ а таст Бодинов. Други је био сродник Михалов по другој његовој жени рођаци цара Мономаха.

Настане 1082 год. у којој се спремали одсудни догађаји на граници Михалине државе. Михали је било у рачуну да ослаби византијска империја, с којом је он ратовао, али му ни у каквом случају није могло ићи у рачун, да ту империју освоји Гвискар, јер би онда Дукља запала у средину гвискарових земаља и загрозила би му опасност и с једне и с друге стране. У његовом се дворцу сукобили противници и привјрженици Гвискара и цара Алексија. Наравна је ствар, да је сваки теглио на своју страну. Али је Михала имао своју државу, па је требало да прецени догађаје тако, како ће се он догађајима и противницима, а не догађаји и супарници њиме користити. Њему несу били искрени пријатељи ни Гвискар, ни Алексије, али му никако није могло ићи у рачун, да Гвискар освоји византијску царевину, него му је било у рачуну, да остане слаба империја и да он извуче од ње што више користи.

Гвискарова војска већ се искрцавала на илиричке обале, морским таласима упропашћена или расштркана и избачена на сухо, а приморско становништво отпочело мртве закопавати, а њихно благо грабити. Они Гвискарови војници, који су остали у животу «нагну у њиве и вртове, који су били претоварени берићетом» — да се одране.

Ово су били «предвазвјестници» навале западне на исток, познате у историји под именом, *крсташких ратова.* Српске земље нити су биле уједињене, нити се свесно схватала потреба тога уједињења. Прекршено је само премештање чланова владајуће куће из жупанија у жупаније, признањем насљедства брату Радославу, али се и то није одржало, јер је Михала погазио и тај први основ државни и учинио велики грех пред Богом, који ће казнити све његове потомке. Ови нови догађаји несу нашли у Михали вођу српске државне мисли, нити су затекли чврсту српску државну зграду, него су они тек *нагнали* Србе да стварају државу. Све што се збива у свету друштвеном и природном, оно се покреће по унутрашњим законима, па и ови нови догађаји већ су се у Цариграду предвиђали, свесно сазнавали и према томе се спремали, да их одбију или пропрате, али у дворцу дукљанском, на Бојани, несу ни сањали замашност тих догађаја, него се заплели у мрежама светских интригаша, па на место активне радње, они не само да ништа не предузму с поља, него се упусте у крваву унутрашњу борбу, што је желила како Византија, тако и њени противници.

Као победу противника српске активне радње можемо сматрати женидбу насљедника Михалиног, Бодина, са Јакинтом, ћерком протераног из Бара византијског чиновника Архирице, негледећи на то, што се и Бодин мешао у управу.(1) Да је Михала узео за сина кћер Гвискарову или Алексијеву на место кћери протераног из Италије грчког архонте, ствар би са свим другчије стајала. Па да је као најстарији члан

(1) Анна Ком. I, стр. 76 вели за Михалу и Бодина: *„ἔξαρχοι τῶν Δαλματῶν.“*

куће Војиславове повео народ у борбу за српску мисао, као што је био настао за то најзгоднији тренутак, онда би се он и користио догађајима, али његова потоња погрешка т. ј. женидба сина с ћерком прогнаног византијског архонте и политичке мреже, у које је запао, смету сваку његову спољну радњу.

Прекршена вера и погажена заклетва донесе му унутрашњу крваву борбу. Па кад се отпочињао рат између Гвискара и Алексија, после 35 година његове владавине, кад се могао користити, он умре у Скадру и са великим почастима буде сарањен ниже Скадра на обали реке Бојане, у манастиру св. Срђа и Вакха.

Кад пропратимо његову сву радњу кроз 35 година, налазимо, да није ишао трагом свога јуначког и мудрога оца Војислава: поплашио се Византије и није смео с њоме ратовати у оно време, кад се она налазила у најкритичнијем стању; та плашња примора га те даде заклетву брату Радославу, којом поништи жупанијску систему владавине, по којој старешинство прелази од брата на брата, и тада се сви чланови владалачке куће мењају по жупанијама. Он није био свестан свога положаја, нити народње мисли, на име, да се он само са подизањем и оснажењем своје народности, уздиже и оснажава, него ради личних интереса узме за жену сродницу Мономахову; ради чина и звања протоспатара, постане византијски савезник и пријатељ, а ради своје деце погази заклетву, образ и поштење. На место да је и за синове освајао жупаније у византијском царству и браћу ослобођавао, он погази заклетву и отме братњеву очевину у Зенти и тим баци јабуку сваће и раздора међу чланове владалачке куће. Кад не уда своју кћер за Романова сина, нађе се увређен и пошље синове од прве жене

у покрајине византијске, те се завади с Византијом, и поред свађе с братом, завади се и с рашким жупанима. Он није нигде и ни у чему концентрисао сву снагу, јер није био дорастао за догађаје.

Бодин опет погази границе очине власти, преда се у руке људи препредених у интригама византијским, који га и предаду у ропство, а остали изгину са Михалиним зетом и најамницима пљачкајући и буне дижући без икаквих стварних резултата. Кад Гејза добије круну из Цариграда а Сванимир из Рима, Михала зажели да и њега призна Хиљдебранд краљем, али кад папа затражи од њега у накнаду савест и државу, Михала удари натраг и на место да нађе према себи владаоца и пријатеља, узме за сина кћер протераног из Бара чиновника византијског Аргирице, па усвоји политику неутралности и реакције према својој радњи 1073 г. Њега најбоље карактерише његово име, јер кад су њему савремени, пређашњи и доцнији владаоци добијали имена «ђаво», «жељезна рука», «лукави», «великодушни» и т. д. његовог оца назвали «мудри» и «лукави», њему на место Михаило, народ даде назив «Михала», које ће од све прилике значити «неувиђаван», јер је он започео ону трагедију, која је искоренила кућу Војиславову. Он је сишао с пута очина и слепо се држао најпре Византије, после запада, па најпосле није никуд пристао, разма да умре, што је и урадио, а Дукљанском завлада призренски «император» Бодин.

Бодин ([1]) (1081—1101 год.) је седми и најмлађи син Михалов, од његове прве жене. Год. 1073, отац га постави жупаном новоослобођене покрајине призријанске, али он прекорачи власт и с помоћу визан-

([1]) У Дукљанина, (издање Црнчића стр. 55) стоји за Бодина, да је regnavit XXXVI = владао 36 година. Ово је погрешка, јер у свима

тијских чиновника не грчког порекла, прогласи се императором. Њега византијска војска надбије код Пауна на Косову, зароби и пошље у заточење у Антиохију. Из ропства га избави његов отац Михала и прогласи «младим краљем» 1075 год. Владао је Дук-

осталим издањима Дукљанина стоји XXVI = 26 година, како је у ствари и било. Он је заробљен 1073 године. Отац га избавио из ропства 1075 и одмах га прогласио наследником и «*младим краљем*.» Сви страни писци, који су о њима писали, говоре, да су «краљеви Михала и његов син Бодин.»

Наши историчари стављају између Михале и Бодина, брата Михалиног, травунског великог кнеза Радослава. И ово не може опстати. Да овако треба разумевати ту ствар, не треба других података сем оних у Дукљанина. Дукљанин вели, да је Бодин decollavit fratres suos = обезглавио своју браћу XXII године *краљевања*. Значи, да је то учинио 1097 г. Да је одмах после оца завладао, то се види из Дукљанина (по Црнчићу стр. 54), јер се каже: «Post haec potestate Francorum, qui erant in Durachium, et in tota terra Duracenorum, mortuo Guiscardo, tulit atque obtinuit rex Bodinus totam terram Duracinorum et ipsam civitatem Durachium т. ј. кад је престала власт Франга, који су били у Драчу и у читавој драчкој земљи, смрћу Гвискара, узме и држао краљ Бодин читаву драчку земљу и сами град Драч.» Гвискар је умро *1085 године*. Значи, да је Бодин био краљ одмах после оца.

Погрешно утурање Радослава између Михале и Бодина оснива се на рђавом тумачењу Дукљанинове главе 41. Ствар је у овоме: Михала умре у самоме почетку ондашње 1082 г. и рат се отвори између Алексија и Гвискара. Бодин је био с војском под Драчом. Отац му умре. Радослав дође у Зенту, заузме краљевину и прогласи се краљем, а синовцима од друге жене Михалове, одреди две жупе. Бодин се врати с војском и заједно с маћехом и браћом прогна Радослава у Травунију. Онај израз дукљанинов: «Sexto decimo = шеснајсте године», не означава Радослављево краљевање у Зенти, него у Травунији, од кад му је брат Михала отео жупаније у Зенти. Михала му отео његове жупаније у Зенти 1068 г. Од тада је он као самосталан краљ Травуније. Ове 1068 г. постао је пријатељ Михалин Роман царем византијским. Михала се ослони на тај савез и отме од брата жупаније.

љанском заједно са својим оцем 8 год. а по смрти свога оца 18 год. Како је већ носио на глави императорску круну, он је био противник „жупанијског реда ствари. Због тога се завадио са својим стрицем травунским кнезом Радославом и његовим синовима.

О овој 41 глави Дукљаниновој, у издању Црнчића, имам да да кажем ово:

У Cod. Diplom. I, 187 има ова белешка манастира св. Бенечикта di Lacroma под год. 1097: „Ловро јеретик (православни) начинив посинком Болеслава Бодина (криво преписано Prodin) дарова овому цркву св. Мартина у Шумету, а Болеслав дарова исту цркву опет калуђерима св. Бенедикта на Лакрому, са свима истој цркви припадајућима земљама, селима, виноградима, подложницама, са 200 оваца, 9 робова, 6 волова и 34 краве, месеца јула, индикта осмог (1097). Кашње поставши речени Болеслав Бодин краљем потврдио је ово даровање 1100 год. Гледај (у овој књизи — Кодексу год. 1100). И заиста је Бодин краљ *потврдио* ову даровштину Болеславову манастиру св. Бенедикта 1100 г., а ово је доказ, да је *пре* Бодина, неко други тај поклон дао цркви св. Бенедикта, па га је Бодин доцније потврдио. Сам издаваоц Кодекса вели, да је „криво преписано“ име. —

У глави 40 Дукљанина вели се, да је Михала имао од друге жене 4 сина: *Доброслава, Петрислава, Никифора* и *Теодора*. У гл. 43 вели се: „По смрти Бодина: populus terrae constituerunt sibi regem Dobroslavum fratrem Bodini regis т. ј. народ земље постави себи за краља *Доброслава* брата краља Бодина.“

У глави 40 Дукљанин је описао живот краља Михале.

У глави 41 требало је — по обичају, да каже коју реч и о травунском „краљу“ Радославу Он и вели: После овога узео је краљевину Радослав брат његов. Имао 8 синова и четири кћери: Бранислава, Градислава, Хвалимира, Стањехну, Кочопара, Гојислава, Доброслава и Пићнака. Оно што иде даље не тиче се Радослава, јер се каже овако: Fuit autem rex D o b r o s l a v u s т. ј. био такође краљ Доброслав, па је овај *Доброслав* припомогао, да се избави из ропства Бодин и краљ му дао Грбаљ и Будву т. ј. краљ Михала, дао је томе Доброславу Грбаљ и Будву. Византијски писци јасно тврде, да је отац избавио из ропства сина Бодина. То значи, да је послао свога сина Доброслава од Гркиње, који је знао грчки, са оним Мљечићем, те брат

Са синовима Радослављевим он се помири и ступи у савез, док није довео у потчињеност све приморске и загорске српске жупанијске земље, па се онда и с њима завади и прогна их из њихне очевине а склопи једну јаку државу. При самоме почетку своје владе Бодин се морао умешати у рат између Алексија и Гвискара. С тога је потребно да прегледамо оне савремене му појаве, који су имали уплива на његову радњу па онда тек да опишемо његову владу, која се поглавито садржи у борби са својим сродницима.

Савремено стање. Оснивач нове византијске династије Алексије I. Комнен (1081—1118), и јунак и оснивач норманске државе у Италији, Роберт Гвискар, спремали се: први да одбрани своју империју, а други да је освоји, па су тражили на све стране савазнике. Алексије најпре потражи да склопи савез са Григоријем VII Хилдебрандом, но како се овај био помирио с Гвискаром и сматрао Михаила ([1]) VII Парапинака за законитога цара византијског, он је био на страни Гвискара, благословио његово предузеће, а Дубровник му дао своје лађе, као што му дала своје лађе и Приморска Хрватска. Тада Алексије закључи савез са највећим противником папиним, германским царем Хенриком IV; но како је овај морао ићи у Германију да ратује, од тога савеза Алексије није имао никакве вајде. Тада Алексије склопи савез

познао брата и довео га. У награду за то и дао отац Доброславу две жупе. Тај Доброслав fuit autem rex т. ј. био је такође краљ. И то је истина.

И тако са избављењем Бодина из Антиохије *нема никаква посла његов стриц Радослав травунски.*

([1]) Mansi, op. Cit. 319. Год. 1080, јул. 25 у папином писму владикама Калабрије и Апулије.

с Мљечићима, који су врло добро уочили опасност, која им може доћи од Роберта Гвискара, а у исто доба прорачунали користи, какве могу задобити од Византије; напослетку, како је Алексију претила велика опасност од Дукљанске и бившег драчког стратига Мономаха, отишавшег Михали и Бодину, цар Алексије употреби сва средства, да придобије Мономаха, а с њиме Михалу и Бодина. С том намером он пошље Мономаху златом написану повељу, све му опрости и тиме га придобије, јер је и Мономах схваћао намеру Гвискарову, па као изображен човек и патриот пожртвује личне интересе ради отаџбине и оде у Цариград. С Бодином пак цар Алексије закључи «дупли (1) уговор», по коме је Бодин пристао да буде противник Гвискара, што се види из предлога Георгија Палеолога и других, који су били мњења, да се не ступа у битку с Гвискаром, него да се напада на фуражере и да се нареди, да то исто «*ради и Бодин и Далмати и остале поглавице најближњијих места.*» (2)

Године 1081, (3) Роберт Гвискар (4) херцег Апулије и Калабрије, крене се да осваја источну ромејску

(1) Анн. Ком. књ. IV. стр. 118.

(2) ib. књ. V. стр. 197.

(3) Анна ком. у књ. III приповеда, како се Алексије зацарио месеца априла, како се исповедио и у гл. 6 исте књ. стр. 151 вели: Кад је месеца августа цар Алексије дознао о преласку Робертове војске у Илирик; он се крене из Цариграда, оставивши своју Матер да управља царством. На стр. 176 казује, како се Роберт спремао за прелазак, кад је у Драч дошао Георгије Палеолог, а Мономах отишао у Скадар Михали и Бодину. 17 јуна био је Роберт под Драчом Ан. књ. III гл. 1 стр. 180.

(4) Њему је име Роберт. Гвискаром ганазивљу наши писци, иначе се он зове „Вискарди» што ће рећи «Присебан и лукав.» Тако га прозвао његов рођени брат Умфрид. Он је био *шести* син између

царевину, на 150 галија са 30.000 војске. Његов син Бојемунд освоји Крф (Керкиру) Кањину, и Авлону. Код Главинице удружи се с осталом војском и опседне Драч с копна и с мора. Јула месеца, мљетачки дужд, са 64 галије, уништи норманску флоту. Гвискар уништи и оно лађи, што је преостало и заповеди: «отпочети ратовати, као да су се родили, па хоћеју да помру или да живе» т. ј. отпочети рат на живот или смрт.

Цар Алексије придружи својој војсци «*банду*» (¹) охридских турака под командом Татикија; 2800 богумила и тек октобра, приступи Драчу. Код цркве св. Николе држао војни савет, на коме су били главни заповедници и краљ Бодин. Старе војводе биле су мњења, да цар не ступа у битку с Гвискаром, него да нападају на оделите банде његове, да их узнемирују, па то да ради и Бодин. Млађе војводе као што су Константин Порфирородни, Нићифор, Синадин, начелник Варанга Набит и Романа Дијогена синови — Лав и Нићифор (²) световаху, да се одмах ступи у одсудну

12 браће — синова *Танкреда Д'Отвиља*. У данашњем ламаншком департаменту била је баштина њихнога оца Танкреда и то једно село, које се звало Hauteville — la Guichart. Од његове браће познат је Виљем жељезна рука. Њихов брат Рожер 1072 год. отео од Арапа Сицилију са престолницом Палермо. Син овога Рожера, такозвани Рожер II. (1130—1154) постао краљ Неапоља и Сицилије и у свој савез увукао Уроши II великог жупана Рашког у рат против Византије.

У regest. Norm. 2, у књ. Guilemus Apuliensis вели се, да код Нормана називљу Guiscard — има, људе присебне и лукаве: cognomen Guiscardus erat, quia calidatis non Cicero tantae fuit, aut versutus Ulysses.

(¹) Византијска војска делила се на пукове и сваки се пук (овда) звао **Βάνδα** = банда.

(²) Лав је имао за жену цареву сестру Теодору, а Нићифор је био ослепљен. Ann. Com. I. 9. Zonar. p, 238. Врijеније књ. I. 29.

битку. Ово мњење усвоји цар Алексије. Он подели војску на двоје, па «иноземној војсци заповеди, да удари на непријатеља са леђа», са чега је она морала правити велики обилазак, а сам нападне Нормане с фронта. — Роберт постави графа Амика да командује крилом од стране мора; сина постави да командује другим крилом, а у центруму је командовао лично Роберт. На то Алексије заповеди, да се учини промена у распореду војске, али она није била изведена. Битка се догоди октобра 18, многи изгину с обе стране, цар се борио као лав, али видс, вели Анна: да Турци окренуше леђа п побегоше, *и да Бодин отступи нехтевши примити учешћа у борби.* Бодин се наоружао и поставио војску у убојне редове, па је тога дана поступао тако, као да је имао намеру, да помаже Алексију, сагласно уговору, а у ствари пак, по «видимоме», он је ишчекивао одсудну минуту, па ако увиди да ће цар победити, онда и сам да нападне на Келте (Нормане), а у противном случају, да остане миран и да се врати натраг. Радећи тако, како се види из онога, што се већ било догодило, и видећи да Келти задобијају победу, он са свим не прими учешћа у битци и хитно се врати кући. Ипак је продужио да учествује у рату, јер Анна вели: «Да није цар на Роберта нападао пре удесне прилике, *говоре*, да би га лако победио у оним околностима, кад су га са *свију страна нападали:* неколико такозвани *Арванити*, неколико *Далмати*, (т. ј. Дукљани), које је био послао Бодин.» ([1])

([1]) Из озога се јасно види, шта је значио онај дупли уговор Алексијев с Бодином.

Цар Алексије после пораза, једва се заустави ([1]) у Деволу, а 1083 г. Комискортис преда Драч Гвискару. Ове исте год. син Гвискаров Бојемунд освоји Клавдијанум (Claudianum), Београд (Pulcheriopolis) и падне под Јанину. Његова је намера била да освоји Јанину а Гвискар да иде на Цариград. Ове године Алексије претрпи други пораз и повуче се у Охрид. Гвискарове војводе освојише: Петар оба Полога, Пунтез — Скопље; Гвискар порази Мљечиће код Крфа, а Бојемунд освоји Охрид, за тим заузме Острво, па преко Соска, Србије, Вереје, Водене и Млглене дође у Белу Цркву (Аспре) и Костур. Како су на Гвискарове земље у Италији напали његови непријатељи, он се врати натраг и тек маја месеца 1085 г. опет дође на бојиште, али му се код Авлоне разболе војска, па и он сам умре 17 јула, 1085 г. Његова жена, бојећи се да њен пасторак Бојемунд не преотме престо од њезинога сина Рожера и поврати војску у Апулију и Калабрију, предавши град Драч и Драчку земљу дукљанскоме «краљу» Бодину. ([2]) И тако је Бодин, учествујући у рату византијско-норманском задобио град Драч и сву земљу драчку, па наравно и све оне земље, које су били освојили Гвискарови ([3]) Нормани.

Ово заузеће земаља бивших под норманском влашћу, извршено је Бодином 1085 год., али где је он

([1]) Анн. Ком стр. 205, 206. Zonara XVIII, 22; Glycas — 619, 14. Guillet apud op. cit. 340—439; lup. Prothosp. op. cit. p. 45.

([2]) Дукљ. Црн. pag. 54 . . . Mortuo Guiscardo rex Bodinus tulit, atque obtinuit totam terram Duracinorum et ipsam civitatem Durachium Carol. Du Fresne ad. h. I.

([3]) . . . . haec potestate Francorum, qui erant in Durachium, et in tota terra Duracenorum.

био и шта је радио после битке између Алексија и Гвискара под Драчом 17 окт. 1082 (1) године?

Анна каже, да Бодин није учествовао у битци, и кад је видео, да Нормани побеђују Византинце, он се «*хитно врати кући*»(2) (у Скадар). За што? Зато, што му је за време његовог бављења код Драча, умро отац Михала после 35 годишњега владања и био сарањен у цркви св. Срђа и Вакха, а његов млађи брат, т. ј. стриц Бодинов, *Радослав*, по *старинском праву*, као најстарији у кући Војислововој узео (accepit) краљевину. Према Радославу, Михала је учинио грех, што је отео његову «очевину» (patrimonium) у Зенти, па Радослав поврађа себи своје жупаније, а као *најстарији* у роду проглашује се «*краљем*.» О свему овоме Бодина извести његов брат по оцу, Доброслав, који је примао учешће у Бодиновом ослобођењу из Антиохије. Бодин и похита кући у Скадар. «Миролубиви и смирени (pacificus et mansuetus — senex) старац Радослав и његових *осам* синова: Бранислав, Градислав, Хвалимир, Стањехна, Кочопар, Гојислав, Доброслав, Пацинак и четири кћери: «радосно предусретну (cum gaudio) свога синовца Бодина, и ма да је Радослав имао «много» синова, као негда његов брат Михала, неотме од Бодина очевину, као што је Михала био отео његову очевину, због «много» својих синова, него му је даде, па му још придода «*своју*» жупанију Грбаљ и Будву.

(1) Ан. Ком. I. 207—214; lup. Protosp. s. a. 1082. Овде је стављена година септембарска, и не јануарска.

(2) Онако као што Анна не познаје унутрашње стање српских покрајина времена жупанијског, исто тако Дукљанин не познаје односе српске према Византији. По томе Анна *попуњава* казивање Дукљаниново.

По обичајном, старинском праву и закону требало је, да после Михале буде глава владалачке задруге најстарији члан обитељи, т. ј. велики травунски кнез Радослав. Сврх овога, Радослав није хтео да тера пизму, и да се свети и освети на деци свога брата Михале, него поступи као побожан и благ човек, па синовцима и уступи њихну очевину. И заиста је урадио добро. Бодин пак није био човек «тих и мирољубив», као његов стриц, него «*ратоборан* и вешт», па није хтео остати у границама своје очевине (patrimonium).

Бодин се повратио из Драча, кад се навршило Радославу шеснајест година краљевања у Травунији и Хуму, а од рођења имао је више од 60 година, па зато и вели Дукљанин: шеснајесте године краљевања (regni regis) краља Радослава, заборави Бодин *добро*, које му краљ учинио, не остане (по задружном закону краљу in fide) *веран*, него ступи у договор са својом маћијом и са њезина четири сина,([1]) који су му били браћа по оцу (и живили у жупанијама своје очевине — patrimonium-a), па заједно с том својом браћом побуни се противу краља Радослава. Овај пак, као кротак и мирољубив, нехтедне да ратује с њиме, него се уљудно повуче са својим синовима у своју «краљевину» (regionem) Травунију. Тако старац и наврши дане старости и заспи са својим очевима, и буде сарањен са великом почашћу у манастиру св. Петра од Поља (de Campo) код Требиња (1082 г.)

Тек после смрти свога стрица, Бодин се прогласи краљем, уђе (intravit) у Зенту, и почне да ратује са

([1]) т. ј. сродница цара Мономаха, њени синови: Доброслав, Пријаслав (Петрислав), Нићифор и Теодор.

својим «сродницима» (consobrinos). Бодин, дакле, није био онако добар као његов стриц, него отме од Радославића њихне наследне жупаније у Зенти, поред тога, што он и није био најстарији у владалачкој кући, јер је био најстарији Радославов син Бранислав, који је био *први* и *најстарији* син Радославов и већ је имао шест синова: *Берињу*, *Драгињу* (Петрислава), *Градињу*, *Твердислава*, *Драгилу* и *Грубешу*, а Бодин је био *седми* и *најмлађи* син Михалов, од његове прве жене, па вероватно још није ни имао порода. То је била велика неправда и зло дело, што је Бодин урадио. Оно се није слагало са обичајима и законима племенскога живота. Оно је било противно проживљеном народњем животу, а тако исто свима ондашњим појмовима и народној правди. Ето с чега Петар антибарски архијепископ заједно са «*свештенством и народом*», видећи тај «*велики*» спор и раздор «међу браћом» (inter fratres), стане између њих и доведе их до споразума (locuti sunt eis). «И поставе мир међу њима (miseruntque pacem inter eos) и закуну се узајамно Бодин и Радославићи, да ће (између себе) мирно и спокојно живети.(¹) Наш хроничар не казује услове мира, али те услове лако је извести, кад обратимо пажњу на оно, због чега су се завадила браћа, и на оно, шта су та браћа заједнички радила, пошто их измирио *народ, свештенство и архијепископ*.

По смрти Михале, Радослав је ушао у Зету и прогласио се краљем, а Бодину оставио његову очевину и још му додао Грбаљ и Будву. Бодин се побунио и прогнао стрица, па ушао у Зенту (intravit in Zentam) и отпочео ратовати с браћом т. ј. почне

(¹) Дукљанин гл. 42, стр. 53.

ратити с браћом да их прогна из Дукљанске, и да поотима њихне наследне «*очевине.*» Наравно, да су синови Радославови и устали да одбране своје «очевине» у Зенти. Ето због чега је међу браћом од стричева настао велики (grande) спор и раздор. Архијепископ барски Петар, свештенство и народ устану и пресуде ту ствар *по старинском праву и обичају* (miserunt pacem inter eos : *да Радославићи владају својим жупанијама у Зенти као својом очевином и дедовином*, али како су Радославићи имали по уговору и заклетви њихних отаца (пред жупанима и народом) своју *оделиту*, *изван задруге*, *насљедну државу Травунију и Хум*, које је Радослав освојио: то се браћа измире под тим условом, да Радославићи *помогну* Бодину да освоји такве две ([1]) жупанијске државе, које би биле *оделито* његове, као што су биле *оделито* Радославових синова Хум и Травунија. *У Зенти пак, да влада Бодин својом очевином, и дедовином, а Радославићи опет да владају својом очевином и дедовином*. На кратко: *да у Зенти сви владају својим очевинама; на место Хума и Травуније, да Радославићи помогну Бодину освојити Рашку и Босну*. (1083 г.). Зато се и вели: «Facta pace, Bodinus cum fratribus perrexit Rassam т. ј. кад се помирили, Бодин с браћом уђу у Рашку, и ратујући освоји је и поседне. И постави у њој два жупана Вукана и Мирослава ([2]) (свога зета). Они се њему *закуну*, да ће

([1]) Као што је Радослав освојио Травунију и Хум.

([2]) У Дукљанина погрешком преписивача стоји Марко, али у Cod. Dipl. II. pag. 18, под годином 1114 (а само пре годину дана преминуо је Вукан, стоји „Miro“ т. ј. *Мирослав;* за њега је удао Бодин своју кћер Marciuisii (Марковљевица (т. ј. Мировица = Мирославова жена) — filii regis Bodini. Cod. Dipl. II. 18.

како они тако и њихни синови бити *искључно* (specialiter) *људи краља Бодина, и синова или наследника његових.* За овим (Бодин с браћом од стрица) захвати Босну и постави тамо кнезом Стефана.» Сад се тек Бодин изравнао с браћом од стрица, синовима Радослављевим. Зато се и морали заклети рашки жупани, да ће бити «*искључно* (specialiter) људи краља Бодина» т. ј. дали су Бодину и његовим наследницима васалну заклетву и постали људи искључно његовога двора. Радослављевим је синовима искључно припадала Травунија и Хум, а Михаловим синовима искључно припадне Рашка и Босна. Ово је било пре 1085 г.

До освојења Бодином Рашке и Босне, ове су земље зависиле од Византије и према томе се рачунале као саставни део царевине, па их је Бодин отргао од империје, и тиме дошао у сукоб с њоме. На тај начин, кад је Гвискар ратовао противу Византије у Вардарју, Бодин је ратовао противу Византије у Рашкој и Босни. Како је Гвискар владао Драчком, стециштем Црнога Дрима и Вардара, а Бодин потчинио себи византијске васале Рашке и Босне, то су обојица радили један исти посао и борили се противу царевине. Бодин је, дакле постао непријатељ цара Алексија, а савезник и саратник Гвискара и сина му Бојемунда.

Ето зашто, по смрти Гвискара (1085 год.) кад је норманска војска *морала* отићи у Италију, Бодин добије и заузме како сву драчку земљу т. ј. сву земљу над којом су владали Нормани (francorum potestate), тако и град Драч, јер су му Нормани, као савезнику, то све уступали (1085 год.). Зато и каже Анна, «да је Бодин био човек необично ратоборан и вешт (т. ј. дипломата); он се није хтео задржавати

у својим границама, него је безпрестано нападао на најближе (својој држави) покрајине и придруживао их својим земљама. ([1]) . . .»

Кад су Нормани очистили драчку област и остале земље, цар Алексије ступи у преговоре с Бодином. Преговори се сврше тиме, да Бодин задржи све остале земље освојене Норманима а уступи Алексију само град Драч. Зато и веле, како Дандуло, тако и Дукљанин: ([2]) Бодин се помири с царем (Алексијем) и поврати му град (civitatem) Драч (1085 г.). Бодин је сада владао читавим басеном Црнога Дрима и читавим површјем р. Вардара. Његове границе убухвате земљу св. Владимира т. ј. читаву Тривалију. «Цар Алексије опет — вели Анна — пошље Јована Дуку са доста знатном војском у Епидамн, колико због тога, да чува град Драч, толико и ради тога, да ратује противу Далмата (т. ј. Дукљана).» Од времена доласка у Драч Јована Дуке, отпочиње се ратовање како између њега и Бодина, тако исто Византија ратује и противу Бодиновога васала, великог рашког жупана Вукана. Империја се налазила у невољи ([3]) и

([1]) стр. 351.

([2]) Andr. Dandul. lib. IX. cap. VIII. Дукљ. гл. 42.

([3]) Нарочито због нападања на империју Кумана (Κομανοι или Cumani). Арапски писци зову их Guz, а византијски опет οὔζ, а турски се зову Ozlii — слободни. Руси их звали: „Половци"; Немци их звали Falawa, Valwen или Falen. Они су били порекла турско-татарског. Год. 1044 јављају се код Црнога Мора; 1061 боре се с Русима, а год. 1071 допиру у Угарску и претапају у себе Печењеге. Обитавали су под кожним шаторима, а живели пљачком и грабежом; били су вере мухамеданске. Храна им била: кобиље млеко, сирово месо и мрцине. Свако је племе имало свога главара. Год. 1078 допру до Једрена, а читава Блгарија потпадне под њихну власт. У том се појави Чака на мору 1091 г. и почне освајати градове и острве, а

забуни, због ратовања са Куманима, са Чаком на мору, са Турцима у Азији и са претендентом Дијогеновићем 1095 г. По свршетку свију ових ратова, могао је Алексије с триумфом ући у Цариград, а његова кћер Анна рећи: «нека буде крај описавању ратовања са Скитима, негледећи на то, што сам од многога мало пропричала, а *јадранскога* мора само сам се *прстом дотакла.*»([1]) И заиста, она је само споменула, да је Михаило Мономах стратиг драчки, отишао 1081 г. у Скадар Бодину и Михали, да му цар опростио а са Бодином «*дупли уговор*» закључио; да се Бодин није борио у битци под Драчом, него се вратио кући, јер му је тада (у почетку 1082 г.) умро отац; да је Боемунд, по одласку оца у Италију (1083 г.), ратовао противу Алексија с «*архонтима освојених Робертом земаља и градова*», а био је освојио оба Полога и Костур; да је по смрти Роберта (1085) Бодин ([2]) заузео читаву тему драчку и град Драч (пошто се пре тога измирио с браћом и потчинио себи рашког жупана и бана босанског); да се измирио с царем и повратио му само град Драч; да је цар послао у Драч Јована Дуку да га чува, и да од 1086 године почиње Јован Дука непрекидно ратовати противу Бодина и противу Вукана; да је Јован Дука **отео** од Вукана, у поврщју Вардара оба Полога, више замака и слао цару више заробљеника; да је у једној битци с Јованом, Бодин био допао плена и из истог се избавио; да је усљед овога Бодин морао постати

Кумани допру до цариградских зидина и граница империје била «на исток — Босфор, на запад — Адријанопољ» (Анна 300). Преваром Алексије их уништи, а остатак насели у могленској области.

([1]) Ан. l. VIII. cap. 6.

([2]) Du Fresne ad. h. I.

савезником империје; да је на брзо, за тим Бодин нарушио савез, па се спремао, да нападне на империју; да је цар, после дугог розмишљања нашао, да треба кренути војску противу Срба (Далмата) и освојити планинске кланце и теснаце «што деле византијске земље од Бодинових земаља, те да се што боље обезбеди империја с те стране . . . Цар се заиста крене с војском, да утврди западне своје покрајине»(¹) преко Филипопоља, где добије писмо од архијепископа охридског Теофилакта, (тога највећег гркомана) да стратиг драчки Јован намерава да се одмете од царевине.(²) Тај глас има свога основа у томе, што је Јован био заробио Бодина, па га отпустио. Значи, да је Бодин успео да приволе на своју страну стратига драчкога Јована. Њега гркоман — Теофилакт и оптужује а Анна вели, да се Бодин спремао да удари на империју. Да је у свему томе било стварне истине, најбоље се види из тога, какvог је човека цар послао у Драч Јовану. «Цар — вели Анна — похита, да ма којим начином сруши заверу, јер му је она задавала најтежу бригу. Дозове тадашњег великог етеарха Аргира Карацу и преда му два писма.» Једно дуксу драчком Јовану, које овако гласи: «Кад је дознало царство ми, да су упали варвари у наше покрајине кроз планске теснаце, покренуо се из Цариграда, да обезбедим ту границу царевине. Зато и ти мораш ми доћи са извешћем, о стању покрајине, којом управљаш, *јер се ја бојим и Вукана*, да ли није и он штогод смислио противу нас.» Значи, да је Бодин већ ратовао са царевином према Охриду, па се боји, да Вукан не удари с леђа или у правцу Стру-

(¹) Анна Ком. lib. VIII. c. 7.

(²) ib. стр. 389.

мице, те би му тиме пресекао повратак у Филипопољ: «Кад тачније сазнамо стање ствари — вели цар: спремићемо и више средстава, и давши ти све што је за потребу, обратно ћемо те послати у Илирик како би, напавши на непријатеље (Вукана и Бодина) с обадве стране (онај на Бодина, цар на Вукана) одржали победу.» Ако дукс драчки не би послушао ову цареву заповест, онда је цар заповедао Аргиру, да прочита Драчанима ову цареву наредбу: «Дознавши да Вукан замишља напасти на империју, кренуо сам се из Цариграда у тој цељи, да заузмем планинске теснаце, и уједно да дознам све, што се тиче и Вукана и Далмације (т. ј. и Бодина). Због тога сам нашло за потребно позвати к себи вашега дукса, а на његово место поставити доносиоца овога писма — Аргира Карацу.» Дукс Јован нађе се у теснацу и одмах оде цару, а његову дужност до повратка, вршио је Аргир. Пошто је дукс Јован саопштио цару стање ствари, оправдао се и вратио у Драч на своје место «цар Алексије», крене се од Филипопоља «и *заузме* теснаце између Далмације и царевине», ([1]) вели Анна. Том приликом, прође «читав теснац, који туземци називљу зигон (јарам), али не на коњма (јер то не дозвољава тамошњи положај места, што су тамо свуда стрми кршеви, проломи, свуда планине обрасле шумом, због чега се с тешком муком може прећи преко те планине), него пешице. Сам је лично на свима местима био и сопственим очима све прегледао како не би изостало које место неутврђено, кроз које би непријатељи могли имати угодан пролазак. Цар

([1]) Од Филипопоља цар удари на Самоков, па од Самокова до Пазарџика прође кроз клисуру, која се сада зове К'з-дрвен т. ј. Момина клисура. Даље удари на Перник и т. д. и допре до шарских планина.

заповеди свуда ископати шанчеве а погдегде према положају места употребио је камење и плоче, и уз то сам одређивао узајамна одстојања утврђених места и висину грађевина и зидова, а понегде је заповедао ископавати и обарати на земљу највеће грмове (да закрчи богазе). Пошто је тако закрчио и узаптио стазе и богазе противу непријатеља, врати се у Цариград" (1091). Јасно је, да је граница између царевине и Вукана ишла данашњим Карадагом до Качаника (Зигона). Даље је ишла граница државе Бодинове, за коју знамо, да је захватала читаво земљиште норманско, које је заузео Бодин по одласку Бојемунда и Хаите жене Гвискарове, осим града Драча, уступљеног цару Алексију, после учињеног с њиме мира. У те границе улазило је Скопље и све земље до Охрида. Около тога земљишта водила се борба између Јована Дуке и Бодина. Ово потврђује Теофилакт екзарх охридски, највећи непријатељ и противник словенских племена, говорећи: «Сваки, вели он, који смело иде *за жезлом власти*, наћи ће», код ових *варвара Словена* чиле борце, пак ће онде и господарити над њима. У другоме писму (писаном око 1091 г.) вели: «Да су дуси у западним крајевима узаврели (²) противу државне власти. У самоме Охриду осмелили се да јавно вичу на цара Алексија . . . . *Све је у страху у околини Мокре*. Мокра је предео охридски, а овај предео роб и одметник пљени. И тај насилник држи и брани, и високу планину *Багору*, која се диже из-

(²) Ове речи таман веле оно исто што каже и Анна: «Да су Бодин и Далмати, нарушивши савез намерни ударити на нашу (византијску) државу . . . . а Јован Дука «намерава и смишља *издају*« (1091 године.)

међу бугарских([1]) и *дукљанских*([2]) планина. Свуда има доста зла и несреће, али се уздамо у Бога и у банде (*βανδα*) свемоћнога цара. Михаило је послан да удари на тога неваљалца.» Ето зашто је цар поднео онолику муку, да обезбеди своју државу од Вукана, јер му је било потребно да Јован Дука и Михаило Таронита сузбију Трибале и Бодина, чије су чете и привврженици допирали до Охрида т. ј. до Мокре, која спада под управу охридску.

Алексије није смео упустити се у рат с Вуканом, јер је требало ратовати противу Бодина и кренути Јована Дуку, као опробаног војсковођу противу Чаке, који се већ називао царем, а оставити Михаила, да води борбу противу Бодина (1092 и 1093 године).

Од овога времена т. ј. од 1093 г. или од онога времена, када је на место Јована Дуке, постао дуксом Драча Михаило Саронита, више не налазимо у грчких писаца никаквих података о трибалскоме и дукљанскоме краљу Бодину, што нас приморава мислити, да је мудри Михаило Саронита умео задати посла Бодину негде на другој страни, те га одбити од насртања на земље византијске. И заиста потврду за овакво мишљење налазимо у нашим домаћим изворима, јер су побеђени противници Бодинови сви утекли у Цариград, отклен су и добили миг да се браћа заваде с Бодином.

Поновљена борба с браћом. Ми смо казали да су: архијепископ Барски Петар, свештенство и народ

([1]) Ово није «*блгарских*«, него' бугарских т. ј. српских племена потчињених империји која хране њену војску и дају комору т. ј. inferior Srbia.

([2]) Ту је, дакле, била граница Бодинове државе.

измирили завађену браћу, и да је Бодин после измирења заједно с браћом освојио Рашку и Босну. У ратовању Бодиновом противу византијске царевине не видимо да се заједно с њиме боре противу Византије његова браћа т. ј. стричевићи. Врло је карактерно оно, што Дукљанин наводи за Радославиће и Бодина, на име, он казује, колико је Радослав имао синова, и они су сви морали имати своје очевине (alodium). После измирења браће с Бодином, додаје, да је Бранислав имао шест синова: *Предихњу*, *Драгињу*, *Градињу*, *Тврдислава*, *Драгилу* и *Грубешу*. Требало је свима овим синовима дати алодијуме, а они су сви били старији од синова Бодинових. Бодин је пак имао од Јаквинте (кћери Архиричине) 4 сина, *Михаила*, *Георгија* (Ђорђа), *Аргира* и *Тому*. И овима је требало оставити алодијуме. Они су били *млађи*. Најпре би, по жупанијском — племенском праву насљедио престо после Бодина, *Бранислав*, најстарији члан обитељи Војиславове. И као нарочито, он је имао шест синова, а у Бодина само четири. Браниславови су синови били одрасли, јуначни, крепки и одважни, па је и сам Бранислав, велики кнез травунски, био човек здрав и одважан, а Бодин, после толико преврата у своме животу, био је нездрав и слаб. Радослављићи му несу помагали у рату противу Византије, зато су их Византинци сматрали за своје пријатеље и савезнике противу Бодина, противу његове «краљевине» и противу његове деце. Такви односи између Византије и Радославића несу могли умаћи бистром оку Јаквинте и Бодина. Они су врло добро поњали, да њихној деци грози опасност не само од обичајног племенског закона насљедства по старешинству, него је опасност грозила њихној деци и од стране Визан-

тије, а да и не спомињем, да су већ Бодин и Јаквинта били ослобођени од племенских појмова и реда насљедства, па су тежили, да заведу ред и насљедство онакво, какво се о томе мислило и поступало у Цариграду т. ј. да насљедство иде од оца на најстаријега сина, а не од брата на брата, по старешинству у обитељи. За време ратовања Бодиновог против византијске империје, Бодин и Јаквинта морали су увидети све опасности, које угрожавају њихној деци и уз то, морали су спазити потајну мржњу Радославића, с каквом су гледали на ширење Бодинове државе и ојачање његове власти.

Многобројни трудови и напрезања, за време ратовања с дуксом драчким, свале у кревет Бодина и Јаквинта се поплаши да он не умре, па зато Дукљанин и почиње да приповеда о новој, крвавој и међусобној борби браће овако: «По томе ([1]) Јаквинта жена Бодинова, видећи, да Браниславови синови расту и множе се, веома је патила (dolebat), јер се она бојала (timebat), да њен муж не умре, па ће онда Бранислав или његови синови заузети „*краљевину*" (дукљанску). Како је и Дукљанин браниоц племенскога склопа живљења, даље наставља овако: «Отуда и свагда им завијаше и тражаше удесну (opportunum) прилику (tempus), како би оца (Бранислава) и синове му погубила. И таква се прилика деси, кад је Бранислав са својим братом Градиславом и сином Берихњом простосрдачно (simpliciter) сам дошао краљу (Бо-

([1]) т. ј. Igitur т. ј. они се између себе о стању ствари много разговарали, схваћали стање ствари, познавали односе према Византији и према Радославићима и нарочито према најстаријем Радославвом сину Браниславу.

дину) у град *Скадар.* [1] Видећи их Јаквинта, да су само једни дошли, обрадује [2] се, и приступив «краљу» отпочне дрско и неотступно настајавати и говорити, да их ухвати и баци у тавницу, иначе да не може с њиме живети, ако то не учини. Она му говорила: Знам да ћеш умрети и *ови ће краљевину узети, а твоји ће синови за њихном трпезом жвакати* (ad mensam eorum manducabunt). [3] Шта више (трошити речи)? Краљ Бодин побеђен женом, као Ирод Иродијадом, кад су седели за трпезом и гостили се, по заповести краља бише ухваћени и стављени у затвор, и зато што се краљ не хте одупрети вољи своје жене, он *прекрши* (погази) *заклетву* [4] дату за трпезом, као човекоубијца Ирод . . . .

«Кад су за ово дочула њихна *браћа* (Радославови синови = браћа Браниславова) *и синови* и *унуци* (деца Берихњина и деца остале његове рођене браће и стричевића). *искупе се сви сродници уједно* (из својих alodium-a), *оду у Дубровник, и уђу* у град (in civitatem) *са четири стотине наоружаних мужева.*

«Кад је краљ чуо да су утекли (fugissent), дође са прикупљеном војском и опседне град (Дубровник), и почне га освајати. Тада браћа и синови кнеза (knesii) Бранислава, и они, који су с њима били, на-

(1) Ово јасно показује, да су међу њима биле некакве зађевице и неспоразум; да су, може бити, већ били у кавзи и рату, да се Бодин разболео, па је Бранислав дошао сам, са сином и братом, да га посети и да о нечему говоре.

(2) Дошли без пратње, без договора, без предходног споразума.

(3) т. ј. Они ће краљевати, па ће њени синови седити за њихном трпезом и ранити се од трошица њихне софре.

(4) Ово јасно сведочи, да се они били измирили и заклели, па је ту заклетву Бодин погазио.

оружани излазећи из града, поражавали су сваки дан много ратника Бодина краља. Кад једног дана изиђоше и многе (краљеве ратнике) ранише и поубијаше, Кочопар ([1]) бацивши копље из руке, пробурази и убије некаквог Косара (Cosar), ког је краљица врло волела. То кад виде краљица Јаквинта, одмах расплете косе, па сама себе почне жестоко грувати и плакати и своме мужу говорити: јао, јао, зар не видиш краљу, колико твојих убијају? њихни су очеви код нас, а они не престају сваки дан твоје рањавити и убијати! Не видиш ли шта уради Кочопар? Зашто да живе њихна браћа, коју држиш у оковима.» Тада разјарен краљ, својом руком пруживши мач заповеди, да обезглаве кнеза Бранислава са братом и сином пред градом Дубровником и пред њихним сродницима, и споји *кривоклетство* с човекоубијством. Тада владике и игумани, који дођоше да моле краља, да их не посече, и да учине међу њима мир, ([2]) видеше, да су им већ главе одсечене, јер су задоцнили док су излазили (из града), па су били ожалошћени, и почеше жестоко краља порицати и прекоревати зато, што је послушао глас своје жене и *погубио браћу своју*. Краљ се одмах тргне и горко заплаче, и како су му били браћа, заповеди, да их с чашћу сарање. Владике и игумани узеше њихна телеса, и с великом богомољом саранише у манастиру св. Бенедикта на острву, које је пред Дубровником. ([3]) После овога, њихна браћа и

([1]) Брат Браниславов.

([2]) . . . ut pacem inter eos mitterent . . .

([3]) Lud. Cerv. Tuber. lib. V. c. VI пише, да је погреб извршен на рачун Дубровника, и да је на њиним гробовима био постављен мраморни споменик, који је био читав још за његово време (ex structo eis marmoreo, quod adhuc extat, monumento).

синови и остали који су били у граду, осете, да неки хоће да предаду град краљу, сви уђу у припремне лађе и отплове у Спљет. Отален се превезу у Напуљску, и отален *отплове у Цариград императору.* За овим краљ узме град Дубровник и озида тамо кастел, па се врати у Скадар. У 22-ој години свога краљевања смакао је главе са рамена својој браћи, а свега је владао 26 година и пет месеци."(1)

Што су Радославићи отишли «цару» у Цариград, знак је, да они несу с Бодином ратовали противу царевине и поред овога, да је њих покренула противу Бодина византијска политика. Кад су због цареве политике пострадали, они му прибегну под окриље и постану «*Цариградлије.*»

Дубровачки историјописци казују, да је Бодин 7 година тукао град Дубовник да га освоји, али није успео. У почетку опсаде Бодин подигне градић код моста, који је везивао преко отоке град са копном, па је тиме не само узаптио град од стране копна, него се тешко могло ући и у пристаниште града Дубровника. (2) То место где је градић био звало се Rocca di Bodino (замак Бодинов). (3) У томе градићу Бодин је оставио гарнизон. Тај су градић освојили Дубровчани тек 1116 године 2 априла, на Васкрс, па су за спомен освојења на истом месту подигли цркву св. Николе de Campo (од поља). И сваке године, за спомен освојења, ношена је у исту цркву литија свагда на Васкрс. Чак у једној цркви дубровачкој

(1) Браћу побио 1097 г.

(2) Макушев: Матерыялы для истор. диплом. снош. Россіи съ Рагуз. респубд. 1865 год.

(3) Resti, Histor. di Ragusa.

било је насликано освојење тога Бодиновога градића.([3]) Све ово скупа јасно сведочи, да је Бодин дуго град опседао, и освојио ону страну Дубровника до отоке. Зато и вели Дукљанин да је Бодин оствојио Дубровник (но не Рагузу.) Градић је Бодинов срушен за време великих метежа у Дукљанској и у Рашкој (1116 г.)

Док је Бодин ратовао са својим стричевићима, дотлен се оснажи Вукан у борби с Византијом и постане готово «самосталан» владаоц велике рашке жупаније. Како је Бодин на брзо преминуо, морамо овде рећи, да је он ратовао које са својом браћом, које с Дубровником око седам година. То је било његово последње предузеће у животу. Кад промотримо његову радњу читавог његовог живота, налазимо, да он долази у ред даровитих, способних и одважних људи, па је зато у зрелијим годинама, успео у свима својим предузећима, а његова радња у сувременим приликама навела га на то, да уђе у отворену борбу са спољним непријатељима српских племена. Кад у томе не успе носећи императорску титулу, он опази да је погрешна политика његовога оца — водити борбу у *корист главног српског непријатеља са његовим непријатељима*, па зато и не ступи у борбу противу Гвискара, већ се одма по смрти оца врати кући у Скадар.

([3]) Luccari, Rietretto pag. 15 Miletius (из g. Matasa) стр. 11, Tuber. Commentarii lib. V. cap. VI; Mavroorb. стр. 172. У Макушева стр. 77. Алексѣя Петрова: Князь Константинъ Бодинъ стр. 255. Градић подигао кнез Босански Стефан, а то је онај ког је Бодин поставио кнезом. Градић је оборен 1116 г. Вид. Сербск. лѣтоп. књ. 88 стр. 75. Градић је био на *левој* страни Отоке. Ту су отоку Дубровчани засули и сада је на томе месту *пијаца*. Од времена Бодина почело се говорити у Дубровнику српски, а од освојења градића Бодинова «*словенски*.» Дубровник постане једна варош с Рагузом и Дубровник се *посрби*.

У њега је било тврдо убеђење, да малена државица са племенским склопом и уређењем, готово нема никаквог значења у борби с моћним непријатељима, зато остави непријатеље, нека се боре и крваве, а сам употреби ту прилику и отворено објави рат жупанијском склопу и живљењу: он прогна свога стрица и ступи у рат са стричевићима, које и примора, да му помогну освојити Рашку и Босну. Тек сада, тако моћан и снажан, заузме сва освојења норманска. Да би дошао до мира с Византијом, уступи јој град Драч, како би лакше одбранио задобивене земље у друштву са својим рашким васалом Вуканом.

Како му браћа несу помагала у тој народној борби, он окрене оружје да сруши племенску систему владавине и опет отпочне рат са стричевићима. Погази заклетву, дату при столу, на гостби зато, да би његова деца наследила краљевски престо, и отпочне се узајамно убијање и истребљавање. Због тога побеђена браћа одбегну у закриље византијском цару, а он постане фактички господар Приморја и Загорја (осим Беле Хрватске, која је била уступљена папи).

У самом почетку XII века Бодин премине 1101 г. а Угри заузму Белу Хрватску и од босанске бановине присвоје Раму. Бодина по краљевски сахране у манастиру св. Срђа и Вакха, сниже Скадра, на обали р. Бојане.

Он је преминуо с уверењем, да је земљу ујединио и оставио у наследство своме сину; али му је зато оставио и многобројне и велике непријатеље.

Дуготрајно ратовање изазвало је незадовољство у његовом наслеђеном делу (alodium); тако је исто било незадовољства и код свију освојених племена, јер још није било у нашем народу свести о своме

народном јединству, негледећи на јединство језика и обичаја. Највећи му је непријатељ била византијска империја, а најопаснији супарици — синови и унуци великога травунскога кнеза Радослава, који су из велике мржње према Бодину, чак напустили народне српске интересе. Као вође и представници жупанијског реда и стања, — главни непријатељи државног јединства Бодинове творевине били су ови синови великог кнеза Радослава:

а) Кнез *Гојислав* и б) кнез *Кочопар*. И ови унуци — кнежеви: *Драгиња*, *Градиња*, *Драгојло* и *Грубеша*. Наравно, да су они као наследни кнежеви имали за себе поред извесних симпатија и личне привржeнике. На њихној су страни били и сви они, који су били за племенски ред, за племенско стање и за жупанијску правду. Тешко би било одолети и половину оваквих непријатеља а камо ли водити борбу противу свију њих, а што је главно, још и противу народне несвести. У осталом, између народне противности и противности многобројних претендената на разне жупаније (alodium) била је велика разлика: народ је био за своју народну самосталност и народну државу, и тим самим народ био је највећи противник Византије. Ови пак претензијаши тежили су да седну на своје алодијуме, било по вољи народа или противу воље народне па ма и у дослуху са непријатељском византијском војском. Њихна је намера и цел била, да лично владају и да господаре по старинском жупанијском ничину, па макар то било с помоћу непријатеља народних, који су бранили «многодржавије» жупанијско под изговором, да бране старинску жупанијску слободу, а у самој ствари, они су бранили растројство и анархију, како би вазда остали врховни господари свију срп-

ских племена и државица. На Бодина и његове синове мрзели су зато, што је Бодин хтео да уједини српска племена и да створи јаку и моћну српску државу, која би могла да живи својом самосталном снагом и самосталним животом. Ова узвишена мисао није била схваћена и свесно сазнавана, па је и имала врло мало привржѐника. Главни њезин представник, сувише много заинтересован и саможиван, јесте Бодинова супруга Јаквинта. Она се удала за *владаоца*, као што су владаоци византијски, па кад је живећи у Скадру поњала стање ствари, она наговара мужа да погуби све оне, који би њеној деци могли отети краљевски престо по жупанијском праву, да се не би њена деца ранила трошицама са туђега стола. Монархијске мисли и материнска љубав према деци и створе од српске краљице Јаквинте злу осветницу, коју најбоље карактерише ова старинска пословица: «*права је Јаквинта!*» (¹)

Доброслав (између 1001 и 1002 г.). Кад је умр'о Бодин, најстарији чланови обитељи Војиславове, — синови Радослављеви, — били су у Цариграду; дуготрајно ратовање теретно је падало на народ; освојене *туђе* кнежевине тежиле су за својом самосталношћу; мисао државна извођена Бодином није могла проникнути у народ, а мешање Јаквинтино у државне послове, да уведе нови ред наследства, на место љубави натовари јој мржњу, коју су подхрањивали сви

(¹) Luccari, Ristretto p. 16: Passo nel proverbio in Slavonia, che quando si vedeva alcuna femina, che fosse precipiosa di rablia e crudelta, si diceva nel riprenderla bastarebbe che costei fussa Jaquinta т. ј. Прелазим на пословицу у Словенији, где кад би видели женскињу наглу у љутини и свирепости, казали би јој, укоравајући је, «*да је Јаквинта!*»

они, чији су интереси били у томе, да се продужи старинско племенско живљење, па долазило то из љубави према старини или са саможивних интереса. С тога није ни мислити, да би могао доћи на престо дукљански ма који син Бодинов, јер осим Радославића — цариградлија, било је још чланова обитељи Војиславове, који су били старији од Бодинових синова. Зато наш хроничар, као с прекором, према најстаријем сину Бодиновом Михаилу, вели: По смрти Бодина, његов (најстарији) син Михаило хтео је ступити на престо, али због неупутности његове матере, њега није хтео народ земље (populus terrae) (т. ј. слободни људи, живећи на *својим земљама)*, него извиче себи за краља Доброслава, брата Бодинова по оцу, сина друге жене Михалове, сроднице цара Мономаха, јер је он био најстарији члан обитељи Војиславове у земљи. Доброслав пак, као син цариграђанке отпочне да влада круто с народом. Такво његово поступање изазове у народу незадовољство и покрене на радњу против српске дукљанске архонтије све *спољне* и *унутрашње непријатеље*. Спољни непријатељ — Византија употреби ову прилику да поруши све напоре и сав труд и рад Бодинов око уједињења српског, и да поврати пређашње племенско анархично стање, како не би постала *једна*, *јака* и *снажна српска држава*, а имала је на руци саможивце — (алодијале) — Радославиће, који су постали оруђа византијска у борби противу српског уједињења. Ови непријатељи Бодиновића, били су у исто доба и противници свакога јединства државног и националне снаге и крепости, јер су тежили, да васпоставе пређашње стање, где би сви чланови Војиславове породице имали своје државе. Доброслав није хтео да зна за *равноправне*

дедовине и *очевине*, ни за алодијална права својих многобројних синоваца. Круто и охоло поступање с народом и радња бегунаца и њихових присталица у архонтијама, нарочито у Хуму и Травунији, које су биле изузетно «*наследне земље у потомству Радослављевом*», у брзо проузрокује незадовољство противу Доброслава, па је противу њега био и Вукан велики жупан рашки, јер се заклео да ће бити нарочито (specialiter) веран Бодину и његовој деци.

— «Кад су чули браћа и синови кнеза Бранислава, да је краљ Бодин преминуо, *по заповести цара византијског дођу* (из Цариграда) *у Драч*, где се Гојислав ожени и остане туна са својим синовцима и унуцима . . .

— «Кочопар, брат кнеза Бранислава, опет пређе у Рашку.»

Противу Доброслава Гојислав је радио с Византинцима из Драча, а из Рашке је опет противу Доброслава радио *Кочопар*, јер противу њега био је и Вукан. Сваки је имао *свој* узрок незадовољства: *Кочопар* је тражио да наследи своју очевину у Зенти; Вукан је опет био везан заклетвом, да попне на престо дукљански Бодиновога сина. Обојица су, дакле, били противници Доброслава. То их и удружи. «Кочопар и Вукан прикупе *народ* и пођу противу краља Доброслава. Краљ опет прикупивши народ стане се бранити. Они се сукобе у Дукљи (in Dioclia) више р. Мораче, али се од боја уклони део народа краља Доброслава, и њега ухвате. Вукан пошље краља у оковима у Рашку, па обојица заузму Зенту и опљачкају већи део Далмације.»

Док су они обарали краља Доброслава, били су сложни; али после пада Доброслављевог, сваки је

хтео постићи *своју* намеру, па се заваде. «Вукан оде у Рашку, а Кочопар остане у Зенти.» Надмудрени Кочопаром, Вукан, повратив се у Рашку, отпочне му плести замке и «заседе (бусије) са Рашанима, да га погуби. Кад он то осети, оде у Босну и узме за жену кћер бана босанског» (кнеза Стевана), да с његовом помоћу освоји своју очевину у Хуму, и тамо у боју погине.

По одласку Кочопара из Зенте било је време, да Вукан попне на престо сина Бодинова, према својој заклетви, но га предупреде «племена» (populi) дукљанске земље, јер несу хтела владаоца из куће рушиоца њихнога племенскога склопа т. ј. Бодина, нити су хтела владаоца из броја присталица византијских, који су им навлачили на врат туђинце т. ј. Византинце, па се искупе племена (populi .... terrae) и прогласе својим краљем Владимира, унука краља «словенског» Михале, а сина Михалиног Владимира (од прве његове жене Српкиње), који је ратовао 1073 године противу Византије са својом браћом, у којима су бојевима сва браћа изгинула осим јединитога Бодина. Сакупљена племена изберу за краља сина онога јунака, који је пролио своју крв ратујући за српско ослобођење.([1])

([1]) Још 1099 г. крсташи су већ били освојили Јерусалим и надања папска, да порими цео свет већ су имала толико маха, да су се папе могле надати повољноме резултату. Поред тога, краљ угарски Коломан, по уговору с 12 жупана, на обалама р. Драве потчини себи Белу Хрватску и већ се идуће 1003 г. краљ Коломан назиље rex Hungariee, Chroatiae Ramaeque (Cod. Dipl. II, стр. 2. бр. II). Ови пак несретни преврати у српским племенима, који се десили као нарочито у оном времену, кад је византијска царевина била у највећој забуни и кад би требало, да су се користили стањем царевине и што више земаља српских ослободили и придружили осталој сло-

Владимир II (1002—1013) као изабраник зентских племена «љубио је мир и са свима је живио у миру,([1]) вели хроничар, а то значи, да је земљу умирио и уталожио, и да је свачије племенске захтеве подмирио. Свађа се међу браћом заподела с тога што је Бодин уништио и у братској крви утопио племенску «равноправност» деобе очевине и дедовине ради јединства народног и државног. Владимир по доброти свога срца, мислећи да ће престати вражда и непријатељство кад он опрости свима бегунцима политичке кривице и прикупи их око себе, зато вели хроничар «он и искупи около себе сву браћу своју», осим Гојислава, који је остао у Драчу и Доброслава у рашкој тавници. Наравно, да су сва браћа обитељи Војиславове подобијала делове своје очевине и дедовине. Да би опет задобио за себе Вукана рашког и на место Бодиновића, придобио га за себе, узме за жену «кћер рашкога жупана» Вукана, који овим поступком погази «заклетву верности» Бодину и његовој деци

водној браћи, ондашњи поглавари воде међусобну крваву борбу и реметећи стање ствари, даду прилику римском папи да их нападне и потчини дубровачкој архијепископији. И заиста папа Паскал II у самоме почетку године 1002 пошље плашт арх. дубровачком Доминику и легитимира њега и његове насљеднике «свете столице дубровачке», па потчињава истој столици regnum Захулмију, regnum Србију и regnum Травунију и градове Котор или Рисан и Будву (аварску) и неке друге *ако пристану драговољно.*» Потврђује свештенству приходе и повластице, па вели: наређујемо да се нико неусуди безумно правити преврате или црквена добра одузимати, узапћавати, смањивати или строгим наметима оптерећавати, већ нека све остане недарнуто, како оно што је твоје (архијепископово) тако и оно што је клира и сиротиње . . . Значи, да је у овим превратима економно жалосно стање народно играло врло велику улогу у овим бунама и покретима.

([1]) . . . dilexit pacem et cum omnibus pacem habuit. . . .

и тиме се огреши, а удари нож у срце Јаквинти, која је била очевидац његове заклетве своме мужу и својој деци, да се не ране трошицама од туђе трпезе. Још се овда Јаквинта заверила, да се освети кривоклетнику Вукану, јер је Бодин могао и њему смаћи са рамена главу, као што је смакао кнезу Браниславу и његову државу удружити са Дукљанском.

Како су краљев отац и његова рођена браћа наговором маћије били лишени очевине и изгубили главе у борби да стекну себи нове државе, Владимир и није могао трпити онога, због кога је пропао његов отац, а то је Доброслав Михалов од Мономахове сроднице. Зато, кад га Вукан, после удаје своје кћери као стрица Владимировог пусти из тавнице у Скадар, њега по заповести *«краља»* Владимира, ухвате и опет затворе у тавницу, у којој је био кроз сво време владе краљевања Владимирова. Земља је била на миру 11 година, али је било и незадовољника. Били су незадовољни: 1) (у Драчу) *Гојислав* син Радославов а стриц Владимиров; 2) *«краљ»* — стриц Доброслав у тавници; 3) *«краљица»* Јаквинта која је живила на алодијуму свога сина у Котору; 4) сви они који су били старији од Владимира или који несу добили изнова државе, како је то било у пређашње време и 5) били су незадовољни бодиновци на Владимира за то, што је био милостив према цариградлијама.

Сви ови незадовољници са својим и многоразличним интересима дејствовали су и покретали на рад људе баш у оно време, кад је био прелом племенскога живљења и прелаза у стање државно и народње јединство. Сви активни радници, поред материјалних користи, имали су своје живе представ-

нике, па је ту и сувише било много унутрашњих интрига да и не спомињем спољашне интриге. Како је Радослав *први* иступио из владалачке кућевне задруге и поред очевине у Зенти, имао *своју нарочиту државу* — Травунију и Хум; па како га прогнао Бодин са «краљевског» стола и два његова сина и једног унука посекао, а остале у свет протерао, а њихну «нарочиту» заклетвом и уговором утврђену очевину отео, то је између потомака Радослављевих и Михалових владала неисказана мржња и вражда. Радослав је пак отео Хум и Травунију од рашких жупана, па су потомци Радослављеви мрзели на рашке жупане, а рашки су жупани опет на њих гледали као на старе крвнике и отмичаре. Тако је исто била потајна мржња међу Михаловим потомцима рођеним од Гркиње или Српкиње. Доброслав је био непријатељ Михалових синова од прве жене, а Бодинови синови опет су сматрали Владимира као отмичара престола очиног, јер су се сматрали као законити насљедници своје очевине. Земља је била мирна, али су били *немирни заинтересовани људи*, па је та мирноћа донела «*велике метеже*» *у српској земљи.* Народ је био миран и задовољан, али несу били задовољни они, који су избором Владимира изгубили престоле, несу били задовољни они, који су тежили да седну на престоле, па им и није било до чекања: они су чекали 11 година, па несу ништа дочекали. Зато се покрену на посао да зло радећи намире своје личне и саможивне смерове сматрајући народ као средство својих интереса.

Јаквинта је мрзила Вукана зато, што је погазио заклетву и није помагао сину Бодиновом да ступи на дукљански престо; на Вукана су мрзили Радосла-

вови синови, унуци и праунуци зато, што су се бојали за отети од рашких жупана Хум, па су га мрзили и зато, што је прогнао Кочопара из Зенте, па и зато, што је он био главни браниоц сирочета — краља Владимира — свога зета. Несу се смели усудити да јавно устану противу зета Вукановог, јер би га Вукан одбранио, зато доклен је био жив Вукан, потомци Радославови и несу могли успети у својим плановима. Требало је, дакле, најпре уклонити са света Вукана, па тек онда могли су се надати успеху да загосподаре над Приморјем и да освоје Загорје. На младића Георгија (Ђорђа) сина Јаквинтина, види се, несу ни помишљали, да им он, као најмлађи у обитељи Војиславовој, може бити на сметњи онако исто, као што несу водили пређе рачуна о Владимиру. Њима, као будућим владаоцима, били су на путу и на сметњи велики рашки жупан Вукан и краљ дукљански Влалимир II. Мрзећи на Вукана, Јаквинта је знала вештину прављења таквих отрова, од којих се није на мах умирало. Радославићи и смисле план, да употребе Јаквинту као оруђе, да отрује Вукана, па су јој то и саопштили, а сами опет отрују Владимира, и онда да захвате власт над Дукљанском, а сву кривицу тровања да свале на Јаквинту, како се не би нико сетио, да су они починили толика зла дела.

«У 12-ој години краљевања краља Владимира (дакле 1013) некакви *најцрњи људи*, који су били *непријатељи* (великог рашког) жупана *Вукана*, *наговоре краљицу Јаквинту, и она начини отровно пиће у Котору, где је живила, па им га даде.*»

Како у овоме времену нестаје Вукана, види се да су га ови «најцрњи људи» отровом смакли. Такав је смисао хроничаревог казивања, јер они, и кад би

отровали Владимира, а остао у животу Вукан, не би се могли надати успеху. Најпре су дакле и отровали Вукана, јер су били његовине пријатељи, што је хтела и Јаквинта, за кога је и отровно пиће и спремила. Тек после овога «*идући*», они оду и у Скадар и предаду краљу Владимиру отровно пиће «рукама његових министара (т. ј. слугу) од којих је био преварен. Тада краљ и падне у кревет.» Тај глас, да је краљ пао у кревет и хоће да умре, разнесе се по читавој дукљанској краљевини. Они најцрњи људи у друштву с краљевим министрима распусте глас, да је Јаквинта отровала краља. Из хроничаревог описа види се, да је краљица дознала, да је Владимир отрован и да ће умрети, па како му је и пређе долазила на виђење: тако и сада оде да га види. «Краљица Јаквинта знајући да ће краљ умрети, оде са својим сином Георгијем (Ђорђем) у Скадар, да краља види. Кад ју краљ угледа, преврне му се утроба одједа и заповеди јој да одлази напоље.» Како су најцрњи људи отровали краља и казали му да га отровала Јаквинта, те да је упропасте, и Јаквинта смисли да упропасти како најцрње људе, тако и краља Доброслава у «тавници», јер њој несу били толико опасни *тровачи*, колико краљ Доброслав, који би као *најстарији* могао доћи на престо. Зато излазећи напоље, рекне «предстојећима»: Зашто овако ради краљ? Какво сам му зло ја урадила? Ако хоће да зна господин краљ, ко му је урадио да умре — урадио му је то стриц Доброслав, ког држи у оковима. Ово је рекла, вели хроничар, хотећи погубити Доброслава, јер се плашила да он не заступи краља у краљевини.» Кад се лично сама уверила, да ће краљ заиста умрети, она спреми план, да по смрти краља не насљеди престо ни До-

брослав, ни Радославићи — *најцрњи људи* — него да краљевину наследи њен син Ђорђе. Како је било у интересу Јаквинте, да нема Доброслава, тако је било у интересу Радославића да нема Ђорђа. Јаквинта је добро измерила стање ствари, она није отровала Владимира, нити за њега отров правила, него за «*неверу*» Вукана, али кад су га најцрњи људи мимо њене воље отровали, она настане да њен син захвати дукљански престо. То је могла постићи преко *искрених* и *оданих* краљу људи, т. ј. преко *владимироваца*. Пред овим људма она је и рекла, кад је краљ од себе прогнао, да му она није «учинила» да умре, него је то учинио краљев стриц Доброслав, па одмах оде у Гарицу (Гарач) очекујући краљеву смрт. Отален она потајно пошље налог «*правим краљевим људма*» т. ј. *владимировцима*, много им обећавајући, кад краљ умре, да га освете и погубе, божем, његовог убицу, — краља Доброслава у тавници. Тако је и учињено. Пошто је краљ умро и био сарањен у цркви светог Срђа и Вакха, људи «у истини краљеви (homines vero regis), по савету Јаквинте, изврше над Доброславом оно, што је Јаквинта поручила: Они га изведу из тавнице, па му извади очи, одсеку моћнице, па пошљу у манастир св. Срђа и Вакха, да се каје над гробом своје жртве, јер су били *убеђени*, да га је он заиста отровао. Доброслав је ту дуго време живио с калуђерима и као калуђер умр'о.

Овакво мишљење «у истини краљевих људи» и учини, те по смрти краља Владимира «докопа краљевски престо (Георгије) Ђорђе син Јаквинтин и отпочне да краљује (1113 год.)

Како је Вукан преминуо, Градиња, који је био добио своју очевину Хум, са својом браћом, која су

владала Травунијом, удари на Рашку па је освоји, Уроша I баци у тавницу, а урошев брат Стеван утекне у своју родбину у Дукљанску, (1) где му се родио син Немен. Он се измирио с Градињом удавши своју кћер за њ и поврати се у Рашку «на столноје место.»

Ђорђе (Георгије 1113—1116.(2) Први пут). Радослављеви синови и унуци отрују краља, да сами за-

(1) Жит. св. Симеуна гл. II: **юже бывьшоу великоу метежоу вь странѣ** *а)* **сеи срьпьскыю ꙁемьлю и** *б)* **Диоклитию и** *в)* **Дальматию** *г)* **Травоунию и ѡ ꙁемьльствовлноу соуштоу родителю юго ѡть братию своює.... ѡни же иꙁьшьдь ѡть крамоли ихь кь мѣсто рождениꙗ своюго** (т. j. отац Немањин Стеван отишао у место свога рођења, **рекомое Диѡклитиꙗ.** Дукљан. Posuitque ibi (у Рассији) duos juppanos de curia sua Velcano et Marco (т. j. Miro(слав) т. j, и постави у Рашкој два жупана од двора свога Вукана и Мирослава. Они му даду заклетву да ће бити искључно људи (васали) његови и његове деце.« Ово је било 1083. Кад је »место рођења Немањина оца у Дијоклитији», то значи да је рашки жупан, дед Немањин, био одведен у Дукљанску у оно време, кад је Михала освојио Рашку и предао ју своме сину Владимиру. Тада се томе рашком жупану и родио бар млађи син, (јер је старији био Урош — синовци Вуканови) у Дукљи. Њима је повратио њихну очевину Бодин. Сада су опет грчки пријатељи Радослављићи освојили Рашку, Уроша стрица Немањина уапсили, а Стеван (отац Немањин) утекао „**вь мѣсто рождениꙗ своюго Диѡклитию**», кад је био отрован Вукан. Градиња из Хума оствоји Рашку 1113—4 године. Градиња се ожени с ћерком Стевановом и поврати му његову жупанијску државу.

(2) Год. 1112 жупан Болеслав цркву св. Мартина у Шумету, поклонио калуђерима цркве св. Бенедикта на Лакрому са свима земљама и осталим покретним имањем и робовима, а године 1114 жупан Грдо исту даровштину истом манастиру потврђује због овог случаја:

Прве године краљевања краља Ђорђа (1114) дигне се Миро(слав) de Paris и каже, да је црква св. Мартина са читавим имањем, коју је жупан Болеслав поклонио манастиру св. Бенедикта на Лакрому, „*својина наша*» па ју је он неправично отуђио и «нама учинио насиље.

хвате власт, т. ј. они убију лов, али им га пред њихним очима докопа Ђорђе син Бодинов и Јаквинтин, па зато и каже хроничар «докопа (cepit) краљевство (Georgius) Ђорђе син *краљице* Јаквинте.» *Отровачи* се нађу изненађени, а као кривци и преступници, они се смуте, забуне, изненаде, тако рећи изгубе. Они су стрепили од каштиге, али уздајући се у свој савез са Јаквинтом, остали су притајани и поремећени, у плану с надањем, да изнова постигну своју намеру. Зато су и ширили глас, да је Јаквинта творац онога отрова, с којим је отрован Владимир. Они су остали на својим очевинама. Градиња се помирио са рашким жупанима и узео за жену кћер Стеванову, синовицу Урошеву. Стевана није могла трпити у Дукљи Јаквинта због поступка Вукановог, па се он и морао мирити с Градињом и опет се вратити у Рашку.

На то му жупан Грдо рекне, да није истину казао, јер је од испокон века иста црква и земља била краљева (regale), и још и данас има старих људи, који добро знаду ту ствар, а то су: монах Лапрендије Pelmonebo (Bellmonette) и Белла жена Прокула Казарића, калуђерица, ћерка Тихославе, која је била (Тихослава) сестра господина краља Доброслава. Зато нека се испитају сведоци обе стране за боље веровање о томе ... Ја Грдо, са мојим крвним рођацима, и племићи дубровачки и племићи травунски. Прво Рикатина Миросављевица, — *кћер краља Бодина* и жупан Грубеша син Браниславов; и Драго приор син (Slabbae) Славе и Лукаров син Николица, Топла Forminova de Rasbigaleri .... Гојислава filio Crossi Ilenoch .... Zanello, Casnazo, Lavatino; Dabraheno жупан de Comene. Тихомир сатник конаваљски, Svergia жупан Травуније и Давид Кознац од његове жупаније. У њихном присутству питасмо предречене сведоке и рекоше: да су поуздано *чули*, да је иста црква са целим својим имањем свагда била *краљевска* и Labezo јеретик држао ју по краљевој заповести, и још за живота свога предао све у руке жупана Болеслава, и учинио га својим сином, и за његових дана предаде

У Драчу је био Гојислав син Радославов, држећи се у дослуку с једне стране, с царем византијским, а с друге стране, са својим синовцима Дукљанске, Травуније и Рашке. Таким начином Радославићи су били опколили краља Ђорђа са свију страна, па се успеху надали, а Ђорђе је био у највећој опасности, јер као противник жупанијског реда ствари и смотрао је све српске државице као своју «*очевину*», за коју му је био крив бивши краљ Владимир, што ју је изнова раздао жупанијским наследницима, били су му криви и његови стричевићи, што су над истима владали. Он је на њих гледао као на противнике своје очевине и на пријатеље и присталице византијске, а они су на њега гледали као на отмичарева сина и као на противника цара византијског, који је бранио жупанијску распарчаност. У ствари: Ђорђе је био представник српске народње мисли и снаге, а његови су противници били представници већ прижевљеног жупанијског реда и жупанијске распарчаности и немоћи. Према оваквом затегнутом стању ствари, није било време надати се миру ни тишини, већ напротив, сваке минуте требало је очекивати несрећу и међусобну вражду. Сами ток ствари тврди, да противници несу стајали скрштених руку: Радославићи су спремали покрет, а Ђорђе је спремао пређу да их од једном све похвата. Ту су ишле узајамне оптужбе, па како се заклела земља рају, да се сваке тајне знају: тако се и обелодани злочинство и Радосла-

у власт реченоме жупану, и тада је дао (овај) сво то насљедство цркви св. Бенедикта. Зато ја жупан Грдо са мојим више реченим сродницима (по крви) исто потврђујем за спасење наших умрлих сродника и наше. Ово је извршено у присуству вишеречених сведока. Ово писмено потписао је и игуман манастира Срђа по заповести краљевој.

вића и Јаквинтино. С тога и изгубе свако морално значење, како Јаквинта и њезин невини и патриотични син Ђорђе («propter nequitam matris ejus»): тако и сви Радославићи, који се већ враћају у дукљанску под *непријатељским барјацима*, са *непријатељском војском*, као праве спахије, да мало доцније са свим — сви пропадну и угасе кућу покретача српског ослобођења (XI в.) Војислава.

Међу тим „*докопавши*" дукљанску краљевину у руке, краљ Ђорђе потврђује поклоне свога оца и својих рођака, на име, цркву св. Мартина цркви св. Бенедикта на Локруму, на основу сведочбе госпође Беле, кћери Тихославине, која је била сестра Војислава, а кћер Драгимирова, и на основу сведочбе кћери Бодинове, која је била удата за Мира брата Вуканова. Потврђујући поклон Ђорђе овако се потписује: «Ђорђе, божјом милошћу краљ, у сагласију са мојом мајком краљицом Јаквинтом и Грдом сродником мојим (consobrino meo)», потврђује дар светом Бенедикту «како су наши предци дали и подписали.» Ово писмено написао «игуман братства св. муч. Срђа и Вакха», по заповести краља», у присуству архијепископа и осталих племића дубровачких, августа 1115 год. Овим је поклоном Ђорђе хтео задобити Дубровчане, чији је град држао у опсади.

У исто доба, како је Јаквинта живила у Котору на «очевини» (patrimonio) свога сина Ђорђа, па су јој вероватно Которци и помогли, да њезин син «дохвати» краљевину, Ђорђе их је наградио. ([1])

Кроз годину и по, толико се разбистри стање ствари, да се обелодане све иитриге византијске и

([1]) Cod. Dipl. II. стр. 19 бр. 25.

Радославића. Обелодане се отровачи и кривци смрти краља Владимира, па и Вукана. Зато је «друге године свога краљевања, Ђорђе хтео потајно похватати све синове Браниславове, али није у намери успео с тога, што им је неко доставио до знања намеру краљеву,(1) и они умакну у Драч своме стрицу Гојиславу. Само је био ухваћен један Браниславић — Грубеша, и бачен у затвор у Скадру. Ово су и чекали Византинци, да се умешају у унутрашње ствари дукљанске архонтије, и да је потчине под своју врховну власт. Сада им сами Радославићи даду прилику да то и изврше, јер су их, због личних користи, и позвали да себе васпоставе у Дукљанској: «у то време византијски војвода Кало-Јован(2) Куман прикупи војску (exercitum) и пође са *Гојиславом* и његовим синовцима (синовима Браниславовим) противу краља Ђорђа. Краљ опет прикупи народ (populum) и спреми се противу њих за борбу. При сукобу, у битци један део (народа) краља Ђорђа устукне и многи изгину, а највише их било заробљено. Краљ с неколицином избегне и *затвори се у Облинквуму*. Византијски војвода и Радославићи нападну на град Скадар и освоје га. Тада изведу из затвора Грубешу (најмлађега сина Браниславова) и по *заповести* (византијског) *императора* (jussu imperatoris), *народ га* постави краљем.» Јасно је, да је дошла заповест из Цариграда, да онај буде кнезом кога народ изабере, те тиме да Византија придобије за себе народ, али народ ипак не узме за краља ни Гојислава, нити ма кога другог од бегунаца у Драч, који су били дошли

(1) .... Nam innotuit eis quoddam consilium ....

(2) An. Com. lib. XIII. cap. V. 12. губернатор Драчки поставио Maurocatacalon-а да командује флотом.

с византијском војском и под барјацима византијским, него Грубешу, који није био у Драчу, и који није с византијском војском ратовао противу своје земље. У Византији се незадовоље само тиме, што су потчинили Дукљанску под своју врховну власт и наместили кнеза, ког је истина *народ изабрао*, али је он у ствари био византијски васал, него *још оставе своју војску у Скадру* т. ј. заузму градове у Дукљи. Народ није могао бити задовољан таким исходом те ствари. Војвода Јован оде у Драч, а гарнизон византијски остане у Скадру. Тада су сви Радославићи подобијали своје «очевине» (alodium-e).

Дукљанском завладају реакционари са завојевачима Византинцима, и Дукљанска западне у онакво стање, у каквом је била 1020 године. Радославићи се радовали, што их брани византијска војска у рођеној њихној земљи противу земаљских и народних интереса. Та издаја земаљских интереса тако озлоједи браниоце Бодиновог града Дубровника, да га старешине и приврженици Бодина и његове деце, предаду Дубровнику на сам дан — Васкрса 1116 године.

Византијске присталице ухвате краљицу Јаквинту у Котору и пошљу је у Цариград (где је и умрла). Ђорђе изгуби Зенту, али је он владао облашћу Црнога Дрима и земљиштем оба Полога. Још није била ствар изгубљена, и још се он могао надати успеху. Он из Облика утекне у своје покрајине и оде својим рођацима у Рашку, да изнова отпочне борбу противу Радослављћа и Византије.

Грубеша (најмлађи син Бранислава погубљеног пред градом Дубровником, од 1116—1123 г.) је био тако жесток ратоборац и храбар јунак да му равног

и смелијег убојице у биткама није било. Зентска се земља умири и свет почне сејати жито и обраћивати земљу, па се опорави и поправи своје економно стање. Настану родне године у житу и вину и народ се снабде и засити.

Међу тим друге године Грубешине владе, умре император византијски Алексије I Комнен (25 августа 1118 г.), а наследи га његов син Кало-Јован Комнен (1118—1143)

Промена на престолу и буна у Цариграду, коју је склопила царева сестра (списатељка) Анна, окуражи Турке у Азији, и Ските у Европи, те насрну на царевину. Зато није ни довршено освојење Ђорђевих земаља.

Нови цар, Јован, пошто угуши побуну у престоници и надбије Турке у Азији, поврати се у Европу и дође у Берхоје, па поклонима посеје раздор међу Скитима, онда на њих нападне и готово их све истреби, а остатак насели у софиској области, на државној земљи, уписавши једне «*у војску*», ([1]) а друге распрода. У овоме ратовању цар се тешко ранио у ногу. Он је ратовао противу Скита пете године свога царовања (1123), а та је година «седма година владе» Грубешине у Дукљанској. Овим ратовима и тешком царевом раном и користио се прогнани краљ Ђорђе, да поврати своју краљевину. «Седме године владе Грубешине — вели Дукљанин, крене се краљ Ђорђе противу Грубеше са Рашанима. Грубеша се припреми за борбу, али у истоме ратовању погине храбро бој бијући с Ђорђем и Рашанима пред градом Антибаром. Њега саране у епускопији истога града, са почастима, у цркви св. Георгија (1123 г.).

([1]) Кинам стр. 7. Нић. Хон. стр. 21. Јефрем стр. 162 и 163.

Ђорђе (по други пут од 1123—1127 г.) је одржао победу и заузео «краљевину», али не «земљу», јер су Радославићи владали својим «очевинама», а у градовима били византијски гарнизони — њихна потпора и заштита. Одржавши победу, Ђорђе не хтедне гонити Радославиће, да му не би опет навукли рат Византије, него пошље гласнике браћи Грубешиној — кнежевима Драгихњи и Драгојлу предлажући им мир и љубав, па им се још «*закуне, да им никакво зло неће учинити и да ће с њима поделити земљу.*» Тек после утврђене вере и заклетве, дођу му оба кнеза Драгихња и Драгојло. Тада краљ Ђорђе расправи оно питање, око ког су се завадили Радослав и Михала т. ј. што је Михала погазио заклетву и уговор и отео Радослављеву очевину у Зенти. Краљ Ђорђе уништи узрок те братске свађе и «*даде им део земље и жупаније у Зенти* (partem terrae et jupparias in Zente) *и веома их почне волети.*» Зашто? Хроничар овако одговара на стављено питање: «И ово је краљ (Ђорђе) чинио с тога, да би могао уловити *њихног* трећега брата Градињу и себи примамити, како би их после све уништио» (ut postea perderet eos), а ми би додали: и ако би их могао придобити на своју страну, да уништи њихну свезу са Византијом, па да заједнички устану и ослободе зентске градове од византијских гарнизона. Градиња пак, као присталица Византије нити је поверовао Ђорђевој заклетви, нити му дошао, него још употреби оно време, кад се Ђорђе с Рашанима задржао у Дукљанској, а Рашка остала без заштите, па из Хума уђе с војском у Рашку и заузме је. Ту се и задржи. Великог рашког жупана Уроша стави у тавницу, а на рашки престо попне свога таста Стефана (српско му име Завида). Због тога

краљ Ђорђе пођe на руку Градињиној браћи — Драгихњи и Драгојлу, да рашире своје «државе» и да њихним рукама уништи Градињу савезника Византије. Ето за што Драгојло «са свима *своје* земље» (cum omnibus terrae sue) уђе у земљу (regionem) *Подгор* и заузме (од велике рашке жупаније) «*Оногоште и многе друге жупаније*» (et alias plurimas juppanias). На тај начин заваде се Драгихња и Драгојло с Градињом и заузму земље, које су биле под врховни византијском влашћу, онако исто, као што је краљ Ђорђе заузео Грубешину државу, која је такође била под врховном византијском влашћу. Овим начином Ђорђе је стекао себи савезнике противу Византије. Због тога и каже хроничар: видећи краљ да Драгојло разумно поступа «*веома му се допадао.*» Зато од своје стране, Драгојло опет припомогне краљу да придобије земљу, јер хроничар вели: «за тим, по савету Драгојла, краљ прикупи војску (exercitum), оде у Рашку. И борећи се, заузме је и *опљачка.* И нађе Уроша у затвору, у који су га били ставили сродници, (1) одклен га извади и постави жупаном рашким.» На тај начин, краљ Ђорђе прогна присталицу Византије из Рашке, јер хроничар вели: «У то време Градиња се повуче у Хум», а рашки велики жупан Урош постане независан од Византије, а друг и савезник Ђорђев противу Византије. Тако је византијска власт била уништена у *Дукљанској* доласком на престо краља Ђорђа; уништена у Рашкој, васпостављењем на рашко-ве-

(1) У тексту стоји: in qua missus a parentibus fuerat. Како тада није био жив родитељ Урошев, морамо мислити, да је стављен у затвор сродником Градињом и братом Стефаном, јер је Стефан родитељ Градињи по кћери, па хроничар говорећи о Градињи и спомиње његовога таста — родитељем.

ликожупанском престолу великог жупана Уроша I; уништена у свима жупанијама кнежева Драгихње и Драгојла, који су се измирили с Ђорђем и постали његови савезници. Тако је краљ Ђорђе прикупио две трећине земаља, над којима је владао његов отац и припремио велику снагу за народну борбу и за српску државну мисао. Под његовом влашћу и око њега прикупи се све оно, што је српски дијало и мислило, што је српски осећало и радило; прикупе се сви они, који несу трпели над собом врховну византијску владавину, и сви они, који су мислили, сањали и радили на остварењу српске државе. Црни ([1]) Дрим је орошавао део Далмације, вели Анна Комненова, а оба су Пологa ([2]) била под врховном владом краља Ђорђа.

Тако силан и моћан, он се врати из Рашке у Дукљанску са великом пљачком. То пљачкање није извршено само у рашкој жупанији, него су и остала племена предвођена својим поглаварима опљачкала Приморје и околине дубровачке. На ове се угледали Горњезећани па су «починили још гора зла» ([3]) . . . а краљ Ђорђе није се ни најмање тим узнемирио «да и најмање притече у помоћ» онима, које пљачкају, јер је то све «чинио по своме тврдичлуку, не обезпокојавајући се ни најмање због таких дела, која његову част понижаваху само да не буде новчано оштећен.» Он је «мислио, да се један владаоц може одржати само страхом.» ([4]) Јер «при свем том, он није

([1]) Anna Com. lib. XII, c. VII. Овде Анна каже: Црни Дрим извире из језера лихнидског, које погрешно називљу охридским од имена цара Мокра и т. д.

([2]) Lucar. An. di Raus. pag. 17.

([3]) Lucari ib. 18.

([4]) ib. pag. 17: «Доцкан се он сетио, да се насљедне државе више чувају (држе) благошћу, него ли строгошћу.»

могао избећи будућа зла, која му на скоро притискоше краљевину и трагички лишише га живота."([1]) Из свега овога јасно се види, да пљачкање његове војске (exercitum) није могло прославити и омилети његово име међу «*народима*", које он није ни гнао у рат, већ најмио војску (exercitum), којој је на место плате била дозвољена пљачка.

Из овога се види, да је читаво стање било раздано и рогобатно: краљ није имао оданости и љубави народње; Византија му је била крвни непријатељ. Од његових савезника и васала, могао се потпуно ослонити само на рашког жупана Уроша. Унутра у земљи, Подгорјем и Оногоштем «са многим жупанијама», владао је Драгојло и био тако моћан, да без његовог «савета» Ђорђе није ни мислио да удара на Рашку. У Зенти је својом «очевином» владао Драгиња и имао своје жупаније. Други кнежеви у Дукљанској владали су својим очевинама, као што је н. пр. био кнез *Михаило син краља дукљанског Владимира,* који је знао, да је за његовог оца направила отровно пиће Јаквинта мајка Ђорђева, и наравно, да да је тражио свету «освету» — крв за крв свога оца. Радослави потомци ширили су мржњу у народу противу Ђорђа, и задобијали народно поверење. Драгињине земље граничиле су са земљама Градињиним, који је живио у Хуму, и наравно, да су се потомци Радослави између себе више пазили и пре се изравнали. Син краља Владимира био је незадовољан на Радославиће, али је веома мрзио на Ђорђа, чија је мати отровала његовога оца, а чији је син сео на престо његовога оца. Михаило као најближи и *први* претеденат на престо дукљански, био је за Ђорђа

([1]) il. pag. 18.

најопаснији, зато је он — Ђорђе од њега и зазирао. Пронашане речи једних противу других биле су јаче од силе и власти. У ман. св. Срђа и Вакха још је живео увређени и осакаћени калуђер, «крањ» — Доброслав. Кад се све ово узме на ум, сви су алодијали били противу краља Ђорђа, па је противу њега био и «крањ» — калуђер. Сви су га у један глас опорочавали. Браниславови су синови опет тражили, да освете крв свога оца, свога стрица и свога брата, јер их погубио Бодин; Рашани су на њега мрзили због пљачке. На Ђорђа су мрзили и бојали га се Византинци. Стање краља Ђорђа било је трагичко: владаоци — жупани били су противу њега; Мијаило — тражио је освету и престо; народи били су незадовољни, јер су опљачкани, а Византија је гледала у њему највећег поборника и јунаке српског и свога противника, који је свесно ишао на то, да створи од српских полузависних жупанија једну целоставну и моћну краљевину.

Да је он сада могао добити новаца т. ј. да је био тако срећан као његов прадед Војислав, да му бура изручи на обалу рпу злата, он би оставио на миру племена и народе, па би за новце прикупио војску (exercitum), у народу би нашао одзива и *на 50 година предупредио би Немању* и ујединио српске покрајине. Али он није био срећан! Његова мати, отац и дед, поред живота, оставили су му у насљедство толико грехова, безакоња и увреда, да је он био приморан да подобна дела домеће на теразије својих противника, а не да их скида и смеће. Он је био унук Михале, који је учинио највећи грех — погазио заклетву и уговор; он је био син Бодинов, који је посекао Бранислава, брата му и сина; он је био син мајке, која је правила отровна пића; он је био приморан да чини

уговор са Браниславовим синовима и да им се куне, да им ништа «зло» чинити неће; најпре им ништа није дао, а доцније морао им уступити очевине; он је опљачкао Рашку и друге покрајине; он је седио на престолу избраника народњег Владимира и дуговао овога сину: очину крв и сами престо. Он је био усамљени представник народње самосталности, а његови противници: ослањали се на Византију, текли жупаније и уливали народу у главу, да је најбоље живети под врховном владом премилостивога цара, да само тада владају срећне године, да само тада роди жито и вино, као да је народ жалосна животиња, која нема виших душевних потреба, него само да се наједе и напије. Племена и народи, *у ситним династичким борбама*, заборавили су ропство византијско, кад им није било мирно од насиља ни огњиште, ни чељад код огњишта; племена и народи заборавили су славне победе на Љешкопољу и Црмници; заборавили су дела великог «савакупитеља» племена Бодина. Врлине су биле бачене у заборав, а греси изнешени на тргове. Народи су слушали те грехове од оних, који су под византијским заставама, засели на столове ситних жупанија и хранећи своја благуотробија предиковали мисли, које руше народе и чине их туђим робљем и странцима у властитим својим кућама, на рођеној земљи, затопљеној крвљу *пет и по* векова, двадесет поколења или пет стотина и двадесет и седам појасева.

И краљ Ђорђе, оптерећен гресима предака, неваљалством своје матере, гоњен нуждом и сиромаштином, узнемирен дослухом својих противника са Византинцима, онеспокојаван мржњом и осветом, омражен у племенима и код народа, забринут намножава-

њем својих непријатеља и успављивањем племена, и предвиђајући крваву расправу са Византијом, пође трагом свога оца Бодина, размишљавајући онако исто као његова мати Јаквинта, да ће се његови сродници умножити (1) и њега прогнати, па држећи да се држава «страхом држи», предузме да их искорени. Његови поступци нагнају његову браћу, синовце и унуке у туђински логор, а грехови једних и других ископају кућу Војиславову. Народи пак и племена никада се не одричу самих себе, свога живота и свога опстанка, зато се у овим борбама измењају мисли, људи се обавесте и порасту, па се и појави на развалинама и гаришту куће Војиславове народна српска држава. Ево како су ствари текле:

Године 1126 Унгри освоје од Византије Браничево и Подунавље. Ови успеси окураже краља Ђорђа и његовог савезника и васале, да ударе на Пелагонију и како вели Кинам, Срби отму и разоре град *Расон.* (3) Лукарије (2) вели: Краљ Ђорђе «пошто је наумио да освоји неке градове, који су били потчињени Византији», а Кинам вели: «Срби — племе далматинско (нападну) и разоре град Расон.» Овај успех извршила је војска рашка и војска краља Ђорђа, али на његову заповест, Радославићи несу хтели ићи у борбу, јер су «*доњи крајеви* (Зенте) *били више* наклоњени цару Византијском, него ли њему», краљ и

(1) Краљ Ђорђе увиде, да се «Драгојло с братом и синовцима разумно владају, и сваким даном *умножавају* и *расту у љубави свију народа,* вођен завишћу и бојећи се, како га народ земље (populus terrae) *није искрено волео*, да случајно не изгуби краљевину« . . . Дукљанин.

(2) An. di R. p. 18.

(3) Сада Ресња у позршју Црнога Дрима, близу Битоља и Охрида.

њима објави рат.» (1) И тако, кад су краљ Ђорђе и велики рашки жупан Урош I крв лили за српску слободу и самосталност, Радославићи под предвођењем Градиње ступе у рат са Ђорђем. Наш Дукљанин ни најмање не спомиње ове спољне догађаје, а Лукарије напомиње само то, како је Ђорђе хтео да осваја неке грчке градиће, међу тим он није могао оставити за леђима крвне непријатеље и савезнике византијске, који су били «*наклоњенији*» и већи пријатељи Византије, него своје рођене земље и свога народа, па је и морао напасти на њих да их надбије и ослободи своја леђа. И док је Урош бој био са царем Јованом у стецишту Црнога Дрима «краљ Ђорђе .... зато даде ухватити Михаила сина краља Владимира, и после њега Драгојла (сина Браниславова) и стави их у затвор. Драгихња пак са својим синовима (2) умакне и утече у Драч. Тако исто, кад је чуо Градиња, да су његов брат и синовци у оковима, оде и сам у Драч.» (3) Други побегну у Напуљску. И тако сви Радославићи пребегну Ђорђевим и народним непријатељима, да с њихном помоћу васпоставе жупанијско живљење и да се наместе по својим очевинима подчињавајући се византијском императору.

Ови бегунци утекну у византијску војску, која се кретала на српске покрајине. Сухопутна је војска већ била ударила на великог рашког жупана Уроша и крв се српска лила у покрајинама Црног Дрима и оба Полога, а византијски драчки војковођа Пиригорди (т. ј. Пири Георгије) (4) са Градињом и Драги-

(1) Lucar. An. di Raus. pag. 18.

(2) Cum quatuor filiis suis Prevoscio, Grubescia, Neeman et Sirac.

(3) Gradigna: Quatuor filios. Radoslavus, Lobari et Bladimirus....

(4) Кинам стр. 46,

њом, прикупивши народ и огромну војску (populum et magnum exercitum) крену се из Драча противу Дукљанске и заузму земљу чак до Вранеје (Vuraneam, где су Војиславови синови 1040 г. надбили остатак византијске војске) и чак до Антивара, где је и била права очевина Ђорђева.

Цар Јован грозно надбије Рашане и оде у Азију да сузбије Турке, а своју драчку војску под командом Пиригеоргија свога војводе упути да с Радославићима да униште Ђорђа. Пиригеоргије с Градињом и осталим издајницима отпочне рат с Ђорђем; али како су цару у Азији били потребни најбољи предводитељи војске, он заповеди Пиригергију (Огњеном Ђорђу), да похита у Азију. Градиња га испрати до Драча оставивши свога синовца, сина Драгихњиног Првошу у Облику да чува градић. Тада краљ Ђорђе зато, што је Градиња са својим братом Драгињом, у савезу с Византинцима разорио и опљенио његову очевину и што је ратовао противу њега, разјарен, заповеди лишити очњег вида (lumine coeli = светлости небесне) Драгојлу и Михаила сина Владимировог. Градиња није само ишао у Драч да испрати Пиригеоргија, него је *израдио* да на место отишавшег војводе, *дође други* византијски војвода, и да им помогне да надбију и савладају краља Ђорђа. Зато и каже Дукљанин, «после тога кад је војвода Пиригеоргије отишао у Цариград, дође други војвода у Драч «Кир-Алексије де Конто-Стефан.» Међу тим док је Пиригеоргије отпутовао и други војвода дошао у Драч, «краљ Ђорђе прикупивши народ, *освоји све своје земље* и само му остао не освојен град Облик, кога он опседне; али га са својима Првоша *храбро бранио.* Чувши за то кир-Алексије са Градињом и његовим братом Драгињом искупе

војску (exercitum) и поћу (из Драча) против краља Ђорђа. Зато, што је у истини, — вели Дукљанин, — краљ већ био без ослонца (rex erat exosus ([1]) omni populo) у читавом народу *никог није било, који би му зато јавио све дотлен*, док није дошао војвода с Градињом и војском (cum Gradigna et cum exercitu). И ударе они (изненадно) на Ђорђев логор, и побију и израњаве многе и они се разбегну. Тада краљ Ђорђе умакне и утекне у Црмницу. ([2]) И војвода Кир-Алексије, кад обрати Ђорђа у бегство, остави Градињу с војском (cum exercitu), а сам се поврати у Драч.»

— «Тада како је већ земља била опустела од *напасти* (tribulationes) ([3]) и ратова, и из дана у дан више и више била упропашћивана (desolabatur), побуни се (rebellavit) Котор, а после и сва земља краља Ђорђа (et tota terra regis Georgii).»

«Но *Градиња*» употреби ту побуну на *своју корист* и «почне заузимати (краљеву) земљу и краља гонити . . . .

— Рашани су га гонили опет с друге стране», јер после победе над Урошем и тамо су завладали «*царски људи.*»

— «Краљ се, — бегајући са својима — овде и онде — крио по планинама и шумама. И видећи са свију страна гоњење, и приступање, незнајући шта

([1]) Народи га били избрисали из своје љубави.

([2]) Cermeniza.

([3]) Ова реч долази од старинске латинске речи Tribula и означава једну тешку справу, коју вукући по сноповима, истеривали су зрневље из класја. Па се овом речју хоће да означе многобројне напасти, насиља, истеривања пореза, намета и т. д. како је који долазио, тако је народ гњавио и истеривао намете, отимао, арао и пљачкао.

да ради", у таквом очајном стању «уђе у замак, који називљу *Оболон*. ([1])

— «Тада Градиња заузме земљу (краљеву) до Котора, изузимајући замка Оболона, у коме се краљ држао.»

Краљ Ђорђе изгуби сву своју очевину. И док су се браћа борила, крвавила, рушила и опустошавала земљу «дукс *кир Алексије*», у том времену *уђе с војском у Скадар и заузме га*. Тада му Градиња — овај највећи присталица Византије, пошље посланике, да «*што пре дође*" (ut quantocius veniret) те да освоје замак и ухвате краља. Кир Алексије дошавши с војском (exercitu) опседне замак. Тада они, који су, како је изгледало, били пријатељи (amici) и најближи краљеви (људи), и који су јели његов хљеб, окрену противу њега пете своје (leva verunt contra eum calcanem suum), ([2]) други споља, и други опет изнутра, *предаду замак* и краља дуксу кир-Алексију (драчкоме стратигу). Краља Ђорђа дукс ухвативши, са собом одведе у Драч, ту га окује и под стражом (cum custodibus) пошље у Цариград, где умре у затвору.» (1127 г.)

Тако су приврженици жупанијскога реда ствари, те вечите анархије и антактије, тога унутрашњег «многоначалија", а спољне слабости и потчињености Византији, у савезу са Византијом оборили, ухватили и предали свога «краља" Ђорђа, највећег борца српске независности и самосталности и издали га, да у византијској тавници испашта своју ватрену љубав према српској земљи и да *сазна*, да је у очима народних непријатеља, највећи грех радити на томе, да

([1]) Код данашње варошице *Ријеке*, у Цорној Гори.

([2]) Овим речма хоће писац да их окарактерише као најгадније створове, налик на оне, који копитама бију своје добротворе.

се један народ ослободи и уједини, и да постане свој и самосталан. Патриот краљ иструнуо је у туђој тавници; али је он својом борбом и ратовањем тако уздрмао, потресао и порушио племенске друштвене основе и односе, да се преживљено стање већ више није могло ни опоравити, ни повратити, ни одржати, него је морало испустити душу на чистом ваздуху онако исто, како је испустио своју душу «краљ» Ђорђе у византијској тавници. Његова борба и његова судбина јасно обелодане ону огромну провалију, која лежи између изанђалог и преживљеног жупанијског стања и између проповедника новога државног стања, у које би ушле све српске покрајине, те би сви Срби били своји и самостални.

Градиња (1128—1138 г.). После пораза «краља» Ђорђа, настане се византијски гарнизони по градовима дукљанским и завлада најгрознија реакција са васпостављењем племенскога «многожупанија», као да је народ средство за подмирење материјалних рачуна свију Ђорђем растераних и озуђурелих жупана и разних кнежића. Кратким, али врло верним цртама црта то реакционарско стање свештеник дукљански, наводећи «многобројне заседе» противу Градиње, што показује, да се то *повраћено у назадак* стање, није могло одржати; да су му дани били избројани негледећи на сва упињања спољних непријатеља и унутрашњих насилника и готована. Ово ретроградно стање изведено је византијским дуксом — комесаром, и дукљанска после Ђорђа опет постане васална земља Византије. Дукљанин овако то стање описује:

— «После тога кад је ухваћен (Ђорђе) искупљени народи (populi) извичу за «краља» Градињу. Он узевши краљевину (дукљанску) отпочне управљати народом

са свом правдом. Био је разуман муж (sane vir) бојећи се и љубећи Бога, побожан и милостиви заштитник и бранилац удовица и сирочади, преиспуњен у свачему свима добротама. Сврх овога, *они* који се *били разбегли по земљама* (regiones) и пределима (provincias) и у Пуљи (Apulia) кад су чули за доброту његову исповраћали су се на своја места, у отечество своје (ad loca sua, ab patriam suam) и испуне и настане земљу, која је већ била остала као (quasi) упропашћена и опустела. Поднео је такође краљ Градиња, за време своје владе, многе заседе и неправична гоњења од злих људи, но Бог је њега од свега избавио. И навршио једанајест годуна краљевања, па је отишао путем свију и заспао с очевима својим у миру. Часно и славно сарањен је у манастиру мученика Срђа и Вакха, рукама својих синова кнеза Радослава, Јована и Владимира.»

Оваква карактеристика, угодна за приватна човека, не показује у Градињи државника, него «мужа» обичне памети, који немајући ни најмањег појма о држави и народној мети, намиривао је приватне рачуне, па се удружио са непријатељем свога народа, и од независне и самосталне краљевине, и без мало уједињене Србије, отишао уназадак и понор племенске анархије, унутрашње раслабљености и спољашње немоћи. Тим самим својим поступцима, на место развијћа унутрашње снаге, даде пример, да се у српске послове мешају странци и да српске ствари решавају околне државе, и од исхода њихове борбе, да зависи и решење стана српских племена.

Та унутрашња слаботиња и вечита анархија даде прилику западним духовним и светским поглаварима, да се упну из све снаге: једни, да српска племена прео-

крену у католике, а други да себи потчине српске племенске државице. Па како је Градиња призивао Византинце, тако се исто нађу други, који призову Угре.

Како се спремао други крсташки рат, једна група тих завојевача, на челу које је био римски папа, предузме, да у српским државицама утре пут католицизму. С том намером папа Калист II г. 1121, шаље *плашт* архијепископу дубровачкоме Гирарду и потврђује његова архијепископска права над «краљевинама Захлумљем, Србијом и Травунијом», и над епископијама: рисанском, будванском, дуљчинском, скадарском и дривастанском. Папа налаже митрополиту дукљанском т. ј. антибарском, да се потчини дубровачкој митрополији.

Због ондашњих догађаја (од 1121 до 1142 год.) остало је стање ствари непромењено с тога, што је Византија освојењем српских државица у колико се старала, да се оне политички не уједине, у толико је опет бранила у њима православље од папских насртаја. Пред сами покрет другог крсташкога рата, год. 1142, папа Инокентије II, поставља за дубровачког архијепископа Андрију, даје му плашт и заповеда, да се искорене и очисте разни *јеретици и схизматици* т. ј. богумили и православни. Те исте године папа му одређује границе архијепископије, у које увршћује «краљевине» (regnum) Захлумље, Србију и Травунију, и градове: Котор или Рисан, Будву аварску, Дуљчин, Скадар, Дриваст и Пулат, са свима манастирима, црквама и њихним парохијама, заповеда да им се плаћа сврх «десетине» још «држање» (posesiones), «добитци» (praedia) итд. и да држе (спахилуке) села, колоне (отроке) или насеобине, и да плаћају при-

ходе од свега што има у «води или у пољу» in aquis seu agris и т. д. и свакојаке приходе, који ће се моћи добијати.(1) Опуномоћава га, да пази, да се не проповеда никаква вера «противна» католичкој вери и да пази, да у цркви не бивају пертурбације.

У то исто доба, велики жупан рашки Урош I уда своју кћер Јелену за угарског краља Белу слепог, чијем двору оде његов син Белуш, па је радио, на место што Византија влада српским државицама, да над њима завлада Угарска.

За сигурније постигнуће својих смерова, Угарска сама ступи у савез папине групе, која је тежила да освоји византијско царство и све земље њој потчињене, и да уведе католичку веру, па у тај савез увуче рашког великог жупана Уроша II преко брата му Белуша, па у тај савез уђе и велики кнез дукљански Радослав, насљедник Градињин.

Радослав (1138—1186 г.). Године 1149 покрену се противу Византије Срби Приморја и Загорја, а цар Мануило, најпре удари с војском на државу Првоше Драгињића у површју (2) Црнога Дрима. Освоји град Расон, (3) Галич, земљу Никавску и т. д. Велики кнез дукљански Радослав уплаши се, дође императору Мануилу и преда му се. Цар му даде «сву земљу за господарење и управљање, *коју је држао његов отац* Градиња.» После пораза осталих српских жупана на Шаранцима 1150 г. где Радослав није ни учество-

(1) Cod. Dipl. II, 33. и. пр. et proprietarie dispositionis in presentarum juste et canonice posidet etc.

(2) Тривалијом Византинци називљу у овоме времену онај чвор брда и хлапапа Шаре планине, с кога се спуштали Срби у три огромне дубодолине: Вардара, Црнога и Белога Дрима.

(3) Сада Ресња.

вао, око 1154 год. побуне се противници Градинића противу њих и доведу дендријског жупана Дешу сина Уроша I, брата Уроша II, па му даду (горњу) Зенту и Травунију. Радославу и његовој браћи остане Приморје и градови Котор до Скадра. Радослав и његова браћа ратовали су, да поврате отете земље и да очувају оне, над којима су владали. У Рашкој, цар византијски Мануило збаци Уроша II, Белуш остане у Угарској, а Дешу одведе у затвор у Цариград, (1) и постане великим рашким жупаном Немања око пол. XII века). Немања настави борбу противу Градинића, који ступе у савез с Дубровчанима и Византинцима; али Владимир погине у боју косовском «на Пантином пољу» код Звечана. Године 1177 Немања придобије на своју страну све владике Приморја: они се потчине рашком митрополиту. Године 1186 Немања заузме читаво Приморје с градовима, а Радослава и његове сроднике прогна из земље и сагради свој дворац у Котору. Тако је пропала династија славнога Војислава Требињца, а племена српска уједини и «савакупи» потомак требињскога жупана Белуша.

Из историје архонтија: Србије, Хума, Травуније и Зенте могу се извести и пронаћи узроци, који су допринели овакву или онакву њихну судбину.

Сва ова племена махом су истребила римско становништво како у Приморју, тако и у Загорју са маленим изузетком, на име, остали су у брдима *Власи* и у приморским градовима — *Римљани* (2) (Моровласи, Морласи). Власи се асимилирали са завојевачима, кад

(1) в. м. чл. у Гласнику 54.

(2) Гл. 47 стр. 310 и 311: **И да не емле Срьблинь Влаха безь суда** = Et ut Sclavus non apprehendat Raguseum sine judicio.

су ови примили и усвојили хришћанску веру освојених, на *своме* словенском језику, Влаха је нестало т. ј. претопили се у Србе. И тада је «*била велика радост међу њима.*» Освајаче, хришћанством освоје побеђени, а побеђени постану један народ са освајачима т. ј. једни приме хришћанство, а други се претопе у завојеваче.

Није тако лако ишло измирење са «Римљанима» приморских градова, који су поглавито упливисали на приморске српске архонтије, те несу биле кадре и створити једну државу. Српска опет она племена, која су примила хришћанство на своме језику, очувају своју народност и претопе у себе Латине. Своја рођена књига донесе им развијће народне свести. И то је главна разлика између осталих племена и Бело-Хрвата. Зато њихна судбина и пође различним путевима: Бели Хрвати изгубе своју самосталност, а њихна браћа одрже своју независност и склопе велику царевину и народну црквену књижевност. Најпре се у Приморју ствара од свију архонтија једна тетрархија, којој је само недостајало Србије, па да се оствари једна држава. Но Прелимир није могао себе и своје време надмашити, па није ни могао створити државу.

После Прелимира, Бодин уједињава сва племена, али су ситни племенски и династички интереси били још тако моћни, да су порушили творевину Бодинову. Увлачењем у унутрашња питања Византије, сами владари дукљански учине, то пропадне и дукљанска снага. Јединство национално ствара Рашка. Да Рашка изведе самосталну државу, којој ће припасти сва српска племена, поглавито су допринели ови узроци:

1. *Географски положај.* Архонтија Србија граничила се са свима архонтијама Приморја — с Хрватском, Хумом, Травунијом и Дукљанском и осталим

српским племенима византијске империје. Она је заузимала брда, планине и планинске хланце од реке Купе до три дубодолине т. ј. Црнога Дрима, Белога Дрима и реке Вардара — *Тривалија*, а то и јесте центрум Србије.

До половине X в. она је заузимала и Зенту, што је лако било, кад су границе њене биле на планини Проклетији, Кому и Корабу. Дакле не само што је по географском положају заузимала најнеприступачнија места, него је била и највећа по простору.

2. *Судбина саме архонтије.* Заузимајући најузвишенија и најнеприступачнија места са околним долинама и родним равницама, она је дошла у сукоб: *у Подунављу с Фругима, с Блгарима* и *Угрима*, па је морала развити војену снагу. Она надбије Блгаре, али Угри је надбију и истисну из Подунавља. Тада се снага њена концентрише у брдима, са којих је предоминирала у Приморју и тежила Подунављу. Она најпре освоји Приморје, за тим читаву Тривалију и најпосле Подунавље. Средиште српске снаге било је онда као што ће бити и у наше дане, у рукама онога, коме буде база Лим, Ибар, Лаб, Ситница, Бели Дрим и саставци Белога и Црнога Дрима са Шар-планином.

Овај географски положај јесте главни узрок снаге велике рашке жупаније. Њу *обилазе* преврати Подунавља и превртљива судбина Приморја: њезина је основа јака и неприступачна онако исто, као и они хланци гранитних и мермерних брда и планина, на којима се засновала српска снага.

Ка овима главним узроцима можемо додати и трећи чисто морални, на име: заштићени и усамљени у брдима — Рашани, очували су у свој својој чистоћи све своје народне обичаје, нарави и навике, па су из-

ванредно остали привржени ка свему ономе, што сачињава *народност*, а то су: *језик* и *обичаји*. Уз ову љубав према својој надоности, у Рашкој се и јављају веома знатне и узвишене личности, које су одгајене, не у лаким наравима Приморја, или под туђинским упливом Подунавља, него у чистом српском духу. То су узроци, који су учинили, а и дан дањи чине старинску *Расију* средиштем чисте и непомућене народности српске.

Судбина српских племена решавана је и вазда ће се решавати у центруму српства т. ј. на узвишеном пољу Косову — на Трипољу према Паунима.

Без Расије и Косова нема *своје стратегијске* и *историјске* вредности по сво Српство, ни само *Приморје* *нити само Подунавље*, јер су обоје сувише изложени туђим упливими, због свога *географског положаја*.

Унутрашње стање живљења жупанијскога времена.

Сви појави жупанијскога времена имају своје узроке у унутрашњем душевном ступњу развитка племенске самосвести.[1]

Основна је јединица удружења — *породица*.[2] Са умножењем породице, шири се и њезина снага и област земљишта, на коме она живи, па зато више породица склапају *више* удружење — *задругу*, која живи код једнога дима, под једним кровом. Земљиште на коме живи, то је њихна «очина» или «дедина», над којом и којом управља најстарији (или ретко изабрани) члан задруге, као што управља у породици отац. Намножење више задруга, које имају једнога родоначелника јесте *племе* (gens кољено). Над племенима и владају *племено-начелници* т. ј. *родоначелници — најстарији = «жупани — старци»*, каже Порфирогенит. Читаво *земљиште*, на коме живи племе, поставше од једнога родоначелника, управљано жупаном, не може појединац ни *продати*, ни *отуђити*, ни *заменити*, јер је оно *свију* чланова племена, па се зато и звало «*племенштина*», а читаво племе презивље се по своме родоначелнику, и то се презиме свагда свршава на *ићи* или *ичи*, н. пр. Краснићи,

(1) Према овоме, историја није ништа друго, него развиће *народње самосвести*.

(2) Породица је: *отац, мати и деца*.

Васојевићи, Белопавлићи, Радимичи, Качићи итд. Како се с током времена, на извесној просторији намножило или стекло више племена, па због спољних или унутрашњих прилика или неприлика племена била приморана да бирају једнога вођу у рату, или у сукобима: онда су се ови *старци — жупани* потчињавали једноме — пану или бану, (dux herzög), па је његов род, од *изборног* вође, постао насљедни кнез: онда се таква удружења и називљу по имену земљишта нпр. Опољане (Пољани), Травуњане, Захлумљане, Хрвате, Боји, Смољане, Велогезите, Рашане итд. Овакви друштвени склопови имају чврст војнички склоп, са кнежевима, банима, жупанима, хиљадашима, стотинашима, педесетницима. У оваквом облику друштвенога склопа, населила су се словенска племена на трачко-илирском полуострву. У таквом су стању била руска племана *пре* Рурика, Чешка — *пре* Пржемисла и т. д.

У свести наших предака, жупанијскога доба, највиша јединица друштвенога склопа, била је: *велика кнежевина* или *велика жупанија.* Ту нема још речи «*народ*» (populus), него имају речи «*род*» или «*племе*» (gens), а више племена уједно — жупанија. Такав смисао имају генције Рима, кољена јеврејска, родови код Руса и т. д. Код нас вели се за Себеслава: rex congregavit gentem multam т. ј. краљ скупи много родова (племена). Реч «*народ*» јавља се при крају 9 и у почетоу 10 века н. пр. и свега *народа* или «видећи *народи* (племена) поплаше се.» Тек у почетку 11 века у свести наших предака, одомаћила се реч «*народ*», па се тада и почиње борба племенских поглавара око уједињења племена у *један народ.* ([1]) Из те борбе, *племена* прелазе у облик *државе* енер-

([1]) У речи «*народ*» стопили се *родови* = кољена.

гијом појединих племена и појединих вођа. Таквом исходу у стварању државе (скупљању и уједињавању племена) помажу, колико географски, орографски и хидрографски положаји земље, толико исто и спољне прилике. Тако је Москва уједнила руска племена и кнежевине; тако су Премисли из Праге уједнили чешка племена, тако је племе Пољани уједнило љешка племена; тако је Рашка уједнила српска племена. Оваквом уједињавању несу били узрок спољни завојевачи, него се поглавито племена уједнила по законима друштвеног развијћа свести и прешла из анархичког племенског стања у вишу форму друштвеног облика — *државу*.

Српска су племена освојила старинце, поромањене Даке, Весе, Арбанасе — *Ромеје*, и римске градове. Како поромањени, тако и Римљани Приморја, били су хришћани и живели државним животом. Ови освојени, не називљу се ни по племенима, нити се називљу народом, него се зову или Римљани, или Латини = хришћани, или се обично називљу по имену града н. пр. Которанин, Дубровчанин и т. д.

Да прегледамо ове облике живота наших племена од како се стално настанила на земљишту источног римског царства, јер се у томе живљењу огледају закони, по којима се развио друштвени живот од породице до највише форме жупанијског времена — *архонтије*.

1. *Породичко живљење.* Ступањ развитка племенске свести о породици био је толико развијен, да *отац* породице (владика) не само нема власти над животом своје деце, него нема власти ни над непокретним имањем. „*Отчина и дедина*“, на којој стануje и живи крвно потомство једнога родоначелника —

јесте свију њих *општа својина*. Њу отуђити није властан отац без сагласија свију глава не само *породице*, него читавога *рода*. (Ego Brana una cum filiis meis... omnes nostras terras... una cum conjuge mea... omnibus fratribus et sorore meà т. ј.) Ја Бранко заједно са мојим синовима .... или .... све наше земље... заједно са подругом (женом) мојом.... или сва браћа и сестра моја, и тако даље.

Ово се односи на племенштину или земљу читавога рода. У ово не спада «*поклон*», не спада «придодано» (прћија, мираз) и т. д. јер је с тим *имаоц* истог могао радити шта је хтео.

Подруга (жена) није била у неограниченој мужевљевој власти, него је сматрана као *пуноправна* личност; и њена сведочба вреди (н. пр. Бела кћер Тихославина сведочи о имању). Зато, што је племенштина била непокретно имање *читавога* племена, и није ни могло бити *мираза*. Девојка удајући се и остављајући своју «*дедовину*», улазила је у иста права куће мужевљеве, каква је права имала у кући свога рода, па се без њеног пристанка није ни смела нити могла земља отуђити. ([1])

([1]) *Породица*. Од родитеља деци остаје племенштина т. ј. део племенског земљишта, које не спада под баштину. Женскиња удајући се добија *рухо* и *оброх* за удају. Ко иде из породице на војску, одговара сам *главом*.

Задруга. У задругара је све *обћено*: и *добро* и *зло*; и *корист* и *штета*; и *добит* и *дугови*. При деоби свакоме *свој део*

Имање. Имање је оно, што је ко *привредио*, *добио* или *нашао*, у што не улази племенштина. У имање спада: прћија, даровштина, бенефиција и „*очинско*" (што је отац од некуд привредио).

Племенштину треба: *радити*, *уживати* и *њом живити*, но *не отуђити*.

Лично имање: како стекао онако и растекао.

2. *жупанијски племенски живот.* — Зачетак је жупе у крвноме сродству, као што потврђују презимена читавих племена или жупа. Из тога крвнога сродства развила се општа крвна *одбрана*, на основу природнога закона борбе о опстанку.

Од VII до XI в. жупом се назиље округ са тржиштем, у средини, где је постао град (ограђено место. Најпре Дрвенград или Брвеник и т. д.). Жупом управља жупан, што потврђује овај факт, *по смрти* Тихомиља: «отпочну да владају сви жупани (или бани) исто онако, као што су пре (ut prius) владали, сваки у својој жупанији.» *Пре*, дакле (т. ј. изнајпре), они се несу никоме потчињавали, па су мало по мало потпали под власт једнога архонта т. ј. rex-а т. ј. *великог* жупана или краља, ([1]) а његова врховна власт тек се доцније развила над осталима.

Византинци називљу племенске жупане *ζουπανος γεροντας* т. ј. жупани старци. Кад су српски жупани, брдовитих покрајина, у почетку IX в. збацили врховну зависност од Византије, Византинци их називљу архонтима. Овакве су архонте имали у IX и X в. Србија, Хрватска, Травунија, Хум и Дукљанска,

Не подлеже продаји или отуђењу, јер су *опште: шуме, земља, испаше.*

На *оштем* добру *Власи пасу стоку.*

Имање се дели на — *гибле* и *негибле.* Управо је прво *имање.* Личних обавеза, у данашњем смислу ових речи *нема*, јер се оне зову: *увет, завет, рок* (т. ј. зависи од његове воље да их изврши).

Предмет уговора може бити само ствар (res).

Наслеђство не може отићи изван *породице, рода* или *племена.*

Племена се зближила преко бракова.

([1]) У Дукљанина. Јасно је, дакле, да су српска племена заузела земљиште на територији византијске империје, под предвођењем својих племенских жупана или кнежева.

јер остала српска племена била су потчињена Византији или Фругији или Угрији. За време освајања земљишта византијске империје, и за време борбе са новим спољним непријатељима или у борбама племена с племенима (1) т. ј. у борби за опстанак и морали се појавити «*бани*» с већом војничком влашћу (напр. у Хрватској бан, над три северне жупаније ради одбране од нових нападача; у Босни бан над две жупаније и т. д.), и они се доцније и преокрену у краљеве, (2) а жупани постану кнежеви (judex). Ко је задобио или освојио више жупанија, тај је постао моћнији и јачи.

Оваку њихну *појачану* и *већу* власт, утврди им Василије Маћедонац 871 г., *да је стална и законита.* Зато они и припознаду опет власт императорску, јер их је она штитила од племенског *избора* и византијског *збацивања.*

Порфирогенит вели, да племена: Хрвати, Срби, Хумљани, Травуњани и т. д. немају владаоце (ἄρχοντες), него жупане старце, као што је то обичај и код осталих Словена.» Тек Василије Маћедонац њима је назначио «владаоце» (ἄρχοντες), које су они «*хтели*» и избрали из *рода*, који они највише поштују и воле.» У тој василијевој потврди налазе се две мисли: мисао *зависности од Византије и мисао «државе» и «владаоца.»* Од тога времена сва су именована српска племена заимала владаоце, који се грчки називљу: *архонт*, латински — рекс (rex), а српски краљ или велики жупан или велики кнез.

(1) Маврикије вели, да живе у вечитом међусобном ратовању = анархији.

(2) Реч «*краљ*» долази од речи *Карл.*

Овај акт сведочи, да се тада и појавила мисао државе и владаоца.

Са речју «*држава*» промене се односи главара према племенима; јавља се мисао *врховне* власти, која је супротна *словенском начелу*, по речма Прокопија, по коме је извор власти у народу. Одмах од 871 г. већ су имали своје архонте: Хрвати, Срби, Захумљани, Травуњани, Дукљани и Моравци. Једини Неретчани задржали су чисто словенску жупанијску управу и управљали се по својим старинским жупанијским обичајима, па су и морали брзо подлећи сасредсређеној снази српских архонта, како се види за време владе Петра Гојниковога (914 год.). У Бело Хрватској било 14 жупанија, па је било и толико жупана. Над три северне пограничне жупаније управљао је бан (dux), а над баном и над осталих 11 жупанија владао је архонт (rex, краљ). У свима осталих архонтијама било је стање налик на ово стање. У архонтији Србији, у почетку деветога века, било је две бановине (Босна и Мачва) и једна велика рашка жупанија, иначе било је онолико жупана, колико је било и жупанија.

Што је у Србији било три бана, то се изјашњава њеним земљописним положајем: између Византије, Блгарије и Угарске, па је туна била потребна много већа војничка снага. ([1])

Доћи до овог вишег ступња и остварити га, то се није могло учинити без борбе: жупани су бранили старински жупанијски склоп, а архонти или краљеви борили се за самодржавну власт, па су их у томе потпомагали «*народи*», да се избаве *спољашње зависности* и *унутрашњег «многожупанија.»* Већа снага

([1]) бан је (ux = војвода.

или општа несугурност од спољних непријатеља и приморала је жупане, да се потчине једној општој власти — великог жупана или краља; а унутрашња несигурност народа од ситних жупана или властеле, принудила је племена, *да траже заштите код архонта.* Ови опет *архонти* нашли су *у цару* византијском *заштиту своју противу племенске демократије.* Тако су постале племенске краљевине у X и XI веку. Пређашњи жупани постану краљеви чиновници.

Над свима — *краљ* (rex).

1. *Бан* — војвода (dux).

2. *Жупан* (судија = кнез = judex) и т. д. сви жупани састављају краљеву «*околину*», која се с њиме саветује, врши дворске дужности и ужива највеће почасти.

3. *Седници* (стотинаши — centuriones).

Заједно с *баном* заседавало је и судило *седам седника* (стотинаша).

Са *жупаном* (comes judex = кнез) седио је по један седник (стотинаш). Њих је било у жупанији више, па су по један, на изменце, заједно са жупаном расправљали послове и судили. Седници су у ратно доба предводили своје стотине.

Првоначелна је власт *жупанска;* али с током времена и живота, развила се власт *бана* и, најпосле се створила *краљевска,* доцније и *царска* власт.

Што је био домаћин у кући: то је био жупан у жупи: *судија, предводитељ и првосвештеник* (пре покршћења).

Власт жупана, због ратова са суседима спољашњим или са непријатељима унутрашњим, мало по мало ослаби, јер није имала снаге, да брани спољашњу независност и унутрашњу сигурност, па се и створи власт

већа и виша — велики жупан (*Μεγαλη ζουπανος*). С током времена, жупани постану њихни потчињеници, а с појавом краљевске власти, ови постану краљеви чиновници. Онде, где су *жупани постали потчињеници великог жупана* [1]) — *доцније краља,* — *ту се правилно развијала краљевска власт и уједипила племена,* посљедицом чега је било: *постанак самосталне краљевине (доц. царевине)*; *а онде, где су племенски жупани одржали победу над централишућом влашћу, та су племена морала потпасти под туђинску власт* на пр. Бели Хрвати под Унгре; западни — полабски — Словени, под Немце, или српске племенске државице (in Macedoniam) Маћедоније, под Византију и т. д.

У независним или полузависним српским архонтијама, жупани (кнези) задрже судску всаст, па су отуда добијали трећи део «глобарине», неке приходе од манастира и т. д. Од њих је постао онај сталеж, који се називље једним општим именом «*велики властелини*» или «*кнези земљи.*»

([1]) **Прѣвеликомоу жоупаноу вьсѣхь србьскыихь ꙁемль и поморьсвынхь** .... Домет. 1865. стр. 227.

Св Савва вели: **и миоꙁи вь вась жоупаны мали и всліци.** У Домет. 1860 г. стр. 142. Дук.ъ. стр. 19: Unicui bano, id est duci potestatem sub se habere septem centuriones, qui recte ac juste populum judicarent, et tributa acciperent, et bonis praesentarent; bani post haec medietatem regi persolverent, et medietatem sibi tenerent. Comitibus vero, id est juppanis, jussit sub se habere unum sednicum, qui cum eo similiter judicaret populum .... et duas partes tributorum comites, id est jupani, regi ut solverent; tertiam vero suo usui retinerent etc. т. ј. сваки бан (т. ј. dux) имао под собом по 7 седника, који су народу судили и дације купили за бана, а бан половину од тога себи задржавао, а половину слао краљу.

Кнежеви т. ј. жупани имали су под собом по једног седника, с којим су заједно судили народу и дације узимали, па две трећине слали краљу, а једну трећину жупани себи задржавали и т. д.

На основу ових података, морамо казати, да су се јужно-словенска племена настанила на земљишту византијске царевине, под предвођењем својих *жупана и бана са уређеном и склопљеном војном организацијом, која је била војничко-четничког карактера.* Колико је било изабрано војних вођа (dux, бан) разним племенима, толико је и било великих жупана. Борба и ратовање њих тако уздигне, да се појави више државица племенских; њих и припозна и утврди Василије Маћедонац, а та их потврда *уздигне на ступањ архонта над читавим областима* (regiones rex). Они жупани, који су били ближе Солуну и у равницама, *несу се могли уздићи на ступањ архонта, јер их Византија себи потчинила још као жупане.*

На чисто жупанијску = племенску словенску управу, гледали су византијски писци (Маврикије, Порфирогенит и др.) као на «анархију и атактију» т. ј. као на безначалије и неред. Исто су тако гледали на то жупанијско стање и словенска племена руска, кад су позвала Рурика говорећи: «да је њихна земља богата и изобилна, али да у њој нема реда, него дођите и «књежите.» ([1]) Зато су византијски цареви и штитили то стање «многоначалија», па зато Маврикије и даје савете у стратигону, да такво стање словенских племена треба подржавати, да не би она створила једну државу, па би онда била опасна за Византију. За то су византијски цареви штитили то стање у српским земљама, бранили претенденте; зато су и блгарски цареви бранили претенденте на српски престо; зато су византијски цареви и бранили Радо-

([1]) Није истинита она Рајићева изрека: Обичаи Сербов и Хрватов, мало се у чему разликују од старине.» (III. 53) Јер су Срби створили краљевину.

славиће, а били противу Вукана, противу Бодина, противу Ђорђа, јер са постанком српске организиране државе, српска би се племена ослободила од Византије, као што је то и извршено, када је Немања ујединио бивше архонтије у једну организирану *државу*.

Жупанија је била склопљена овако:

а) Жупан (кнез).

б) Жупанова дружина.

в) Племенити људи.

г) Кмети т: ј. Себри ([1]) = слободни људи = домаћини.

д) Власи (од ***Βεσσοι***). Бугари работници, од речи vulgus.

Највиша власт, то је био *збор* од свију кољена, јер се Словени од испокон века не покоравају једноме човеку, него врховну власт налазе у народу и њој се покоравају. ([2]) Зато се нов закон морао прочитати по свима племенима и општинама, па га тек тада народ усвајао или неусвајао: «и *сви рекоше*, да је добар или није добар» (закон). Жупанијска је управа текла «по законима отаца и дедова и свих првих.» — «Тако хоће стари закон», вели се у поличком законику: «то је био стари закон.» Племенски су закони: *обичај*, *разлог*, *завет*, *зарок*, *наредба*.

Суђење. На првом месту стоји: «задругарско суђење»; на другом месту: «жупска правда.» Ово су најстарији облици суђења.

Доцније долази: «*господски суд*» за чељад и оне људе, који живе на господској земљи.

([1]) .... **Аще ли свободніи соуть себри соуще ....**

([2]) .... Sclaveni .... non uni parent viro, sed ab antiquo in populi imperio vitam agunt etc.

«*Жупска правда*» судила свима слободним људма и судили «*ротници*» или «*поротници.*» Најтежа је била каштига, кад кога мету под «*гомилу.*»

Кривично право има са свим приватни карактер, и на првоме месту стоји: «*шкода*» — «губитак». Преступника називљу: «*шкодник, злотвор.*» Кад се није могао изнаћи кривац — плаћа «околина.» При убијству разликовало се убијство *кнежевог* човека, од убијства *слободнога* т. ј. себра. За првог је казна, већа, него за другога.

Тровачима и разбојницима жупан или кнез изрицао пресуду по *својој* вољи.

При *повредама* на пр. сечење, рањављење, бијење, псовање, за «*кнежеве*» људе плаћала се *већа* накнада, а *мања* за себра.

Насилник женскиња казнио се као и *убијца.*

Крађа се разликује: крађа *польска*, и крађа *градска.* И *строжије* су *казни* за *польску* (¹) *крађу.*

Кварење туђих ствари сматрано је као *лична увреда.*

Издајника су предавали «у кнежеву вољу», па је над њим обично изрицана казна, која се зове «*поток*» т. ј. смрт и грабеж (свега што има).

Где ко суди, њему и припада глоба.

Сведоци морају имати: 1) добар глас (име); 2) знање дела (т. ј. очевидац), 3) сведоци се несу заклињали.

Поротници од обе стране, својом заклетвом потврђују правичност заклетве *параца.*

Кад се судило женскињу, поротници су — женскиње.

(¹) т. ј. Польска је крађа *опасна*, а то доказује, да су били сточари или земљорадници.

Још је био у обичају «*суд божји*», са заклетвом на «*моштима*», или да «*хвати у котел*» или најпосле, «*борба*» (хришћанског времена).

Самосуд је самопресуђивање; а суд *трећег* — *изборни* (суд).

Распре између «закрвљених» страна или због «племенштина» и т. д. решаване су на «станку малом» или «станку великом.»

Породица јамчи за *чељад*.

Задругари за задругара, а

Жупа за жупљане.

С постанком и ојачањем врховне «краљевске» власти, постаје и «краљевски суд.» Краљ се «саветује са својим жупанима или кнежевима.» Кад је «краљ» Бодин посекао своју браћу пред градом Дубровником, противу таквог су поступка били како жупани, тако и «народи» (племена), па његов син није ни могао добити «краљевину.»

Предмети купље — продаје. Продаји — купљи изложени су предмети само *гибли* (т. ј. покретни). При свакој купљи — продаји морали су бити сведоци и жупани или њихни заменици. Акт купље — продаје свршаван је «*запићем.*» Доцније (у X и XI в.) и *негибли* предмети могли су бити продавани и то само: *земља ораница* или виноград или уљаник, а све остало *ишло је уз ораницу као правина*, а таквима биле су: *испаше*, *лугови*, *планине*, *воде* и т. д. као pertinentia, adjacentia.

Јединица за *мерење* била је или количина засејаног зрна нпр. пет карлица проса или количина добивена од жетве, или стока, за означити коју, узета латинска реч *пеција* (од pecus — скот) или *модија* (од које дође **мьть**).

Економно је стање било веома жалосно или с тога, што није било радних руку, или с тога, што су

утаманили шуме, па се појавиле гладне године поред недостатка новаца. То се види из продаја, где се парчета земље (X и XI в.) обично продавала за *жито* (н. пр. за два солида и један модијум *жита*, или за *сол* или за *вино*, или за *марву* или за *лук* н. пр. за 300 главица лука; или за *испечен хлеб* н. пр. за четири сирца и за четири хлеба). Доста је ових навода, па се даје лако замислити њихно жалосно економно стање, кад сопственичари продају земљу да подмире неизбежне потребе, као што су: да се захрани, да се осоли и т. д. Поред инокоштине у радним рукама, они несу умели да обрађују земљу, па није ни било асне обрађивати земљу, јер није било *имаовне сигурности* због честих ратова и међусобних зађевица, кад су једни другима чинили штету тиме, што побије његове робове, упропасти храну, посече дрва и т. д. Уз то несу умели да надокнаде земљи ону снагу, коју су из ње исцрпели, па несу то ни имали чиме, него су продавали своју земљу «властелину», и на истој постајали «*отроци*.»

Новци и мере. Ондашњи наши предци несу имали својих новаца, него су се служили римским новцима, па их и називали оним именом, како се исти називали онамо, од куд су их добијали. Новце су звали: солиди, аргенти, и то обично по именима царева, чији је лик био на новцу н. пр. Михалати, Романати и т. д.

Мера је за збирна тела — *моди* (**мьть**), стара, а за течна — галета. Сама тежа звала се — либра. Колика је и каква је била цена земље, може се судити већ по томе, што се простор земље, у који се засејавало 24 модија семена, продавао за 6 солида.

Ропство. Посљедица оваквога ниског, жалосног и неразвијеног економног стања, био је појав ропства. У крвноме племенском животу није могло бити роп-

ства, него је било *ускока*, који би учинили какво зло и *ускочили* из племена, куд «ноге носе и очи воде.» Најпре су завојевачи заробили освојене старинце (Ромеје, Даке, Весе, Арбанасе, = Вулгаре (од vulgus), по вери *Латине* или Римљане (т. ј. *хришћане)*, па их или држали или продавали. Кад се почне сам собом да преживљује живот по племенима, са хришћанством појави се *лична* сопственост, пошто се освојени асимилирали са освајачима, па онај, који све распрода, најпосле је и себе продавао у «*отроке*» богатоме властелину. Тада се и отвори трг с робљем. Цена робова мењала се према сполу, порасту и стању. Обично је продаван роб за два солида, а највиша цена долази до 10 солида (за једнога роба). Највише робља продавали су манастири, јер су највише робова и добијали за — *душу*. Робови су обично чували марву. Често су властелини мењали робове за добре манастирске коње. Манастири су своје робове изводили на трг и продавали као стоку, па зато и налазимо овакве записе: «Купих роба од калуђера манастира св. Вартоломије» и т. д. Неки Петар поклања манастиру св. Петра Хумајског: «два роба и 30 прасади» и т. д. Због «*многовластија*», «*многожупанија*» и «*властеоског самовлашћа*», није било никакве сигурности у друштву. Ми налазимо у староставним књигама, да су властелини ратујући између себе, један другоме убијали или били чељад, људе, робове, стоку и т. д. па су многи слободни људи западали у ропство или су у тим властеоским ратовима један другоме правећи што већу штету, рушили благостање сеоског становништва н. пр. властелин дође и опусти читаво моје село, уграби ми 4 роба и две робиње и њихног оца премлати до смрти, и захвати два добра коња и једну мазгу, и три

вола и две краве, и шест свиња и т. д. Болеслав, брат краља Бодина поклонио манастиру св. Бенедикта, осим земаља и људи на тим земљама, још: 200 оваца; 9 робова, 6 волова и 34 краве. Особито се умножавали робови, кад је ко год чинио зло дело, па су продавали његов део за накнаду «*шкоде*», као што сведочи ова белешка:... «Дајте ми оштету, коју је учинио ваш крвни сродник»; а они му одговорили: «Та́ко је, како ти кажеш, али те ми молимо, да примиш сво његово наследство (hereditatem), које је припало њему од њихнога оца.» Лишени наследства постајали су робови.

Жупан, кнез или краљ (rex, ἄρχων) само је онда судио о земљи, ако се водила парница о земљама њиме или његовим предцима поклоњених (per donationem) као н. пр. што суди жупан Грдо. Из овога се види, да несу могли заштитити своје земље, ни имања, па ни живот: ни жупе, ни општине. Живот и «*гибле*» тешко се могло заштитити од разбојника, који су нападали и одводили у ропство читаве породице, па зато и налазимо чешће у ондашњим записима н. пр. сестра моја ухваћена лоповима и у ропство одведена, изван наше области, и тамо продата и т. д. Зато се људи сами и продавали у отроке властелину или манастиру, да би добили заштиту личну и имаовну. Тако је спремљено земљиште за постанак *властелства* и «*отрочества*.» Само су јака племена била у стању да се очувају од ропства.([1])

Дације и приходи. Кад су завојевачи — српска племена — освојили земљиште у византијској империји, они су поделили освојену земљу тако, да

([1]) О економном стању највише има података у Cod. Dipl. Кукуљевића. t. I и II.

су племена заузела земљишта, а њихне вође опет су заузеле себи земљиште, о чему можемо судити по овим речма: ab initio regale fuit terra т. ј. од почетка је (то) била земља краљевска. Најпре су само плаћали дације *освојенц старинци* т. ј. били платежни (tributarii). То стање није се мењало све до краја IX века. Приходи владалачки били су:

1) Приходи од владалачких добара т. ј. земаља (ab initio regale fuit terra).

2) Од његове стоке.

3) Приходи од цркава и манастира.

4) Од казни при суђењу.

5) Од конфискације имања при протеривању из земље и

6) Од истеривања (tribulationes) и пљачкања нарочито у ратно доба.

О просвети. Са покршћавањем и преводом св. писма на «словенски» језик отпочела се просвета. Покршћавање је ишло из Рима у Приморје, и из Примејустинијаније у Горњу Мезију, Дарданију и т. д. или из Солуна по солунској Србији и Маћедонији итд. Римско је свештенство покрштавајући Хрвате узимало од њих *потаис*, да не ратују противу Римљана. У осталим покрајинама, најпре се покрстила она српска племена у солунској теми, при крају VII и у VIII веку. У почетку IX века покрстила се српска племена Милинзи и Језерци. У солунској теми, међу покрштеним српским племенима и појавила се најпре како писменост, тако и превод св. писма на ондашњем њихном језику. То покршћење доврше Ћирило и Методије у другој половини деветога века. Архонти или краљеви «покрстивши се» и почели су зидати цркве и манастире и давати им непокретна добра са

правом: имати их, владати њима, мењати и поступати с њима онако, како за добро нађу манастирска братства. Са уласком у таква сопственичарска приватна права, манастири дођу у сукоб и многобројне парнице зато, што су они најпре *насрнули на «племенштине»*, које несу могле бити отуђиване као земљиште читавога племена, па је и владало мишљење, да није грехота уграбити манастирско имање, јер *племенско земљиште* нико није био у праву отуђити. Зато су и изрицане онолике и онакве страшне клетве на онога, ко се усуди да одузме учињени дар, као *своју* дедовину и прадедовину.

Противу словенске писмености у Приморју устане римска црква, па је противу ње била и Византија; али свађа између патријарха цариградског и римског учини, те словенска азбука нађе заштитника у Византији у Фотију и Василију Маћедонцу словенину. Како је пак византијска и римска црквена јерархија чинила злоупотребе, а блгарска управа опет чинила насиље над Словенима: онда с преводом св. писма на словевском језику појави се међу Словенима тежња за одржањем свога *племенскога равенства*, па ослањајући се на племенски живот и *јеванђелско равенство* и нађе међу словенским становништвом места словенска *бугумилска* јерес. Византијски писци називљу богумиле ***Βογομιλοι*** или ***Εὐχιται*** или ***Μασσαλιανοι*** или Манихеји, а српски: Богумили или бабуни или најсходније: **крьстꙗни** или **хрнстꙗни**.

Кад је свето јеванђеље било преведено на словенски језик и распрострањено у народу, словенски елеменат у Блгарији, живећи под насиљем завојевача Волгара, њихних царева и бољара, и усвоји јеванђелско «равенство», које је одговарало словенској

равноправности племенској, а племена нађу свога учитеља у *Словенину* попу Јеремији. Он је написао књигу, која самим називом показује јеванђелско равенство на име: „**Како є Хрнстос плоугом орал.**“ Богумили устану противу *црквене јерархије*, противу насиља блгарског у име јеванђелског равенства и словенске племенске једнакости. Та јерес најпре се појавила у Блгарији за време царева Симеуна и Петра, учећи: „**не повнновати се властємь, царь не навндетъ**; ругају се старешинама, укоравају бољаре, мрскима праве (оне) који работају цару и свакоме робу веле, да не работа своме господину.“ За овим се та вера распрострла у Драговитији, за време Самуила она се рашири по Маћедонији и осталим српским племенима и главни је њен представник и учитељ био: „**презвнтерь Васнлиє** (¹) **а зовом попь Драгол**“, од кога је остао читав зборник апокрифа и његово излагање науке јеванђелске. У старинским нашим књигама богумиле називљу и «бабунима» зато, што је био богумилске вере читав предео Бабуна, на десној обали Вардара према Прилипу. У Босни се они називали правим својим јеванђелским именом «кристијани.»(²) Њихна је црква била склопљена по примеру христовога друштва т. ј. њихну управу свагда су састављали 12 «*стројника*», а глава је цркве «деда» т. ј. владика, кога су они називали тим именом, као што и данас махом у српским земљама називљу владику. По њихној науци: сви су људи браћа, па међу браћом не може бити сиротиње и т. д. Многи су од њих знали на памет читаво јеванђеље. Они су били у опште

(¹) An. Com. lib. XV. cap. IX и пише противу богумила и наводи неког *монаха Васијлија*, који је имао 12 апостола.

(²) Као што се сада нека секта назиље: «назаренима.»

противници римске идеје државне, а бранили племенско-жупанијски склоп. Ову земљу сматрали су за створ ђавољи, а прави је живот на ономе свету. Подједнако су имали права како мушкиње тако и женскиње. Овај виђени свет јесте свет сотонски, а онај невиђени, оно је свет божји. Душа је павши с неба анђео, која ако часно проживи, опет се враћа Богу, а ако проживи зло — иде у пакао. — Богумили су одбацивали стари завет и несу припознавали Мојсеја ни пророке . . . Спаситељ света — Христос дошао је на земљу и све свршио, али је он дошао у опсенарском телу људском, па према томе и нема Богородице, него је она Христородица. По њихној науци, они су само веровали у *праву* Христову науку и били *прави* хришћани и синови божји. Зато су сви људи браћа и међу њима мора бити потпуно *једнакост*, *братство* и *слобода*. Злоупотребе и насиља светске — грчке и духовне власти, дало им потпоре у друштву.

Како су и светске и духовне власти гониле и спаљивале књиге богумилске, а у исто доба, они су крили своје књиге и давали само онима својима члановима, који су били прекаљени у борби. Зато у свакој њихној књизи пише: «подај на читање вернима и чувај у тајности ову науку» и т. д. Да би своје сљедбенике куражили на рад, највише су растурали и читали: «Мучење св. Георгија царем Дадијаном», кога су цар и бољари и свештенство три пут убијали и он сваки пут оживио» и т. д.

У њихну веру примани су само одрасли и крстили се, не водом, него *молитвама*, *пошћењем* и *стављањем на главу јеванђеља од Јована*. Свакоме су давали *име српско*.

Делили се на троје: I. на челу управе „дѣд“ (епископ). II. *Стројници* (апостоли magistri) и III. *старци* **или** гости. Тако се Радин називље 1422: «кристјанин»; год. 1438: «старац», и године 1453 — «*гост.*»

Њих су гонили како на истоку, тако и на западу и како светске тако и црквене власти.

Што се тиче школа, римска је црква у Приморју забранила школе на *словенском* језику. Према томе морамо мислити, да је било школа у Загорју и осталим српским архонтијама. У исто доба, на место што наша младеж сада иде у стране државе, да се чему научи, па да дође и да поучава своје земљаке: онда су многи Срби ишли у Цариград и тамо се школовали код најчувенијих представника разних философских теорија, поред обичног сувременог изучавања предмета вере. Поред изучавања канонских књига, богумили су изучавали и преводили апокрифне црквене књиге, које су у X, XI и XII в. биле у највећем поштовању, па их и преводили на ондашњи српски књижевни језик. Имена тих књига наведена су у примедби под 1, стр. 458 а овда су поред осталих књига предавали и свакојака астролошка нагађања, о којима Анна (¹) Комненова говори, да су то «најновији проналасци», и да «употребљавају гороскоп (²) за утврђење центара» (³)

(¹) lib. VI. cap. 7. Нићиф. Григ. lib. I. 5. 15.

(²) Гороскоп је математичка справа, која показује дужину дана и ноћи. Њом се користили астролози да одреде положај звезда при рођењу детета. Тај положај звезда звали су «положај рођења» и њему су приписивали судбину онога, ко се у тај час родио, као у нашој приповедци «Усуд».

(³) Одношај тачке времена рођења према тачци кругозора и звало се «утврђење центара.» Таквих центара било је четири и звали се: *ὡρόσκοπος* (или *ἀνατολή*), *ὑπόγειον* (или *ἀντιμεσουράνημα*), *δύσις* и *μεσουράνημα*.

ради посматрања звезданога неба. Међу научарима ове врсте спомиње Анна, неког Сита, Елефтерија и Катананка, који је прорекао да ће тада и тада умрети цар Алексије I, али он тада не умре него цркне лав, у царевом двору, па су «лаковерни» тумачили, да је лав заменио главу цареву. У ову врсту спадају књиге које не треба читати: **„книгь лъжнвїх сьпнсаннїа нхже недостонть дрьжати.“** [1] Ове се књиге налазе у најста-

[1] По списку у једном, зборника пећске патријаршије, који се налази код мене, то су ове књиге: **„сьставлѥнн мнр'сцїн ψалмн. Грѧдете вьсн вѣрнїн. Другу: Грѧдете крьсту твоему вьдружааше се на земли; Адамь, Енохь патрїарсн. Снсннова молнтва. Адам(л)ь завѣть; ψалмн Соломонн; Илнино обьѩвлѥнїе; Исанно видѣнїе; Іаковлѧ повѣсть; Петро(во) обьѩвлѥнїе; обьходн апостльсцїн; Варнавнно посланїе; Павлово дѣанїе лъжею складно; Павлово обьѩвленїе. Еуангелїе ѿ Варнави. Еуангелїе ѿ Θомѣ; паралнпомень, что орла слали вь Вавулонь вь Іеремїю. Сут же н нна много ѿ лъжных словесникь сложена, еже ес сїе: Іоанна богослова вьпросн, еже ес: слышн праведныи Іоанне. Вартоломеовы вьпросн вь Богороднци. Епнстолїа о неделн, о дрѣвѣ крьстнѣмь льгано н хожденїе Петрово по Вьзнесенин Господнин, что отроуетем Христа продавалн, что рыбы по соухоу ходнлн. Дѣтьство Христово. Богородицу. Хожденїе по мукамь. Ловь Адамь, что седмь царен подь ннмь сѣделн. Нмена аггеломь. о служвѣ таннь Христовнх, что поѕне обѣдїю крата ...есная затворет се н попа вьноуть н прѣнїе дїаконе сь Христомь, о пустнннцн Макарїн рымстѣмь, что трн урьнцн нашлн его. О Соломонн царн н о Кнтоврасе. Баснн, Коцуин, о дванадесеть ѩвоканучехь, глаголемаа лѣствнца. Соуть же н о моученнцах врнво складено а не тако ѩко же ес нстнно, пнсано вь мннеахь чьтомнхь нлн вь пророковь. Георгїево моученїе, рекше ѿ Дадїана цара мученъ. Ннкнтнно моученїе нарнцающе его царева снна. П Ипатїево моученїе, что седмнжди оумрь, а седмнжди ожнль. Кинментово анкурьского н ныыхь мнѡѕѣхь. Давндовн пѣснн. Софонїево обьѩвлѥнїе. о дрѣвѣ крьстнѣмь льгано. что Христа вь попы ставнлн, како Христось плугомь ораль. То Іеремїа попь бльгарскын нзьлгаль. Быхь вь навѣхь на верзнловѣ**

ријим српским зборницима са разноврсним садржајем, међу којима се налази, и астрономија, земљемерије,

колоу. Соут же междꙋ бжстькными писаними льжнаа писанїа насканно ѿ еретик на пакость некѣждамь, попоком и дїакωномь тльстые ꙁкорничьские сельские хꙋдїе номоканоучици по малвинкωх льжные молитви ω тресавицах, ω нежитех, ω недꙋꙁехь. еретици были исказали црьковнаа прѣданїа и правило апостольско, пишꙋще льжнаа слокеса, скеты иже богоносни ωци .тні. иже кь Никеи, седмаго сьбора, кькы пагоубные пращею дꙋхωвною ѿ црькви божїе иꙁметакше и оучен ї е тѣхь и мꙋдрованїе пагоубное, ꙗко плевель ѿ пшеници истрьгше, и мьчанїа их проклеше, а скетих апостωль ꙁаповѣди, и светихь богоносїихь ωтц нашихь канωн и правило келикые сьборные црькви, скетые книгы ꙗже прѣдаше светимь црквамь на оутврьжденїе вѣрѣ, иже православно спасти дꙋше, вь еретичьские ѿречен ные книгы ꙁаповѣдавше не приницати, еже ес врагь божїи. И сїе ес мꙋдрованїе тѣхь ими же ѿводеть ѿ Бога и приводеть кь бѣсωмь вь пагоубоу. Прькаа книга плартолωи, рекше Острогωгь. Втора астрономїа. Третїа ꙁемлемерїе. Четврьтаа врачебникь. вь нихже соуть вьси .кі. ѿ прометныхь лиць ѕвѣриныхь и птичихь, се же ес, .л. Тѣло свое хранить мрьтво, и лѣтаеть ωрломь и ꙗстребомь, и враномь, ꙁмїемь, влькωмь и вьсакымь лютымь ѕвѣремь, .є. громовникь, .ѕ. млънїа, .ꙁ. месець окрꙋжит се, .и. коледникь, .ѳ. метание, .і. мысльникь. .аі. сьносꙋдець, .кі. вльхωвникь. Вльхвꙋюши птицами и ѕвѣрми. И дрꙋгое храмь трещить. оухо ꙁвьнить. Врань граеть. петль поеть. пѣсь виеть. сьнь страшнь. Око трептить, рамо трептить. Вльхкованїа раꙁлична — пꙋтникь книга, вь нихже ес писано ω стречахь кобы вьсакые еретичьские, ω часѣхь ꙁлыхь и добрыхь. Вѣрꙋеши еретичьскымь льжамь а ωставлꙗеши стаа писанїа, еже ти .л. дни на льже сьписаше. Такожде и прочи книгы ω мꙋченицѣхь и ω благовѣщенїи. еретичькых мнωгоѕвѣꙁдоучьтьць .кі. книгь, кь нихже беꙁꙋмни людїе вѣрꙋють вльхвꙋюще, ищꙋть дни рожденїа своего, санωв полꙋченїе, оурока житїю и бѣдныхь напастехь. ωставлꙗють бжїю помощь и приꙁывають бѣсове на помощь, а невѣдꙋще сꙋдьбь божїихь, ꙗко нѣсть се повелѣнїе божїе, ни ѿ стыхь апостоль прѣдано, нь Богоу мрьско и ненавистно, ꙗко же второ идолослꙋженїе ѿ бѣсωвь еретикы насѣано. Невѣждамь на пагоубоу и их дꙋшамь, ꙗко плевель срѣди

врачебник и т. д. [1] Ове су науке биле школски предмети: аритметика, геометрија (земљемерије), реторика, музика и јелинска мудрост, где улазе поред логике,

пшеннце, раждизающе пламень вѣчныхь мѫкь, по господню словеси, еже рече: чрькь их неоумираеть и огнь их неоугасаеть, некѫдѣть окааин писанїю глаголющѫ, аще заповѣдь божїю прѣстѫпить, а иметь оу себѣ еретичьская писанїа дрьжати, еже ес врагь божїи. и вьхвокавїю их вѣровати иметь кто сь тѣми вьсѣми еретикы да бѫдеть проклеть. Аще который отьць духовныи вѫдае таковаго ѹ себѣ вь сыновѣхь или иметь самь тожде творити, да изьврьжет се сана и сь прѣждереченными еретикы сь тѣмы и вьсѣми да боудеть проклеть а написанна таа на тѣле да сьжегоут се по правилѹ светыхь Оць."

Овакве је књиге и спалио у XII в. Немања.

([1]) Ради примера да наведемо нека места из књиге протопресвитера Василија названог „попь Драголь“:

Вьпрось: Коа два борета се?
Ѿвѣт: Животь сь смрьтию.

Вьпрос: Коа два соупостата?
Ѿвѣт: Нощь сь дьнемь.

Вьпрос: Кто правеч'нь сыне гла .ѳ. мьсець .и. дни васпи ре(че) видѣвь видѣнїе захари... Григори рече: коего ради праведника градь спасе се ѿ смр'ти?

Васили рече: Сигорь градь, егда избѣжа Лоть Содома и вьниде вь Сигорь.

Григори рече: Чи глась бысть ѿ вьстока до запада?

Васили рече: Егда роди Ева Гаванна, тогда четврьта честь мира оумрѣть егда Каинь оуби Авела.

Вьпрос: Кто ѿ пророкь живь сѣдеаше, а гробь моу хождаже?
Ѿвѣт: Иωна вь чрѣвѣ витовѣ.

Вьпрос: Кто невѣрова и бысть тѣло его стльпь слань?
Ѿвѣт: Жена Лотова.

Вьпрос: Кои воль вравѹ соли?
Ѿвѣт: Адамоу изеть Богь ребро и сьзда юмоу женоу.

Вьпрос: Что есть .ѕ. стоаше, а два глаголаша .е. обличаше .ві. дивиласта се:

читава система философска, удешена према хришћанској вери, па се ту и предлагала питања налик на наведено питање: колика је била Адамова глава? Из-

Ѿвѣт: Господь ѡбрѣте Самарѣнинцоу на стоуден'ци и просе пити коды ѿ неѥ; ч'ас же стоıа .ѕ. а ѥже .в. глаголаста: Господь сь женою; а ѥже .є. ѡблнчахоу — ѡблнчи бо ѥ глаголе Господ: Добрѣ рече ıако ненмамь моужа, .є. бо моужи нмѣла ѥси, а ѥго же нмашн, нѣс тн моужь; а ѥже .ві. апостоли.

Вьпрос: Что ѥсть ѥдьнь нмѣѥ много а дроугн ѿнюдь ннчесоже, и даеть сиї нищи богатомоу много?

Ѿвѣт: Нищи ѥсть Иѡань, а богаты Христось и прнде бо Христось кь Иѡаноу всачѣски мирь ѡбладаѥ небеснымн и ȥемльными и прнѥть ѿ Иѡана крстенниѥ, ѥго же ненмаше Иѡань.

Вьпрос: Ч'то ѥсть .є. ȥемлѣ а двѣ тьмѣ морсцѣ .ві. коша.

Ѿвѣт: Пеṭь ȥемль .є. хлѣбь ѥже благослови Богь, а ѥже двѣ тьмѣ морсцѣ и .в. рыбѣ; а ѥже .є. тисоущь насыщьшнхь се мѫжи раȥвѣ жень и дѣти; а ѥже .ві. кота иȥыкшнхь оукроухь. или

Вьпрос: Ч'то соуть небеса ıако же рече пророкь, исповедеть славоу божню?

Ѿвѣт: .а. Небо грьмить, .в. ѥнось, .г. ѥнох, .д. ноѥ, .є. Аврамь, .ѕ. Исакь, .ȥ. Иıаковь на .ȥ. небесъ, на коѥмьж до ѥсть аггль .ві. тьмѣ тисоущь.

Вьпрос: Колико роди се моужи по иȥ'вѣщению?

Ѿвѣт: ȥ. а. Симонь, .в. Ѥнохъ, .г. Исаи, .д. Самьсонь, .є. Самоиль, .ѕ. Богородица, .ȥ. Иѡань.

Вьпрос: Кто не рождень оумрѣ и по рожьдьствѣ стара бысть и пакы кь оутробоу матери вьлѣȥь?

Ѿвѣт: Адамь. Ѿ ȥемле сьȥда се и паки вь ȥемлю вьȥвратн се или

Вьпрос: Когда почнше ȥвѣрниѥ и гади, истоучници водини и пѣниѥ Христово?

Ѿвѣт: Ѥгда Адам иȥиде иȥь раıа.

Вьпрос: Когда вьсь мирь вьȥрадова се?

Ѿвѣт: Ѥгда Ноѥ иȥлѣȥе иȥь ковчега и т. д. или:

Вьпрос: Коıа Мариıа помаȥа господа мγромь. Сльȥами ѡмы ноȥѣ ѥго?

Ѿвѣт: Сестра Лаȥарева Мариıа блоудница.

међу чувених филосова краја 11 и почетка 12 в., чији је глас био на далеко чувен, споменућемо Итала. Г. 1086 он је проузроковао у Цариграду велики неред

Въпрос: Колико ѥсть мироносиць?

Ѿвѣт: .л. Фасеюва, .к. Марта, .г. Мариꙗ сестрѣ Лаӡаревѣ и подроугыѥ с ними. или

Въпрос: Коѥ ѥ връсты Адамь бѣ ѥгда сьчадань бысть?

Ѿвѣт: Юнотою .л. лѣтна възраста и ѥв'га двою .л̃. лѣтна·

Въпрос: Колика бѣ глава Адамова.

Ѿвѣт: Ꙗко .л. люди вьмѣсти вьню.

Въпрос: Когда сьӡда Бог Адама?

Ѿвѣт: Мѣсеца марьта .ке. вь дьнь рекомы петькь, оу час .ѕ. дне.

Въпрос: Колико же прѣбысть Адамь вь раи?

Ѿвѣт: Ѿ .ѕ. го часа до .ѳ. го.

Въпрос: Гдѣ вьселли се иӡлѣӡь иӡь раꙗ Адамь?

Ѿвѣт: Вь ӡемли маднꙗмьсцѣи посрѣдѣ и т. д.

Из књиге; **О ӡимахь:**

Аще вь неделю боудеть коледа сѣчьна, боудеть ӡима добра, вес'на дь жетва соуха; ѡвѣти мноӡи. скотоу ѥӡа. меда много. вина помало. юноти и чеди смр'ть: —

Аще оу четврьтькь боудеть коледа:. ӡима льва, вес'на вѣтрьна:. жетва добра, ѥсьнь добра:. п'шеници много, медоу поскоудоу. сильнѣи чеди пагоуба:. или

из књиге: **О грьмѣни:. потрѣсканиї:. скаӡаниѥ:**

Месеца Вер'вара. аще оуӡьгрьмить. жита ѡбилиѥ. поӡдьна же сѣтва достоина. аще моча послѣдить морь скотоу. аще ли трѣснеть или мьгла на небо вьӡидеть, коницоу добро. аще ли шюмь с небесе боудеть мр'ти мноӡи боудоуть. поӡьдна сѣтва скоро сконьчаѥтьсе: —

или из књиге:

„**Обрѣтениѥ лефтерниѥво**" само ћу навести оно место, где се вели: .... **доколѣ намь трьпѣти ӡлобоу сию и дѣти наше и ѿ в(а)сь побиваеме, нь иӡберѣте ѥд'ного пилософа, а мы дрѹгаго да се прѣпрта, а мы вьси да мльчим: да аще прѣпри вашь пилософь а мы да се кр'стимь** и. т. д.

Или (стр. 76) мудре изреке:

у цркви. Био је пореклом из византијских покрајина Италије. У Цариграду се удружи са «*схоластичарима*» људма веома суровим и строгим по наравима и жив-

Пилософь рече: моукоу имать моудры егда се сь безоумьнымь прить:

Пилософь глаголаше: иже се тоуждимь печеть вь потрѣбу то здравь сы болить. или

Никто же свободь есть иже своими похьтьми не влада:

или из пословица:

Жрькни не мелють слокомь нь кодою,

или **из мѣста**

ѡ разумѣ:

Чльвѣкоу соуфоу чловѣска есть мыслити.

Самого те оучеть дѣлеса жизньнаа мноу боють се злыхь властеле?!

По соухоу нищетокати оуне, негли по водѣ богатѣти.

Добро есть мѣроу кѣдѣти всакомоу дѣлоу.

Сь злыми ходи самь зьль боудеши.

З'ль плодь приносеть з'ли дроузи.

Завѣтрие есть кораблю пристанище, а жизни безь печали быти.

Из књиге: **„Оугатание ако книгы оугатанию имоуть изведене ѿ Ираклиа цара ѿ звѣздоучениа: есть бо тако ѿ априла мць априль: .а. в: ѡвьнь: .г. .д. юньць:** и т. д.

Из књиге изрека:

Иже не чистоу жизнь живеть, то нехощеть слышати (книгь) хоулѣ бо емоу бесѣдоують книгы.

Из књиге *Вароха* (стр. 180):

.... Исковаше скрьдьль да вышьдше прокрьтеть небо и да видеть како есть небо, или камено или цьклѣно или мѣдѣно. И видѣвь Богь коунство ихь и т. д.

Или из **„Видѣниа“ пророка Даниила: ѡ царѣхь и послѣдниихь днехь** на листу 245 (стр. 2): ... **идѣже стоа вь дни ѡны знамениие оу Перьника и ..... на краиноу того ѡстрова. доунаа и скореть плѣнь многь .... (дошли) на мракы ....** (на листу 252 стр. 1): **Тогда вьстанеть брать на брата и градь на градь, землѣ на землю, Семеонь дрьжит .л. лѣть, а по немь Петрь и вьстаноуть по сихь .ві. цра и начноуть рещи: азь есьмь црь, а дроугы: азь**

љењу. Највише је проводио време са најученијим човеком и васпитатељем цара Михаила VII, Михаилом Пселом, ([1]) који је био зналац *іелинске* и *халдејске* књижевности и *философије*. «Итал је био «надувен варварин» вели Анна. Мислио је да и ако се није учио, он ипак надмашује све друге, зато и ступи у спор с Пселом. Знајући дијалектику свакодневно је производио препирке у публичним скуповима, испредао софистичке двосмислице, па износећи их у таквоме облику као адвокати тргова приступао претресу задате теме. Због његовог трештања на јавним скуповима, цар Михаило VII Парапинак и његов брат зближе се с њиме и ма да су га ставили ниже Псела ипак су га више волели и употребљавали у публичним споровима. «Итал је завистљивим очима гледао

ѥсьмь и т. д. Пред овим су поређана сва царства по реду и знатни цареви. Између осталога описано је, како се Георгије Мањак зацарио порфиром из Рима и ако његово име није споменуто, па прешао у Илирик и т. д.

или из књиге пророштва (лист. 260 стр. 2):

Оугре маловрѣменни боудоуть:.

Срьблинь маломѣрниї, инакь вьзьвьни Прьво сьмиритьсе сь великимь ц'ремь, и потомь вьздвигнеть ѡроужиѥ нань и побѣдить и ꙗко Исоусь Амалика и Гаваѡниты вьзнесеть се име ѥго вь живоущихь ѡкрсть ѥго:.

(Ту су пророштва за све народе при крају XII века).

Још ћу напоменути, да се у тумачењу пророчанства спомињу «риђе браде« т. ј. Нормани Гвискарови, како су били допрли «у Овче Поље.« У најважнијем «Методија« патарског пророштву приповеда се, како ће цар Ираклије изнова освојити и придружити империји: «**Илюрикь**«, који су били освојили *Словени*.

Доста је и ових навода *за сада*, док ова сва дела неугледају света и тек ће се онда моћи написати потпуна историја образованости жупанијскога времена.

([1]) Анн. Комн. lib. V. cap. 8. 9.

на Псела» вели Анна, па кад се овај као орао узносио над његовим софизмима и рушио их, Итал је шкргутао зубима, једио се. Он се настани у манастиру 40 мученика. Отален је давао правац философији и поштовали га за кнеза философа (ὕπατος τῶν φιλοσόφων). Објашњавао је Аристотела, Платона, али је знао само перипатетичку философију. Његове су књиге препуне дијалектичких досетака, јер се Итал питањима тако вешто поткопавао под свога противника, да овај није успевао наћи земљишта, на коме би се зауставио. «Био је — вели Анна — груб и у љутини није собом владао, јер је он разговарао и речма, и рукама, и противника није остављао све дотлен, док га не би дотерао до дувара. Није ни с тим бивао задовољан, него му заклапао уста, хватао би га рукама за браду и за косу и тада је суктала за увредом увреда.» Имао је пигло једну црту философа, на име, кад би противника ударио, одмах се кајао и плакао. Његова је глава била велика, чело много испупчено, лице отворено, дисао је лако и слободно; брада округла, прси широке, тело здраво, пораст средњи. Грчки је рђаво говорио. Научени људи звали га: «дивљак.» Његове књиге биле су испреплетене дијалектичким замкама....» «Њему се стицала младеж» са свију страна, јер је он ту младеж уводио у дубљину науке «Прокла и Платона, Порфирија и Јамвлика.» ([1]) Младежи није био од користи, јер му у томе сметала његова срдитост и нарав. Доста је напоменути — вели Анна — његове ученике: Јован Соломун и некакви Јазити (Јазики), *Срби* и други који су *вероватно* били *прилежни*. Доцније, ја сам — вели Анна — више пута виђала многе од њих, кад су до-

([1]) Неоплатонизам.

лазили у дворац.[1] *Незнајући добро ни једне науке, они су показивали своју дијалектичку вештину безредним махањем рукама и сулудастим кривељањем членова; ништа није било поузданог и здравог у њихноме знању, него су у њих биле само голе идеје и тамне представе о пресељењу душа и друге налик на ове блиске им чудноватости.*" [2])

Кад додамо овим српским питомцима и оне, који су слушали монаха Василија, суврeника Италова, са његових дванаjест апостола, као поглавара богумилства, онда се лако објашњава превод на српски језик свију неканонских књига, о којима смо говорили. Упливом такве књижевности и могу се изјаснити они појави у српскоме животу, о којима говори св. Сава, да су ондашњи Срби били «*сметени.*» Немања, као представник «Правоверија» устао је противу представника свију тих «кривоверника», па их званично уништио, али се они прикрили у животу и тек су при крају XIV и прве половине XV века врло много допринели, да се распадне српска царевина.

Трговина. Као највећи трговци били су Неретчани. Имали су своју флоту, која је надмашавала мљетачку флоту на јадранскоме мору, па су они разносили продукте по трговима. До Василија Маћедонца, српска племена ратовала су противу Латина Приморја и приморала их, да им плаћају данак за земљу око градова, коју су Латини обрађивали и отуда се хранили. Бодин је био освојио онај Дубров-

(1) Овда су се бавили у Цариграду Родославићи, Браниславићи и други. Њих је и употребио цар Алексије противу краља Ђорђа, противу Уроша и т. д.

(2) „Итал је презирао свакога; *подстрекавао многе безумнике на буну и од његових ученика изишао је приличан број тирана.*"

ник, који је био с копна до морске отоке. Кад су крсташи пропутовали преко Дукљанске, они су себи за новце набављали потребну храну. Сви ови податци јасно сведоче, да су српска племена одевала се у своје домаће одело, имала своје домаће материје, које су извожене на страну, па чак су биле у моди у Цариграду «трибалске [1] материје.» Одело им било долама (у женских дужа, у мушких до колена) и т. д. зато су очували све особине народне. Српска су племена имала у изобиљу: *меда, млека, сира кожа, лоја, масти, суха меса, вина, жита*, па су такве продукте и извозили у латинске градове и даље. Ми имамо сведочанстава, да су имали богате руднике, али немамо доказа, да су топили руде.

Оружје. Оружје им било: секира, мач, праћица и штит. [2] Ратовали по племенима и предводили их насљедни жупани.

Куће су градили дрвене (избе, ижине) и у њима се склањали од зиме и непогоде. Вино су махом државали у великим земљаним судовима. Жито су хранили «у житним рупама» ископаним у земљи, од чега се очували трагови још и сада у таконазваним «рупинама.» [3]

Лети се радило и припремало за зиму, а зиме су проводили највеселије: у певању епских песама, у гатању, причању, загонетању и игрању прстена. Пошто се наши праоци покрстили и добили своје народно свештенство, оно је благословило и очувало

(1) Григор. lib. XI. cap. 11.

(2) Cinn. lib. VI. c. 8.

(3) Овакве се рупине могу видети у в. Крчмарима (срез лепен. окр. крагујевачки) с десне стране реке) у брду, и у брдима Црнотравским (среза влас.тиначког).

све старинске обичаје. Зато она словенска племена, која су очувала *„словенску"* службу, она су очувала и народње обичаје (Срби, Руси), а она племена, над којима су били свештеници Латини, Грци или Немци, изгубила су народње обичаје, јер их је са покрштењем, свештенство забрањивало и ништило (као у Пољској) и т. д. Тако су исто пропали словенски обичаји и код оних словенских племена, која су туђинци освојили н. пр. Блгари или полапски Словени и т. д. Од свију српских народњих обичаја, најзначајнији је обичај *рода* (колена gentis), јер је сваки род имао своје нарочите заштитнике богове, који су га чували, да живи и да се множи и да му се свећа никад не угаси. Са покршћењем, на место заштитника богова, узели су разне светитеље, као нарочите заштитнике *рода* и породица, кад се читаво крвно племе покрстило. Зато сви чланови једнога кољена (рода) ма где они били хвале и славе *свога* светога, служе му службу и молећи се за своје предке у исто доба моле се за подмладак, моле се, да им се *продужи потомство,* да се у томе роду и у кући никад свећа не угаси и да се мртвачким коцем не затвори. Овај изузетно народни српски обичај јесте — **Слава.** — Бога молили, „славу славили и службу служили дуго и за много! Доклен је будемо славили, дотлен ће се славити и српско јунаштво и љубав према сваком брату Србину и према општој српској земљи!"

